

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ORTADOĞU ÇALIŞMALARI BİLİM DALI**

**İSRAİL'DE YAHUDİ RADİKAL GRUPLARIN FİLİSTİN
SORUNUNA ETKİSİ**

DOKTORA TEZİ

Serdal İLBAŞ

BURSA – 2024

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ORTADOĞU ÇALIŞMALARI BİLİM DALI

İSRAİL'DE YAHUDİ RADİKAL GRUPLARIN FİLİSTİN
SORUNUNA ETKİSİ

DOKTORA TEZİ

Serdal İLBAŞ

Danışman:

Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT

BURSA – 2024

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ortadoğu Çalışmaları Bilim Dalı'nda 711827003 numaralı Serdal İLBAŞ'ın hazırladığı "İsrail'de Yahudi Radikal Grupların Filistin Sorunu'na Etkisi" başlıklı doktora tezi ile ilgili savunma sınavı, 30/07/2024 günü 10:00-12:00 saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

30/07/ 2024

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 04/07/2024

Tez Başlığı / Konusu: İsrail’de Yahudi Radikal Grupların Filistin Sorunu’na Etkisi
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 269 sayfalık kısmına ilişkin, 04/07/2024 tarihinde şahsım tarafından *TURNİTİN* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %12’dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları’nı inceledim ve bu Uygulama Esasları’nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

04/07/2024
Tarih ve İmza

Adı Soyadı:	Serdal İLBAŞ
Öğrenci No:	711827003
Anabilim Dalı:	Uluslararası İlişkiler
Programı:	Ortadoğu Çalışmaları
Statüsü:	Doktora

Danışman

Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak sunduğum “İsrail’de Yahudi Radikal Grupların Filistin Sorununa Etkisi” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

04/07/2024

Adı Soyadı :Serdal İLBAŞ
Öğrenci No : 711827003
Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Programı : Ortadoğu Çalışmaları
Tezin Türü : Doktora

ÖZET

Yazar adı soyadı	Serdal İLBAŞ
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim dalı	Uluslararası İlişkiler
Bilim dalı	Ortadoğu Çalışmaları
Tezin niteliği	Doktora
Tez danışmanı	Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT

İSRAİL'DE YAHUDİ RADİKAL GRUPLARIN FİLİSTİN SORUNUNA ETKİSİ

Bu tez, İsrail'deki Yahudi radikal grupların Filistin Sorunu'na etkilerini derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Bu inceleme Yahudi radikalizminin ideolojik ve tarihsel temellerini ele alarak, bu grupların İsrail'in iç ve dış politikalarını nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle, bu grupların ideolojik temelleri ve tarihsel gelişim süreçleri ele alınarak, İsrail'in Filistin politikasını nasıl şekillendirdikleri üzerinde durulmuştur.

Bu çalışma, İsrail'deki Yahudi radikal grupların Filistin sorununa etkilerini üç ana bölümde incelemektedir. İlk bölümde, dış politika karar alma süreçleri ve bu süreçlere etki eden kuramsal yaklaşımlar ele alınmaktadır. İkinci bölümde, Filistin sorununun tarihsel arka planı ve Yahudi radikalizminin ideolojik kökenleri incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise, radikal grupların İsrail politik sistemi üzerindeki etkileri analiz edilmektedir.

Araştırma, nitel bir yöntem kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Geniş bir literatür taraması yapılmış, tarihsel olaylar ve hükümet belgeleri inceleyerek, karar alma süreçlerindeki etkiler nitel analiz yöntemleriyle değerlendirilmiştir. Ayrıca, örnek olay incelemeleri yöntemi kullanılarak belirli dönemlerde yaşanan önemli olaylar derinlemesine analiz edilmiştir.

Araştırma bulguları, Yahudi radikal grupların İsrail'in Filistin politikasında belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Radikal gruplar, ideolojik temelleri ve şiddet içeren eylemleriyle, İsrail'in Filistin topraklarındaki hak iddialarını güçlendirmek için yerleşim politikalarını sertleştirmiştir. Bu grupların baskıları, barış sürecinin önünde engel teşkil etmiş ve Filistin Sorunu'nu daha da karmaşık hale getirmiştir.

Anahtar kelimeler:

İsrail, Yahudi Radikalizm, Filistin Sorunu, Dış Politika, Karar Alma Süreçleri, İdeolojik Temeller, Tarihsel Gelişim

ABSTRACT

Name & surname	Serdal İLBAŞ
University	Bursa Uludağ University
Institute	Institute of Social Sciences
Field	International relations
Subfield	Middle Eastern Studies
Degree awarded	PhD.
Supervisor	Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT

THE EFFECT OF JEWISH RADICAL GROUPS IN ISRAEL ON THE PALESTINE PROBLEM

This thesis aims to examine in depth the effects of Jewish radical groups in Israel on the Palestine Problem. This analysis examines the ideological and historical foundations of Jewish radicalism and reveals how these groups shape Israel's domestic and foreign policies. In particular, the ideological foundations and historical development processes of these groups were discussed and how they shaped Israel's Palestine policy was emphasized.

This study examines the effects of Jewish radical groups in Israel on the Palestinian issue in three main sections. In the first part, foreign policy decision-making processes and theoretical approaches affecting these processes are discussed. In the second part, the historical background of the Palestine issue and the ideological roots of Jewish radicalism are examined. In the third section, the effects of radical groups on the Israeli political system are analyzed.

The research was conducted using a qualitative method. An extensive literature review was conducted, historical events and government documents were examined, and the effects on decision-making processes were evaluated using qualitative analysis methods. Additionally, important events that occurred in certain periods were analyzed in depth using the case study method.

Research findings show that Jewish radical groups play a decisive role in Israel's Palestine policy. Radical groups, with their ideological foundations and violent actions, have hardened settlement policies to strengthen Israel's claims to Palestinian lands. The pressures of these groups have posed an obstacle to the peace process and made the Palestine Problem even more complicated.

Keywords:

Israel, Jewish Radicalism, Palestine Question, Foreign Policy, Decision-Making Processes, Ideological Foundations, Historical Development

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	iii
YEMİN METNİ	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTELER	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE: DIŞ POLİTİKADA KARAR VERME DAVRANIŞLARI

1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KARAR VERME YAKLAŞIMININ GELİŞİMİ	5
1.1. Dış Politika Analizi.....	9
1.2. Analiz Düzeyleri Yaklaşımı.....	10
1.2.1. Sistem Düzeyinde Analiz	12
1.2.2. Devlet Düzeyinde Analiz	13
1.2.3. Birey Düzeyinde Analiz	14
2. KARAR VERME KURAMI.....	15
2.1. Karar verme modelleri	17
2.1.1. Rasyonel Politika Modeli	18
2.1.2. Örgütsel Süreç Modeli	20
2.1.3. Bürokratik Siyaset Modeli	22
3. KARAR BİRİMLERİ KURAMI	26
3.1. Kuramın Temel Varsayımları	27
3.2. Karar Birimi Çerçevesi	28
3.3. Yetkili Karar Birimleri.....	29
3.3.1. Baskın Lider	33
3.3.2. Tekil Grup	36
3.3.3. Özerk Aktör Koalisyonu	39
3.4. Karar Birimi Çıktıları.....	42
3.5. Parlamenter Koalisyon Hükümetlerinde Dış Politika.....	43

3.5.1. Büyüklük İlkesi	44
3.5.2. Politika Mesafesi İlkesi	45
3.5.3. Koalisyonlarda Veto Oyuncuları	46
3.5.4. Koalisyon Karar Birimi Kuralları	48

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL ÇERÇEVE: FİLİSTİN SORUNU VE YAHUDİ RADİKALİZMİNİN İDEOLOJİK KÖKENİ

1. FİLİSTİN SORUNUNUN TARİHSEL ARKA PLANI	52
1.1. Filistin Bölgesi ve Filistin Kimliği	52
1.2. Yahudi Toplumu	55
1.3. Yahudi Sorunu	58
1.4. Filistin Sorununun Tarihsel Gelişimi	61
1.4.1. Balfour Deklarasyonu	62
1.4.2. İngiliz Mandası ve Arap-Siyonist Çatışması	63
1.4.2.1. Nebi Musa Olayları	63
1.4.2.2. Batı Duvarı Olayları	64
1.4.2.3. Arap İsyanı ve Paylaşım Planı	65
1.4.3. Arap İsrail Savaşı ve Mülteci Sorunu	67
1.4.4. İşgal Edilen Yerler ve Kudüs Sorunu	70
1.4.5. Yom Kippur Savaşı	72
1.4.6. Oslo Süreci ve Barış Umutları	74
1.4.7. İkinci İntifada Sonrası Filistin-İsrail Sorunu	77
2. KURAMSAL OLARAK RADİKALİZM	79
2.1. Radikalizmi Açıklamak	79
2.2. Seküler Radikalizm	80
2.3. Dini Radikalizm	81
3. YAHUDİ RADİKALİZMİN ENTELEKTÜEL KÖKENLERİ	84
3.1. Politik Siyonizm	84
3.1.1. İşçi Siyonizmi	86
3.1.2. Revizyonist Siyonizm	87
3.2. Dini Siyonizm	92
3.3. Yahudi Radikal Gelenekleri	96
3.3.1. Betar'ın Radikal Mirası	96
3.3.2. Brit Habiryonim'in Ultra-Milliyetçi Geleneği	99
3.3.3. İşçi Siyonizmin Aktivist Geleneği	101
3.3.4. Rabbi Kook ve Merkaz Ha-Rav'ın Mesihçi Geleneği	103
3.3.5. Cahabad-Lubovitch Hareketi'nin Köktenci Geleneği	104
3.4. Devlet Öncesi Yahudi Radikal Gruplar	106
3.4.1. Etzel	106
3.4.2. Lehi	113

3.4.3. Palmach.....	117
3.4.4. Bağımsızlık Savaşı'nda Yahudi Radikal Örgütler	120
3.5. Altı Gün Savaşı'ndan Sonra Ortaya Çıkan Radikal Yahudi Gruplar	122
3.5.1. Büyük İsrail Hareketi	123
3.5.2. Yahudi Köktencilik'in Yükselişi.....	126
3.5.2.1. Gush Emunim	127
3.5.2.2. Yahudi Yeraltı Hareketi.....	129
3.5.2.3. Tapınak Dağı Sadık Hareketi.....	131
3.5.2.4. Tapınağın Kurulması Hareketi.....	133
3.5.2.5. Yitzhak Ginzburg ve Od Yosef Chai Yeşiva.....	134
3.5.2.6. Meir Kahane ve Kah Hareketi	137

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RADİKAL YAHUDİ GRUPLARIN POLİTİK ETKİLERİNİN ANALİZİ

1. İŞÇİ HEGEMONYASI VE YAHUDİ RADİKALİZMİ	142
1.1. Revizyonistlerin Politik Sisteme Katılımı	143
1.2. İşçi Hegemonyasında Temel Filistin Sorunları	148
1.3. Yahudi Radikal Grupların Temel Filistin Sorunu'na Yönelik Yaklaşımları	150
1.3.1. Ben Gurion Döneminde İşçi İttifakı'nın Filistin Politikası.....	152
1.3.1.1. Mülteci Sorunu	154
1.3.1.2. Kutsal Yerler Sorunu	158
1.3.1.3. İşgal Edilen Topraklarla İlgili Sorunlar	162
1.3.1.3.1. Kibya Katliamı Radikaller ile İlmîlilerin Mücadelesi	166
1.3.1.3.2. Lavon Olayı ve Eylem Yanlılarının Güçlenmesi.....	169
1.3.1.3.3. Eylem Yanlısı Grubun Baskın Hale Gelmesi	172
1.3.1.3.4. Süveyş Savaşı ve Eylem Yanlılarının Düşüşü.....	175
1.3.2. Ben Gurion Sonrası İşçi İttifakı'nın Filistin Politikası	179
1.3.2.1. Örnek Olay 1: Samua Köyü Operasyonu	180
1.3.2.2. Örnek Olay 2: Altı Gün Savaşı	183
1.3.2.2.1. Golan Tepeleri ve Sina'nın İşgal edilme kararları.....	184
1.3.2.2.2. Doğu Kudüs ve Batı Şeria'nın İşgal Edilme Kararı	185
1.3.2.3. İşgal Edilen Topraklarda Yerleşim	187
1.3.2.4. İşgal Topraklarıyla İlgili Hükümet Kararı	190
1.3.2.4.1. Sol Radikalizmin Batı Şeria'yı İlhak Planları	192
1.3.2.5. Guş Emunim ve Yasadışı Yerleşim Faliyetleri.....	195
2. GÜÇ DEĞİŞİMİ VE LİKUD'UN İKTİDARA GELİŞİ	198
2.1. Begin'in Filistin Politikası	201
2.1.1. Camp David ve Aşırı Radikal Sağın Ortaya Çıkması.....	203
2.1.2. Lübnan Savaşı ve Begin'in Düşüşü	204
2.2. Shamir'in Filistin Politikası ve Aşırı Sağın Yükselişi.....	207
3. İDEOLOJİK YAKLAŞIMA DÖNÜŞ	219

3.1. Sharon’un Filistin Politikası	223
3.2. Netanyahu’nun Filistin Politikası	225
SONUÇ	233
KAYNAKÇA	238
ÖZGEÇMİŞ	263

TABLÖLAR LİSTELER

Tablo 1. : Model 1, 2 ve 3	18
Tablo 2. : Karar Birimi Çıktıları.....	42
Tablo 3: 1977 Öncesi İşçi Partilerinin Kurduğu Hükümetler	143
Tablo 4: Herut'un İlk Beş Seçim Durumu	145
Tablo 5: İşçi İttifakı ve Zirvesi	147
Tablo 6: Gahal'den Likud'a	148
Tablo 7: 1977 Seçimlerine Kadar İşçi Hükümetleri ve Koalisyon Desteği	149
Tablo 8: İlk İsrail Seçim Sonuçları(25 Ocak 1949).....	152
Tablo 9: 1949 Sonu İtibariyle Filistinlilerin Yerleşim Dağılımı	157
Tablo 10: 1967 Savaş'ndan Sonra İsrail'in İşgal Topraklarıyla Yaklaşımlar	192
Tablo 11: 1977 Seçimlerinde Partilerin Milletvekili Dağılımları	199
Tablo 12: 1984 Seçim Sonuçları	207
Tablo 13: Rabin ve Peres Döneminde İşgal Topraklarında Yerleşimciler ile ilgili veriler.....	218
Tablo 14: Netanyahu İlk Döneminde Yerleşim ile ilgili veriler.....	221
Tablo 15: Sharon Döneminde İşgal Topraklarında Yerleşim Faliyetleri	225

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Karar Birimi Çerçevesi	29
Şekil 2: Bir karar verme durumunda Yetkili Karar Mercinin Belirlenmesinde Etkili Olan Faktörler	32
Şekil 3: Koalisyon Politika Tercihleri.....	47
Şekil 4: Koalisyon Karar Birimleri Modelleri	49
Şekil 5: Etzel'in Sembolü	109
Şekil 6: Etzel'in Halkı Savaşa Çağırın Broşürü	112
Şekil 7: Lehi Sembolü.....	117
Şekil 8: Palmach Sembolü	119
Şekil 9: İslam Peygamberini Aşağılayan Duvar Yazısı	136
Şekil 10: Arapları Ölümle Tehdit Eden Duvar Yazısı	136
Şekil 11: 1948 Savaşı Öncesi Filistinde Arap ve Yahudi Nüfusu	155
Şekil 12: Kudüs	161
Şekil 13: BM Paylaşım Planı ve Ateşkes Sınırları.....	163
Şekil 14: Allon Planı	194
Şekil 15: Sharon Döneminde Öldürülen Filistinliler (7.3.2001-4.1.2006)	224
Şekil 16: Sharon Döneminde Yıllara göre Öldürülen Filistinli Sayısı.....	224
Şekil 17: Netanyahu Döneminde Yıkılan Filistinli Konut Sayısı	227
Şekil 18: Netanyahu Döneminde İşgal Topraklarında Yahudi Yerleşimciler için Yapılan Konut Sayısı.....	228
Şekil 19: Netanyahu Döneminde Yerleşimci Sayısı	229
Şekil 20: Netanyahu Döneminde İşgal Topraklarında Kurulan Karakol Sayısı	230

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BETAR	: Revizyonist Siyonizmin Gençlik Örgütü
BİH	: Büyük İsrail Hareketi
BM	: Birleşmiş Milletler
ETZEL	: Ulusal Askeri Örgüt
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
LEHİ	: İsrail Özgürlük Savaşçıları
İSK	: İsrail Savunma Kuvvetleri
İHK	: İsrail Hava Kuvvetleri
JDL	: Yahudi Savunma Ligi
UNRWA	: Filistinli Mültecilere Yardım Teşkilatı

GİRİŞ

1917 yılında Büyük Britanya Dışişleri Bakanı imzasıyla yayınlanan “Balfour Deklarasyonu” Filistin Sorunu’nun başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Aradan yüzyıldan fazla zaman geçmesine rağmen soruna hala bir çözüm bulunamamıştır. Aynı topraklar üzerinde hem Filistinliler hem de İsraililerin hak iddia etmesi, sorunun ana nedenini oluşturmaktadır. Bu durum 1897 yılında Birinci Siyonist Kongresi sonrasında Filistin’e gönderilen Yahudi heyeti de farkındaydı. Filistinde incelemelerde bulunan heyet, Dünya Siyonist Örgütü’ne gönderdikleri telgrafta “*gelin çok güzel ama başkasıyla evli*” ifadelerini kullanmışlardır. Buna göre Siyonist Yahudiler Filistinlilerin yaşadığı topraklar üzerinde hak iddia etmenin meşru bir yolu olmadığı için tarihsel ve dinsel argümanlar ileri sürerek Filistin toprakları üzerinde hak iddia etmişlerdir. Bu iddialarını gerçekleştirmek için şiddete başvurmaktan geri durmayan Yahudi radikal örgütleri, sorunun günümüze kadar sürmesine ve çözümü için atılan adımlara engel oluşturmaktadırlar.

Osmanlı yönetimi altında 1516 yılından 1917 yılına kadar 401 sene kalan Filistin, Lozan Barış Antlaşması’yla resmi olarak İngiliz yönetimine geçmiştir. 1920 yılında toplanan San Remo Konferansı Filistin’de İngiliz Manda yönetimini resmi olarak onaylanmıştır. İngilizler manda yönetimi altında Yahudilere “Balfour Deklarasyonu” çerçevesinde bazı imtiyazlar vererek, Yahudi nüfusunun artmasını sağlamış olsa da Siyonistler bu artışın istenilen seviyede olmadığını düşünüyorlardı. Bununla beraber Yahudi nüfusu yeterli toprağa sahip olmaması Siyonist Yahudiler için yüzleşmesi gereken bir başka gerçektir. İngiliz manda yönetimi 1948 yılında bölgeden ayrılınca Yahudi yeraltı örgütleri bu gerçekçi tersine çevirmek için “Deir Yassin” katliamı gibi organize şiddet yöntemleri ile Filistin nüfusunu korkutarak topraklarından zorla çıkaran eylemlere başlamışlardır. Bu eylemler radikal Yahudi gruplar olan Etzel, Lehi ve Palmakh tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu örgütlerin liderlerinden Menachen Begin ve İzhak Shamir daha sonra İsrail Devleti’nde başbakanlık pozisyonuna kadar yükselmişlerdir. Böylece radikal Yahudi grupların ideolojisi devletin en üst seviyesine ulaşmıştır. Bu radikal gruplar, İsrail Devleti kurulduktan sonra İsrail politik sistemine entegre olup siyasi parti olarak varlıklarını ve ideolojilerini devam ettirmişlerdir. Bu gruplar daha çok seküler anlayışa sahip olup Batı Avrupa’daki Nazizm ve Faşizmden etkilenmişlerdir. Fakat 1967 savaşı ve İsrail’in savaştan galip olarak çıkması farklı bir

gerçekliği ortaya çıkarmıştır. İsrail Devleti içinde uzun zamandan beri sesleri duyulmayan mesihçi anlayışa sahip dinî radikal grupların güç kazanması bu dönemdeki değişen politik atmosfer etkili olmuştur. 1967 yılında işgal edilen Filistin toprakları yeni ortaya çıkan dinî radikal grupların çabalarıyla yerleşime açılmıştır. Bu gruplar İsrail Devleti kurulurken seküler radikal grupların başvurduğu yöntemlere başvurmadan çekinmediler. Bu gruplara politikada İsrail sağının destek vermesi onlara hareket alanı sağlamıştır. Bu dini radikal gruplar daha sonra seküler Yahudi gruplarla İsrail politik sistemi içinde ittifak kurarak İsrail sağını iktidara taşımışlardır. Bu çalışma, İsrail iç politikası ve karar alma süreçlerinde radikal Yahudi grupların Filistin Sorunu'na etkileri üzerinde durmaktadır.

Yukarıda özetle anlatılan Filistin Sorunu için günümüzde birçok çalışma yapılmış ve zengin bir literatür oluşmuştur. Burada şu soru akla gelebilir, üzerinde birçok çalışma yapılan bir alanla ilgili bir çalışma yapmak doğru mu? Bu soru mantıksız olmamakla birlikte birçok açıdan sorunludur. Çünkü bir alan ile ilgili literatürün fazla olması aynı zamanda literatür ile ilgili eksikliklerin anlaşılmasını da kolaylaştırmaktadır. Başka bir deyişle herhangi bir alan ile ilgili literatürde yeterince çalışma yoksa o alanla ilgili okumalarda yeterli bilgi olmadığından bir çalışma yapmak zorlaşmaktadır. Bu doğal olarak bilginin eksik olması, konunun parametrelerini ortaya koymadığından yeni bir katkıyı kolaylaştırmayacaktır. Literatürün zengin olması da bazı zorlukları beraberinde getirir. Bu zorluklar daha fazla araştırma ve okuma yapma gerekliliğidir. Bu araştırma ve okumadan sonra çalışmaya karar verilen konunun seçimi için de seçilen konunun zengin literatür içinde nasıl konumlandıracağı ya da onu diğerlerinden ayıran özelliğini belirten ayırıcı özelliğini ortaya koymak gerekir. Bu en temel olan şu soruyu sormayı zorunlu kılar: Bu çalışmanın yapılmasına sebep teşkil eden nedir? ya da başka bir deyişle neden böyle bir çalışma yapma gereği duyulmuştur?

Öncelikle Türkiye'de Filistin Sorunu üzerine yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu İsrail güvenliğine, yerleşim politikasına, Kudüs sorununa, mülteci sorununa ve Filistin Devleti'nin uluslararası alanda tanınması gibi daha çok sistemsal yaklaşımlara odaklanmaktadır. Bunlara ABD ve Rusya'nın dış politikaları ya da İran, Türkiye ve Mısır gibi bölgesel güçlerin politikaları çerçevesindeki değerlendirmeleri de ekleyebiliriz. Her ne kadar bu yaklaşımlar yanlış olmasa da ayrıntılı bilgi sunmaması

bağlamında eksik kalmaktadırlar. Yeterli bilgi sunmayan bu yaklaşımlarla bir çözümleme yapmak da doğal olarak eksik ve bazen de yanlış olmaktadır. Bir diğer yaklaşım ise yapılan çalışmaların çoğunun İsrail politik sistemi ve karar alma süreçlerini dikkate almayan bir bakış açısı ile değerlendirilmesidir. Bu tür bir değerlendirme şüphesiz eksik bilgi ve doğal olarak doğru çözümleme yapmayı zorlaştırmaktadır. Çünkü herhangi bir savaş, doğal olarak bir karar vermeyi gerektirdiği için kararı veren birimlerin hangi ideolojik arka plana sahip olduğu bilmek, doğru bir değerlendirme yapmak için mutlak olarak elzem hale gelmektedir. Bundan dolayı bu çalışma sistemsel bir bakış açısından çok birey ve grupların ideoloji ve davranışlarının esas alan devletin alt birimlerine yoğunlaşmaktadır. Böylece büyük bir çoğunluğu oluşturan literatürdeki sistemsel yaklaşımlara karşı yapılan az çalışmalardan biri olması onun ayırıcı özelliklerinden biri haline getirmektedir. Ayrıca daha önce yapılan çalışmalarda bahse konu olan birey ve gruplarla ilgili yanlış bilgi ve yanlış kavramların kullanılmasından doğan bir anlam karmaşasını gidermek adına da önemli bir ayırıcı rol üstlenmektedir. Ama en önemlisi bu çalışma, Filistin Sorunu'nun çözümünde engelleyici bir rol oynayan İsrail'deki Yahudi radikal örgütler ile ilgili literatürdeki eksikliği giderme amacıyla olmasıdır. Çünkü Filistin Sorunu Burada değinilen konunun çalışılmasında izlenecek yöntem ve plan aşağıda anlatılmaktadır.

Bu çalışma giriş ve sonuç dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konunun önemi, amacı ve literatürdeki yeri hakkında bilgi verilirken, çalışmada ortaya koyulan problemin çözümünde izlenecek yöntem belirtilmektedir.

Öncelikle radikal Yahudi grupların İsrail politik sistemi içinde güçlendiği için dış politika eylemleri üzerinde etki ettiği gerçeğini kabul etmektedir. Bundan dolayı İsrail dış politika karar alma mekanizmasının incelenmesi gerekli görülmektedir.

Bu çalışmanın ilk bölümü üç ana başlık ve bunlara bağlı alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu bölüm teorik olarak karar alma yaklaşımını ele almaktadır. Bunu ele alırken, Graham Allison'un Küba Füze Krizi'ni konu alan dış politika karar verme yaklaşımlarını geliştiren üç model olan model 1, model 2 ve model 3 karar verme modelleri üzerinde durulmuştur. Bu modellerden model 3 olarak isimlendirilen bürokratik politika modelini esas alan karar birimleri kuramı bu tezin teorik arka planını oluşturmaktadır. Çünkü bu teori dış politikada karar alan yetkili karar birimlerini esas

aldığı için bu çalışmaya uygun düşmektedir. Margaret Hermann, Charles F. Hermann ve Joe D. Hagan tarafından geliştirilen karar birimleri teorisi, devletlerin dış politikasını hangi birimler tarafından ve nasıl bir ortamda aldığıyla ilgilenmektedir. Karar birimleri kuramı baskın lider, tekil grup ve özerk aktör koalisyonu karar birimlerini esas alan üç farklı karar birimi üzerinde durmaktadır. İsrail politik sisteminde koalisyon hükümetleri yaygın olduğundan yetkili karar birimi olarak özerk aktör koalisyonu karar birimi esas alınmaktadır. Fakat bu karar birimini uygulamadan önce tarihsel süreç içinde Filistin Sorunu’nu ele almak çözümleme için zorunlu olmaktadır. Bununla birlikte Filistin Sorunu’nun günümüze kadar devam etmesine neden olan Yahudi radikal gruplarının ideolojik arka planlarını da bilmek doğru çözümleme için gerekli olmaktadır. Buna göre hem Filistin Sorunu’nun günümüze kadar olan gelişimi hem de Yahudi radikal gruplara dair ideolojiler, kavramlar ve faaliyetleri ikinci bölümde ortaya koyulmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde genel olarak Filistin Sorunu’nun tarihsel gelişimi ve radikal Yahudi grupların ideolojilerini esas alarak çözümlenecek problem ortaya konulmaktadır. Böylece Filistin Sorunu tanımlanarak günümüzde Filistin Sorunu hangi kapsamda ele alındığı ortaya konulmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümü, birinci bölümdeki teorik çerçeve ile ikinci bölümde tanımlanan problemin analiz edildiği bölümdür. Bu bölümde daha çok örnek olaylar ve radikal Yahudi grupların karar aşamalarındaki etkileri nicel ve nitel veriler çerçevesinde analiz edilmektedir. Karar birimleri ve tanımlanan Filistin Sorunu ve buna etki eden faktör olarak radikal Yahudi gruplar bu bölümde analiz edilmektedir. Böylece çalışmanın hipotezi olan “radikal Yahudi grupların Filistin sorununa etkileri” ortaya koyulmaktadır.

Sonuç bölümünde ise birinci, ikinci ve üçüncü bölümlerde ortaya konulan konunun genel bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Bu değerlendirmeler sonucunda ortaya konulan bulgular değerlendirilerek çalışmanın vardığı sonuçlar ortaya koyulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE: DIŞ POLİTİKADA KARAR VERME DAVRANIŞLARI

1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KARAR VERME YAKLAŞIMININ GELİŞİMİ

Toplumların ve devletlerin birbiriyle olan ilişkileri çok eskiye dayanmasına rağmen, uluslararası ilişkiler ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra akademik bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır.¹ Birinci Dünya Savaşı'nın militarist anlayışının oluşturduğu yıkım ve diplomatların gizli anlaşmalarla yeni savaflara neden olması, yeni bir disiplinin gerekliliğini ortaya koymuştur. Ayrıca bu dönemde kitle demokrasilerin gelişmesiyle kamuoyunun bir baskı aracı olmasını sağlamış ve böylece akademik olarak uluslararası ilişkiler disiplininin doğmasını sağlamıştır.² Bu dönemden önce uluslararası ilişkiler daha çok tarih, ekonomi, uluslararası hukuk ve siyaset bilimi gibi disiplinlerin bir parçası olarak görülmüştür.³

Disiplinin ilk dönemlerinde idealizm ve realizm arasında disiplinin doğası üzerine bir tartışma başlamıştır. Bu tartışmada devletlerin davranışlarını anlamak için insan doğasından yola çıkarak aydınlanma çağıının “tümevarım yöntemi” kullanılmıştır. Bu yöntem esas olarak tikel olguları merkeze alan ve onlardan genel ilkelere hareket eden doğrulanabilir bilgi üreten Francis Bacon ve August Comte gibi filozofların öne sürdüğü yöntemdir.⁴ Bu yöntem, uluslararası ilişkilerde insan doğasına yaptığı vurgu ve insan doğasını temel alan devlet davranışlarını açıklamak için kullanılmıştır. Temel mantığı insan doğasının iyi veya kötü olması, insanlardan oluşan devletlerin de doğasının iyi veya kötü olmasıyla doğrudan ilişkilendirilmiştir.

¹ İbrahim S. Canbolat, “İmaj-Gerçek ve İşlevsellik Bağlamında Eleştirel Bir Uluslararası İlişkiler Çözümlemesi Üzerine”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 1, S. 1 (2007), ss. 1-24.

² Edward Hallett Carr, *Yirmi yıl krizi, 1919-1939*, çev. Can Cemgil, 2. b., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2015, ss. 51-52.

³ Chris Brown, Kirsten Ainley, *Understanding international relations*, 3rd ed Houndmills, Basingstoke, Hampshire ; New York: Palgrave Macmillan, 2005, s. 38.

⁴ Jens Zimmermann, *Hermeneutik: Kısa Bir Giriş*, çev. Mehmet Çetin, İstanbul: Say Yayıncılık, 2020, ss. 149-51.

Hem idealizm hem de realizm farklı sebeplerden dolayı bir toplumsal sözleşmenin gerekli olduğunu kabul etmektedir. Fakat biri güvenliği diğeri işbirliğini esas alan bir toplumsal sözleşmeyi savunmaktadır. İdealistler bireyin iyimser doğasının toplum içinde sürdürülmesi için toplumsal sözleşmeyi gerekli görürken, realistler doğa halinin toplum içinde de devam etmemesi için buna ihtiyaç duyar. Her iki görüş de devlet aygıtı içinde merkezi bir hükümet ile bu amaçlarına ulaşmayı hedeflemektedir. Fakat devletlerden oluşan uluslararası sistemde devletlerin eylemlerini sınırlayan bir dünya hükümeti olmadığından anarşik bir durum söz konusudur. Tartışmanın bir tarafı insan doğasının bencil, çıkarıcı ve kötü olduğunu⁵ ileri süren Thomas Hobbes'un fikirlerinden etkilenirken, diğer tarafı ise John Locke'un insan doğasının genel anlamda barışçı olduğunu⁶ ileri süren anlayışını esas almaktadır. Aslında her iki düşünürün de yaşadığı dönemin siyasal atmosferi, bu fikirlerin oluşmasıyla doğru orantılıdır.

On yedinci yüzyılda iç savaşın yıkıma çevirdiği İngiltere'de yazan Hobbes, güvenliği, hayatta kalmayı ve gücü ön plana çıkararak insanı sürekli bir savaş durumunda konumlandırmıştır.⁷ Hobbes'tan elli yıl sonra İngiltere'nin daha istikrarlı olduğu bir dönemde yazan Locke, doğa durumunda yani bir üst otoritenin olmadığı durumlarda insanların birbirleriyle bağlar kurabileceğini ileri sürmüştür. Dolayısıyla doğa durumunun barışa bir engel teşkil etmediğini ifade etmiştir.⁸ Hem realizm hem de idealizm anarşi durumunu kabul ederken, biri güvenliğe diğeri işbirliğine vurgu yapmıştır. Edward Hallett Carr idealist anlayışı ütöpik olarak görürken, realist anlayışın kısır bir karakteristik özelliğe sahip olduğunu açıklamıştır. Carr, her sağlıklı politikanın bu iki anlayış arasında denge kurması gerektiğini söylemiştir.⁹ Carr bu düşüncesiyle her ne kadar idealistlerin savunduğu ilkeleri ütöpik olarak görmüş olsa da idealist anlayışı toptan reddetmemiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın meydana gelmesi ve yıkıcı sonuçlara sebep olması, idealizmin argümanlarını zayıflatırken, realizmin ön plana çıkmasını sağlamıştır. 1948 yılında Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations* kitabını yayınlarak realist anlayışın

⁵ Thomas Hobbes, *Leviathan*, 17. b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018, ss. 100-101.

⁶ John Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, 5. b., Ankara: Serbets Kitaplar, 2019, s. 13.

⁷ Hobbes, *Leviathan*, s. 104.

⁸ Joseph S. Nye, David A. Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, çev. Renan Akman, 5. b., İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 7.

⁹ Carr, *Yirmi yıl krizi, 1919-1939*, ss. 61-62.

sınırlarını çizmiştir. Kitabın sonraki baskılarında klasik realizmin altı ilkesini ortaya koyan Morgenthau'ya göre, insanlık tarihi temel olarak insan doğası ve siyaset anlayışına göre iki okul (realizm ve idealizm) arasındaki çekişmenin öyküsü olarak tanımlamıştır. Bu okullardan ilki evrensel olarak var olan soyut ilkelerden türetilen rasyonel ve ahlaki bir siyasal düzenin kurulabileceğine inanmaktadır. Diğer okul ise, insan doğasının kötü olması ve karşıt çıkarların çatışmaya neden olmasından dolayı evrensel ahlaki ilkelerin hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini ileri sürmektedir.¹⁰ Morgenthau çalışmasında devleti bir kara kutu olarak betimlemiş ve aynı zamanda devleti rasyonel karar veren bir aktör olarak görmüştür. Devletin rasyonel karar veren bir yapı olarak görülmesi, Soğuk Savaş döneminin güvenlik eksenli devlet anlayışından kaynaklanmaktadır. Realizmin devlet anlayışı “Westphalia” anlayışını esas alan egemen ulus-devlet anlayışıdır. Bu anlayış devletlerin egemen olduğu ve eylemlerinde onu sınırlandıran bir üst otoritenin olmadığı durumdur.

Dönemin hâkim uluslararası ilişkiler anlayışı olan realizm, ulus-devleti analiz birimi olarak ele alırken, devletin amaçları için ise devlet çıkarlarının üstünlüğü olarak vurgulamıştır. Rasyonel olan devlet, uluslararası ilişkileri idealistlerin algıladığı şekilde olması gerektiği gibi değil, var olduğu şekliyle görür.¹¹ Morgenthau'ya göre dünyayı soyut ilkelerle algılayan idealistler mutlak iyiliği hedeflerken, tarihsel örneklere ve insan doğasının kötülüğüne vurgu yapan realistler daha az kötülüğün gerçekleşmesini hedeflemektedir.¹² Kuşkusuz Morgenthau'nun görüşü realist bakış açısına iyimser bir amaç yükleme çabasından başka bir şey değildir. Bu iyimser görüş Japonya'ya atom bombasının daha çok Amerikan askerinin ölmesini engellemek amacıyla atıldığını ileri süren görüşü meşrulaştırmaktadır.

Disiplinin iki farklı bakış açısı, çoğu yönden alanın kökenleri ve coğrafi sınırlarıyla ilgili tartışmalı meseleyle ilgili olsa da, daha temelde ikinci dereceden bir söylem olarak uluslararası ilişkiler disiplininin kimliği, konusu ve statüsünü içermektedir.¹³ Bu kimlik

¹⁰ Hans J. Morgenthau, Kenneth W. Thompson, *Politics among nations: the struggle for power and peace*, Brief ed New York: McGraw-Hill, 1993, ss. 3-4.

¹¹ Richard Carlton Snyder vd., *Foreign policy decision-making revisited*, New York: Palgrave Macmillan, 2002, s. 2.

¹² Morgenthau, Thompson, *Politics among nations*, s. 4.

¹³ Brian C. Schmidt, “On the History and Historiography of International Relations”, *Handbook of International Relations*, ed. Walter Carlsnaes Risse Thomas, and Beth A. Simmons, London ; Thousand Oaks, Calif: SAGE Publications, 2002, ss. 5-7.

arayışı disiplinin alanını sınırlarını belirlerken, iki ilkenin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu ilkelerden ilki devletin bir bütün olarak görülmesi, yani devletin içyapısını görmezden gelen “kara kutu” ve dış yüzeyleriyle temas eden “bıllardo topu” gibi mecazi olarak görülmesidir.¹⁴ İkinci ilke ise kara kutunun içyapısının görmezden gelinmesinin doğal sonucu olarak bütün devletlerin benzer durumlarda aynı davranışı sergileyeceğini ön gören rasyonel seçim ilkesidir.¹⁵ Bu ilkenin dayandığı yer, realistlerin sık sık referans olarak gösterdiği antik Yunan şehir devletlerinde Atinalı bir komutan olarak katılan Thukydides’in “Peleponnes Savaşları” çalışmasıdır.

Yunan şehir devletlerinden Atina, Pers savaşlarından sonra bir süre devam eden barış ortamında bir deniz gücü olarak ortaya çıkmıştır. Thukydides, Atina’nın bu yükselişinin Sparta üzerinde bir korkuya neden olduğunu ve Sparta’nın Atina’ya saldırısının bu korku sebebiyle olduğunu ileri sürmüştür.¹⁶ Thukydides’ten önce savaşın sebepleri daha çok doğaüstü nedenlere bağlanırken, Thukydides bunu incelenen bir olguya indirgemıştır. Ayrıca Thukydides Sparta’nın saldırısını da rasyonel olarak görmüştür. Klasik realistlere göre, bu mantıksal anlayışın temelinde rasyonel bir aktörün var olması yatar. Bu aktör devletin kendisidir ve devlet içyapılarından bağımsız karar alan bir aktör olarak görülmüştür. Aktör olarak bireylerin temel alındığı bir durumda da rasyonel seçimin bu mantığı değişmeyecektir. Çünkü aktör temelli rasyonel seçim teorileri, liderlerin bu bağlamsal faktörlerle sınırlandırılmış ortak hedeflere sahip olduğunu varsayar. Yani, güç dağılımlarının, kurumsal yapılanmaların veya kültürel normların dayattığı sınırlara göre yaşamak rasyoneldir. Dahası bu kısıtlamaların liderler için nispeten şeffaf olduğunu ve liderlerin kazançlarını maksimize etmek ve kayıplarını en aza indirmek için bu bilgilere göre hareket edeceklerini varsaymaktadır.¹⁷ Bu anlayış 1960’lı yıllarda artan dış politika analizi çalışmalarıyla aşınmıştır. Başka bir deyişle dış politika analizi çalışmaları her devletin benzer hedeflere sahip ve ortak sınırlamalara tabi olmadığını ortaya koymaktadır.

¹⁴ Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, *Uluslararası İlişkiler Teorisi*, çev. Metin Aksoy, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s. 39.

¹⁵ Alex Mintz, Karl R. DeRouen, *Understanding foreign policy decision making*, Cambridge ; New York: Cambridge University Press, 2010, s. 7.

¹⁶ Thukydides, *Peloponnesos Savaşları*, 3. b., İstanbul: belge yayınları, 2019, ss. 15-17.

¹⁷ Mark Schafer, Stephen G. Walker (ed.), *Beliefs and leadership in world politics: methods and applications of operational code analysis*, 1st ed New York: Palgrave Macmillan, 2006, s. 5.

1.1. Dış Politika Analizi

“Dış politika” kavramı Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra literatüre girmeye başlamıştır.¹⁸ Bu kavram uluslararası ortamda herhangi bir siyasi otoriteye bağlı olmadan egemen olan devlete mahsus bir eylem olarak tanımlanmaktadır.¹⁹ Başka bir deyişle dış politika, bir devletin başka devletlere karşı tutum ve davranışların toplamıdır. Bu tutum ve davranışlar ekonomik, siyasi, hukuki vb. davranışları kapsasa da genel olarak diplomatik ve siyasi ilişkiler anlamında kullanılmaktadır.²⁰ Dış politika uluslararası ilişkilerin bir alt dalı olarak konumlandırılmaktadır. Fakat dış politika analizi ise çoğu araştırmacı tarafından ayrı bir alan olarak görülmektedir.

Ayrı bir araştırma alanı olan dış politika analizi, devletlerin uluslararası bir alanda birbiriyle ilişki kurma biçimi olan uluslararası ilişkiler alanı ile hükümetlerin işleyişi, guruplar ve bireylerin hükümetle ilişkilerini ele alan iç politik alanlarını birbirine bağlar.²¹ Dış politika analizi genel olarak Uluslararası İlişkiler alanında, devletler başta olmak üzere uluslararası alandaki aktörlerin eylem ve motivasyonlarını ele almaktadır.²² Dış politika analizi ile ilgili temel çalışmalar 1950’li yılların ortalarında ortaya çıkmıştır.

Dış politika analizi üzerine araştırma yapan akademisyenler, dış politika çıktıları ve sonuçlarından ziyade, dış politika karar aşamasına ilişkin kapsamlı sorular sorarak, bir

¹⁸ Ömer Kürkçüoğlu, “‘Dış Politika’ Nedir? Türkiye’deki Dünü ve Bugünü”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 35, S. 1 (1980), s. 1.

¹⁹ Steve Smith, Tim Dunne, Amelia Hadfield, “Introduction”, *Foreign Policy Theories, Actors, Cases*, ed. Steve Smith, Tim Dunne, Amelia Hadfield, Oxford: UK: Oxford University Press, 2016, s. 2; Jean-Frédéric Morin, Jonathan Paquin, *Foreign Policy Analysis: A Toolbox*, 1st ed. 2018 Cham: Springer International Publishing : Imprint: Palgrave Macmillan, 2018, s. 3; James E. Dougherty, Robert L. Pfaltzgraff, Jr, *Contending Theories or International Relations*, Philadelphia-New York-Toronto: J.B. Lippincott Company, 1971, ss. 24-25; Kürkçüoğlu, “‘Dış Politika’ Nedir?”, s. 1; Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori Ve Analiz”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 51, S. 1 (1996), s. 1.

²⁰ Christopher Hill, *Foreign policy in the twenty-first century*, Second edition London ; New York, NY: Palgrave Macmillan, 2016, s. 1; Smith, Dunne, Hadfield, “Introduction”, s. 3; Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, 4. b., İstanbul: Der Yayınları, 2010, ss. 222-23.

²¹ Valerie M. Hudson, “The history and evolution of foreign policy analysis”, *Foreign Policy Theories, Actors, Cases*, ed. Steve Smith, Tim Dunne, Amelia Hadfield, Oxford: UK: Oxford University Press, 2016, s. 14; Juliet Kaarbo, Jeffrey S. Lantis, Ryan K. Beasley, “The Analysis of Foreign Policy in Comparative Perspective”, *Foreign Policy in Comparative Perspective Domestic and International Influences on State Behavior*, ed. Ryan K. Beasley vd., Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE Publications, 2013, ss. 1-2.

²² Christopher Hill, *Cabinet decisions on foreign policy: the British experience, October 1938-June 1941*, Cambridge [England] ; New York: Cambridge University Press, 1991, s. 3; Smith, Dunne, Hadfield, “Introduction”, s. 3.

ülkenin dış politikasını analiz etmektedir. Söz konusu dış politikanın başarılı olup olmadığıyla ilgili soru sorulmamaktadır.²³ Bununla birlikte dış politika ile ilgilenen akademisyenler ABD'nin 1991'de Irak'ı işgal etmeme kararı veya 2003'te işgal etme kararı gibi tek bir kararın analizine odaklanabilir.²⁴ Bazı araştırmacılar 1991 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmemesini, uluslararası sistemdeki belirsizlikten kaynaklandığını ileri sürerken, Bazıları da Amerikan çıkar gruplarının uyuşmamasından dolayı gerçekleşmediğini savunmaktadır. Bu iki farklı düşünceden ilki sistemi öncelerken, diğeri devlet içindeki çıkar gruplarına vurgu yapmaktadır. Bu iki grup dışında kalan bir başka grup ise Amerika başkanının liderlik özelliklerini ön plana almaktadır. Bu düşünceler 2003 yılında işgal edilen Irak için tersten de okunabilir. Bu durumda araştırmacı bir konuyu analiz ederken “sistem, devlet ve birey fenomenlerinden hangisine odaklanılmalı” sorusunu öncelikle cevaplamalıdır. Burada hangi fenomenin ele alınacağı araştırmacının olaya yaklaşımıyla ilgilidir. Bu da analiz düzeyleri yaklaşımıyla mümkün olmaktadır.

1.2. Analiz Düzeyleri Yaklaşımı

Uluslararası ilişkiler araştırmacıları dış politika çalışmalarını hangi zemin üzerine inşa etmelidir? Liderlerin siyasi rolleri, hükümet yapıları veya uluslararası sistem gibi fenomenlerden hangisi araştırmanın temeli olarak ele alınmalı? Ve bu fenomenlerden hangisi diğerlerinden ne koşullarda daha çok veya daha az nedensel veri oluşturmaktadır.²⁵ Bunun gibi sorular analiz düzeyinin hangisi olacağıyla ilgili araştırmacıya yol gösterir.

Uluslararası politikada birçok farklı aktör bulunmaktadır ve bu aktörler arasında karmaşık ilişkiler farklı düzeydeki açıklamalar teorilerle ortaya konulmaktadır. Bu karmaşık durumun basitleştirilmesi, daha analitik ve metodolojik bir hale getirilmesi analiz düzeyi yaklaşımıyla mümkün kılınmaktadır.²⁶ Örneğin savaşın nedenlerini araştıran bir teorisyen, öncelikle hangi noktaya yoğunlaşacağına karar vermelidir. Karar verici olarak bireylere mi? Bu karar verme süreçlerine dâhil olan gruplara mı? Yoksa

²³ Ertan Efeğil, Mehmet Seyfettin Erol (ed.), *Dış politika teorileri bağlamında Türk dış politikasının analizi*, Yenişehir, Ankara: Barış Kitap, 2012, s. 3.

²⁴ Mintz, DeRouen, *Understanding foreign policy decision making*, s. 15.

²⁵ James N. Rosenau, *The study of world politics*, London ; New York: Routledge, 2006, ss. 171-72.

²⁶ Cengiz Erişen vd., *Dış politika analizi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2013, s. 5.

toplumun tamamına veya devletlerden oluşan uluslararası sisteme mi?²⁷ Bu sorulara cevap aranmalıdır. Bilimsel araştırmanın herhangi bir alanında, incelenen fenomenin sistemik analiz amacıyla sıralanması ve düzenlenmesi için her zaman birden çok yol vardır. İster fizik ister sosyal bilimlerde olsun, gözlemci parçalara veya bütüne, bileşenlere veya sisteme odaklanmayı seçebilir.²⁸ Bundan dolayı uluslararası ilişkilerde de karmaşık olaylar arasında mantıksal genellemeler yapmak için analiz düzeyleri geliştirilmiştir. Bu yaklaşımların gelişmesi için ilk olarak Kenneth Waltz'un 1959 yılında *Man, the State, and War* ve daha sonra David Singer'ın 1961 yılında *The Level-of-Analysis Problem in International Relations* adlı çalışmaları alana öncülük etmişlerdir.

Waltz konuya, bireyin analitik düzeylerinden ayrı, devletlerin yapısında yer alan "savaş" kavramı açısından yaklaşmayı seçerken, Singer de uluslararası sistemin iki düzeyine odaklanmıştır. Singer devlet düzeyinde yer alan bireyin açıklayıcı düzeyi ile devlet düzeyindeki (yani dış politika) davranışlarını inceleyen çalışmaları, uluslararası sistemdeki toplam davranış kalıplarını inceleyen çalışmalardan açıkça ayırt etmiştir.²⁹ Burada kullanılan her iki modelden birini ya da diğerini ön plana çıkarmak bir amaç değildir. Çok farklı nedenlerden dolayı, bilim insanları belli bir zamanda bir düzeye ya da diğerine ilgi gösterebilir ve şüphesiz araştırmasının ihtiyaçlarına göre düzeyi değiştirebilirler.³⁰ Örneğin "Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına ne sebep oldu" sorusu sorulduğu zaman, cevabını farklı analiz düzeylerinde verilebileceği bilinmelidir.

Birinci Dünya Savaşı'na sistem düzeyinden bakıldığı zaman, uluslararası sistemdeki gerginliğin savaş kararlarının alınmasını olası hale getiren bir ortam oluşturduğu gözlemlenmektedir. Ama sadece bu gergin ortamın oluşması, sonucu kesin olarak belirlememiştir. Çünkü liderler algılarına göre karar almış ve karşı liderler de sahip oldukları seçeneklere göre karşı tepki vermişlerdir. Örneğin Avusturya Arşidükü Franz Ferdinand'ın suikasta uğraması ve suikasta tepki veren liderlerin kararlarının bireysel analiz düzeyine karşılık geldiği gözlemlenmektedir. Bundan dolayı bireysel, devlet veya

²⁷ Viotti, Mark V. Kauppi, *Uluslararası İlişkiler Teorisi*, ss. 8-9.

²⁸ J. David Singer, "The Level-of-Analysis Problem in International Relations", *World Politics*, C. 14, S. 1 (1961), s. 77.

²⁹ Daniel S. Geller, J. David Singer, *Nations at war: a scientific study of international conflict*, Cambridge ; New York, NY: Cambridge University Press, 1998, s. 20; Viotti, Mark V. Kauppi, *Uluslararası İlişkiler Teorisi*, s. 9.

³⁰ Singer, "The Level-of-Analysis Problem in International Relations", s. 79.

sistem analiz seviyesinde seçim yapmak, bu seviyelerin her birinde nedensel faktörlerin göreceli öneme işaret etmektedir.³¹ Bu nedenle hangi analiz seviyesinin bir olayı açıklamakta görece daha uygun olduğunu bilmek, olayı çözümlemeyi kolaylaştıracaktır. Bu yüzden bu çalışma için uygun analiz seviyesinin hangisi olduğunu belirlemek, bu analiz seviyelerinin açıklanmasını zorunlu kılmaktadır.

1.2.1. Sistem Düzeyinde Analiz

Sistem kavramı genel anlamda birçok unsurun bir araya geldiği ve birbirini etkilediği bir bütünlüğü ifade eder.³² Sistem kavramını siyaset bilimine uyarlayan David Easton, daha çok ulusal çerçevede siyasal sistemler üzerinde çalışmalar yapmıştır. Uluslararası alanda ise sistem analizinin öncüsü Morton Kaplan'dır.³³ Uluslararası ilişkilerde özellikle realist okul, uluslararası sistemi devletlerin sahip olduğu güçleri ve zenginlikleri gibi göreceli yetenekleriyle yönlendirilen, eylem ve başarı olanaklarını etkileyen bir devletler dizisi olarak tanımlar.³⁴ Burada devlet ayrıcalıklı bir aktördür ve iç politikadaki gibi kendisini sınırlayan siyasi partiler, bürokrasi, çıkar grupları ve anayasal normların olmadığı bir alanda yine de oyunun kurallarını belirleye çalışır.³⁵

Sistem düzeyi analizi ise, devletlerarasındaki etkileşimlere ve karşılaştırmalara odaklanır. Bu analiz seviyesi, devletlerin nispi gücü hakkında sorular sorar.³⁶ Bu sorular; sistem üzerine odaklanmak, sistemin açığa vurduğu etkileşim örneklerini çalışmak, ittifakların oluşması ve dağılması gibi olayları analiz etme olanağı sunmaktadır. Ayrıca özel güç biçimlerinin sıklıkları ve süreleri, kendi istikrarı içindeki değişiklikleri, resmî siyasi kurumlardaki değişikliklere yanıt vermesini, bir toplumsal sistem olarak ortaya koyduğu normlar ve geleneksel inançlar hakkında genellemeler yapma imkânı vermektedir.³⁷ Başka bir deyişle, sistemsel analiz düzeyi, uluslararası ilişkileri bir bütün olarak incelememize ve bunu yaparken, ilgimizin daha aşağıya ya da daha özele kaydıgında kaybolan kapsayıcılığı sağlamamıza izin vermektedir. Sistemsel

³¹ Marijke Breuning, *Foreign policy analysis: a comparative introduction*, 1st ed New York: Palgrave Macmillan, 2007, s. 15.

³² İbrahim S. Canbolat, *Uluslararası İlişkilerde Türkiye: Savaş ve Barış Arasında Dünya*, 4. b., Bursa: Aktüel Yayınları, 2012, s. 40.

³³ Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, s. 586.

³⁴ Breuning, *Foreign policy analysis*, s. 13.

³⁵ Stanley Hoffmann, *Janus and Minerva: essays in the theory and practice of international politics*, Boulder: Westview Press, 1987, s. 91.

³⁶ Breuning, *Foreign policy analysis*, ss. 13-14.

³⁷ Singer, "The Level-of-Analysis Problem in International Relations", s. 80.

düzyey kapsayıcı olması avantaj sağlarken, gerekli olan ayrıntılara sahip olmaması ise dezavantaj yaratmaktadır.³⁸ Sistemsel açıklamalar genel olarak en basit olan açıklamalardır. Waltz gibi neorealistler sadece yapıyı ön plana çıkarırken, liberaller ve konstrüktivistler ise bu durumu, yeterli bilgiyi sunmadığı için, eleştirirler.³⁹ Örneğin Birinci Dünya Savaşı'na giden dönemde değışen güç dengesi, kesinlikle bir krizin yönetilmesinin daha istikrarlı ve öngörülebilir bir uluslararası ortama göre daha zor olabileceğı bir durum yaratmıştır. Ayrıca, o dönemde Avrupa ülkelerinde yaygın olan yerel milliyetçilik ve sınıf çatışması, siyasi bir suikastın bir tehdit olarak yorumlanabileceğı bir bağlam oluşturmuştur. Osmanlı ve Avusturyalı liderler, kendi çokuluslu imparatorluklarının da savunmasız olduğunu biliyorlardı.⁴⁰ Her ne kadar sistemsel bir sorunun var olduğu bilinse de her iki imparatorluğun çokuluslu olmasının oluşturduğu sorun da göz ardı edilmemelidir. Çünkü devletlerin içyapısında oluşan sorunlar uluslararası sistemi etkileyebilir. Örneğin, 1917'de Bolşevik Devrimi Rusya'da başlayıp dünyaya yayılmış ve uluslararası sistemi şekillendirmiştir. Bundan dolayı devlet düzeyinde analiz, incelenmesi gerekli olan bir analiz düzeyi olarak ortaya çıkmaktadır.

1.2.2. Devlet Düzeyinde Analiz

Devletin yönetim şeklinin demokrasi olup olmadığı, hükümet ve bürokrasinin nasıl örgütlendiğı veya çıkar grupları, etnik gruplar, kamuoyu, ekonomik koşullar ve devletin ulusal tarihi ve kültürü gibi konular bu analiz düzeyinde ele alınır. Bu analiz düzeyinde devletin içsel faktörlerin uluslararası sistemi nasıl etkilediğı, karar verme aşamalarından bakıldığında bu faktörlerinin karar veren liderlerin davranışlarını kısıtlayıp kısıtlamadığı sorgulanır.⁴¹ Devlet analiz düzeyi hükümetel ve toplumsal olarak iki alana ayrılır. Hükümetel alan siyasi sistemin yapısı ve karar alma süreçlerini, toplumsal alan ise ideoloji, siyasi kültür, milliyetçilik ve etnisite, kamuoyu ve ekonomik sistemin yapısı gibi alanları kapsamaktadır.⁴² Bu alanların her biri devletin karar verme davranışlarını etkileyebilmektedir. Örneğin ekonomik koşullar iki devlet arasında karşılıklı bir

³⁸ a.g.e., ss. 80-81.

³⁹ Nye, Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, s. 88.

⁴⁰ Breuning, *Foreign policy analysis*, s. 15.

⁴¹ Breuning, a.g.e., s. 13.

⁴² Viotti, Mark V. Kauppi, *Uluslararası İlişkiler Teorisi*, s. 10.

bağımlılık oluşturmuşsa bu alan devletlerin birbirine karşı dış politika kararları üzerinde belirleyici olmaktadır.

Ulus-devlet merkezli üniter yapılarda devletlerin ulaşmaya çalıştığı bir amaç ve onu gerçekleştirmek için izleyeceği araçlar vardır. Bu temel probleminin içinde belirli ulusların nasıl ve neden bu tür hedeflerin peşinde koştukları sorusu bulunmaktadır. Bu soru sistem merkezli modelde ihmal edilirken ya da bütün ulusal aktörlere aynı amaçlar atfedilerek çözülürken; ulus devleti aktör olarak seçen yaklaşım, seçilen ulusal hedeflerin, sürece etki eden iç ve dış faktörlerin ve bunların ortaya çıktığı kurumsal çerçevenin araştırılmasını gerektirmektedir.⁴³ Diğer taraftan sistem düzeyinde bireyin davranışları ihmal edilirken, devlet düzeyinde bireyler, bürokrasi içinde mücadele eden aktörler olarak görülmektedir. Bunlar sadece kendi kişisel çıkarlarından çok, temsil ettikleri grupların da çıkarlarını temsil etmektedirler.

1.2.3. Birey Düzeyinde Analiz

Bireyler var olan seçenekleri düşünür ve bu seçeneklere göre kararlar alırlar. Bu kararlar devletlerin dış politika davranışlarını şekillendirir. Devletlerin dış politika davranışları da uluslararası sistemde devletlerarasındaki etkileşime neden olur.⁴⁴ Yani içten dışa doğru bir etkileşim söz konusudur. Çünkü bir tarafta siyasi sistemin doğasına bağlı olarak yerel kurumlar ve kamuoyu siyasi bir rol oynayabilir. Diğer yandan bireysel liderlerin motivasyonları uluslararası sistemin sunduğu olanakları ve kısıtlamaları bir fırsat olarak görebilir. Bireyler fırsatlar ve sorunlar sunan ortamda karar alırlar. Bu nedenle bireylerin aldığı kararlarda koşullar ile bireyler arasındaki etkileşimi anlamalıyız.⁴⁵ Bireyler ve koşullara arasındaki etkileşime verilebilecek en iyi örnek belki de Adolf Hitlerin yükselişidir. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'nın oluşturduğu koşullar, Almanya'da Adolf Hitler'in iktidara gelmesini sağlamıştır.

Birey analiz düzeyi, devletlerin dış politikasını açıklarken liderlerin kararları ve seçimleri tarihin akışını değiştirdiği için bireyin kişilik analizlerine odaklanır. Bireyler ya da karar vericiler dünyayı nasıl algılayıp anlamlandırmaktadırlar? Bireyin inançları, değerleri ve bireyi motive eden unsurlar nedir? Bir liderin aşırı güç tutkunu olması fark

⁴³ Singer, "The Level-of-Analysis Problem in International Relations", s. 85.

⁴⁴ Breuning, *Foreign policy analysis*, s. 12.

⁴⁵ Breuning, a.g.e., s. 11.

yaratır mı? Bu gibi sorular ve psikolojik unsurlar bu analiz düzeyinde önem kazanmaktadır.⁴⁶ Joseph Nye ve David Welch'e göre çoğu analizci, ABD'de 2000 yılında kim başkan seçilirse seçilsin 11 Eylül saldırısından sonra Afganistan'daki El-Kaide eğitin kamplarına saldırarak ve işbirliğine yanaşmazlarsa Taliban Rejimini devirecekti. Fakat çok az kişi Bush yerine Al Gore seçilseydi, 2003'te ABD'nin Irak'a saldıracağını iddia edebilir.⁴⁷ Çünkü Afganistan savaşı çoğu insan tarafından zorunlu olarak görülürken, Irak savaşı ise bir tercih olarak görülür. Burada şu soru ortaya çıkıyor: liderleri böyle bir tercih yapmaya iten psikolojik sebepler nelerdir? Demokrat aday olan Al Gore'un BM Güvenlik Konseyi'nin meşru görmediği Irak savaşını tercih etmemesinin sebebi demokrat partinin uluslararası kurumlara yüklediği anlamda aranabilir. Yada onun kişisel dünya görüşü karar almada etkili olabilir.

Yukarıda ele alındığı gibi devlet içinde farklı dış politika tercihlerine sahip olan anlayışların var olması, devletlerin iç karar verme anlayışlarının sistematik bir şekilde incelenmesini konu alan yaklaşımların gelişmesini sağlamıştır. Bu yaklaşımlar, devletlerin karar mekanizmalarının işleyişi, devlet içindeki güç dağılımının bilinmesi ve devletlerin dış politikasına etkisi önem kazanmaya başlanmıştır. Böylece bu etkiler devlet içinde güç dağılımlarını sistematik olarak inceleyen kuramların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Karar verme kuramları da şüphesiz bu anlayışın bir sonucu olarak gelişmiştir.

2. KARAR VERME KURAMI

Günlük yaşamda insanlar gelecekle ilgili bir eylemde bulunacakları zaman, belli kararlar alırlar. Bunlar mutlak olarak kendisi için ya daha iyisi ya da mevcut durumunu muhafaza edecek kararlardır. Sağlıklı olan hiç kimse kendisi için mevcut durumundan daha kötüsü için karar almak istemez. Bu mantık devletler için de geçerlidir. Örneğin Türkiye Avrupa Birliği'ne kendi ekonomik çıkarı açısından yararlı gördüğü için katılmayı ister. Ama güney sınırında devletlerin parçalanması ve yeni devletlerin ortaya çıkmasını kendi siyasi çıkarlarına aykırı olarak gördüğü için statükonun korunması kararında ısrar eder. Bu örnekte görüldüğü gibi aynı devletin bir taraftan refah ve kurumsalcılığı öne çıkaran liberal anlayıştaki politikaları izleyerek çıkarlarını

⁴⁶ Breuning, a.g.e., s. 12.

⁴⁷ Nye, Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, s. 18.

maksimize ettiği gör÷lmektedir. Diğer taraftan bölgesel güç parametrelerinde farklılık yaratacağı için realist bir politika ile mevcut güvenliğini koruma amacını öne almaktadır. Burada devletlerin farklı politikalar izlemesini sağlayan unsurlar nelerdir? sorusu zorunlu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu soru devletin içyapısını, siyasal kültürünü, çıkar gruplarını ilgilendiren birçok faktörün incelenmesini gerekli kılar. Bu da devletlerin dış politik davranışlarının hangi karar verme aktörleri üzerinden inceleneceğini ortaya koymak gerekir.

Dış politikada karar verme, bir devletin uluslararası alandaki davranışlarını etkileyen bireylerin, grupların ve bireyler ile grupların içinde olduğu koalisyonların yaptığı seçimlerinden oluşmaktadır.⁴⁸ Aslında karar verme yaklaşımlarının gelişimi uluslararası sistemde devletlerin davranışlarının bireylerin davranışlarına indirgenebileceği gerçeğinden hareketle gelişmiştir.⁴⁹

1960'ların başlarında bir grup bilim insanı devletlerin dış politika kararlarını anlamak için kara kutunun açılması gerektiğini savundu. Bunu yaparken, sürece dâhil olan aktörlere odaklanılması gerektiğini belirttiler. Bu aktör merkezli yaklaşım, uluslararası ilişkiler incelenmesine damgasını vuran daha geniş, yapısal yaklaşımlardan önemli ölçüde farklıydı.⁵⁰ Bu farklılığın temelinde liderlerin ideolojik ve algısal eğilimlerinin yanında devletlerin karar aşamaları, çıkar grupları, hükümetlerin bürokratik aktör bileşenleri ve devletlerin iç kurumları gibi faktörlere yoğunlaşmayı gerekli görmektedir.⁵¹ Çünkü dış politika ile ilgili gündelik konuşmalarımızın çoğu bireyler ve küçük karar alma grupları etrafında şekillenmektedir. Buna rağmen uluslararası ilişkilerde ana alt alanların çoğu, yine de, ya bireyleri tamamen görmezden gelen ya da yetersiz kuramsallaştırılmış mikro düzey süreçler hakkında basitleştirilmiş varsayımlar yapan yapısal ya da sistem düzeyinde yaklaşımlarla doldurulmuştur.⁵² Karar verme yaklaşımları, sistemsel düzeyde ihmal edilen ve detaylı bilgiler sunan modeller

⁴⁸ Mintz, DeRouen, *Understanding foreign policy decision making*, s. 3.

⁴⁹ Sidney Verba, "Assumptions of Rationality and Non-Rationality in Models of the International System", *World Politics*, C. 14, S. 1 (1961), s. 93.

⁵⁰ Schafer, Walker, *Beliefs and leadership in world politics*, s. 25.

⁵¹ Viotti, Mark V. Kauppi, *Uluslararası İlişkiler Teorisi*, s. 1.

⁵² Schafer, Walker, *Beliefs and leadership in world politics*, s. 25; Yi Edward Yang, "Leaders' Conceptual Complexity and Foreign Policy Change: Comparing the Bill Clinton and George W. Bush Foreign Policies toward China", *The Chinese Journal of International Politics*, C. 3, S. 4 (2010), s. 417.

geliştirmiştir. Örneğin, savaşlar gibi yıkıcı sonuçlar doğuran olayların makro düzeydeki sebeplerinin yanında mikro düzeydeki sebeplerini de ortaya koyar.

2.1. Karar verme modelleri

Savaşlar kararların bir sonucu olması nedeniyle herhangi bir savaş açıklaması, açık veya dolaylı olarak bir karar verme modelini içermelidir. Karar verme modelleri, rasyonellik hakkındaki varsayımlarıyla ayırt edilir. Bu modelleri destekleyen rasyonel ve rasyonel olmayan basit iki alternatif varsayımdır. Rasyonel olmayan modeller, ister psikolojik değişkenlere ister örgütsel çıkarlara ve rutinlere odaklansın, kararların sıklıkla sistematik algısal, bilişsel veya bürokratik önyargılarla çarpıtıldığını savunur. “Rasyonalite” tanımı hem felsefi hem de kavramsal tartışmanın konusu olmasına rağmen, araçsal olarak rasyonel bir karar için minimum kıstas, amaca yönelik davranışta tutarlılık ve tutarlılığın mantıksal gerekliliklerini içerecektir.⁵³ Rasyonel olana karşı modellerin gelişmesine Graham Allison öncülük etmiştir.

Allison, 1971 yılında Küba Füze Krizi üzerine kaleme aldığı makale ile ABD’nin dış politika davranışlarını açıklamak için üç karar verme modelini geliştirmiştir. Bunlar; model 1 (Rasyonel politika modeli), model 2 (Örgütsel süreç modeli) ve model 3 (Bürokratik politika modeli) olarak isimlendirmiştir. Allison’dan sonra birçok karar verme modeli geliştirilmiştir. Bu modellerin bazıları bireyleri inceleme konusu yaparken, bazıları grupları ve bazıları da hem grupları hem de bireyleri aynı anda ele alan karmaşık modeller geliştirmiştir. Bu çalışma devlet bürokrasisini ele alan bir çalışma olduğundan bürokratik anlayışı ele alan Allison’un ortaya attığı üç karar verme modeli üzerinde durulacağı için diğer modelleri anlatma gereği duyulmamıştır.

⁵³ Geller, Singer, *Nations at war*, s. 31.

Tablo 1. : Model 1, 2 ve 3

	Rasyonel Politika Modeli (Model 1)	Örgütsel Süre ç Modeli (Model 2)	Bürokratik Politika Mo de li (Model 3)
Politikada neye göre karar veriliyor	Ulusal çıkara göre	Örgütsel atalet ve fizibiliteye göre	Kuruluşlar ve bireyler arasında karmaşık pazarlığa göre
Kilit aktörler	Tek rasyonel karar verici gibi hareket eden hükümet	Standart operasyon prosedürleri temelinde hareket eden örgütler	Rolleri ve şahsi çıkarları doğrultusunda hareket eden bireyler
Karar süreci	1) Ulusal çıkarın tanımlanması	1)Seçimleri örgütsel uzmanlık ve çıkarlar belirler	1)Yatay: çıkarlar roller ve kurumlar tarafından belirlenir.
	2)Seçeneklerin tanımlanması	2) Standart operasyon süreçlerinin belirlenmesi	2)Çıkarlar hiyerarşideki yere göre belirlenir
	3)Seçeneklerin maliyet/fayda analizi	3)fizibilite politika seçimine hizmet eder	3)Pazarlık ve diğer politik manevralar politika tercihini belirler
	4)Ulusal çıkara hizmet eden en iyi politikanın seçilmesi		

Kaynak: Marijke Breuning, Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction, ss. 97

2.1.1. Rasyonel Politika Modeli

İnsanın karar almada rasyonelitesini vurgulayan bu model, ekonomik teori temelli faydacılıktan türetilmiştir. Bu teoride ekonomik insan olgusu genellikle zevk ve acı arasındaki dengeyi öne çıkaran ve insanın bencil maddi tatmin isteğine dayanan insan doğası modeline dayanır.⁵⁴ Kısacası rasyonel olan insan, seçenekler arasında kendi için en iyi olanını seçer.

Dış politikada rasyonel seçim, hedefler ve amaçlar arasında değeri en yüksek olanı seçmektir. Eğer bir ulus bir eylemi gerçekleştirmeye niyetli ise bu eylem optimal amaçlara sahip olmalıdır.⁵⁵ Bu modele göre karar alırken öncelikle var olan bir sorun belirlenir ve sorunun doğası tanımlanır. İkinci olarak sorun incelendikten sonra tercihler ve amaçlar belirlenir. Üçüncü aşamada eldeki tüm imkânlar kullanılarak fayda ve riskler

⁵⁴ Andrew Heywood, *Küresel Siyaset*, 6. b., Ankara: Felix Kitap, 2019, s. 185.

⁵⁵ Graham T. Allison, "Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis", *The American Political Science Review*, C. 63, S. 3 (1969), ss. 693-94.

belirlenir. Son aşamada ise en az risk ve en yararlı seçenek belirlenerek hayata geçirilir.⁵⁶ Greg Cashman bu aşamaların daha genişletmiş halini sekiz adımda belirler;⁵⁷

1. Adım: Var olan problemi tanımlamak
2. Adım: Amaçları belirleyip sıralamak
3. Adım: Gerekli bilgilerin toplanması
4. Adım: Ulaşılmak istenen hedefler için alternatiflerin belirlenmesi
5. Adım: Alternatiflerin maliyet ve faydalarını analiz etmek
6. Adım: Beşinci adımda belirlenen en iyi alternatifin seçilmesi
7. Adım: Kararın uygulanması
8. Adım: İzlemek ve değerlendirmek

Rasyonel Politika Modeli, amaçlanan şekilde çalışması için, güvenilir kaynaklardan doğru bilgiye gereksinim duyar. Güvenilir bilgiye ulaşmamak, fayda maliyet analizi yapmayı zorlaştırır. Çünkü bilgi toplayanlar ön yargılı bilgi üretebilirler. Vietnam Savaşı önyargılı bilgi üretimine örnek olarak verilebilir. Çünkü bilgi üretenler Başkan Johnson'a savaşın plana göre gittiğini ve kademeli olarak asker sayısının artırılmasının zafere yol açacağını söylemişlerdi. Tamamen önyargılı ve doğru olmayan bu bilgiler, Başkanın alternatifler arasında karşılaştırma yapmasını zorlaştırmıştır.⁵⁸ Vietnam Savaşı gibi Kore Savaşı da yanlış bilgi ve değerlendirmeye örnek olarak verilebilir. Çünkü Amerika öncülüğündeki Batı Bloku, muhtemel komünist saldırıyı Doğu Avrupa'da beklerken, Savaş Kore'de patlak vermiştir.

Rasyonel politika modeli oyun teorisi gibi yeterli bilginin olmadığı durumlarda çok işlevseldir. Örneğin mahkûm ikilemi oyununda birbiriyle iletişim kuramayan iki mahkûmun kararlarını verirken yeterli bilgiye sahip olmaması seçenekler arasında rasyonel bir seçim yaptığını gösterir. Bu örnek çerçevesinde bakıldığında zaman bu model caydırıcılığın stratejik analizi ve nükleer silahlar gibi durumlarda kullanışlıdır.⁵⁹ Soğuk Savaş döneminde iki rakip ideoloji arasında yeterli iletişimin olmaması mahkûm ikilemi benzeri bir durumun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bunun en bariz örneği Küba Füze

⁵⁶ Heywood, *Küresel Siyaset*, s. 185; Erişen vd., *Dış politika analizi*, s. 52.

⁵⁷ Greg Cashman, *What causes war? an introduction to theories of international conflict*, Second Edition Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield, 2014, ss. 51-52.

⁵⁸ Mintz, DeRouen, *Understanding foreign policy decision making*, s. 26.

⁵⁹ Mintz, DeRouen, *Understanding foreign policy decision making*, s. 8.

Krizi'nin yaşanmasıdır. Bu krizde iki nükleer güce sahip olan devletin bir felaketin eşiğine gelmesi sonucunda, bu tür bir sorunun tekrar yaşanmaması için iletişim kanallarının açık tutulması konusunda anlaşma sağlanmıştır. Hatta iki lider arasında direk iletişim kurulması için kırmızı hat oluşturulmuştur.

Sovyetlerin Küba'ya nükleer füze yerleştirmesi, rasyonel politika analizcileri için yüzleşilmesi gereken bir konuydu. Bu durumda analizciler, Sovyet stratejik hedefleri göz önüne alındığında, Küba'ya füze yerleştirmenin Sovyetler Birliği açısından gayet makul bir eylem olduğunu göstermeye çalışırlar.⁶⁰ Graham Allison füze krizinden sonra rasyonel politika anlayışını eleştirmiş ve yeni modellerin inşa edilmesine ön ayak olmuştur.

Allison öncelikle “model 1” olarak isimlendirdiği o güne kadar baskın olan rasyonel politika modeline alternatif olarak iki model açıklamıştır. Bu modeller örgütsel süreç modeli yani “model 2” ve bürokratik siyaset modeli yani “model 3” olarak isimlendirdiği modellerdir. Allison'a göre model 2 ile model 3 paradigmaları model 1'e göre daha işlevseldir.⁶¹

2.1.2. Örgütsel Süreç Modeli

Örgütsel süreç modeli, devleti her biri farklı seçenek ve algılara sahip olan, kendi özellikleri ve uzmanlıkları olan birim ve kurumların toplamı olarak görür.⁶² Bu modelde Hükümet politikasının “yapıcısı” hesap yapan bir karar alıcı değildir. Bu modele göre hükümetler, aralarında büyük ölçüde farklılık gösteren hem hükümet hem de devlet kararlarını etkilemek için rekabet eden büyük kurumlar ve siyasi aktörlerden oluşurlar.⁶³ Bu siyasi aktörlerin ve kurumların her birinin kendilerine ait belli örgütsel kültürleri

⁶⁰ Graham T. Allison, “Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis”, *The American Political Science Review*, C. 63, S. 3 (1969), ss. 689-718, doi:10.2307/1954423.

⁶¹ David A. Welch, “The Organizational Process and Bureaucratic Politics Paradigms: Retrospect and Prospect”, *International Security*, C. 17, S. 2 (1992), ss. 112-46; Graham T. Allison, Morton H. Halperin, “Bureaucratic Politics: A Paradigm and Some Policy Implications”, *World Politics*, C. 24, S. S1 (1972), ss. 40-79.

⁶² Erişen vd., *Dış politika analizi*, s. 53.

⁶³ Allison, Halperin, “Bureaucratic Politics”, ss. 40-79.

vardır. Bundan dolayı bu model, dış politika kararlarında fikirlerin kurumsallaşmaları ve kurum içinde yetiştirilen örgütsel kültür yoluyla sürdürülebileceğini savunur.⁶⁴

Örgütsel politika modelinin temel dinamiği standart uygulama prosedürleridir. Standart uygulama prosedürleri daha alt düzey bürokratların başa çıkabildiği daha basit sorunları yönetme eğilimindedir. Bununla birlikte bütçe gibi uzun vadeli önemli kararlarda da örgütsel bakış açısıyla düşünülebilir. Bu modelde genel olarak hükümet kararları çok az belirsizlik içerir. Bundan dolayı kararlar bazı yönergeler ve idari kurallar temelinde alındığı için kriz durumları için uygun değildir.⁶⁵ Çünkü bu modelde kararlar organizasyonel rutinlerin alternatiflerin oluşumunu kısıtlama yollarını vurgulayarak karar anında ideal rasyonaliteden sapmaları ve rutinlerin uygulamayı nasıl etkilediğini ortaya çıkararak kararlar alındıktan sonra mükemmel araçsallıktan sapmaları açıklar.⁶⁶ Rasyonel aktör modeline alternatif olarak ileri sürülen bu model aslında rasyonel karar vermeyi parçalara bölen ve bir anlamda mekanikleştiren bir durum ortaya koyar.

Allison, örgütsel süreç modelinde hükümeti yarı feodal ve gevşek müttefik örgütlerden oluşan bir grup olarak görür. Hükümet liderleri sorunları, örgütsel kurumlar aracılığıyla algılarlar ve bu kurumlar aracılığıyla bilgileri işleme ve tahmin etme gibi rutin bir görev yürütürler. Hükümet herhangi bir zamanda hangi şeylerin yapılacağına göre kurallar, standart uygulama prosedürleri ve programlara sahiptir. Mevcut olan organizasyonel rutinler herhangi bir sorunla karşılaşan hükümet liderlerine açık ve etkili olan bir seçim yelpazesi oluşturur.⁶⁷ Burada kritik önemde olan, yüksek risk grubundaki politikaların tahmin edilmesinin mümkün olduğudur.

Genel olarak dış politika sorunları yüksek risk grubuna girdiği için, dış politika ile ilgili kurumların güçlü örgütsel kültürlerin varlığı dış politika fikirlerinin uygulanmasını engelleyebilir. Bu örgütsel kültür, dış politika çıktılarını gözlemlenebildiği ancak sonuçlarını gözlemlenemediği standart uygulama prosedürleri kategorisine girer. Güçlü örgütsel kültürlerin olduğu bu tür bürokrasilerde amaçlardan çok araçlara odaklanılır.⁶⁸ Araçların amaçlardan önce gelmesi etkin bir dış politika uygulanmasını

⁶⁴ Daniel W. Drezner, "Ideas, Bureaucratic Politics, and the Crafting of Foreign Policy", *American Journal of Political Science*, C. 44, S. 4 (2000), s. 733.

⁶⁵ Mintz, DeRouen, *Understanding foreign policy decision making*, s. 73.

⁶⁶ Welch, "The Organizational Process and Bureaucratic Politics Paradigms", ss. 112-46.

⁶⁷ a.yer.

⁶⁸ Drezner, "Ideas, Bureaucratic Politics, and the Crafting of Foreign Policy", s. 733.

zorlaştırmaktadır. Zaten bu modelin rasyonel politika modelinin revize edilmiş hali olması, hükümet davranışlarının hükümetin oluşturduğu kurumların rutinleri tarafından sınırlandırıldığının anlaşılmasıdır. Örgütsel süreç modeli, sınırlı rasyonalite, bürokratik politikanın işleyişi veya bilişsel ve algısal etkiler gibi faktörleri vurgulayan başka bir kavramsal çerçeve açısından analiz edilebilecek kararların kendileri hakkında söyleyecek hiçbir şeyi yoktur.⁶⁹ Bu model uluslararası ilişkiler literatüründe pek fazla ilgi görmemiştir. Bunun sebeplerinden biri Küba Füze Krizi'nden sonra gözden düşen rasyonel politika modeli ile benzerliğidir. Diğeri ise örgütsel rutinlerin merkezi rol oynadığı devlet davranışlarında teori oluşturma konusunda az girişimde bulunulmasıdır.

Allison bu modelde teori oluşturmaya katkı sağlaması için dört önerme ileri sürmüştür. Bunlar;⁷⁰

1. Mevcut örgütsel kuralların var olması, belli durumlarda mevcut seçeneklerin aralığını sınırladığını ileri sürmüştür.
2. Örgütsel rutinler değişime direnir.
3. Mevcut organizasyonel rutinler uygulama sürecini belirler.
4. Örgütsel rutinler sistematik olarak devlet davranışında araçsal mantıksızlıklara tesir eder.

Allison'un bu önermeleri bu modelin teori uluşturması için gerekli ilgiyi uyandırmamıştır. Bununla birlikte Allison'un model 3 olarak açıkladığı bürokratik siyaset modeli araştırmalarda daha çok ilgi görmüştür.

2.1.3. Bürokratik Siyaset Modeli

Bürokratik siyaset modeli, en genel anlamda dış politika kararlarının siyasi sonuçlarının hükümet kademelerinde bulunan bireyler arasındaki pazarlıkların sonucu olduğunu savunur. Bu sonuçlar birbirinden farklı tercihlere sahip olan birden fazla aktörün politikanın işleyişi üzerinde rekabet ve pazarlıklar sonucu ortaya çıkar.⁷¹

⁶⁹ Welch, "The Organizational Process and Bureaucratic Politics Paradigms", ss. 112-46.

⁷⁰ a.yer.

⁷¹ Christopher M. Jones, "Bureaucratic Politics and Organizational Process Models", *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*, kitap editörü Christopher M. Jones Oxford University Press, 2010.

Allison'un ortaya attığı üç modelden en ilgi göreni bürokratik siyaset modelidir. Model 3 olarak isimlendirilen bu model, Soğuk Savaş'ın iki kutuplu siteminde ortaya çıkmıştır. O dönemde iki süper gücün dış politika tercihleri diğer devletlerin eylemlerini kısıtlamıştı. Dönemin politik atmosferi devletlerin taktik ve stratejileri için dış odak noktalarının yokluğu (Batı Bloku ve Doğu Bloku daha sonra Bağlantısızlar) politika yapıcılarının kendi öznel inançlarının sunduğu iç odak noktalarına (devlet içindeki alternatif fikirlere) yönelmesini sağlamıştır.⁷² Böylece Küba Füze Krizi devletlerin iç odak noktalarına yani devlet içi alternatif fikirlere yöneltmesine zemin hazırlamıştır. Örneğin Küba Füze Krizi Türkiye için Blok eksenli politikanın alternatifsiz bir durum yarattığını göstermiştir. Bundan dolayı iç politik kültürde alternatif politik söylemlerin oluşmasını sağlamış ve çok eksenli dış politikaya zemin hazırlamıştır.

Rasyonel politika modelinin aksine bürokratik siyaset modeli karar vermede üniter bir aktörü değil, birçok aktörü oyuncu olarak görmektedir. Oyuncular tutarlı bir hedef dizisi olmadan, çeşitli ulusal güvenlik, örgütsel, yerel ve kişisel çıkarlara göre seçim yaparlar. Bu modelde oyuncular hükümet kararlarını tek bir rasyonel seçimin aksine politik bir mücadele içinde alırlar.⁷³ Organizasyonların tepesinde oturan liderler monolitik bir grup değildir. Aksine gruptaki her birey, kendi başına rekabetçi bir oyuncudur. Adı politika olan bu oyun içinde hiyerarşik olarak konumlanmış oyuncular arasında tek bir rasyonel seçimle değil, pazarlıklar ve mücadeleyle kararlar alınır.⁷⁴ Ayrıca bürokratik siyaset modeli var olan ideal rasyonaliteden sapmaları açığa çıkararak açıklarken, karar anında, seçenek oluşturma aşamasında ve uygulama anında çalışabilir. Bundan dolayı kapsamı geniş olması kararları daha hızlı ve daha verimli hale getirebilir.⁷⁵

Bürokratik siyaset modeli kavramsal ve açıklanan analiz nesnesine göre birbiriyle ilişkili dört temel sorunun yanıtlarında düzenlenebileceğini açıklar. Birincisi, kim oynuyor? İkincisi, oyuncuların algılarını ve tercihlerini hangi faktörler yönlendiriyor? Üçüncüsü, oyuncuların sonuçlar üzerindeki etkisini belirleyen nedir? ve son olarak, oyun hükümet kararlarını ve eylemlerini sağlamak için oyuncuların duruşlarını,

⁷² Schafer, Walker, *Beliefs and leadership in world politics*, s. 4.

⁷³ Allison, Halperin, "Bureaucratic Politics", ss. 40-79; Allison, "Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis", ss. 689-718; F. Tayfur, K. Göymen, "Decision Making in Turkish Foreign Policy: The Caspian Oil Pipeline Issue", *Middle Eastern Studies*, C. 38, S. 2 (2002), ss. 101-22.

⁷⁴ Welch, "The Organizational Process and Bureaucratic Politics Paradigms", ss. 112-46.

⁷⁵ a.yer.

etkilemelerini ve hareketlerini nasıl birleştiriyor.⁷⁶ Bu model bireysel oyuncuların oyunlarda mantıksız davrandıklarını varsaymaz. Sadece örgütsel süreç modelinde rasyonel bir aktörün var olduğu rotadan saptırmak olduğunu varsayar.⁷⁷ Çünkü oyunda yer alan oyuncuların sahip olduğu güç veya otorite bireysel olmaktan çok bürokratiktir. Bu da doğal olarak oyuncuların kuruluşun çıkarlarını ve kuruluşa yakın grupların çıkarlarını temsil eder.⁷⁸ Bu durumu özetleyen aynı zamanda “Miles Yasası” olarak bilinen “nerede durduğunuz, nerede oturduğunuza bağlıdır”⁷⁹ özdeyişidir.

Bürokratik siyaset modeli dış politika sorunlarına yönelik eylem gereken kararlarda, gerekli olan özerkliği sağlar. Böylece her oyuncunun bu özerk ortamda önemli ölçüde takdir yetkisine sahip olmasını garanti eder. Dış politika sorunları doğası gereği hayati önemde olduğu için anlaşmazlıklara neden olur.⁸⁰ Çünkü hükümette yer alan grupların çıkarları homojen değil rekabetçidir. Kararlar çelişkili, öncelikler ve algılar konulara göre şekillenir.⁸¹ Bu durum bürokratik kurumların karar alırken her kurumun kendi görüşü ekseninde bir karar alınmasını ve kendi beklentileri ekseninde bir politika izlenmesini sağlamaya yönelik mücadeleye ortam sağlar. Bunun doğal sonucu olarak dış politika kararları, hükümet içerisinde yer alan aktörlerin pazarlıkları sonucu şekillenir. Burada kararlar mantıktan ziyade pazarlık sonucu oluştuğu için rasyonel politika modeli bürokratik siyaset modelinde geçerli değildir.⁸²

Dış politikada yaşananlar ne seçenekler ne de çıktılar olarak anlaşılmaktadır. Daha çok ulusal hükümette hiyerarşik olarak düzenlenmiş oyuncular arasında çeşitli pazarlık oyunlarının sonuçları olarak kategorize edilir. Örneğin, Model 3 analisti, Küba'daki Sovyet füzelerinin yarattığı sorunla yüzleşirken, sonucun ortaya çıktığı ana oyuncuların

⁷⁶ Allison, Halperin, “Bureaucratic Politics”, ss. 40-79; “The Bureaucratic Politics Approach: Its Application, Its Limitations, and Its Strengths – CESRAN International”, (15.04.2021), <https://cesran.org/the-bureaucratic-politics-approach-its-application-its-limitations-and-its-strengths.html>.

⁷⁷ Welch, “The Organizational Process and Bureaucratic Politics Paradigms”, ss. 112-46.

⁷⁸ “The Bureaucratic Politics Approach”.

⁷⁹ Walter Carlsnaes, Thomas Risse-Kappen, Beth A. Simmons (ed.), *Handbook of international relations*, London ; Thousand Oaks, Calif: SAGE Publications, 2002, s. 443.

⁸⁰ Allison, “Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis”, ss. 689-718.

⁸¹ Allison, Halperin, “Bureaucratic Politics”, ss. 40-79.

⁸² Ertan Efegil, *Dış politika analizi: Ders notları*, 2012, s. 131; Allison, “Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis”, ss. 689-718.

algılarını, motivasyonlarını, pozisyonlarını, güçlerini ve manevralarını sergiliyor.⁸³ Her oyuncunun gücü ve yeteneği başarıda önemli rol oynadığı için oyuncuların sahip olduğu güç unsurlarının anlaşılması gerekir. Bu unsurlar politika yapımında her oyuncunun sahip olduğu resmi yetki, kurumsal destek, uzmanlığı ve statüden elde edilen avantajlar yarar sağlayabilir.⁸⁴ Bu süreçte kullanılan teknikler, genellikle yasama meclislerinde kullanılanlara benziyor. Ancak olanlar bir soruna çözüm olarak değil, daha çok bir konunun farklı yüzlerini gören hükümet yetkilileri arasındaki uzlaşmadan, koalisyondan ve rekabetteki kafa karışıklığından kaynaklanan bir siyasi pazarlıktır.⁸⁵ Bu pazarlık esnasında her oyuncu stratejik soruna değil, o an verilmesi gereken karara odaklanır. Ancak her kararın sadece stratejik sorun için değil her oyuncunun itibar ve kişisel çıkarları için de önemli sonuçları vardır. Bundan dolayı her oyuncunun çözmekte olduğu problem ile stratejik analistin odaklandığı problem arasında genellikle çok geniş bir uçurum vardır.⁸⁶

Bürokratik sistemdeki farklı güç merkezlerinin var olması, karar vericiler arasında pazarlık nedenidir. Böylece kabul edilen kararların çoğunluğun kabul ettiği seçenektir. Bundan dolayı bürokratik sistemin kararlarını incelemek için, bürokratik sistemde var olan aktörleri ve birbiriyle olan ilişkilerine bakmak gerekir. Yani koalisyonlar, uzlaşılar, pazarlıklar ve tavizler ele alınmak zorundadır.⁸⁷ Her ne kadar otoriter yönetimlerde az da olsa kurumlar ve danışmanların, liderlerin kararları üzerinde etki edebileceği varsayılsa da genel olarak bürokratik siyaset modeli parlamenter sistemlere daha uygundur. Çünkü parlamenter sistem çok partili olması ve bürokratik yapının güçlü olması bürokratik siyaset modelini en iyi şekilde gösteren sistemdir. Bu modelde kurumlar arası karmaşıklık giderilerek basitleştirilirken, aynı zamanda bireylerin buna nasıl tepki verdiklerini açıklamaya çalışır.⁸⁸ Bürokratik politika modeli siyasal sistem içindeki güç ilişkilerini araştırma nesnesi yaptığı için karar vericiler, sistemin yapısı ve güç dağılımının nasıl oluştuğu sorusuyla ilgilenmektedirler. Bürokraside güçlü bir lider mi? Küçük bir grup mu? Yoksa koalisyon mu? Sorularını bürokratik siyaset modelini

⁸³ Allison, "Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis", ss. 689-718; Allison, Halperin, "Bureaucratic Politics", ss. 40-79.

⁸⁴ Allison, "Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis", ss. 689-718

⁸⁵ Allison, "Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis", ss. 689-718; Allison, Halperin, "Bureaucratic Politics", ss. 40-79.

⁸⁶ Allison, "Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis", ss. 689-718.

⁸⁷ Efegil, *Dış politika analizi*, ss. 130-31.

⁸⁸ Erişen vd., *Dış politika analizi*, s. 54.

esas alan kuramların temelini oluşturmaktadır. Bu kuramlardan en önemlisi karar birimleri kuramıdır.

3. KARAR BİRİMLERİ KURAMI

Günlük hayatta siyasetçiler, uzmanlar ve akademisyenlerin “Kanada’nın bunu yaptığını” ya da “Türkiye’nin şunu yaptığını” anlatan standart konuşmalarını duyarız. Ama bu tür bir dilin kullanılması arka planda gerçekte neler olup bittiğini gizler. Çünkü dış politika genel olarak yaygın güç kaynaklarına dayanmaktadır. Bu güç kaynaklarını yönlendirme yetkisi hükümetlerde olsa da rakip partilerden oluşan koalisyon hükümetleri önemli bir kısıtlayıcı olabilmektedir. Diğer taraftan yasamanın yürütme gücü üzerinde etkisinin yanında kitlesel kamuoyu, yargı, bürokrasi ve özel çıkar grupları önemli bir güç kaynağı olabilirler.⁸⁹

Uluslararası ilişkilerin ana akım teorileri, iç siyasi olayların ve karar alma aktörlerinin davranışlarının dış politikayı etkilediğiyle ilgili gerçekleri uzun süre göz ardı etmiştir. Her ne kadar onlarca yıllık dış politika analizinde yapılan çalışmalar görmezden gelinmiş olsa da uluslararası ilişkiler teorisi günümüzde giderek daha fazla yerel karar verme faktörlerini içermektedir.⁹⁰ Allison’dan beri iç faktörlerin dış politika üzerindeki etkisi artarak devam etmektedir. Allison’un üçüncü modeli olan bürokratik siyaset modeli bu anlayışın gelişmesine temel oluşturmuştur. Bürokratik siyaset modelini temel alan karar birimleri kuramları, genel olarak devletin kaynaklarını kullanma yetkisine sahip olan yetkili karar birimlerine, yani hükümetlerin davranışlarına odaklanır. Böylece dış politika yapım aşamalarına kimlerin ne şekilde nasıl etki edeceği konuları öncelikle ele alınmaktadır.

Dış politika açısından kararların kimin aldığı ve karar alma sürecinin nasıl olduğu soruları önemlidir.⁹¹ Uluslararası ilişkilerde geleneksel realist görüş, dış politikayı kişiler ve süreçlerden bağımsız “ulusal çıkar” çerçevesinde ele alan bir anlayışı benimser.⁹² Dış politika oluşturma çalışmaları genel olarak realistlerin güç politikasına

⁸⁹ Mintz, DeRouen, *Understanding foreign policy decision making*, s. 6.

⁹⁰ Juliet Kaarbo, “A Foreign Policy Analysis Perspective on the Domestic Politics Turn in IR Theory”, *International Studies Review*, C. 17, S. 2 (2015), ss. 189-216.

⁹¹ Esra Çuhadar, “Dış Politikada Karar Birimleri Açısından Karar Alma Süreçleri ve Türkiye Örneği”, *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi*, ed. Ertan Efeğil, Rıdvan Kalaycı, Ankara: Nobel, 2012, s. 289.

⁹² Morgenthau, Thompson, *Politics among nations*, s. 117.

bir alternatif olarak lanse edilse de iki yaklaşımın iktidar ile ilgili yaklaşımı benzerdir. Realistlerin uluslararası sistemde büyük güçlerin rolüne aşırı vurgu yaparlar. Dış politika analizi yapanlar ise iç siyasal sistemdeki en güçlü aktörlerin rolünü aşırı derecede vurgu yapar.⁹³ İç siyasal otorite (ulusal alan), yönetim ve hukuk alanıyken, uluslararası sistem ise güç ve mücadele alanıdır. Ulusal alan dikey olarak hiyerarşik, merkeziyetçi, çok kültürlü; uluslararası alan ise anarşik, yatay, adem-i merkeziyetçi ve tektüredir. Devlet içyapılarında kuvveti hak ve adalet uğruna, uluslararası sistemde ise kuvvet kendi güvenliğini sağlama ve avantaj elde etmek için kullanmaktadır.⁹⁴ Devlet eylemleri temelde politik olduğu için hükümet liderleri ve karar vericiler sadece uluslararası sistemik faktörler tarafından kısıtlanmazlar, aynı zamanda iç politik koşulları düzenli olarak takip eder ve bunları dış politika hesaplamalarına dâhil ederler. Kısaca dış politikaya yönelik iç politik yaklaşımlar, ulus-devletlerin üniter aktörler olarak yekpare görüşünü parçalara ayırır. Devleti oluşturan birimlere ve insanlara odaklanır.⁹⁵ Allison'un bürokratik siyaset modeli hiyerarşide bir politika modeli olmasına rağmen, mevcut hiyerarşik durumun politikayı nasıl etkilediğine dair neredeyse hiçbir şey söylemez. Oyunculara, eylem kanallarına ve oyunun kurallarına atıfta bulunmasına rağmen bu sözlerinden sonuçları nasıl etkilediği anlamak neredeyse imkânsızdır.⁹⁶ Bu yüzden Charles Hermann, Margaret Hermann ve Joe Hagan tarafından kuramsallaştırılan karar birimleri yaklaşımı, alandaki bu açıklığı gidermektedir.

3.1. Kuramın Temel Varsayımları

Karar birimleri teorisinin temel amacı, dış politikada devletlerin davranışlarının hangi koşullar altında oluştuğunu formüle etmektir. Bu çerçevede bürokratik politikalara, hükümet politikalarına, koalisyonlara, iç muhalefet ile ilgili stratejilere, grup dinamiklerine ve liderlik tarzlarına odaklanan bir araştırma grubuna dayanmaktadır. Bunun yanında karar birimleri, genel olarak karar verme literatürünün ABD eksenli

⁹³ Juliet Kaarbo, "Power Politics in Foreign Policy:: The Influence of Bureaucratic Minorities", *European Journal of International Relations*, C. 4, S. 1 (1998), ss. 67-97, doi:10.1177/1354066198004001003.

⁹⁴ Kenneth N. Waltz, *Uluslararası Politika Teorisi*, çev. Osman S. Binatlı, 1. b., Ankara: Phoenix Yayınevi, 2015, s. 142.

⁹⁵ Binnur Ozkececi-Taner, "The Impact of Institutionalized Ideas in Coalition Foreign Policy Making: Turkey as an Example, 1991–2002", *Foreign Policy Analysis*, C. 1, S. 3 (2005), ss. 249-78.

⁹⁶ Kaarbo, "Power Politics in Foreign Policy", ss. 67-97.

olmasını, bulguların uluslararası genellemeler yapmayı imkânsız hale getirdiğini öne sürmektedir.⁹⁷ Karar birimleri kuramı, devletlerin iç dinamiklerine odaklandığı için her devletin iç dinamiklerinin farklı olacağından ABD dışında da teorisinin uygulanabileceğini öne sürmektedir.⁹⁸ Karar birimi teorisi, dış politika karar verme aşamalarına kimlerin dâhil olduğu ve kararların nasıl ve kimler tarafından alındığı sorularıyla ilgilenmektedir. Bunun için karar birimleri teorisi, karar vermeyi gerektiren bir olayın ortaya çıkışı ve dış politika olarak uygulanması aşamaları için bir çerçeve oluşturmaktadır.

3.2. Karar Birimi Çerçevesi

Liderlerin dış politika yapımıyla ilişkisini anlamak veya hükümetlerin “kara kutusuna” girmek istiyorsak, dış politika kararlarını ne tür aktörlerin ele aldığını ve karar birimlerinin ortaya çıkan dış politika üzerindeki etkisini anlamak gerekir. Hükümetlerin ve parti yöneticilerin dış politika kararlarını nasıl aldıkları incelendiğinde yetkinin çok çeşitli ve farklı kuruluşlar tarafından kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁹⁹ Dış politika yapanlar arasında başbakanlar, başkanlar, siyasi parti sekreterleri, daimi komiteler, askerî cuntalar, kabineler, bürokrasiler, ajanslar arası gruplar, yasama meclisleri ve gevşek bir şekilde yapılandırılmış devrimci koalisyonlar yer alır.¹⁰⁰

Hükümetleri dış politika kararları almasını sağlayan güçlü liderler, tekil gruplar ve koalisyonlar gibi farklı karar verme birimlerinin herhangi bir zamanda karar verme yetkisini üstlenmesine neden olan siyasi ortamla ilgileri anlaşılmalıdır. Çünkü belirli bir olayı incelerken bu üç tür karar biriminden hangisine odaklanılacağını belirleyen bu siyasi ortamdır. Bu ortam karar biriminin çerçevesi için girdiler oluşturur. Karar birimi çerçevesine ilişkin girdiler yetkili karar biriminin yanıt verdiği yerel ve uluslararası ortamlardan gelen uyarıları temsil eder.¹⁰¹ Bu aşama dış politika sorununun ortaya çıktığı aşamadır. İkinci aşama ise “karar verme dinamikleri” aşamasıdır. Bu aşamada

⁹⁷ Esra Çuhadar-Gürkaynak, Binnur Özkeçeci-Taner *, “Decisionmaking Process Matters: Lessons Learned from Two Turkish Foreign Policy Cases”, *Turkish Studies*, C. 5, S. 2 (2004), ss. 43-78, doi:10.1080/1468384042000228594; Çuhadar, “Dış Politikada Karar Birimleri Açısından Karar Alma Süreçleri ve Türkiye Örneği”, s. 295.

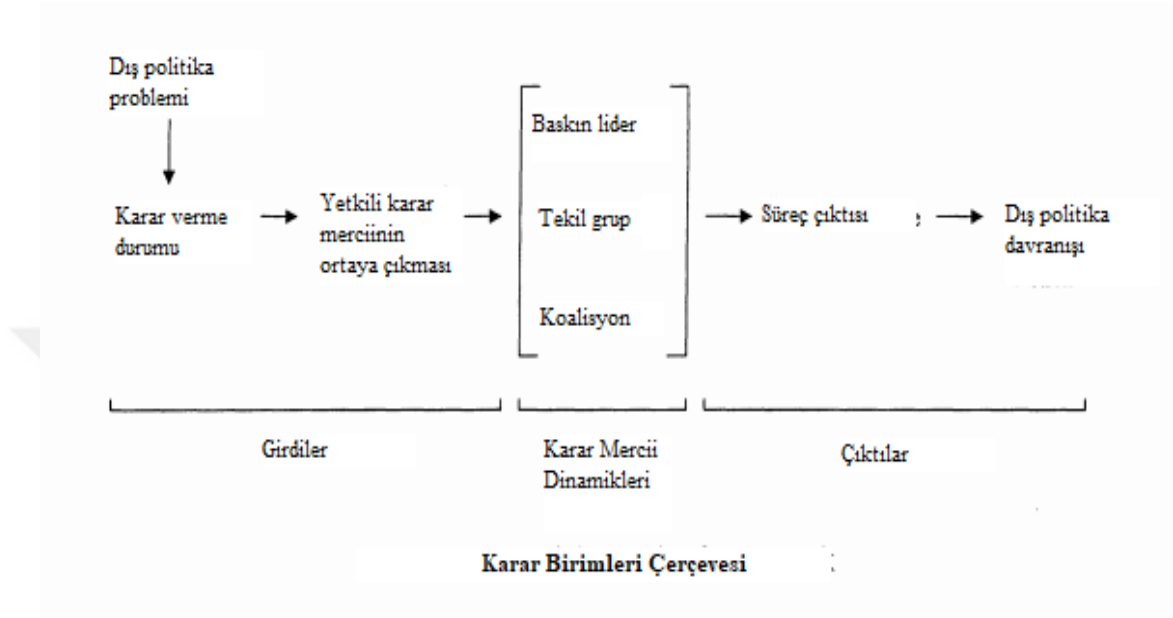
⁹⁸ Margaret G. Hermann, “How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework”, *International Studies Review*, C. 3, S. 2 (2001), ss. 47-81.

⁹⁹ a.yer.

¹⁰⁰ a.yer; Efegil, *Dış politika analizi*, s. 133.

¹⁰¹ Hermann, “How Decision Units Shape Foreign Policy”, ss. 47-81.

hangi birimin yetkili olduğu ve hangi kilit olasılıkların söz konusu olduğu belirlenir. Son aşamada ise karar verme dinamiklerinin dış politika eylem sonuçları olan “çıktılar” ile tamamlanır.¹⁰² Karar birimleri çerçevesi aşamaları aşağıda **Şekil 1.2**’de gösterilmiştir.

Şekil 1: Karar Birimi Çerçevesi

Kaynak: Margaret G. Hermann, How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework.

Bir devletin dış politika davranışlarını etkileyen birçok iç ve dış faktör olduğu kabul edilir. Fakat dış politika genel olarak onu belirleyen, karar veren ve uygulayan bir hükümetin siyasi davranışıyla yönlendirilir. Dış politikayı belirleyen ve yönlendiren hükümet ise, rejim yapısına göre çeşitli şekillerde yapılandırılmış kişilerden oluşur.¹⁰³ Bu kişiler devletin kaynaklarını yönetme ve politikalarını uygulama gücünü elinde bulundurdıkları için yetkili karar birimi haline gelir.

3.3. Yetkili Karar Birimleri

Dış politikada üç tip yetkili karar birimi vardır. Bunlar baskın lider, tekil grup ve özerk aktör koalisyonu karar birimleridir. Kararı kim ve kimler tarafından verileceği karar birimleri tarafından şekillendirilir. Karar biriminin hem boyutu hem de bileşimi, dış politika karar verme sürecini doğrudan etkiler. Tek bir kişi tarafından alınan karar alma

¹⁰² Çuhadar-Gürkaynak, Özkeçeci-Taner *, “Decisionmaking Process Matters”, 2004, ss. 43-78.

¹⁰³ Hermann, “How Decision Units Shape Foreign Policy”, ss. 47-81.

sürecinin, bir grup kararı veya bir koalisyon kararı ile aynı dinamikleri izlemesi beklenmez. Dâhil olan birkaç grup varsa, süreç daha farklı olacaktır.¹⁰⁴

Bireylerin, grupların ve koalisyonların kararları, devletlerin davranışlarında toplanır. Bir liderin devlet içinde aşırı miktarda güce sahip olması, bireysel kararların alınması daha olası hale getirir. Çünkü tipik olarak güçlü liderlerin fikir birliği aramasına gerek yoktur. Buna örnek olarak Çin lideri Mao, Küba lideri Castro, Sovyetler Birliği'nden Stalin ve Irak devrik lideri Saddam Hüseyin söylenebilir. Güçlü liderler için kurumsal kısıtlamalar önemli bir faktör değildir. Margaret Hermann'a göre kriz durumları ve üst düzey diplomasinin liderlerin bireysel düzeyde karar alma olasılığını arttırdığını belirtmektedir.¹⁰⁵ Çünkü savaşa başvurma genellikle baskın bir bireyin karar vermesiyle ilişkilendirilir. Bireysel karar verme, karar vericinin kişiliği, bilişsel tutarlılık ve yanlış algılama gibi psikolojik faktörlerden kaynaklanır.¹⁰⁶ Karar biriminin birey olmadığı fakat tek bir birey gibi davranan bir kaç kişiden oluşan grup üyelerinin birbirine danışarak dış politika eylemi seçtiği durumda, yetkili karar birimi tekil grup olmaktadır. Eğer yetkili karar birimi bir dış politika eylemine karar vermek için bireyler, gruplar ve kurum temsilcilerinin bir araya geldiği bağımsız aktörlerden oluşuyorsa, ilgili karar birimi özerk aktör koalisyonudur.¹⁰⁷

Devrim sonrası oluşturulan koordinasyon komiteleri, aldıkları kararlar dış katılımcılar tarafından değiştirilmiyorsa bu tekil grup karar birimi olur. Ama eğer komite kararlarını dış kuruluşlar, belirli bir karar vesilesiyle koordinasyon komitesinin neler yapabileceğini ve yapamayacağını şart koşabilirse, o zaman bir koalisyon karar birimi var demektir.¹⁰⁸

1979'da İran Rehine Krizi düşünüldüğünde ABD politika yapıcılarını Ayetullah Humeyni'nin baskın bir lider olduğuna inanıyorlardı. Karar birimleri çerçevesinin uygulanması ve devrimi takip eden İran politik yapısının incelenmesiyle birbirinden

¹⁰⁴ Mintz, DeRouen, *Understanding foreign policy decision making*, s. 18; Hermann, "How Decision Units Shape Foreign Policy", ss. 47-81; Efeğil, *Dış politika analizi*, s. 134.

¹⁰⁵ Hermann, "How Decision Units Shape Foreign Policy", ss. 47-81; Mintz, DeRouen, *Understanding foreign policy decision making*, s. 19.

¹⁰⁶ Cashman, *What causes war?*, ss. 51-52.

¹⁰⁷ Çuhadar-Gürkaynak, Özkeçeci-Taner *, "Decisionmaking Process Matters", 2004, ss. 43-78.

¹⁰⁸ Hermann, "How Decision Units Shape Foreign Policy", ss. 47-81.

bağımsız aktörlerin bir araya geldiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁹ Çünkü İran Devrimi Muhammed Rıza Şah rejimine karşı memnuniyetsiz olan farklı birçok grubu bir araya getirmişti. Örneğin bu gruplardan biri rejimin anayasal meşruti monarşi olmasını isteyen Mehdi Bezirgan'ın Özgürlük Hareketi'ydi. Ulemanın bir kısmı siyasete karışmak istemese de din kurumu içinde militan ve sabit fikirli bir grup anayasanın yürürlüğe girmesini yeterli olarak görmüyor ve ulemanın öncülüğünde bir İslam devletinin kurulmasını istiyorlardı. Devrimden sonra laik, ılımlı ve anayasal reformcu grupları etrafında toplayan Bezirgan başbakan olurken, meslek sahibi orta sınıfın desteklediği Ebul Hasan Beni-Sadr cumhurbaşkanı ve bu iki kurumun üstünde ulemanın kontrol ettiği İslam Cumhuriyeti Konseyi vardı.¹¹⁰ Devrim sonrası oluşan bu iktidar paylaşımı karar birimleri çerçevesi uygulandığında gücün üç aktör arasında paylaştırıldığı görülür. Bu da karar birimleri çerçevesi düşünüldüğünde birbirinden bağımsız üç aktörden oluşan özerk aktör koalisyonu karar biriminin olduğunu gösterir.

Yukarıda da anlatıldığı gibi dış politika karar verme durumunu etkileyebilecek birçok yerel ve uluslararası faktör vardır. Bu faktörler hükümetin politik yapısı aracılığıyla karar vericiler tarafından uygulanan dış politikada dikkate alınır.¹¹¹ Bu yüzden dış politikada karar verme yetkisine sahip olan karar birimi göz önünde tutulmalıdır. Çünkü karar biriminin türünü bilmeden doğru bir analiz yapmak mümkün olmamaktadır. Bu nedenle dış politikada hükümetin kaynaklarını kullanan karar birimini bilmek gerekir.¹¹² Aşağıda **Şekil 1.3**'de hangi durumlarda hangi karar birimi yetkili olacağı belirtilmektedir.

¹⁰⁹ Ryan K. Beasley vd., "People and Processes in Foreign Policymaking: Insights from Comparative Case Studies", *International Studies Review*, C. 3, S. 2 (2001), ss. 217-50.

¹¹⁰ William L Cleveland, *Modern Ortadoğu tarihi*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008, ss. 468-80.

¹¹¹ Margaret G. Hermann, Charles F. Hermann, "Who Makes Foreign Policy Decisions and How: An Empirical Inquiry", *International Studies Quarterly*, C. 33, S. 4 (1989), s. 361.

¹¹² Hermann, "How Decision Units Shape Foreign Policy", ss. 47-81.

Bir karar verme durumunda yetkili karar merciinin belirlenmesinde etkili olan faktörler.

Şekil 2: Bir karar verme durumunda Yetkili Karar Merciiinin Belirlenmesinde Etkili Olan Faktörler

Kaynak: Margaret G. Hermann, How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework.

Yetkili bir karar biriminin belirlenmesinde bazı sınır sorunları vardır. Yukarıda belirtilen karar durumları için yetkili karar biriminin niteliğini belirleme, belirli birimlerin tanımlarının sınırlarına giren bazı sınıflandırma sorunlarını ortaya çıkarmıştır. Mesela bir lider, baskın bir liderin mi yoksa tek grup karar biriminin mi bir örneği midir? Koalisyon kabinesi tek bir grup mu yoksa birden fazla özerk aktörden mi oluşuyor? Veya grup için bir koordinasyon organı olduğunda, tek grup mu yoksa çok özerk aktörlü bir karar birimi mi? Başka bir deyişle, varlıklar her iki türden de özelliklere sahip olduğunda, bu iki tür karar biriminden hangisinin nihai yetkiye sahip olduğuna karar verme kuralları nelerdir?¹¹³ Aşağıda bu tür sınır sorunlarını anlamak için karar birimlerinin her biri ayrı ayrı ele alınmıştır.

¹¹³ a.yer.

3.3.1. Baskın Lider

Güçlü bireyler önemli kararlar alma yetkisine sahiptir.¹¹⁴ Tüm muhalefeti bastırma yeteneğine ve gerektiğinde tek başına karar verme gücüne sahip tek bir birey¹¹⁵ karar birimi haline gelebilir. Eğer dış politika sorununa tek bir birey nasıl yanıt vereceğine ilişkin seçimi yapma gücüne sahipse, bu birey karar birimi haline gelir ve baskın lider olarak hareket eder. Liderin bu konumu bir kez bilindiğinde farklı bakış açılarına sahip olanlar ya lidere saygı duyduklarından ya da korkudan dolayı alternatif fikirlerini alenen ifade etmekten vazgeçerler.¹¹⁶

Baskın bir lider dış politika karar verme durumunda hedef odaklı mı? Yoksa dış politika sorunları üzerinde çalışırken siyasi ortama ne kadar duyarlı olacağına nasıl karar verir?¹¹⁷ Genel olarak bir liderin siyasi ortamla ilgili duyarlılığını değerlendirmek için, üç soruya yanıt aranır;¹¹⁸

- a. Liderler çevrelerindeki siyasi kısıtlamalara nasıl tepki verirler? Bu kısıtlamalara saygı mı duyarlar yoksa meydan mı okurlar?
- b. Liderler gelen bilgilere ne kadar açıklar, bilgiyi seçici olarak mı kullanıyorlar yoksa yanıtlarını yönlendiren bilgiye açıklar mı?
- c. Liderleri harekete geçmeye motive eden şey nedir? Bunlar içsel bir dikkat odağı veya göze çarpan katılımcıların tepkileri tarafından yönlendirilirler mi?

Bu sorular, siyasi bağlama duyarlı olmanın farklı yollarını temsil eder ve liderlerin nasıl karar verdiğiyle ilişkin araştırmalarda öne çıkar.¹¹⁹ Bu sorulara verilecek yanıtlara göre baskın bir liderin bir dış politika sorununu ele alırken, kullanacağı muhtemel strateji ve liderlik tarzları incelenecektir.

¹¹⁴ Mintz, DeRouen, *Understanding foreign policy decision making*, s. 115.

¹¹⁵ Hermann, "How Decision Units Shape Foreign Policy", ss. 47-81.

¹¹⁶ Margaret G. Hermann vd., "Who Leads Matters: The Effects of Powerful Individuals", *International Studies Review*, C. 3, S. 2 (2001), ss. 83-131.

¹¹⁷ Hermann, "How Decision Units Shape Foreign Policy", ss. 47-81; Hermann vd., "Who Leads Matters", ss. 83-131.

¹¹⁸ Hermann vd., "Who Leads Matters", ss. 83-131.

¹¹⁹ Stephen Benedict Dyson, Thomas Preston, "Individual Characteristics of Political Leaders and the Use of Analogy in Foreign Policy Decision Making", *Political Psychology*, C. 27, S. 2 (2006), ss. 265-88.

Liderlik tarzlarını incelemek, belirli kararların neden liderler tarafından alındığını ve neden alternatif hareket biçimlerinin uygulanmadığını anlamamıza yardımcı olur.¹²⁰ Margaret Hermann'a göre eğer bir lider siyasi kısıtlamalarla mücadele etmeyi tercih ederse, dışardan gelen bilgiye kapalı olur. Tamamen başarı ile motive olan bu tür liderlerin gücünü ve etkisini artırmaya yönelik bir dış politika izlemeleri muhtemeldir. İstediklerini hayata geçirmek için her zaman bir yol bulmaya çalışırlar. Bu lider tarzının tam zıttı olan lider türü ise, siyasi kısıtlamaları olduğu gibi kabullenen, bilgiye açık ve ilişki odaklı liderlerdir. Bu tür liderler kendi fikirlerini kabul ettirmek için ısrarcı olmak yerine, sorumluluğu başkalarıyla paylaşırlar. Aradaki farklılıkları gidermek ve konsensüs sağlamak peşindedirler. Çevresindekilerin ve tabanlarının düşüncelerini her zaman önemserler ve onların isteklerini kabul eder ve uygularlar.¹²¹ Bundan dolayı bu tip liderler karar vermeden önce siyasi çevrelerinin desteğine ihtiyaç duyarlar. Esneklik ve fikir birliği oluşturmak bu liderlik tipinin araçları olarak görülür.¹²² Bu iki lider türünün dışında ise pragmatik ve stratejik liderler vardır.

Stratejik liderler, kısıtlamaları aşmak konusunda istekli olsalar da ilk tür lider tiplerinin aksine bilgiye açıktırlar. Bu tür liderler kendi isteklerini gerçekleştirmek için uygun şartları ve zamanı oluştururlar. Bu kişiler etki alanlarını genişletirken, kendi amaçlarını gerçekleştirmeye yardımcı olabilecek kişileri sürece katmak için onları ikna etmeye uğraşırlar.¹²³ Pragmatik liderler ise, kendi çevrelerini gözlemlerler ve karar vermeden önce diğer aktörlerin ve diğer hükümetlerin herhangi bir durumda nasıl davrandıklarına dikkat ederler.¹²⁴

Liderler diğer aktörlerin ve liderlerin kararlarından etkilenirken, aldığı kararlarla onların kararlarını etkilerler. Bu ortamda bir kararın stratejik etkileşim bağlamını anlamak, dış politika tercihlerini, süreçlerini, muhakemesini ve seçimini anlamının çok önemli bir parçasıdır.¹²⁵ Örneğin bir savaş ortamında liderlerin verdiği kararlar bazen bir ulusun bazen de dünyanın kaderini değiştirebilir. Bundan dolayı devlet otoritesinin tepesinde

¹²⁰ Mintz, DeRouen, *Understanding foreign policy decision making*, ss. 115-16.

¹²¹ Hermann vd., "Who Leads Matters", ss. 83-131; Valerie M. Hudson, "Birth Order of World Leaders: An Exploratory Analysis of Effects on Personality and Behavior", *Political Psychology*, C. 11, S. 3 (1990), ss. 583-601; Çuhadar, "Dış Politikada Karar Birimleri Açısından Karar Alma Süreçleri ve Türkiye Örneği", s. 299.

¹²² Hermann vd., "Who Leads Matters", ss. 83-131.

¹²³ Çuhadar, "Dış Politikada Karar Birimleri Açısından Karar Alma Süreçleri ve Türkiye Örneği", s. 299.

¹²⁴ Efegil, *Dış politika analizi*, s. 135.

¹²⁵ Mintz, DeRouen, *Understanding foreign policy decision making*, s. 28.

savaş kararı veren kişileri ve savaşın çıkmasına neyin sebep olduğunu bilmek istiyorsak, kararlardan sorumlu olan kişileri anlamamız gerekiyor.¹²⁶ Bazen bu liderler aşırı güç tutkunu da olabilirler. Baskın liderlerin aşırı güç tutkunun olması da savaşların diğer bir sebebidir.

Aşırı güç tutkunu olan liderler astlarına karşı daha fazla kontrolcü ve otoriter davranırlar. Bu tür liderler dış politika karar alma konusunda kişisel kontrollerini geliştirmek için resmi olarak tasarlanmış hiyerarşik danışma yapılarını tercih ederler. Ayrıca bu liderler güvenilir danışmanların sıkı yakın çevrelerinde karar vermeyi merkezileştirerek doğrudan kişisel katılım ve dış politika oluşturma ve kararlar üzerinde kontrol konusunda ısrar ederler.¹²⁷ Hermann'a göre, bir liderin olayları kontrol etme, çevresini etkileme ve yüksek düzeyde güce ihtiyaç duyma durumu, o liderin yapısal olarak dayatılan sınırlamaları kabul edip etmeyeceği ve onlara meydan okuyup okumayacağını söylemek için yeterli bir ipucu sağlar.¹²⁸

Baskın lider karar birimini destekleyen koşullar; bir rejimin anayasa ve genel teamüllerinde devletin kaynaklarını kullanma yetkisi tek bir kişiye aitse bu kişinin baskın lider olması muhtemeldir. Baskın lider, sadece demokratik olmayan monarşik devletlerde görülmez. Bunun yanında demokratik olan ve başkanın dış politika üzerindeki mutlak hâkim olduğu başkanlık sistemi de baskın lider örneğidir. Başka bir deyişle bir hükümetin dış politika mekanizması hiyerarşinin en tepesinde karar vermede nihai sorumlu bir kişi varsa baskın lider karar biriminden söz edilebilir.¹²⁹ Baskıcı rejimlerde karar birimi olarak hiyerarşinin en tepesinde bulunan diktatör, doğal olarak baskın liderdir. Örnek olarak Ortadoğu'daki krallıklar, Afrika ve Asya'daki bazı devletler verilebilir.

ABD gibi demokratik bir ülkede nihai karar verici olarak Başkan siyasi sorumluluğu üstlenir.¹³⁰ Ayrıca Türkiye'de 2017'de yapılan referandum ile başbakanlık kurumu

¹²⁶ Cashman, *What causes war?*, s. 50.

¹²⁷ Margaret G. Hermann, "Explaining Foreign Policy Behavior Using the Personal Characteristics of Political Leaders", *International Studies Quarterly*, C. 24, S. 1 (1980), ss. 7-46; Thomas Preston, *The President and his inner circle: leadership style and the advisory process in foreign affairs*, New York: Columbia University Press, 2001, ss. 8-9.

¹²⁸ Ç Esra Çuhadar vd., "Turkish leaders and their foreign policy decision-making style: a comparative and multi-method perspective", *Turkish Studies*, C. 22, S. 1 (2021), ss. 1-27.

¹²⁹ Hermann, Hermann, "Who Makes Foreign Policy Decisions and How", s. 361.

¹³⁰ Breuning, *Foreign policy analysis*, s. 85.

kaldırıldığı için Cumhurbaşkanı nihai karar verici olarak yeni sistemde konumlanmıştır. Ama hem ABD’de hem de Türkiye’de yetkili karar birimi tek kişi olduğu halde lider isterse bu yetkiyi paylaşabilir. Bu durumda baskın lider karar biriminin oluştuğunu söyleyemeyiz. Örneğin ABD başkanlarından Bill Clinton dış politika konusunda yetkili karar mercii olmasına rağmen bu yetkisini tamamen Dışişleri Bakanı Margaret Albright’a bırakmıştır.¹³¹ Bu nedenle yetkili karar birimi olan liderin bu yetkisini kullanmaması ya da başkalarıyla paylaşması durumunda yetkili karar birimi baskın lider olmaz. Bu durumda karar birimi grup veya koalisyonla dönüşebilir.¹³²

3.3.2. Tekil Grup

Çoğu ülkede dış politika kararları her zaman bir grup ortamında alınır.¹³³ Grup düşüncesi, grup kutuplaşması ve danışma grubu gibi kavramlar dış politika karar verme sürecinde küçük grup dinamiklerinin önemini göstermektedir.¹³⁴ Çünkü siyasi sistem ne olursa olsun gruplar bürokratik sürecin merkezinde bulunurlar.¹³⁵ Ayrıca devletin alt birimlerini oluşturan gruplar, bir bütün olarak hükümetin çıkarlarına hizmet etmek ve diğerlerine göre kendi gruplarının çıkarlarını en üst düzeye çıkarmak için motive olurlar.¹³⁶

Bazen belli bir krizi yönetmek için bir araya gelen gruplar olabilir. Küba Füze Krizinde Başkan Kennedy’nin Yürütme Komitesi (EXCOM) bu tür gruplara örnektir. Sovyet Politbüro ve Amerikan Müşterek kurmay başkanları gibi diğer gruplar siyasi tartışmalarla ve operasyonel konularla mücadele etme amacıyla olmuşlardır.¹³⁷ Ama aynı dünya görüşlerine sahip bir grubun hükümet kaynaklarını kullanması yani bir karar birimi olarak ortaya çıkması durumunda tekil grup, diğer bir deyişle baskın bir grup karar birimi haline gelir.

¹³¹ Çuhadar, “Dış Politikada Karar Birimleri Açısından Karar Alma Süreçleri ve Türkiye Örneği”.

¹³² a.g.e., s. 298.

¹³³ Valerie M. Hudson, Benjamin S. Day, *Foreign policy analysis: classic and contemporary theory*, Third edition Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2019, s. 75.

¹³⁴ Hermann, “How Decision Units Shape Foreign Policy”, ss. 47-81; Mintz, DeRouen, *Understanding foreign policy decision making*, s. 19.

¹³⁵ Erişen vd., *Dış politika analizi*, s. 54.

¹³⁶ Juliet Kaarbo, Deborah Gruenfeld, “The Social Psychology of Inter- and Intragroup Conflict in Governmental Politics”, *Mershon International Studies Review*, C. 42, S. 2 (1998), ss. 226-33.

¹³⁷ Hermann, “How Decision Units Shape Foreign Policy”, ss. 47-81; Mintz, DeRouen, *Understanding foreign policy decision making*, s. 19.

Tekil grup, bir karar birimi olarak birkaç kişiden oluşan ve kararlarını alırken toplu olarak hareket eden tek bir kişiyi anımsatan bir dizi bireylerden oluşur.¹³⁸ Başka bir deyişle devlet kaynaklarını dağıtma ve alıkoyma konusunda başka bir birimden onay almadan yasal yetkiyi kullanmaya sahip karar birimidir.¹³⁹ Yasal yetkiyi kullanmak için bir karar biriminin yasal ve resmi olarak kurulması gerekmez. Bunun yerine uygulamada fiili olarak kaynakları kullanabilmelidir.

Modern hükümetlerde tekil grup karar birimleri yaygındır. Sovyetler Birliği'nde Komünist Parti Politbürosu, Çin'deki Komünist Parti Daimi Komitesi, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Ulusal Güvenlik Konseyi ve çeşitli parlamenter hükümetlerdeki kabine veya alt kabine grupları tekil grup karar birimine örnektir.¹⁴⁰ Parlamenter sistemlerde meclis çoğunluğunu kazanan tek parti ve askerî ihtilal ile yönetimi ele geçiren devrim konseyleri tekil grup karar birimi haline gelir. Örneğin 3 Kasım 2002 genel seçimlerinde 365 milletvekili çıkarak mecliste çoğunluğu elde eden Ak Parti'nin kurduğu hükümet doğal olarak tekil grup karar birimidir. Diğer taraftan 12 Eylül 1980 askerî ihtilali gerçekleştiren "Milli Güvenlik Konseyi", yasal olmasa da fiili olarak kaynakları kullanabilmesinden dolayı tekil grup karar birimidir.

Karar birimi haline gelen grup karar almada eksiksiz, çalışkan ve tarafsız olursa devlete daha fazla fayda sağlayacaktır. Aksi durumda grup kararlarını acele ve dikkatsizce alırsa veya önyargılarını aşamıyorsa, devletin bu eylemler sonucunda fayda elde etmesi daha azdır.¹⁴¹ Diğer taraftan grup karar birimlerinde üye sayısının az olması, üyelerin gruba bağlılığı ve grup içinde eşit olmayan bir durumun var olması kararların hızlı bir şekilde alınmasına neden olur.¹⁴² Hızlı karar alma grup üyelerinin baskın kişilerden oluşması kararın kalitesine etki eder. Çünkü baskın üyelerden oluşan gruplarda kaliteli kararlar çıkarken, daha düşük profilli üyelerin olduğu gruplarda karar almanın zorlaştığı ve

¹³⁸ Hermann, Hermann, "Who Makes Foreign Policy Decisions and How", s. 361; Çuhadar, "Dış Politikada Karar Birimleri Açısından Karar Alma Süreçleri ve Türkiye Örneği", s. 300.

¹³⁹ Efegil, *Dış politika analizi*, s. 136.

¹⁴⁰ Hermann, Hermann, "Who Makes Foreign Policy Decisions and How", s. 361; Breuning, *Foreign policy analysis*, ss. 85-86.

¹⁴¹ Mark Schafer, Scott Crichlow, "The Process-Outcome Connection in Foreign Policy Decision Making: A Quantitative Study Building on Groupthink", *International Studies Quarterly*, C. 46, S. 1 (2002), ss. 45-68.

¹⁴² Efegil, *Dış politika analizi*, s. 136.

zaman aldığı gözlemlenmiştir.¹⁴³ Karar verme süresinin uzun veya kısa sürede olması grup dışı faktörleri doğrudan etkiler.

Grup kararları hızlı bir şekilde alınırsa grup dışındakilerin zaten bilmediği faktörlerin karar üzerinde çok az etkisi olur. Kararlar anında alındığı için grup üyeleri kendi konumları için destek ve tavsiye aramazlar.¹⁴⁴ Bu durumda kararları etkileyebilecek grup dışı faktörler devre dışı kaldığı için grup üyeleri birbirlerinin konumlarını güçlendirici tavırlar takınırlar.¹⁴⁵ Grup üyelerinin çatışmadan kaçınması ve birbirlerini desteklemesi farklı fikirlerin gündeme gelmesini engeller. Üyelerin birbirlerine yatkınlığı pekiştikçe ortak kararlarda kendilerini güvende hissederler.¹⁴⁶ Böylece grubun dışarıya kapalı olması, grup düşüncesinin ortaya çıkmasını sağlar.

İrving Janis'e göre grup düşüncesi esas olarak bir stres azaltma sürecidir. Çünkü uyumlu gruplar eleştirel sorgulamayı bastırdığı için karar verme stresini azaltır.¹⁴⁷ Grup düşüncesi, grup içindeki uyumun üyeler üzerinde baskı oluşturmaya sebep olur. Grup düşüncesi dış gurupları dışlar ve kendini ahlâki olarak en üst görür.¹⁴⁸ Gruba uyum gösterme baskısı önemli meselelerin gündeme gelmesini engeller. Böylece önemli bilgilerin ya grup gündemine getirilmediği ya da hasıraltı edildiği bir duruma dönüşür. Sonuç olarak grup düşüncesi bütün grup üyelerinin üzerinde kolayca anlaşacağı niteliksiz bir kararın ortaya çıkmasına neden olur.¹⁴⁹ Fakat eğer grup üyeleri arasında uyum yoksa diğer bir deyişle grup düşüncesi oluşmamışsa grup üyeleri grup içi çatışmayı çözmek için grup dışı seçenekler etkili olur.¹⁵⁰ Böylece grup uyumunun baştan beri karar dışı bıraktığı dış faktörler sorun çözücü olarak sürece dâhil olurlar.

Grup içinde ciddi görüş ayrılıklarının olduğu ve grup dışı güçlerin karara müdahil olduğu durumda grup dışında olan siyasal sistemin diğer unsurları etkin olmaya başlar. Bu dış baskıya karşı grup üyeleri uyum sağlamak için görüşlerini destekleyecek bilgiler

¹⁴³ Michael R. Callaway, Richard G. Marriott, James K. Esser, "Effects of dominance on group decision making: Toward a stress-reduction explanation of groupthink.", *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 49, S. 4 (1985), ss. 949-52.

¹⁴⁴ Hermann, Hermann, "Who Makes Foreign Policy Decisions and How", s. 361.

¹⁴⁵ Efeğil, *Dış politika analizi*, s. 136.

¹⁴⁶ Hermann, Hermann, "Who Makes Foreign Policy Decisions and How", s. 361.

¹⁴⁷ Callaway, Marriott, Esser, "Effects of dominance on group decision making", ss. 949-52.

¹⁴⁸ Mintz, DeRouen, *Understanding foreign policy decision making*, s. 44.

¹⁴⁹ Çuhadar, "Dış Politikada Karar Birimleri Açısından Karar Alma Süreçleri ve Türkiye Örneği", s. 300.

¹⁵⁰ Hermann, Hermann, "Who Makes Foreign Policy Decisions and How", s. 361.

ararlar. Çünkü aralarındaki sorunu yeniden tanımlayacak ve farklılıkları giderecek bilgilere ihtiyaç duyarlar.¹⁵¹ Son olarak tekil grup karar birimleri dış faktörlerin katılımıyla artık tekil bir karar birimi olmaktan çıkar. Farklı özek aktörlerin sürece dâhil olmasıyla grup çıkarları yerini birçok aktör arasındaki pazarlığa bırakır. Bu da özerk aktör koalisyonu karar biriminin oluşmasını sağlar.

3.3.3. Özerk Aktör Koalisyonu

Koalisyonlar, birbirinden bağımsız iki ya da daha fazla gruptan oluşurlar.¹⁵² Ayrıca koalisyonlar Avrupa siyasetinin en önemli özelliklerinden biridir ve parlamenter sistemin temel esaslarını oluşturur.¹⁵³ Parlamenter hükümet sistemlerinde daha çok görülen koalisyonlar, hükümet kaynaklarını veya bir ulusun genel siyasetini sürdürülebilir bir şekilde resmi ya da gayri resmi olarak paylaşan grupların anlaşmasına dayanır.¹⁵⁴ Grupların anlaşarak bir hükümet kurmasıyla koalisyon karar birimi haline gelir. Grupların bazıları veya tümünün aynı fikirde olması hükümet için hareket edilebilecek bir ortam doğurur. Ama bu grupların hiçbiri tek başına hareket etme ve diğer grupları kendine uymaya zorlama yeteneğine sahip değildir. Ayrı bireyler, gruplar veya kurumların temsilcisi olan bu aktörlerin üye olduğu hiçbir kapsayıcı yetkili organ mevcut değildir.¹⁵⁵

Bu tür karar birimleri her türlü siyasi sistemde bulunabilir. Demokratik ve otoriter sistemlerde olduğu kadar iyi kurulmuş ve daha az kurumsallaşmış rejimlerde de ortaya çıkarlar. Joe D. Hagan dört farklı koalisyon türünün olduğunu ileri sürmüştür. Bunların ilki parlamenter sistemlerde çok partili hükümetlerden oluşan koalisyon, ikincisi başkanlık ve yarı başkanlık sistemlerinde yürütmeye karşı yasama organını dengelemesi, üçüncüsü otoriter rejimlerde ayrı hizip, gruplar ve kurumlar arasında gücün dağılması ve son olarak merkezi olmayan adem-i merkeziyetçi bir yapıda

¹⁵¹ a.yer; Efegil, *Dış politika analizi*, s. 136.

¹⁵² Efegil, *Dış politika analizi*, s. 137.

¹⁵³ Binnur Özkeçeci-Taner, “Koalisyaon Hükümetleri ve Türk Dış Politikasının Oluşturulması”, *Dış Politika teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi*, ed. Ertan Eefegil, Rıdvan Kalaycı, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 271.

¹⁵⁴ Joe D. Hagan, “Domestic political explanations in the analysis of foreign policy”, *Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation*, 1995, ss. 117-43.

¹⁵⁵ Hermann, Hermann, “Who Makes Foreign Policy Decisions and How”, s. 361; Esra Çuhadar-Gürkaynak, Binnur Özkeçeci-Taner *, “Decisionmaking Process Matters: Lessons Learned from Two Turkish Foreign Policy Cases1”, *Turkish Studies*, C. 5, S. 2 (2004), ss. 43-78.

örgütlenen yapılarda koalisyona örnektir.¹⁵⁶ Bu koalisyon türlerinden ikinci ve üçüncü olarak gösterilen seçenekler İsrail politik sisteminde görülmemektedir. Birinci seçenekte ortaya koyulan çok partili demokratik parlamenter sistemlerdeki koalisyonlar, bu çalışmanın konusuna uygun olduğundan onu referans alan bir çalışma yürütülmektedir. Bu süreçten sonra bahse konu olan koalisyon, demokrastik çok partili parlamenter sistemlerde oluşan koalisyonlar kastedilmektedir.

Koalisyon karar birimlerini tanımlayan iki ana özellik vardır. Bunlardan biri karar birimi içinde yer alan siyasi otoritenin keskin bir şekilde parçalanması, ikincisi bu gruplardan hiç birinin bu otoriteyi tek başına kullanma yetkisine sahip olmamasıdır. Bundan dolayı bir karar ancak karar birimini paylaşan tüm grupların desteğiyle veya rızasıyla alınabilir. Karar biriminde yer alan herhangi bir aktör, kararın alınmasını engelleyebilir. Kararın alınmasını engellemek üç farklı yolla mümkün olabilir. Birinci yol karara veto uygulayarak, ikinci yol koalisyondan çekilme tehdidi öne sürerek ve son olarak alınan kararı onaylamayarak engelleyebilir.¹⁵⁷ Bu üç sebepten dolayı koalisyon grupları, aralarında konsensüs sağlamak için gayret ederler.

Koalisyon gruplarında herhangi bir grup veya birey kendi tercihlerini empoze edecek bir ortam bulunmadığından gruplar nihai karar sonucunda çıkarlarını korumak için birbirleriyle sıkı pazarlık ederler.¹⁵⁸ Bu pazarlıklar koalisyon içindeki küçük grupların temsil oranıyla asimetrik bir şekilde yarar sağlar. Örneğin, Mart 2021 İsrail seçimlerinden sonra 120 milletvekilinden oluşan İsrail parlamentosunda 30 sandalye kazanan Benyamin Netenyahu hükümeti kuramazken, sadece 7 milletvekili kazanan Naftali Bennet hükümeti kurabilmiştir. Bu örnek koalisyon hükümetlerinde küçük grupların pazarlıklarda kendi istediklerini kabul ettirmede ne kadar başarılı olduğunu göstermektedir.

Koalisyon karar birimlerinin bir diğer tanımlayıcı özelliği de her aktörün kendi seçmenlerinin karar birimi üyeleri üzerinde sahip olabileceği etkileridir. Her ne kadar farklı aktörlerin temsilcileri bir araya gelseler de bu kişilerin temsil ettikleri seçmen ve

¹⁵⁶ Joe D. Hagan vd., “Foreign Policy by Coalition: Deadlock, Compromise, and Anarchy”, *International Studies Review*, C. 3, S. 2 (2001), ss. 169-216.

¹⁵⁷ a.yer.

¹⁵⁸ Kaarbo, Gruenfeld, “The Social Psychology of Inter- and Intragroup Conflict in Governmental Politics”, ss. 226-33.

partideki önemli şahsiyetlerin karar özerinde önemli bir etkisi vardır. Bundan dolayı koalisyon aktörleri hem koalisyon içinde hem de kendi grupları içinde iki aşamalı bir pazarlık süreci yürütürler.¹⁵⁹ Bazen koalisyonda yer alan gruplar kendi içinde farklı karar verebilir. Örneğin 5 Temmuz 2021’de İsrail parlamentosu Kneset’te “vatandaşlık yasası” oylaması koalisyonun içindeki Arap partisi RAAM’ın iki milletvekilinin çekimser kalmasıyla 59 lehte oya karşılık 59 aleyhte oy ile bir yasanın kabul edilmesi için gerekli olan 61 oya ulaşılmadığı için yasalaşmamıştır.¹⁶⁰ Koalisyonun ortağı olan RAAM Filistinli İsrail vatandaşlarının eşlerini İsrail vatandaşı olmasını güvenlik gerekçesiyle engelleyen yasayı kendi seçmeninin baskısından dolayı engellemiştir. Yukarıda bir koalisyon ortağının bir kararın alınmasını engellemek için üç yol olduğunu ileri sürülmüştü. Bu vaka üçüncü yola örnektir.

Koalisyonun ortakları her ne kadar birbiriyle farklı düşünen grupların bir araya gelmesiyle oluşsa da hükümetten çekilmek pek tercih edilir bir durum değildir. Çünkü bu içinde oldukları hükümetin başarısızlığı anlamına geleceği için aynı zamanda kendi başarısızlığı anlamına da gelir. Otoriter rejimlerde bu rejimin devrilmesi ve beraberinde yoksulluk, aşağılanma, sürgün ve ölüm anlamına gelir. Demokratik yönetimlerde iktidardan muhalefete düşme gibi durumlarla sonuçlanabilir.¹⁶¹

Sonuç olarak bu aktörler grubundaki hiçbir bileşen kendi başına bağlayıcı bir karar vermek için yeterli güce sahip değildir, ancak her birinin kararı engellemek veya istekleri karşılanmazsa kararın uygulanması için gereken kaynakları geri çekmeye yönelik kaynak ve kapasitesi vardır. Her tür karar birimi için, araştırmacının konfigürasyonlar arasında ayırım yapmasına izin veren belirli bir anahtar olasılık vardır. Bu olasılık durumları, her bir karar biriminin temelde farklı şekillerde çalışmasını sağlar.¹⁶²

¹⁵⁹ Hagan vd., “Foreign Policy by Coalition”, ss. 169-216.

¹⁶⁰ “מורן אזולאי”, *Ynet*, (05.07.2021), <https://www.ynet.co.il/news/article/Bk54XulTu>.

¹⁶¹ Charles F. Hermann (ed.), *When things go wrong: foreign policy decision making under adverse feedback*, New York: Routledge, 2012, s. 4.

¹⁶² Çuhadar-Gürkaynak, Özkeçeci-Taner *, “Decisionmaking Process Matters”, 2004, ss. 43-78.

3.4. Karar Birimi Çıktıları

Karar biriminin bir takım müzakereler sonucunda ortaya çıkan altı olası sonucu vardır. Bunlar;¹⁶³

1. Bir tarafın pozisyonu üstündür.
2. Uyuşma
3. Karşılıklı uzlaşma(konsensüs)
4. Dengesiz uzlaşma
5. Kilitlenme
6. Parçalara ayrılmış sembolik eylem

Tablo 2: Karar Birimi Çıktıları

YETKİLİ KARAR BİRİMİ	ANAHTAR VERİLER	ÇIKTILAR
Baskın Lider	Siyasal bağlama göreceli olarak duyarsız	Tek partinin konumu hakim
	Siyasal bağlama orta derecede duyarlı	Eylemsizlik, uyum veya dengesizlik. Tercih edilen seçeneğin fizibilitesine bağlı olarak uzlaşma
	Siyasal Bağlama Duyarlı	Karşılıklı Uzlaşma
Tekil Grup	Grup üyeleri çatışmayı en aza indirmek için hareket ederler	Uyuşma
	Üyeler çatışmanın kaçınılmaz olduğunu kabul eder.	Karşılıklı uzlaşma ya da tıkanıklık
	Grup üyeleri çatışmanın çözüm olamayacağını kabul eder. Bu nedenle çoğunluğun kuralını kabul ederler.	Tek partinin konumu hakim
Koalisyon	Karar sürecinde hiçbir kural oluşmamaktadır.	Parçalanmış sembolik eylem
	Normların oluşturulması Çoğunluk kuralı lehinedir.	Tek partinin konumu hakim
	Normların oluşturulması Oybirliği lehinedir.	Tıkanıklık veya karşılıklı uzlaşma

Kaynak: Margaret G. Hermann, How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework.

¹⁶³ Hermann, "How Decision Units Shape Foreign Policy", ss. 47-81.

Bir tarafın konumunun üstün olması: Üstün olan tarafın tercihleri karar biriminin tercihleri olarak uygulanır. Bu durum karar birimi baskın lider olduğunda siyasal bağlama duyarsız lider için geçerliyken, grup karar biriminde grup üyelerinin çatışmanın çözüm olmayacağı durumda geçerlidir. Koalisyon karar biriminde ise normların oluşturulması çoğunluk lehine olduğu için bir tarafın pozisyonu güçlüdür.

Uyuşma: Karar sürecinde ya da karar başlangıcında grup üyeleri arasındaki tercihlerde bir ortak anlayışın var olmasıyla oluşur. Bu genel olarak tekil grup karar birimlerinde üyeler aralarında çatışmayı en aza indirme amacındadır.

Karşılıklı uzlaşma: Karar birimindeki tüm aktörler konumlarını kaybetmemek için uzlaşırlar. Bu siyasal bağlama duyarlı baskın lider karar biriminde, tekil grupta üyeler arasında çatışmanın kaçınılmaz olduğu durumda ve koalisyonlarda normların oy birliği lehine olduğu durumlarda geçerlidir.

Dengesiz Uzlaşma: Karar sürecinde bir tarafın üstün geldiği diğerlerinin de itibarlarını kurtarmak için katıldığı bir kırılma uzlaşmadır. Karşılıklı uzlaşma ile dengesiz uzlaşma arasındaki fark karşılıklı uzlaşmada çıkarlar ön plana çıkarken, dengesiz uzlaşmada itibar ön plana çıkar. Bu genel olarak koalisyon karar birimlerinde norm ve prosedürlerin oy birliği esasına göre olduğunda geçerlidir.

Kilitlenme: Bu durum karşılıklı uzlaşmanın mümkün olmadığı tekil grup ve koalisyon karar birimlerinde tıkanıklığa sebep olur.

Parçalanmış sembolik eylem: Koalisyon karar birimlerinde önceden belirlenmiş norm ve prosedürlerin olmadığı durumlarda karar biriminin davranışları parçalı ve semboliktir.

3.5. Parlamenter Koalisyon Hükümetlerinde Dış Politika

Bir devletin hükümet yapısı dış politika yapımına doğrudan etki eden faktörlerden biridir. Bu nedenle çoğu uluslararası ilişkiler araştırması karar alma süreçlerinin esas olarak ulusal ve politik sistem tarafından belirlendiğini varsaymaktadır.¹⁶⁴ Her ülkenin ulusal ve politik sistemi hükümet yapısına ve ulusal politik kültüre göre farklı şekillerde örgütlenmiştir.

¹⁶⁴ a.yer.

Parlamenteer hükümet sistemlerinde uluslararası alandaki gelişmelere cevap verme yetkisi kabineye aittir.¹⁶⁵ Otoriter rejimlerde kararlar ya bir diktatör ya da bir grup tarafından alınır. Parlamenteer hükümet sistemlerinin yanı sıra başkanlık hükümet sistemlerinde de kabine tarzı ortak bir karar alma zorunluluğu yoktur. Çünkü kabine hükümetlerinde dış politika girişiminde bulunulabilmesi için koalisyonun tüm üyelerinin aynı fikirde olması gerekir.¹⁶⁶ Kabine hükümetlerinde hem teoride hem de pratikte başbakan ve bakanların ortak pay sahibi olduğu bir girişimin parçası olarak kararlar alınır.¹⁶⁷

Koalisyon hükümetlerinde bakanlıklar koalisyon ortakları arasında paylaşılır. Bu da birçok özerk aktörden oluşan koalisyonlarda ortak karar almayı karmaşılaştırır. Çünkü seçim sürecinde birbiriyle rekabet eden farklı amaçlara sahip bağımsız aktörlerden oluşan bir koalisyonda karar almak doğal olarak kolay olmamaktadır. Fakat dış politika, savunma ve ticaret politikaları gibi devlet için kilit önemde olan bakanlıklar parti grupları arasında bölünmesi grupların birbiriyle çalışmasını zorunlu kılmaktadır.¹⁶⁸ Böyle bir ortamı sağlayan ve birbirinden farklı anlayışlara sahip siyasi partilerin çok partili bir koalisyona katılmayı kabul etmesi için onları motive eden iki ilke vardır. Bunlardan ilki “Büyüklik İlkesi” ikincisi “Politika Mesafesi İlkesidir.”¹⁶⁹

3.5.1. Büyüklik İlkesi

Büyüklik ilkesine göre koalisyonda yer alan her aktörün rasyonel olduğu ve gerekli bilgiye sahip olduğu varsayılmaktadır. Yani mahkûm ikilemindeki gibi yeterli bilgiye sahip olmama durumu geçerli değildir. N tane aktörün olduğu bir alanda yalnızca koalisyon için gerekli olan minimum sayı amaçlanır.¹⁷⁰ Bu ilke kabine oluşumuna uygulandığı zaman koalisyon oluşturmak için yalnızca parlamentodaki minimum sayısal üstünlüğü kazanmayı amaçlayan “minimum kazananlar koalisyonu” olmaktadır. Çünkü ilave olarak başka partilerin koalisyona eklenmesi mevcut koalisyonda yer alan

¹⁶⁵ Juliet Kaarbo, *Coalition Politics and Cabinet Decision Making: A Comparative Analysis of Foreign Policy Choices*, Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 2012, s. 3.

¹⁶⁶ Hagan vd., “Foreign Policy by Coalition”, ss. 169-216.

¹⁶⁷ Kaarbo, *Coalition Politics and Cabinet Decision Making*, s. 4.

¹⁶⁸ Juliet Kaarbo, “Coalition Politics, International Norms, and Foreign Policy: Multiparty Decision-Making Dynamics in Comparative Perspective”, *International Politics*, C. 54, S. 6 (2017), ss. 669-82.

¹⁶⁹ Hagan vd., “Foreign Policy by Coalition”, ss. 169-216.

¹⁷⁰ William H. Riker, *The Theory of Political Coalitions*, New Haven And London: Yale University Press, 1962, ss. 32-33.

tarafllara daha fazla kazanç sağlamaz. Aksine kaynakların yani bakanlıkların daha fazla dağıtılmasına neden olan bir dezavantaj sağlamaktadır.¹⁷¹ Örneğin Haziran 2021’de kurulan İsrail devletinin 36. Hükümeti sekiz siyasi partinin bir araya gelmesiyle parlamento çoğunluğu için gerekli olan minimum 61 milletvekili sayısını sadece bir fazlasını sağlayarak kurulabilmiştir.¹⁷² Bu kadar fazla partinin bir araya gelmesi politika mesafesi ilkesiyle açıklanabilir.

3.5.2. Politika Mesafesi İlkesi

İkinci ilke olan politika mesafesi, koalisyon partilerinin birbirine olan yakınlılığıyla ilgilidir. Yani ideolojik olarak birbirine yakın olan “minimum kazananlar koalisyonu” oluşturma bu ilkenin ana amacıdır.¹⁷³ Örneğin; Türkiye’de bir koalisyon hükümeti kurulursa bu hükümetin içinde ideolojik olarak birbirlerinin tersi olan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ile Halkların Demokratik Partisi (HDP)’nin olması pek mümkün değildir. Politika mesafesi ilkesine göre bu iki partinin aynı koalisyon içinde var olması eğyanın tabiatına terstir.

Siyasi partiler enerjilerinin çoğunu ona destek veren grupları tatmin etmek için harcarlar. Çünkü kendi varlığı onu destekleyenlere bağlı olduğundan uzun süre savundukları düşüncelerini sürdürme eğilimindedirler. Kısa vadede bir siyasi parti grubunun tercihleri ve davranışları çok az değiştir.¹⁷⁴ Bu da doğal olarak koalisyon kurma sürecinde kendi ideolojik tercihlerinden radikal bir sapmayı engellemektedir. Şayet böyle bir durum gerçekleşirse yani kendi ideolojik tercihlerinin tam aksi yönünde olan bir parti ile koalisyonda yer alırsa partide kopmalar ve seçmen desteğini kaybetme gibi durumlar ortaya çıkabilir. Bundan dolayı politika mesafesi ilkesi koalisyon hükümetlerinin kurulması ve kurulduktan sonra devamlılığı için önemlidir. Koalisyon kurulduktan sonra karar alma süreçlerinde koalisyon aktörlerinin herhangi birinin kabul etmediği bir karar alınması durumunda bu aktör kararı veto edebilir. Veto eden aktörün kararı engelleme gücü varsa bu onu koalisyonda kilit bir noktaya getirir.

¹⁷¹ Hagan vd., “Foreign Policy by Coalition”, ss. 169-216.

¹⁷² “İsrail’de muhalefet koalisyon için anlaştı, Netanyahu ‘Sol koalisyon ülke için tehdit’ dedi”, *BBC News Türkçe*, (12.10.2021), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57330489>; “Parliamentary Groups in Governments”, (12.10.2021), https://www.knesset.gov.il/faction/eng/FactionGovernment_eng.asp.

¹⁷³ Hagan vd., “Foreign Policy by Coalition”, ss. 169-216.

¹⁷⁴ David Karol, *Party Position Change in American Politics: Coalition Management*, Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2009, s. 35.

3.5.3. Koalisyonlarda Veto Oyuncuları

Seçmenin heterojen olduğu ve seçim sıklıklarının fazla olduğu ülkelerde karar kısıtlamaları artar.¹⁷⁵ Genel olarak bilim insanları tek partili çoğunluk hükümetlerinin birçok partiden oluşan koalisyon hükümetlerinden daha az kısıtlandığını ileri sürmektedirler.¹⁷⁶ Koalisyonun kurulması ve devamlılığı koalisyona katılan partilerin birbiriyle uyumuna bağlıdır. Birçok farklı aktörün dâhil olduğu koalisyonda olası başarısızlıkta suç paylaşılır. Başarı durumunda ise herkes kendine bir pay çıkarır. Fakat koalisyon içinde veto eden aktörlerin sayısının fazla olması başarı olasılığını düşürür.¹⁷⁷ Veto oyuncularının sayısının az olması, liderlerin tercihlerini politikaya daha iyi ve daha hızlı dönüştürebilmektedir.¹⁷⁸ Veto eden aktörler genellikle koalisyondan ayrılma tehdidini öne süren partilerdir. Bir koalisyonda veto oyuncusu politika değişiminde mutlak olarak ikna edilmesi gereken bir oyuncudur.¹⁷⁹ Bundan dolayı bir karar birimi olan koalisyonda karar alınırken, nelerin dikkate alındığını ve kararların nasıl alındığı önem kazanmaktadır. Bu da partilerin politika tercihleri ile ilgilidir. **Şekil 1.5** partilerin politika tercihlerini ve olası koalisyon varsayımlarını göstermektedir.

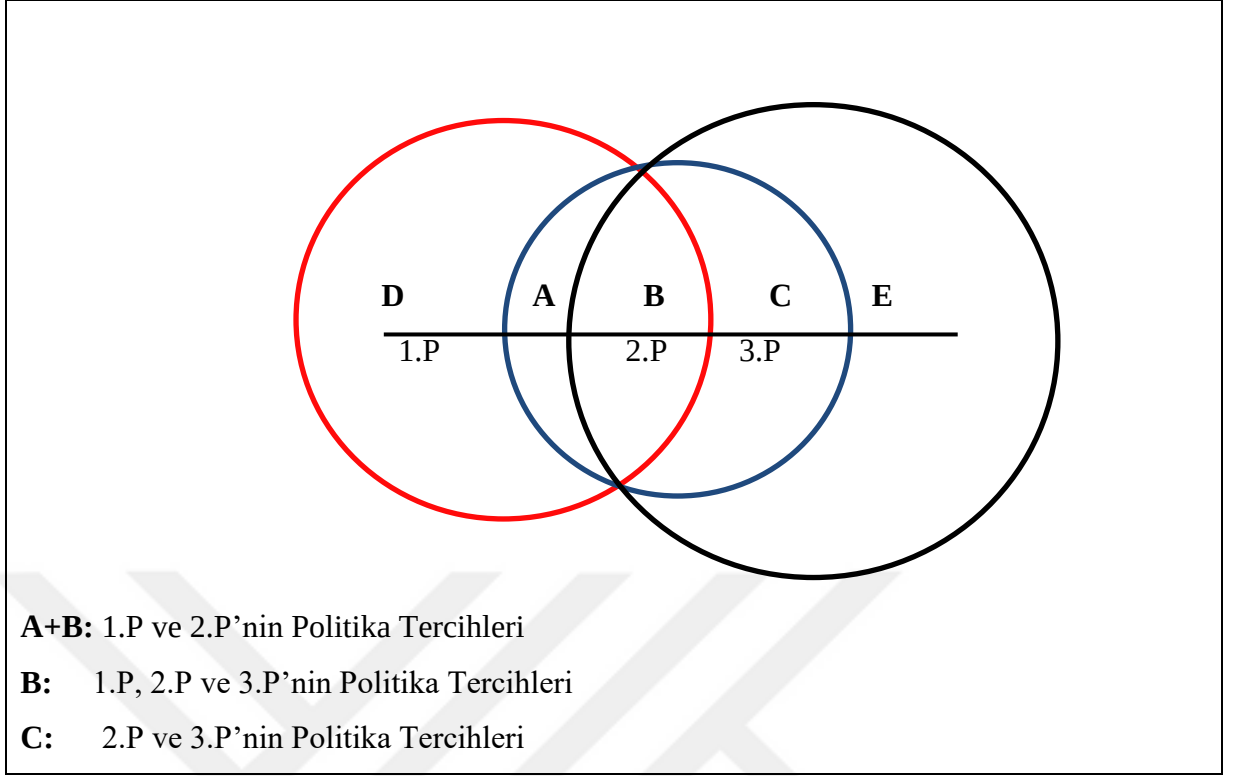
¹⁷⁵ Brandon C. Prins, Christopher Sprecher, “Institutional Constraints, Political Opposition, And Interstate Dispute Escalation: Evidence from Parliamentary Systems, 1946-89”, *Journal of Peace Research*, C. 36, S. 3 (1999), ss. 271-87.

¹⁷⁶ Zeev Maoz, Bruce Russett, “Normative and Structural Causes of Democratic Peace, 1946-1986”, *The American Political Science Review*, C. 87, S. 3 (1993), ss. 624-38.

¹⁷⁷ George Tsebelis, “Veto Players and Law Production in Parliamentary Democracies: An Empirical Analysis”, *The American Political Science Review*, C. 93, S. 3 (1999), ss. 591-608; Mintz, DeRouen, *Understanding foreign policy decision making*, s. 21.

¹⁷⁸ Michael J. Ireland, Scott Sigmund Gartner, “Time to Fight: Government Type and Conflict Initiation in Parliamentary Systems”, *The Journal of Conflict Resolution*, C. 45, S. 5 (2001), ss. 547-68.

¹⁷⁹ Tsebelis, “Veto Players and Law Production in Parliamentary Democracies”, ss. 591-608.

Şekil 3: Koalisyon Politika Tercihleri

Kaynak: George Tsebelis, “Veto Players and Law Production in Parliamentary Democracies: An Empirical Analysis”, *The American Political Science Review*, C. 93, S. 3 (1999), ss. 591-608,

Şekil 4’te gösterildiği gibi iki veya üç partinin (1.P, 2. P ve 3.P) bir araya gelip koalisyon kurma varsayımlarını ele alınmıştır. İki partinin meclis çoğunluğunu sağlayabildiği durumda aşağıdaki varsayımlar gerçekleşebilir.

1. Varsayım: Birinci partinin (1.P) ikinci parti (2.P) ile koalisyon kurması için D ve C tercihlerinden vazgeçmeleri gerekir. Her iki partinin de politika tercihleri ile uyumlu olan A ve B tercihlerinde uyuşmasıyla koalisyon kurulabilir. Diğer bir deyişle her iki partinin politika mesafesi A ve B alanlarıdır.

2. Varsayım: Üçüncü partinin koalisyona katılmasıyla her üç partinin politika mesafesi B alanı olmaktadır. Böylece önceki iki partinin karar alma alanı daralmış olur. Bu durumda meclis çoğunluğunu sağlayabilen ilk iki parti üçüncü partiyi de memnun etmek durumunda kaldığı için esasen büyüklük ilkesi ve politika mesafesine aykırı bir durum ortaya çıkmaktadır.

3. Varsayım: Birinci parti ile üçüncü partinin koalisyon kurması durumunda ikinci partinin koalisyona katılması koalisyon için bir fark yaratmayacaktır. Çünkü 1. Parti ile 3. Partinin politika tercih alanı B iken 2. Partinin katılması durumunda değişmeyecektir. Bu durum daha çok partinin olduğu ve hükümetlerde politika tercih alanı daha daraldığı için büyüklük ilkesinin mantıksal çerçevesini oluşturur.

Hükümet meclis çoğunluğunun çok üstüneyse karar alma süreçlerinde küçük partilerin bir önemi olmamaktadır. Ama büyüklük ilkesinin geçerli olduğu bir durumda birçok küçük partinin bir araya gelerek kurduğu bir koalisyonda küçük partiler önemli aktörler olmaktadır.¹⁸⁰ Örneğin 62 milletvekili çoğunluğu ile kurulan 36. İsrail hükümeti içindeki her parti önemli bir aktör durumuna gelmektedir. Sadece 4 milletvekili olan Arap partisi RAAM hükümetten çekilirse hükümet meclis çoğunluğunu kaybeder. Bu durum RAAM gibi partileri sistem içinde karar alırken kesinlikle ona aykırı bir kararın alınmamasını garanti eder. Böyle durumda RAAM, en az koalisyonun 18 milletvekiline sahip en büyük partisi olan Yeş Atid (Gelecek Var) kadar önemli olmaktadır. Her koalisyon karar biriminin karar alırken belli karar kuralları vardır, bunlar politikanın yönünü tayin eder.

3.5.4. Koalisyon Karar Birimi Kuralları

Bir kriz durumunda karar almak kural olarak siyasi ve bürokratik aktörlerin etkileşimde bulunduğu ve karara vardığı bir tür küçük grup ortamlarında gerçekleşir.¹⁸¹ Koalisyon karar kuralları, genel olarak karar biriminin üyelerinin yetkili organ içindeki birbiriyle olan etkileşimleri yönlendirmek için kabul edilen normlar ya da prosedürlerdir.¹⁸² Bu kurallar koalisyon içinde her oyuncunun izin verilen hareketleri, bu hareketlerin sırasını ve herhangi bir hamle yapılmadan önceki durumu tanımlayan kurallardır.¹⁸³ Bu kurallar sadece resmi kurumsal prosedürlerden ibaret değildir. Ayrıca siyasi ve toplumsal kültürün dayattığı resmi olmayan davranışlar ve geçmiş krizlerin deneyimleri bu kuralların kapsamını oluşturur. Kökleri resmi ya da gayri resmi hangi prosedür veya norma dayanırsa dayansın bu kurallar koalisyon karar biriminin içindeki siyasi

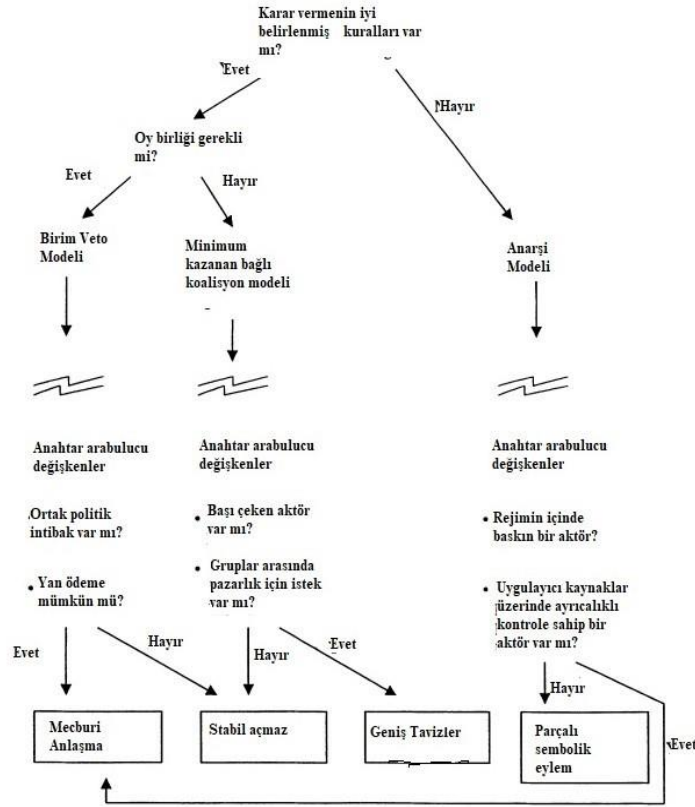
¹⁸⁰ a.yer.

¹⁸¹ Arjen Boin, Paul 't Hart, Eric Stern, *The Politics of Crisis Management: Public Leadership under Pressure*, Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press, 2005, ss. 45-46.

¹⁸² Hagan vd., "Foreign Policy by Coalition", ss. 169-216.

¹⁸³ George Tsebelis, *Nested Games: Rational Choice in Comparative Politics*, Berkeley Los Angeles Oxford: University of California press, 1990, ss. 92-94.

etkileşimi ve anlaşmaya varma sürecinin tanımlar.¹⁸⁴ Genel olarak koalisyon karar birimi kuralları, resmi olarak belirlenmiş karar verme kuralları var mı? Sorusuna verilen cevaba göre üç modelde şekillenir. Bu modeller birim veto modeli, minimum kazanana bağlı koalisyon modeli ve anarşi modelidir. Eğer resmi olarak belirlenmiş kuralları varsa, ya birim veto modeli ya da minimum kazanana bağlı model geçerlidir. Eğer belirlenmiş kurallar yoksa anarşi modeli geçerlidir. Belirlenmiş kuralların olduğu durumda karar alınırken oy birliği gerekliyse birim veto modeli, gerekli değilse minimum kazanana bağlı koalisyon modeli geçerli olmaktadır.¹⁸⁵ Anarşi modelinde karar vermenin resmi bir kuralı yoktur. İran Rehine Krizi'nde İran'ın karar birimi anarşi modeline uygun düşer.¹⁸⁶ Bu modellerle ilgili şema Şekil 1.6'da verilmektedir.

Şekil 4: Koalisyon Karar Birimleri Modelleri

Kaynak: Joe Hagan vd. Foreign Policy by Coalition: Deadlock, Compromise, and Anarchy”, *International Studies Review*, C. 3, S. 2 (2001), ss. 169-216

¹⁸⁴ Hagan vd., “Foreign Policy by Coalition”, ss. 169-216; Mintz, DeRouen, *Understanding foreign policy decision making*, s. 21.

¹⁸⁵ Hagan vd., “Foreign Policy by Coalition”, ss. 169-216.

¹⁸⁶ Mintz, DeRouen, *Understanding foreign policy decision making*, s. 21.

Birim veto modeline, koalisyon karar birimi içinde yer alan tüm aktörlerin herhangi bir politika girişiminde birbiriyle mutabakatını esas alır. Bu iyi şekilde kurumsallaşmış siyasi kurallara sahip oybirliği esasına dayanır.¹⁸⁷ Birim veto modelinde koalisyon tarafları arasında uyum önemlidir. Eğer koalisyon ortaklarında yan ödemeler ya da diğer bir değişle tavizler mümkünse, mecburi olarak anlaşma sağlanır. Eğer taraflar arasında tavizler ve ödemeler mümkün değilse grup arasında uyum olmaz ve politika stabil bir açmaza girer.

Koalisyon karar birimlerinin hepsinde bir oybirliği gerekmez. Bir dış politika eyleminde koalisyon karar biriminin sadece bir alt kümesinin anlaşması gerekebilir. Bu tür koalisyonlar kabineye sadece bazı partilerin girebildiği durumlara daha uygundur. Burada oy çokluğu ya da üçte iki gibi karar oranları ile karar verilebilir. Bu karar modelinde tarafları bir araya getiren ve uzlaşma olasılığını ortaya koyan, bu aktörlerin birbirine yakın tercihlere sahip olmasıdır. Böylece bu model oybirliği gerektirmeyen yerleşik kurallara sahip minimum kazanana bağlı koalisyon karar biriminin temelini oluşturur.¹⁸⁸ Bu karar modelinde birim içinde başı çeken bir aktörün olup olmadığı ve koalisyon aktörleri arasında pazarlık durumunun mümkün olup olmadığı önemlidir. Genel olarak başı çeken bir aktör vardır. Çünkü oy oranı yüksek olan parti koalisyon içinde başat bir rol oynar. Koalisyon aktörleri arasında eğer bir pazarlık durumu mümkün değilse politika uygulanması doğal olarak bir açmaza girer. Ama eğer pazarlık mümkünse geniş tavizlerin verilmesi olasıdır.

Anarşi koalisyon modeli genel olarak daha az kurumsallaşmış siyasi sistemlere özgü bir modeldir. Koalisyon karar verme kurallarına bu modelde pek rastlanmaz. Bu kuralların olmadığı koalisyonlarda politika süreci karmaşık bir hal alır. Çünkü kurumların zayıf olması her koalisyon aktörünün kendi çıkarları ekseninde bir politika mücadelesine götürür.¹⁸⁹ Bu duruma örnek olarak daha önceden de değindiğimiz örneği hatırlarsak İran devriminden sonra gücün başbakan, cumhurbaşkanı ve devrim konseyi arasında dağılması ve akabinde bu kurumlar arasında yaşanan politik farklılık buna örnek olarak verilebilir.

¹⁸⁷ Hagan vd., “Foreign Policy by Coalition”, ss. 169-216.

¹⁸⁸ Hagan vd., “Foreign Policy by Coalition”, ss. 169-216

¹⁸⁹ Hagan vd., “Foreign Policy by Coalition”, ss. 169-216

Yukarıda ele alınan üç koalisyon karar modelini inceleme fenomenimiz olan İsrail politik sistemine uyguladığımız zaman anarşi modelinin bu sistem için pek uygun olmadığı anlaşılır. Diğer iki modelden koalisyon ortaklarının sayısına ve uyumuna göre ikisi de uygun olabilir. Daha az partinin olduğu İsrail'in 1967 öncesi hükümetlerinde daha çok minimum kazanana bağlı model elverişliyen, günümüz İsrail hükümetlerinde birim veto modeli daha uygundur. Ama birim veto modelinde koalisyon ortaklarının çok olması kararın küçük ortakların lehine olmasını sağlaması bakımından asimetrik bir fayda sağlamaktadır. Diğer taraftan savaş olasılığının olduğu bir durumda radikallerden oluşan bir koalisyon karar biriminin savaşı başlatma olasılığı daha yüksektir.¹⁹⁰ İsrail'in 2008'de Gazze'ye yönelik *Dökme Kurşun Operasyonu*, 2014'te *Koruyucu Hat Operasyonu* ve 2021'de *Surların Muhafızı* adlı operasyonları radikal grupların etkin olduğu koalisyon hükümetlerinde olmuştur.

Yukarıda teorik çerçevesi ortaya koyulan karar birimi kuramını İsrail dış politikasını merkeze alarak incelenecektir. Buna göre İsrail hükümetlerinde koalisyon karar birimi çerçevesinde ele alınacaktır. Filistin politikasında hükümet içinde var olan radikal grupların karar aşamalarındaki etkileri çalışmanın ana argümanı olmaktadır. Bundan dolayı Filistin Sorunu, İsrail ve buna bağlı olarak İsrail'in kuruluşunu sağlayan Siyonist hareket ve Yahudi tarihinin incelenmesi gerekli olmaktadır.

¹⁹⁰ Hagan vd., "Foreign Policy by Coalition", ss. 169-216

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL ÇERÇEVE: FİLİSTİN SORUNU VE YAHUDİ RADİKALİZMİNİN İDEOLOJİK KÖKENİ

1. FİLİSTİN SORUNUNUN TARİHSEL ARKA PLANI

Filistin Sorununun tarihsel süreç içinde nasıl oluştuğu ortaya koyulmadan önce, bazı kavramların açıklanması zorunluluk atfetmektedir. Böylece bir bölge olarak Filistin'in neresi olduğu ve Filistinliler denilince kimlerin kastedildiği daha iyi anlaşılacaktır. Bununla beraber Yahudilik ve Yahudi toplumu kavramları da açıklanması gerekli olan diğer kavramlardır. Bu ana kavramların açıklanmasıyla, bunlara bağlantılı olarak ortaya çıkan sorunların çözümlenmesinde önemli kolaylıklar sağlayacaktır.

Yukarıda bahse konu olan Filistin Sorunu, Avrupa'da var olan Yahudi Sorununa bir çözüm olarak ortaya atılan adımların sonucunda oluşmuş ve yüzyıla aşkın bir süredir hala çözümsüzlüğü devam etmektedir. Bu çalışmanın inceleme konusu olan Filistin Sorunu, tarihsel süreç içinde ele alınarak geçmişten günümüze kadar kısa bir özetle açıklanmaktadır. Böylece Filistin Sorunu ve onu Radikal Yahudi gruplarla ilişkilendirecek temel bilgi ortaya koyulmaktadır.

1.1. Filistin Bölgesi ve Filistin Kimliği

Filistin denilince genel olarak İsrail Devleti, Gazze ve Batı Şeria'yı kapsayan bölge kastedilmektedir. Fakat günümüzde Filistin kavramı bir bölgeden çok, Siyonist İsrail devleti tarafından yerlerinden edilen, çoğunluğu Müslüman Araplardan oluşan halkla özdeşleşmiştir. Bir bölge olarak Filistin'i daha önce orada belli bir dönem hâkimiyet kuran toplumların farklı kavramlar ile tanımladıkları bilinmektedir. Bu bölge üç ilahi dinden önce orada yer alan Mezopotamya kökenli Sami bir halk olan Kenanlılardan dolayı "Kenan Diyarı" olarak bilinmekteydi.¹⁹¹ Ayrıca orada yaşayanlara da Eski Ahit'te Filistinliler denilmektedir. Eski Ahit'te Davut ve Golyat (Calut), İsrailoğulları

¹⁹¹ Robert C. Cottrell, *The green line: the division of Palestine*, Philadelphia: Chelsea House, 2005, s. 13.

ile Filistinliler arasında Filistin bölgesi için yapılan mücadelenin sembol isimleri olmuşlardır.¹⁹²

Günümüzde bölgede var olan İsrail Devleti'nin isminde yer alan İsrail kelimesi ise ilk olarak “Teb” ve “Karnak” adlı iki örneği olan Firavun Merneptah'ın M.Ö 1220 yılındaki yazıtlarında Kenan ülkesindeki zaferinin anlatıldığı yazıtta geçer.¹⁹³ Tevrat'ta İsrail kelimesi Yakup Peygamberin lakabı olup Tanrı ile güreşen anlamına gelmektedir.¹⁹⁴ Eski Ahit'te Filistinliler ile İsrail oğulları arasındaki mücadeleden söz edilerek bu iki kavram birlikte sık sık kullanılmaktadır.¹⁹⁵ Günümüzde kullanılan Filistin kelimesi Romalıların eseridir. Roma İmparatorluğu tarafından Yahudi isyanlarından sonra kadim Yahudi düşmanları olan Filistinlilere atfen bölgenin ismi “Palestine” (Filistin) olarak değiştirilmiştir.¹⁹⁶ Bu kavram bölgenin İslam yönetimine geçmesiyle ortadan kaybolmuştur.¹⁹⁷ İslam yönetiminin Filistin'deki son temsilcisi olan Osmanlı İmparatorluğu tarafından bölgede farklı bir idari yapı oluşturulduğu için Filistin kavramı uzun bir süre kullanılmamıştır.

Filistin bölgesi Osmanlı döneminde hiçbir zaman bürokratik bir bütünlük oluşturmamıştır. On altıncı yüzyılda Osmanlı egemenliğine geçen bölge; Gazze, Nablus, Aclun, Kudüs ve Safed olarak beş sancağa bölünerek Şam vilayetine bağlanmıştır.¹⁹⁸ 1860'larda Safed ve Nasıra kentlerini kapsayan Nablus sancağı ile Hayfa kentini de içine alan Akka sancağı, başkenti Beyrut olan Sayda vilayetine bağlanmıştır.¹⁹⁹ Böylece Filistin Osmanlı döneminde Sayda ve Şam vilayetleri arasında bölünmüş iki hâkimiyet alanına bölüştürülmüştür. Bu bölünme Şam'ın Filistin

¹⁹² 1.Samuel *Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)*, İstanbul: Kutsal Kitap Şirketi, 2016, v. v. 17:41-58.

¹⁹³ Giancarlo Lacerenza, “İsrail ve Doğu Akdeniz”, *Antik Yakındoğu*, ed. Umberto Eco, çev. Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul: Alfa Bası Yayın Dağıtım, 2019, s. 212; Simon Schama, *Yahudilerin Tarihi: MÖ 1000-MS 1492*, çev. Leyla Tonguç Basmacı, 1. b., İstanbul: Alfa Bası Yayın Dağıtım, 2019, s. 27; Roger Garaudy, *İsrail Sorunu, Siyasi Siyonizm*, çev. Cemal Aydın, 2. b., İstanbul: Timaş Yayınları, 2019, s. 44.

¹⁹⁴ *Yaradılış Tevrat*, t.y., s. 32:28.

¹⁹⁵ 1. Samuel Bab 13 1-23 *Tevrat*, 2016.

¹⁹⁶ Eric F. F. Bishop, “Palestine or the Holy Land: Meeting Place of History, Geography and Faith1”, *The Muslim World*, C. 59, S. 3-4 (1969), ss. 181-90; Ilan Pappé, *İsrail hakkında on mit*, çev. S. Erdem Türközü, İstanbul: Nika Yayın, 2018, s. 19.

¹⁹⁷ Ilan Pappé, *Modern Filistin Tarihi*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2007, s. 30.

¹⁹⁸ Zekeriya Kurşun, Abdalqader Steih, Ali İhsan Aydın (ed.), *Osmanlı Filistini yer isimleri kılavuzu ve atlası: (1516-1917) = A handbook of the Ottoman Palestine place names and atlas = Aṭlas wa dalīl al-mawāqī‘ al-Filasṭīniyah fī al-‘ahd al-‘Uthmānī*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Kültür ve Sanat Yayınları, 2020, s. 27.

¹⁹⁹ Haim Gerber, “‘Palestine’ and Other Territorial Concepts in the 17th Century”, *International Journal of Middle East Studies*, C. 30, S. 4 (1998), ss. 563-72; Pappé, *İsrail hakkında on mit*, s. 21.

üzerindeki sorgulanamayan tahakkümünü sınırlandırmıştır. Şam'ın Beersheba, El-Halil ve Gazze kentlerini içine alan Kudüs Sancağı üzerindeki nüfuzu devam etmiştir. 1872 yılında Osmanlı İmparatorluğu Kudüs Sancağı'nı Şam ve Sayda vilayetlerinden ayrı bir idari yapı olarak yeniden oluşturmuştur. 1864 Vilayet Nizamnamesi sonucu ayrı bir idari yapıya kavuşturulan Kudüs Sancağı güneydeki Vahabilere ve Mehmet Ali Paşaya karşı bir tampon bölge haline getirilmiştir.²⁰⁰ Böylece Beersheba, El-Halil, Gazze ve Yafa gibi şehirlerde yaşayan kişiler bu dönemde Şam ahalisi değil Kudüs ahalisi gibi alt kimlikle tanımlanmışlardır. Bunun doğal sonucu olarak Filistin'in farklı idari yapılar altında bölünmesi, ortak bir Filistin kimliğinin oluşmasını engelleyen bir etken olmuştur.

Osman İmparatorluğu'nda üst kimlik İslam ve Osmanlı olmasının yanında Şam ve Kudüs gibi yerel kimlikler de var olmuştur.²⁰¹ Fakat on dokuzuncu yüzyılda bölgeye gelen İngiliz Rahip Michael Russell gibi Avrupalı gezginler eserlerinde bölgeden "Filistin" olarak bahsetmişlerdir. Bahse konu olan Filistin; Doğuda Ürdün Nehri'nden Ölü Deniz'e, Batıda Akdeniz'e, Kuzeyde Suriye Çölü'ne ve Güneyde Sina Adası'na kadar olan bölgeyi tanımlamak için kullanılmıştır.²⁰² Bu gezginlerin Filistin kavramını kullanması bundan sonrası için bir referans oluşturmuştur.

Filistin, Milletler Cemiyeti tarafından İngiliz mandası olarak kabul edildikten sonra 1920'lerin başlarında İngilizler tarafından Filistin ismi resmi olarak tekrar kullanılmaya başlanmıştır.²⁰³ 1948 Savaşı'ndan sonra etnik temizlik çerçevesinde bölgeden sürülen Filistinli Araplar, "Filistinliler" olarak kolektif bir kimlik kazanmışlardır.²⁰⁴ Böylece Filistin bir bölgeyi ifade etmekten çıkmış ve Müslüman Arap halkını tanımlayan bir forma bürünmüştür. Günümüzde Filistinliler denildiğinde 1948 Savaşı'nda yerlerinden edilenler ve İsrail Devleti kurulduğunda İsrail sınırları içinde kalıp İsrail vatandaşı olanlar ile 1967 yılında İsrail tarafından işgal edilen Gazze Şeridi ve Batı Şeria'da yaşayan çoğunluğu Müslüman olan halk kastedilmektedir.²⁰⁵ Fakat on dokuzuncu

²⁰⁰ Pappe, *Modern Filistin Tarihi*, ss. 20-21.

²⁰¹ Gerber, "'Palestine' and Other Territorial Concepts in the 17th Century", ss. 563-72.

²⁰² Pappe, *Modern Filistin Tarihi*, s. 30.

²⁰³ David Theo Goldberg, "Racial Palestinianization", *Thinking Palestine*, ed. Ronit Lentin, London & New York: Zed Books, 2008, s. 23.

²⁰⁴ Pappe, *Modern Filistin Tarihi*, s. 195.

²⁰⁵ Gregory S. Mahler, *Politics and government in Israel: the maturation of a modern state*, Third edition Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield, 2016, s. 289; Erhan Keleşoğlu, *İsrail Yurttaşları Filistinliler: Yurttaşlık, Kimlik ve Siyaset*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2014, s. 37.

yüzyılda bölgeye gelen Siyonist Yahudiler farklı bir kimlik oluşturmuş ve bunun sonucunda iki farklı kimliğin aynı coğrafya üzerinde çatışmasına neden olmuşlardır.

1.2. Yahudi Toplumu

“Yahudi” kelimesi Hz. Süleyman’ın ölümüyle ikiye ayrılan Yahudi Devletinin Güneydeki Yehuda Krallığı’nda yer alan yerleşimciler arasında “İsrailli”, “İsrailoğulları” ve “İbraniler” olarak bilinen kişileri ayırt etmek için kullanıldı.²⁰⁶ Kelimenin kökeni Yakup peygamberin dördüncü oğlu olan Yehuda’ya dayanır. Ayrıca Yahudiler İbrani, İsrail, Musevi ve Çıfıt/Çufut olarak ta adlandırılmışlardır.²⁰⁷

Hz. Süleyman’ın ölümü ile ikiye ayrılan Yahudi Devletinden kuzeydeki İsrail Krallığı zamanla tarihten kaybolurken, güneydeki Yahudi Krallığı Babil Sürgününden döndükten sonra Ezra’nın önderliğinde Yahudi kutsal kitabını derlemiştir. Bundan dolayı bugün öğretilen Yahudi dini Yehuda kabilesine dayanmaktadır.²⁰⁸ Bununla beraber Yahudi dini ve tarihi için İbrahim Peygamber ve Musa Peygamberin yeri ayrıdır.

İbrahim peygamber M.Ö. 1800 civarında yaşadığı tahmin edilmektedir. Hem Arap hem de Yahudi halklarının atası olarak kabul edilir. Kendi döneminin en yüksek uygarlık seviyesine ulaşmış bir Babil kenti olan Ur şehrinde doğan İbrahim peygamber, önce Harran’a daha sonra Filistin’e göç ederek burada Kenanlılar ve Filistinlilerle birlikte yaşamıştır. Daha sonra Mısır’a gitmiş bir süre kaldıktan sonra geri dönerek bugün Batı Şeria’da bulunan El-Halil’e (Hebron) yerleşmiştir.²⁰⁹ Yahudi kutsal kitabı Tevrat’a göre, Tanrı İbrahim peygamber ile bir anlaşma yapmıştır. Rab İbrahim’e “*sana ve senden sonra gelen zürriyetine ebedi olarak bu ahdi sabit kılacağım. Gurbet diyarını ve bütün Kenan’ı sana ve senin nesline ebedi bir yurt olarak vereceğim*”²¹⁰ demiştir. Bu anlaşma o zamandan beri uygulanan erkek çocuklarının sünnet edilmesi ile sembolize

²⁰⁶ Israel Shahak, Norton Mezvinsky, *İsrail’de Yahudi fundamentalizmi*, çev. Ahmet Emin Dağ, 1. basım İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015, ss. 28-29.

²⁰⁷ Yasin Meral, *Yahudilik*, İstanbul: MiletNihal, 2021, ss. 5-7.

²⁰⁸ a.g.e., ss. 148-49.

²⁰⁹ Hilary L. Rubinstein (ed.), *The Jews in the modern world: a history since 1750*, London : New York: Arnold ; Oxford University Press, 2002, s. 1.

²¹⁰ *Tevrat*, Tekvin, Bab 17, 7-8.

edilmiştir.²¹¹ Yusuf Peygamber zamanında Kenan'ı terk edip Mısır'a yerleşen İsrailoğulları Musa Peygamber zamanında Mısır'dan ayrılmak zorunda kalmışlardır.

İsrailoğulları M.Ö. 1136 yılında Mısır'da uğradıkları zulümden onları kurtaran Musa ile birlikte Kenan'a yerleşmişlerdir. Musa'nın ölümü ile başa geçen Şaul (Kur'an'da Talut) ile yerli halkı yok etmek için mücadele edilmiş ve sonraki Kral Davut ile ilk Yahudi Devleti kurulmuştur. Davut'tan sonra oğlu Süleyman iç karışıklıkları sonlandırıp babasının vasiyeti olan Moriah Dağı'nda bir tapınak inşa ettirmiştir. Tapınak inşa edildikten sonra oraya "Siyon" denilmeye başlanmıştır.²¹² Süleyman'dan sonra Yahudi Devleti, Yehuda Krallığı ve İsrail Krallığı olarak ikiye ayrılmıştır. Babil kralı Nabukadnezar M.Ö. 586 yılında Kudüs'ü ele geçirip tapınağı yıkmış ve esir aldığı halkı Babil'e (Irak) göndermiştir.²¹³ Babil sürgünü olarak bilinen bu olay Yahudilerin dünyanın farklı yerlerine dağılmasına sebep olmuş ve Filistin dışında olanları tanımlamak için Yunanca kökenli olan dağılma anlamına gelen "Diaspora" kelimesiyle ifade edilmişlerdir.²¹⁴

M.Ö. 538 yılında Pers kralı Büyük Kiros Babil Krallığına son verdikten sonra Yahudilerin eski topraklarına dönmesine izin vermiş ve tapınağın devlet bütçesi ile tekrar inşa edilmesine izin vermiştir. M.Ö. 331'de İskender'in Persleri yenmesi ile Yahudiler Makedon hâkimiyetine girmişlerdir.²¹⁵ Büyük İskender'in halefleri tarafından İran, Mısır ve Suriye'de üç krallık kurulmuştur. Suriye'nin Makedon kralına karşı Yahudi mücadelesi M.Ö. 164 yılında Çekiç Yehuda (Aramicede çekiç=makkabah olduğundan bu döneme Yahudiler makabiller demiştir.) liderliğindeki Yahudiler Kudüs ve Yahudi topraklarının büyük bir bölümünü ele geçirmiş ve kısa süreli de olsa bir Yahudi Devleti kurmuşlardır.²¹⁶ M.Ö. 66 yılında bölgeyi işgal eden Roma İmparatorluğu tarafından Yahudi Devleti ortadan kaldırılmıştır.²¹⁷ M.S 66-70 yılları arasında Roma yönetimi altında Yahudi ılımlılar ve fanatikler arasında bir iç savaş

²¹¹ Rubinstein, *The Jews in the modern world*, ss. 1-2.

²¹² Simon Sebag Montefiore, *Kudüs: bir şehrin biyografisi*, çev. Cem Demirkan, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016, ss. 27-30.

²¹³ Bernard Lewis, *Ortadoğu: iki bin yıllık Ortadoğu tarihi*, çev. Selan Y Kölay, 2015, ss. 35-36.

²¹⁴ Rafael Medoff, Chaim I Waxman, Rafael Medoff, *The A to Z of Zionism*, Lanham, MD: Scarecrow Press, 2009, s. 62.

²¹⁵ N. R. M. De Lange, *An introduction to Judaism*, Cambridge, U.K. ; New York, NY: Cambridge University Press, 2000, s. 27; Lewis, *Ortadoğu*, ss. 35-36.

²¹⁶ Jonathan A. Goldstein (ed.), *I Maccabees: A New Translation, with Introduction and Commentary*, 1st ed Garden City, N.Y: Doubleday, 1976, ss. 4-27; Montefiore, *Kudüs*, ss. 66-71.

²¹⁷ Montefiore, *Kudüs*, ss. 55-143.

başlamış. Bu savaşta Tapınak destekli iki fanatik grup olan Zelotlar ve Sicariiler yönetimi ele geçirmişlerdir. Roma İmparatoru Neron tarafından isyanı bastırması için Titus Flavius Vespasianus gönderilmiş ve Titus büyük bir katliam sonucunda Kudüs'ü geri almıştır.²¹⁸ M.Ö 19 yılında Büyük Herodes tarafından tekrar inşa edilen tapınak, Titus tarafından yok edilmiş ve üçüncü tapınağın ancak Mesih geldiğinde inşa edileceğine dair mistik inanç ortaya çıkmıştır.²¹⁹

Birinci Yahudi-Roma savaşı olan bu savaşın ikincisi ise M.S 132-135 yılları arasında Şimon Bar Kochba liderliğinde yapılan isyan sonucu çıkmıştır. İsyan sonunda “Betar” kalesine sığınan Bar Kochba burada Romalılar tarafından öldürülmüştür. Bu isyan sonucunda Yahudiler Roma tarafından Akdeniz sahilleri boyunca dağıtılmış ve böylece Yahudi topluluğunun Filistin'deki varlığı sona ermiştir.²²⁰ Romalı tarihçi Dio Cassius'un aktardıklarına göre, isyanda elli karakol ve 985 köy yerle bir edilmiş ve 585.000 kişi isyanda öldürülmüştür.²²¹ Yahudiye'yi tamamen ortadan kaldırma niyetinde olan İmparator Hadrianus, bölgenin ismini Yahudilerin kadim düşmanları olan Filistinlere ithafen Filistin olarak değiştirmiştir.²²² Kudüs'ün ismi de Hadrianus'un aile ismi olan “Aelia” ile Roma tanrısı Jupiter'in latince ismi olan “Capitolina” kelimelerinin birleşimi olan “Aelia Capitolina” olarak değiştirilmiştir.²²³ Bununla beraber şehirde Roma pagan dini için Jupiter tapınağı ve bugün Şam Kapısı'nın olduğu yerde onuncu lejyonun simgesi olan yaban domuzu heykeli şehrin en ihtişamlı yapıları olarak inşa edilmiştir.²²⁴

Pagan inanışlarından sonra dördüncü yüzyılda imparator Konstantin'in Hristiyanlığı kabul etmesiyle pagan dini son bulmuştur. 518-630 yılları arasında Pers işgaline uğrayan Kudüs, daha sonra tekrar Roma ve yedinci yüzyılın ortalarında da İslam hâkimiyetine geçmiştir. Emevi, Abbasi ve Fatımilerden sonra Haçlılar 1099 yılında Kudüs'ü ele geçirdiklerinde Sinagoglara sığınan Yahudileri ateşe verip yakmışlardır. 1187 yılında Selahattin Eyyubi tarafından fethedilen Kudüs'e Yahudilerin tekrar

²¹⁸ Samuel Rocca, *The Forts Of Judaea 168 Be-Ad 73 From The Maccabees To The Fall Of Masada*, New York: Osprey Publishing Ltd., 2008, ss. 51-52.

²¹⁹ Motti Inbari, *Jewish Fundamentalism and the Temple Mount: Who Will Build the Third Temple?*, Albany: State University of New York Press, 2009, s. 3.

²²⁰ Garaudy, *İsrail Sorunu, Siyasi Siyonizm*, s. 48.

²²¹ Anthony Richard Birley, *Hadrian: the restless emperor*, London ; New York, NY: Routledge, 1997, ss. 274-75.

²²² Montefiore, *Kudüs*, s. 139.

²²³ Meral, *Yahudilik*, ss. 100-101.

²²⁴ Birley, *Hadrian*, ss. 275-76; Montefiore, *Kudüs*, s. 140.

gelmesine izin verilmiştir.²²⁵ Eyyubiler ve daha sonra Memlûk egemenliğine giren bölge, 1516 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından fethedilmiş ve 1917 İngiliz işgaline kadar Osmanlı yönetiminde kalmıştır.²²⁶ Osmanlı yönetimi altında ciddi bir sorun yaşamayan Yahudi toplumu, Rusya ve Avrupa’da zor zamanlar geçirmişlerdir. Bu dönemde Avrupa’da Yahudi Sorunun oluşmaya başlamasıyla sorunun çözümü için yeni arayışlara girişilmiştir.

1.3. Yahudi Sorunu

Roma İmparatorluğu ikinci tapınağı yıktıktan sonra binlerce Yahudiyi Batı Roma eyaletlerine sürgün etmiştir.²²⁷ Bu dönemde pagan Roma yönetimi altında hem Hristiyanlar hem de Yahudiler zulme uğramışlardır. Fakat 381 yılında Roma’nın Hristiyanlığı kabul etmesiyle Yahudilere yönelik Hristiyan baskı ve şiddet dönemi başlamıştır.²²⁸ Bu dönemde Hristiyan din adamları Yahudileri tanrı katili olarak görmüş, dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde ise daha ileriye gidilerek Yahudi nefreti eyleme dönüşmüştür. Bu dönemde Liyonlu Başpiskoposlar Agobard ve Amolon Yahudi ve Hristiyanların kesin bir şekilde ayrılması gerektiğini savunmuşlardır.²²⁹

Yahudiler Hristiyan kilise konseyleri tarafından alınan kararnamelerle kamusal alandan dışlanmıştır. Örneğin bu dönemde kilise konseyi tarafından alınan bir kararnamenin bir bölümünde “*eğer sapkınlar ve Yahudiler Katolik kilisesine katılmak istemiyorsa Katolik kızlarla evlenmelerine izin verilmemelidir*” diye yazar. Başka bir kararnamede “*bir din adamı veya bir Hristiyan bir Yahudi ile yemek yerse bunu düzeltmesi için cemaatten atılmalıdır*” tarzında kararlar alınarak Yahudilerin Hristiyanlarla teması önlenmiştir.²³⁰ Yahudilere karşı yükselen nefret özellikle Birinci Haçlı Seferleri sürecinden başlamak üzere şiddete dönüşmüştür. Hristiyanlar, Yahudilerin Hristiyan çocuklarını boğazlayıp kanları ile ayin ve büyü yaptıklarına inanır oldular. Ayrıca o dönemde Hristiyanlığa geçen Yahudilere şüpheyile bakılmıştır. Bu aşırı nefret, engizisyon gibi eyleme dönüşmüş ve Yahudi cemaatleri çoğu Hristiyan Avrupa devletlerinden kovulmuştur.²³¹

²²⁵ Garaudy, *İsrail Sorunu, Siyasi Siyonizm*, s. 48.

²²⁶ Montefiore, *Kudüs*, ss. 147-437.

²²⁷ Louis Wirth, *The Ghetto*, Chicago: The University of Chicago Press, 1956, s. 11.

²²⁸ Meral, *Yahudilik*, s. 45.

²²⁹ Eva Groepler, *Anti-Semitizm: Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi*, çev. Süheyla Kaya, İstanbul: belge yayınları, 1999, ss. 10-11.

²³⁰ Wirth, *The Ghetto*, ss. 11-12.

²³¹ Mark R Cohen, *Haç ve hilal altında: Ortaçağda Yahudiler*, çev. Ahmet Fethi, 2013, ss. 23-27.

Batı Avrupa devletlerindeki Yahudi kıyımından kaçanların çoğunluğu Litvanya ve Polonya olmak üzere Doğu Avrupa'da toplanmışlardı.²³² O dönemde Avrupa'da Rönesans ve Reform hareketleri toplumsal bir değişimi tetiklemekteydi.

On altıncı yüzyılda Rönesans ve Reform hareketleri Avrupa'daki tüm dinlerde bir gerilemeye neden olmuştur. Toplamların sekülerleşme sürecine girmesi, özellikle on yedinci yüzyılda zorla Hristiyanlaştırılmış (marrano) bir Yahudi olan Baruch Spinoza ile zirveye çıkmıştır. Spinoza, Descartes'in akılcılığını daha da ileriye taşıyıp tanrı gerçeğinden başlayarak herşeyi aklın geometrik kanunlarına tabi tutan bir sistem tasarlamıştır.²³³ Spinoza hürriyet kavramının siyasi, toplumsal ve dini sonuçlarını tartıştığı “Politik İnceleme”sinde seküler ve demokratik devlet anlayışını ortaya koymuştur. On sekizinci yüzyılda Spinoza'nın evrenselci bakış açısı aydınlanma çağının akılcı geleneğini besler ve bu dönemde Yahudi düşüncesinde Moise Mendelssohn önderliğinde “Yahudi Aydınlanması” (Haskala) başlar. Fransız Devrimi ile Yahudiler millet olarak değil fert olarak Avrupa'daki ırk ayırımından kurtularak modern devletlerde fert olarak vatandaş olmaya başlamışlardır.²³⁴ Diğer tarafta on dokuzuncu yüzyılda Yahudiler vatandaş olsalar dahi Batı toplumlarında onlara karşı önyargıyı sonlandırmamıştır. Çünkü Fransız Devrimi ile başlayan milliyetçilik ve onun beslediği yabancı düşmanlığı, var olan Yahudi düşmanlığını tekrar dışa vurmuştur.

Modern Batı toplumlarında ortaya çıkan gelişmeler, diğer toplumlar üzerinde bir baskı oluşturmuş ve onların da kendilerini medenileştirmek ve Batılaştırmak zorunda hissetmelerini sağlamıştır. Çünkü Batı, özellikle Hristiyan olmayan toplumları barbar, yabani, bedevi ve geri vs. gibi “gayrı medeni” olarak konumlandırmıştır. Bu anlayış Batı anlamında medenileşmek “Avrupa-Merkezciliği” ve Avrupa sömürgeciliğini meşrulaştırmak için kullanıldı.²³⁵ Carl Schmitt'e göre bu anlamda gayrı medeni olarak görülen Hristiyan Avrupa dışındakiler, Avrupa merkezli uluslararası hukukun bir öznesi değil sadece nesnesiydi. Bu nesne sömürülmeye ve onu işgal eden mandacı (medenî)

²³² Bernard Lewis, *Orta Doğu'da Çatışma ve Önyargı Semitizm ve Anti-Semitizm*, çev. Hür Güldü, Ankara: Akılçelen Kitaplar, 2021, s. 60.

²³³ Roger Garaudy, *İlahî Mesajlar Toprağı Filistin*, çev. Cemal Aydın, İstanbul: Timaş Yayınları, 2019, ss. 196-97; Ayrıntılı bilgi için bkz: Spinoza, *Etika*, çev. Hilmi Ziya Ülken, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2019.

²³⁴ Garaudy, *İlahî Mesajlar Toprağı Filistin*, ss. 198-99.

²³⁵ İbrahim Kalın, *Barbar modern medenî: -medeniyet üzerine notlar-*, Birinci baskı Beyoğlu, İstanbul: İnsan Yayınları, 2018, s. 45.

devletin bir mülkiyetiydi.²³⁶ Modern Hristiyan Avrupa toplumlarında önemli dercede Yahudi nüfusunun var olması bu gayrı medeni anlayışa ilk elden tanık olmasını sağlamıştır. Theodor Herzl sırf Yahudi kimliğinden dolayı bu anlayışa maruz kalan Yahudilere tanık olmuştur.

Herzl, Batı toplum anlayışına uyum sağlayan asimile olmuş bir Yahudiydi. Kırsalda yaşayan Yahudilere pek ilgisi olmayan, İbranice bilmeyen, evinde yılbaşı ağacı koyan, oğlunu sünnet ettirmeyen, halkından uzak biriydi.²³⁷ Ama 1881’de Rusya’daki pogromlar, 1895 yılında Viyana’da Yahudi karşıtı Karl Lueger’in belediye başkanı seçilmesi ve aynı yıl Fransa’da masum bir Yahudi subay olan Alfred Dreyfus’un Alman ajanı olarak suçlanması Herzl’i derinden etkilemiştir. Herzl “Dreyfus Olayı” için Fransa’ya gidip sokaklarda “*Mort auxjuifs*” yani Yahudilere ölüm diye bağırان insanları gördü.²³⁸ Tüm bu olaylar Herzl’de Yahudi bir devlet olmadan Yahudilerin asla güvende olmayacağı kanaati oluşturmuş ve bunun için çalışmalara başlamıştır. Herzl ilk olarak Osmanlı Sultanı Abdulhamid’ten Yahudiler için Filistin’de toprak talep ermiş, isteği karşılık bulmayınca, yüzünü modern Avrupa’nın “gayrı medeni” anlayışını kendi lehine dönüştürmeye çevirmiştir. Çünkü o dönemin güçlü devletleri İngiltere, Almanya ve Fransa’daki bazı politikacılar, Batı Asya’daki yayılmacı politikaları için Batı ile doğu arasında bir tampon Yahudi Devleti hayali kuruyordu.²³⁹ Theodor Herzl da bunu kendi lehine çeviren söylemler benimseyerek bu politikayı desteklemiştir.

Theodor Herzl “Yahudi Devleti” kitabında, zamanın medeni toplumlarının Yahudileri, sırtlarında Orta Çağdan beri atmaya çalıştıkları bir yük olarak gördüğünü ileri sürmüştür.²⁴⁰ Herzl Filistin’i kast ederek orada kurulacak bir Yahudi devletinin “*Asya’dan gelecek barbarlığa karşı koyan bir sınır karakolu ve medeniyetin kalesi*” görevi göreceğini söyleyerek Filistin’de bir Batı kolonisi olmayı sorun etmeyeceğini belirtmiştir.²⁴¹ İlk dönem Siyonistlerinden olan Moses Hess de bu anlayışın

²³⁶ Carl Schmitt, *Kara ve Deniz: Bir Dünya Tarihi İncelemesi*, çev. Gültekin Yıldız, İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, 2018, ss. 69-70; Ayrıca Bknz Ali Balcı, *Ortadoğu ve Postkolonyalizm*, 2. b., İstanbul: Pınar Yayınları, 2019, s. 52.

²³⁷ Montefiore, *Kudüs*, s. 377.

²³⁸ Alan Dowty, *Israel/Palestine*, 4th edition Cambridge, UK: Polity Press, 2017, ss. 36-38.

²³⁹ Emma C. Murphy, “Siyonizm ve Filistin Sorunu”, *Ortadoğu Tarihi*, ed. Youssef M. Choueiri, çev. Fethi Aytuna, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2017, s. 320.

²⁴⁰ Theodor Herzl, *Yahudi Devleti*, çev. Sedat Demir, İstanbul: Ataç Yayınları, 2018, s. 22.

²⁴¹ James L. Gelvin, *Modern Ortadoğu Tarihi 1453- 2015*, çev. Güneş Ayas, İstanbul: Timaş Yayınları, 2016, s. 259.

destekçilerinden biriydi. Hess, Yahudileri Batı medeniyetinin taşıyıcıları olarak görmüş ve Yahudilere Doğu ile Batı arasında bir arabulucu rol yüklemiştir.²⁴²

Herzl'in ölümü ile Siyonist örgütün başına geçen Haim Weizman da bu anlayışı devam ettirmiş ve Yahudi Devletinin kurulması için Batı toplumlarını ikna etmek için çaba sarf etmiştir. Weizman, Avrupa'da destek aramak için medya patronlarına yazdığı mektuplarda, Filistin'in İngiliz hâkimiyetine girmesi ve orada Yahudi yerleşimi desteklenmesi için lobi yapmıştır. Örneğin; Manchester Guardian'ın editörü C.P. Scott'a gönderdiği mektupta Britanya'ya bağımlı bir Yahudi toprağının bir Asya Belçika'sı olabileceğini belirtmiştir.²⁴³ Bu fikir zaten Yahudileri içinde istemeyen, modern Batı medeniyeti için bulunmaz bir fırsattı. Hem kendi topraklarında istemediği Yahudilerden kurtulacak hem de sömürgeleştirmeye çalıştığı Ortadoğu'da kendine bir müttefik edinecekti. Batılı devletlerde bu politikaya sempati duyan politikacılar var olsa da karşılık bulması ancak Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile olmuştur. Savaş süresince Yahudilerin baskısı ile İngilizler tarafından ilk somut adım olan Balfour Deklarasyonu'nu ilan edilmiştir. Böylece Yahudi Sorununa yönelik atılan bu adım bölgede var olan Filistinlilerin haklarını gasp edilmesine sebep olmuş ve Yahudi Sorunu Filistin Sorununa dönüşmüştür.

1.4. Filistin Sorununun Tarihsel Gelişimi

1897 yılında İsviçre'nin Basel kentinde toplanan Birinci Dünya Siyonist Kongresi, "Basel Programı" olarak bilinen temel ilkeleri kamuoyuna ilan etmiştir. Bu programa göre Siyonizm'in temel amacını "*Filistinde Yahudiler için kamu tarafından tanınan, yasal olarak güvence altına alınmış bir vatan sağlamak*"²⁴⁴ olarak tanımlıyordu. Bunun için çalışmak üzere Dünya Siyonist Teşkilatı kuruldu ve başkanlığına Herzl getirildi. Bu dönemde Osmanlı toprağı olan Filistin'de yarım milyona yakın Müslüman Arap yaşarken, sadece elli bin Yahudi yaşamaktaydı. Nüfusun yüzde doksanı ve toprakların yüzde doksan dokuzu Osmanlı vatandaşı olan Araplara aitti. Fakat Avrupa'nın desteğini alan ve onun emperyalist ruhuna göre hareket eden Siyonist Yahudiler, var olan sosyolojik ve jeopolitik gerçekleri önemsemediler.²⁴⁵ Bunu sağlayacak güçte olmayan

²⁴² Goldberg, "Racial Palestinianization", s. 27.

²⁴³ Colin Shindler, *The triumph of military Zionism*, London ; New York: I.B. Tauris, 2006, ss. 23-24.

²⁴⁴ Medoff, Waxman, Medoff, *The A to Z of Zionism*, s. 34.

²⁴⁵ Avi Shlaim, *Filistin'i bölüşmek. Kral Abdullah, siyonistler ve Filistin'i taksim siyaseti 1921 - 1951.*, İstanbul: Küre Yayınları, 2017, s. 41.

Siyonist Yahudiler, Basel programında belirtildiği üzere büyük bir devletin himayesinde amaçlarını gerçekleştirmeyi hedeflediler. O dönemde Ortadoğu'da etkin bir güç haline gelen İngiltere, Siyonistler için aranan güçlü devletti. Siyonistler ile İngilizlerin çıkarlarının uyuşması Balfour Deklarasyonu ile somutlaşmıştır.

1.4.1. Balfour Deklarasyonu

İngiltere Ekim 1917'de Rus Devrimi ile savaş dışı kalan Rusya'nın yerine Amerika'yı savaşa dâhil etmek istemiştir. İngiltere, Amerika'daki Yahudilerin desteğini kazanmak için 2 Kasım 1917'de Balfour Deklarasyonu ile Filistin'de Yahudiler için milli bir yurt kurulmasını desteklediğini açıklamıştır.²⁴⁶ Balfour Deklarasyonu Yahudilere ulusal bir yurt oluşturulmasından bahsederken diğer halklar (Müslüman ve Hristiyan Araplar) için bu tür bir ifade kullanılmamıştır.²⁴⁷ Filistin Sorununu ortaya çıkmasında bu belge belirleyici bir rol oynar. Avi Shlaim'e göre, eğer Arap İsrail çatışması için bir tarih verilecekse, 1897 yılında Dünya Siyonist Kongresi'nin Yahudi yurdu kararı Arap-İsrail çatışmasının başlangıcı, Balfour Deklarasyonu ise bu çatışmaların kaçınılmaz olarak dönüm noktasını teşkil eder.²⁴⁸ Böylece günümüze kadar devam eden Filistin Sorunu ortaya çıkmış oluyordu.

Şüphesiz Filistin Sorununun ortaya çıkmasında İngilizlerin bölge üzerindeki çıkarları belirleyici olmuştur. İngilizler Osmanlı'ya ait olan bölgeyi ele geçirmek için bir taraftan Şerif Hüseyin önderliğinde Arap isyanını teşvik ederken, diğer taraftan Siyonistlere Filistin'de bir yurt vaat etmiştir. İngilizler ayrıca Fransa ve Rusya'yla beraber 1916 yılında gizli olarak Sykes-Picot anlaşması ile Ortadoğu'yu aralarında paylaşmışlardır.²⁴⁹ İngiltere Balfour Deklarasyonu'ndan bir ay sonra 9 Aralık 1917 yılında General Edmund Allenby komutasında Kudüs'ü işgal etmiştir.²⁵⁰ Böylece Weizmann'ın baştan beri savunduğu Filistin'de İngiliz hâkimiyeti gerçekleşmiştir. Savaş sonrası Ocak 1919'da Paris Barış Konferansı başlamış ve bir ay sonra bir Siyonist delegasyon konferansa davet edilmiştir. Paris Konferansından bir yıl sonra Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri 25 Nisan 1920'de San Remo'da Osmanlı topraklarını

²⁴⁶ Jonathan Schneer, *Balfour deklarasyonu*, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul: Kırmızı Kedi, 2012, s. 24.

²⁴⁷ Türkkaya Ataöv, *Filistin, Siyonizm ve Kudüs sorunu: sorulara yanıtlar*, 2019, s. 27.

²⁴⁸ Shlaim, *Filistin'i bölüşmek. Kral Abdullah, siyonistler ve Filistin'i taksim siyaseti 1921 - 1951.*, s. 41.

²⁴⁹ Balci, *Ortadoğu ve Postkolonyalizm*, ss. 16-17.

²⁵⁰ Anthony Bruce, *Filistin Cephesi: Son Haçlı Seferi*, 1. b., İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2018, s. 217.

paylaşmak için toplanmış ve Osmanlı'nın Filistin toprakları İngiliz Manda Yönetimine verilmesi kararlaştırmıştır. Diğer tarafta İngilizlerin çelişkili tutumu San Remo'dan 5 gün önce Filistin'de ilk Yahudi-Filistin olaylarının patlak vermesine neden olmuştur.²⁵¹

1.4.2. İngiliz Mandası ve Arap-Siyonist Çatışması

İngilizler, 1917'de işgal ettiği Filistin'de 1920 San Remo Konferansından sonra Manda Yönetimi uygulamış ve 1948 Mayıs'ına kadar bunu sürdürmüştür. Bu 28 yıllık süreçte Siyonistler ve yerli Müslüman halk arasında bölge üzerinde bazı çatışmalar yaşanmış ve manda rejiminin tutumu her iki tarafın da öfkesinin hedefi olmuştur. 28 yıllık manda yönetiminin tutumu ve sonrasında günümüze kadar uzanan Filistin Sorunu birbirinden ayrı düşünülemez. Manda döneminde iki toplum arasındaki olaylarda manda rejiminin izlediği politikalar olaylar çerçevesinde aşağıda anlatılmaktadır.

1.4.2.1. Nebi Musa Olayları

Balfour Deklarasyonu'yla Siyonistlerin bölge üzerindeki iddiaları İngilizler tarafından kabul edilmesi, yerli eşrafta bir öfkeye neden olmuştur. 20 Nisan 1920'de Nebi Musa Bayramı için Kudüs'te biraraya gelen Müslüman Ahali, Balfour Deklarasyonu protesto etmiştir.²⁵² Revizyonist Siyonizmin kurucusu Jabotisky'nin Müslüman mahallelerinde kışkırtmalarda bulunmasıyla, protestolar bir çatışmaya dönüşmüştür. Bu çatışmalar sonucunda çıkan olaylarda dört Arap, beş Yahudi ölmüş, iki yüzün üstünde Yahudi ve yirminin üstünde Arap yaralanmıştır. Olayların sorumluları Vladimir Jobotinsky ve Emin El-Hüseyni yargılanmıştır.²⁵³

İngilizler olayları araştırmak için Haycraft Komisyonu'nu oluşturmuştur. Komisyon şiddetten Arapları sorumlu tutarken şiddetin Yahudilere karşı değil Siyonistlere karşı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca artan Yahudi göçünün Araplarda boyun eğdirilmesi korkusuna neden olduğunu ortaya koymuştur.²⁵⁴ Şiddet olaylarının yaşanması, İngilizlerin Yahudilere verdikleri taahhütleri yeniden değerlendirmesine neden olmuştur. 1922 yılında Winston Churchill döneminde "Beyaz Belge" olarak somutlaşan bir dizi kararlar alınmıştır. Bu belge Yahudi göçüne ekonomik kısıtlamalar getiriyor,

²⁵¹ Alan R Taylor, *İsrail'in doğuşu: 1897-1947 siyonist diplomasinin analizi*, çev. Mesut Karaşahan, 2001, ss. 43-45.

²⁵² Montefiore, *Kudüs*, ss. 431-33.

²⁵³ Pappe, *Modern Filistin Tarihi*, s. 107.

²⁵⁴ Mike Berry, Greg Philo, *Israel and Palestine: competing histories*, Expanded ed London ; Ann Arbor, MI: Pluto, 2006, s. 11.

oluşacak kurumlarda eşit temsil yerine oransal temsili öneriyor ve Ürdün bölgesini Yahudi yerleşimine kapatmayı öngörüyordu.²⁵⁵ Bu kararların Siyonist lider Weizman tarafından onaylanmasıyla, Siyonistler arasında bazı tartışmalara neden olmuş ve Revizyonist Siyonist anlayışın ortaya çıkmasına yol açmıştır.

San Remo konferansında Filistin’de İngilizlerin manda yönetimi kabul edildikten sonra İngilizler Filistin’e ilk yüksek komiser olarak Yahudi Sir Helbert Samuel’i atamıştır.²⁵⁶ Samuel ilk iş olarak Nebi Musa olaylarında yargılanan Filistinli lider Emin El-Hüseyni’yi affetmiş ve onu müftü olarak atamıştır. Bu aslında Jobotinsky’nin affedilmesiyle oluşan Arap tepkisini hafifletme amacını gösteriyordu.²⁵⁷ Weizman’ın “bizim Samuel” dediği İngiliz yüksek komiseri, başlangıçta her iki tarafı da yatıştıran politikalar benimsemişse de yeni Yahudi göçlerin olmasını da engellememiştir.²⁵⁸ Böylece artan Yahudi nüfusu ile Filistinliler arasında gerilim üst sınırlara çıkmıştır. Bu gergin durum 1929 yılında tekrar çatışmalara dönüşmüştür.

1.4.2.2. Batı Duvarı Olayları

1929 yılında Yahudiler ile Müslümanlar arasında Batı Duvarı için çıkan çatışmalar sonucunda birçok Yahudinin ölümü, Yahudileri kendilerini korumak için önlem almaya itmiştir. Özellikle El-Halil ve Safed’de Siyonist karşıtı masum Hasidik Yahudilerin radikal Araplar tarafından katledilmesi, Yahudilerin savunma örgütü kurmasını tetiklemiştir.²⁵⁹ Histadrut’un (Genel İşçi Federasyonu) 1920’de kurulan askerî kanadı olan Haganah (savunma) 1937’de Yahudi nüfusunun güvenliğinden sorumlu bir ulusal askerî örgüte dönüştürülmüştür. Manda yönetimi tarafından desteklenen Yahudi askerî gücü böylece kurulmuş oldu. O dönemde güvenlik, toprak ve ekonomik kaygılardan önce görülmeye başlanmıştır.²⁶⁰

Olaylardan sonra manda yönetiminin kurduğu Hope-Simpson Komisyonu aldığı kararları 1930 yılında açıklamıştır. “Passfield Beyaz Belgesi” ismiyle açıklanan kararlara göre Yahudi göçleri ile Yahudilere toprak satışı durdurulacak ve böylece yerli

²⁵⁵ Avi Shlaim, *Demir Duvar: İsrail ve Arap Dünyası*, çev. Tuba Demirci, İstanbul: Küre Yayınları, 2019, ss. 53-54.

²⁵⁶ Shindler, *The triumph of military Zionism*, s. 22; Montefiore, *Kudüs*, ss. 431-33.

²⁵⁷ Lenni Brenner, *The Iron Wall: Zionist Revisionism from Jabotinsky to Shamir*, London: Zed Books, 1984, s. 60.

²⁵⁸ Taylor, *İsrail’in doğuşu*, s. 48.

²⁵⁹ Brenner, *The Iron Wall: Zionist Revisionism from Jabotinsky to Shamir*, s. 61.

²⁶⁰ Yoav Peled, Horit Herman Peled, “Religious Zionism: The Quest for Hegemony”, The ECPR General Conference, Wrocław, 2019.

çiftçilerin hayat standardı korunacaktı.²⁶¹ Filistinlilerin desteklediği kararlar Yahudiler tarafından tepkiye sebep olunca, bu İngiltere üzerinde baskıya neden olmuş ve İngilizler Yahudiler lehine geri adım atmışlardır. İngilizlerin geri adım atmasıyla “Passfield Beyaz Belgesi” Filistinliler tarafından “Siyah Belge” olarak isimlendirilmiştir²⁶². İngilizler manda yönetimi boyunca atılan her adımda yeni bir sorunun ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır. Örneğin Batı Duvarı olayları olmadan bir yıl önce Yahudilerin kutsal bayramı olan Yom Kippur bayramında polislerle duvara baskın yapan manda yönetimi, ibadet eden Yahudilere şiddet uygulamıştır.²⁶³ Nihayetinde bir yıl sonra Müslüman Yahudi çatışmasının ana meselesi Batı Duvarı olmuştur. Fakat manda döneminde yaşanan en büyük çatışma 1936 ve 1939 yılları arasında yaşanmıştır.

1.4.2.3. Arap İsyanı ve Paylaşım Planı

İngiltere’nin Passfield Beyaz Belgesi kararları için Yahudilerin lehine geri adı atması ve Yahudi nüfusunun artarak devam etmesi 1936-39 yılları arasında Arap isyanına sebep olmuştur. İngilizler isyana çok sert karşılık vermiş ve isyan birçok acımasız infaz ve sürgün ile ancak 1939’da bastırılabilmiştir. Bu isyan sonrası İngilizler, “MacDonald Beyaz Kitabı” adlı belgeyi yayınlayarak Yahudi devleti düşüncesinden geri adım atmak zorunda kalmıştır.²⁶⁴ Bu dönemin bir özelliği de Yahudi toplumunda Weizman ve Ahad Ha’am gibi ılımlıların yerine militarist yönü ağır basan Ben Gurion gibi kişilerin yükselmesidir. Etzel, Lehi ve Palmach bu dönemde ortaya çıkmış olan Yahudi toplumunun radikal yönünün temsilcileridir.²⁶⁵

İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla Almanya’daki durumun ortaya çıkması Siyonist Yahudilerin 1939 tarihli “MacDonald Beyaz Kitap” politikasına karşı İngilizlerle sürtüşmeye girmemeye neden olmuştur. Ben Gurion bu dönem izlenecek politikayı şöyle tarif ediyordu; “*sanki 1939 tarihli belge yokmuş gibi Almanlara karşı İngiliz ordusuyla aynı saflarda yer alacağız ve sanki Almanya ile hiç savaş olmamış gibi İngilizlerin hükümet raporuna karşı mücadele edeceğiz.*”²⁶⁶

²⁶¹ Zafer Balpınar, *İsrail perspektifinden iki devletli çözüm*, 2019, s. 32.

²⁶² Öztürk, a.g.e., s. 65.

²⁶³ Montefiore, *Kudüs*, s. 439.

²⁶⁴ Pappe, *Modern Filistin Tarihi*, s. 143; Dan Cohn-Sherbok, Dawoud El-Alami, *The Palestine-Israeli Conflict A Beginner’s Guide*, Oxford: UK: Oneworld Publications, 2008, ss. 42-43; Balcı, *Ortadoğu ve Postkolonyalizm*, s. 20.

²⁶⁵ Pappe, *Modern Filistin Tarihi*, ss. 144-45.

²⁶⁶ a.g.e., ss. 158-59.

İngiltere'nin eski Dışişleri Bakanı Lord Peel tarafından 1937'de yayınlanan "Peel Planı" olarak anılan bir belge yayınlandı. Filistin'i üç hâkimiyet alanına bölen belgeye göre, bağımsız Yahudi ve Arap devletlerinin yanında Kudüs, Beytüllahim ve Nasıra gibi kutsal yerlerin manda yönetiminde kalması öngörülüyordu.²⁶⁷ Planı her iki taraf da kabul etmemiş, olayları yatıştırmak için atılan bu adım olayları yatıştırmadığı gibi taraflar arasında şiddeti daha da artırmış ve İngiltere plandan vazgeçmek zorunda kalmıştır. Fakat şiddetin bir türlü son bulmaması üzerine İngiltere 1939 yılında her iki tarafı da memnun etmeyecek "MacDonald Beyaz Kitabı" yayınladı. Beyaz kitap toprak satışını yasaklamayı değil denetlenmesini ve Yahudi göçünü yasaklamayı değil sınırlandırılmasını çözüm olarak ortaya koyuyordu. Bunun yanında muhtemel görünmeyen bir öneri de sunuyordu. Bu öneri eğer her iki taraf birlikte yaşamayı öğrenirse on yıl içinde Filistin'in bağımsızlığı tanınacaktı.²⁶⁸ MacDonald belgesi Siyonist Yahudiler için bir dönüm noktası olmuştur. Siyonist Yahudiler o güne kadar manda yönetimini Siyonist emelleriyle uygun olduğu için desteklemişlerdi. Fakat belge sonuncunda bu desteği sonlandırmış ve mandanın bir an önce sonlanması için çaba sarf etmeye başlamışlardır.²⁶⁹ İngilizlerin gerek manda öncesinde gerek sonrasında izlediği politika iki taraf arasındaki anlaşmazlığı derinleştirmiştir.

Bir tarafta Amerikalılar üzerinden İngilizleri baskı altına alan Siyonistler diğer tarafta ise Etzel ve Lehi örgütleri ile İngiliz askerlerine yönelik terör saldırılarını durmadan devam ettiriyordu. Manda yönetiminin iyice gevşediği bir dönemde Yahudi örgütlerinin teröre başvurmasının sebebi, İngilizlerin itibarını düşürüp hâkimiyeti ele geçirmektir. Etzel lideri Menachem Begin "*İsrail toprağında İngilizlerin prestijini düşürürsek, buradaki hâkimiyetinin sona ermesi kendiliğinden olacaktır*"²⁷⁰ demiştir. 14 Mayıs 1948 gece yarısı İngilizler, Filistin'i terk ederken Ben Gurion "başardık"²⁷¹ demiştir. Siyonistler, Eylül 1945 yılında İngiltere'yi bölgeden çekilmeye zorlamak için Etzel, Lehi ve Palmach gibi yeraltı örgütleriyle İngilizlere karşı sabotaj eylemlerine başvurmuştur.²⁷² Bunun üzerine İngilizler, İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik

²⁶⁷ "The Peel Commission", *Jewish Virtual Library: A Project of Aice*, (02.04.2022), <https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-peel-commission>.

²⁶⁸ Gelvin, *Modern Ortadoğu Tarihi 1453- 2015*, ss. 264-65.

²⁶⁹ Taylor, *İsrail'in doğuşu*, s. 78.

²⁷⁰ Öztürk, a.g.e., s. 68.

²⁷¹ Montefiore, *Kudüs*, s. 475.

²⁷² Taylor, *İsrail'in doğuşu*, s. 126.

zorluklarından dolayı bölgede daha fazla varlık göstermek istememekteydi.²⁷³ Böylece İngiltere, sorunu ona manda yetkisi veren Milletler Cemiyeti'nin devamı olan Birleşmiş Milletlere (BM) havale etmeyi bir çıkış yolu olarak görmüştür.

Birleşmiş Milletler Kasım 1947'de Genel Kurul'da Filistin'i "Yahudi Devleti" ve "Arap Devleti" olarak ikiye ayıran kararı almıştır.²⁷⁴ Kudüs ise ne Yahudilerin ne de Müslümanların başkent yapamayacağı Birleşmiş Milletlerin kontrolüne bırakılmaktaydı. Yahudi devletine ait toprakların yüzde ellisinde Araplar yaşadığı halde, topraklarının yüzde elli beşine sahip oluyordu²⁷⁵. Yahudi ve Filistinliler arasındaki iç savaş İngiltere'nin bölgeden ayrılmasıyla Yahudiler ile Araplar arasındaki bir savaşa dönüşmüştür.

1.4.3. Arap İsrail Savaşı ve Mülteci Sorunu

İkinci Dünya Savaşı boyunca Siyonist Yahudiler gelecekte bir Yahudi-Arap savaşına hazırlanmak için yoğun bir çaba harcadılar. Bunun için Doğu Avrupa'dan Yahudi gençlerini örgütleyip Filistin'e gönderdiler. Bu göçler daha önceki Yahudi göçlerinden farklı bir amaca sahipti. Önceki göçler özellikle Rusya'dan Filistin'e göç eden Yahudilerden çoğu yaşlı ve umudunu kaybetmiş, tek dileği vadedilmiş topraklarda ölmek olan kişilerden oluşuyordu. Ama İkinci Dünya Savaşı'nda Doğu Avrupa'da Yahudiler 18-35 yaş arası silah kullanabilen kişileri seçip Filistin'e gönderiyordu.²⁷⁶ Kendilerini savaşa hazırlayan Yahudiler için mevcut Filistin'deki insan gücü yeterli değildi.

O dönemde yirmi altı binden fazla erkek ve kadın Siyonist Yahudi İngiliz ordusuna katılarak askerî eğitim aldı. Birçok silah ya çalındı ya da yasa dışı yollarla satın alındı. Bu dönemde Haganah'ın üyelerinde ciddi bir artış olmuştur. Daha da önemlisi İngilizlerin desteği ile özel bir birlik olan Palmah (פלמ"ח) kurulmuştur.²⁷⁷ Haganah'ın istihbarat hizmetleri komutanı David Shaltiel, savaş daha patlak vermeden 29 Kasım

²⁷³ Pappe, *Modern Filistin Tarihi*, s. 163.

²⁷⁴ General Assembly, "A/RES/181(II) A", United Nations, 1947, <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/2>; Gelvin, *Modern Ortadoğu Tarihi 1453- 2015*, s. 265.

²⁷⁵ Larry Collins, ve Lapierre Dominique, *Kudüs... Ey Kudüs*, Çev. Aydın Emeç, İstanbul: Kronik Kitap, 2017, ss.19-20.

²⁷⁶ Yosef Grodzinsky, *In the Shadow of the Holocaust: The Struggle between Jews and Zionists in the Aftermath of World War II*, Monroe, Me: Common Courage Press, 2004, s. 177.

²⁷⁷ Benny Morris, *1948: a history of the first Arab-Israeli war*, New Haven [Conn.]: Yale University Press, 2008, s. 28.

1947’de olası savaş hakkında “gelecekte ne olacağını hiçbirimiz bilemeyiz ama gerçek olan Arap devletlerinin parçalanmış olduğu ve Filistinlilerin ise hazırlıksız olduğudur” tespiti yapmaktaydı.²⁷⁸ Savaş öncesi birbirlerinden ayrı yerel olarak örgütlenmiş Yahudi yeraltı örgütleri savaş zamanında tek çatı altında birleştiler.²⁷⁹ Haganah’ın elli bin savunma ve otuz beş bin seyyar saldırı gücü, Etzel’in on iki bin üyesi ve Lehi’nin dört yüz ila sekiz yüz arasında savaşçısı ile toplamda dokuz binsekiz yüz askerî gücü vardı. Arap kuvvetleri ise toplamda kırk altı bin civarındaydı.²⁸⁰ Siyonist Yahudiler savaşa daha hazırlıklıydılar. Tüm bu hazırlıklar Siyonist Yahudiler için kendi aleyhinde olan coğrafik gerçekleri tersine çevirmektir.

14 Mayıs 1948 gece yarısı manda yönetiminin sonlanmasıyla 15 Mayıs’ta İsrail bağımsızlığını ilan etmiştir. Bunun üzerine Arap ordularının Filistin’e girmesiyle ilk Araplar-İsrail savaşı başlamıştır.²⁸¹ Araplar, bu savaşın İsrail gerçekliğini yarattığı için Nakba (büyük Felaket) olarak isimlendirirler. Ama bu tanımlama sadece İsrail devletinin kurulmasından dolayı değil, aynı zamanda bu savaşın bir milyona yakın Filistinlinin yerlerinden edilmesi ve etnik temizliğe uğramasından dolayıdır. Savaş döneminde Birleşmiş Milletler arabulucusu Kont Falke Bernadotte Yahudi radikal yeraltı örgütü olan Lehi tarafından öldürülmüştür. Lehi operasyon emirlerini İzak Shamir (daha sonra başbakan oldu), İsrail Eldad ve Natan Yalin Mor’dan oluşan üç kişi tarafından verilmekteydi.²⁸² BM arabulucusunu katledenlerin askerî çözüm dışında bir seçenek düşünmediği anlaşılmaktadır. Bu durum daha savaş başlamadan çok önce bile İsrail’in ilk başbakanı olan David Ben Gurion’a göre Filistin Sorunu ister bugün ister yarın isterse de yüzyıl sonra olsun ancak silahla çözülebileceğini, resmi kararların bir etkisinin olmayacağını ileri sürmüştür.²⁸³ Böylece Ben Gurion’un dünya görüşü çerçevesinde İsrail Filistin’de etnik temizliğe başlamıştır.

Yahudi Hagana (Savunma: הגנה) önderleri tarafında Plan D (תוכנית ד') hazırlandı. Bu planın amacı Birleşmiş Milletler’in paylaşım planı çerçevesinde Yahudi devletine

²⁷⁸ a.g.e., s. 75.

²⁷⁹ Chaim Herzog, *The Arab-Israeli wars: war and peace in the Middle East*, Rev. and updated New York: Vintage Books, 1984, s. 18.

²⁸⁰ Cohn-Sherbok, El-Alami, *The Palestine-Israeli Conflict A Beginner’s Guide*, s. 181.

²⁸¹ Eugene L Rogan, Avi Shlaim (ed.), “Giriş”, *Filistin uğruna: 1948’in tarihini yeniden yazmak*, çev. Suna Gülfer İhlamur-Öner, İstanbul: Küre Yayınları, 2012, s. 23.

²⁸² Shlaim, *Demir Duvar*, s. 84; Pappe, *Modern Filistin Tarihi*, s. 181.

²⁸³ Stefan Goranov, “İrkçılık: Siyonizmin Temel İlkesi”, *Siyonizm ve İrkçılık*, ed. Türkkaya Ataöv, çev. Türkkaya Ataöv, Ankara: İleri Yayınları, 2019, s. 70.

verilen tüm bölgelerde kontrolü sağlamak ve bu bölgeler dışındaki Yahudi yerleşim yerleri ve bağlantı yollarının güvenliğini sağlamaktı.²⁸⁴ Benny Morris'e göre, Hagana Plan D'yi yürürlüğe koyarken Filistin köylerini ve kasabalarını düşmana yardım edecek ve bir düşman üssü olarak kullanılmasını engellemek için pasifize etmek zorundaydı.²⁸⁵ Bu yorum iyimser bir bakış açısını ortaya koysa da gerçek olan, 1947 yılına kadar Yahudi nüfusunun yeteri kadar artmaması ve tüm çabalara rağmen Yahudilerin toplam arazinin ancak %6'sına sahip olmasının oluşturduğu bir sorundu. Bundan dolayı Yahudi liderler, Yahudi göçü ile bölgeye gelen Yahudilere yer açmak ve homojen bir Yahudi devleti kurmak için Plan D'yi uyguladılar.²⁸⁶ Plan D'nin uygulanması ile günümüze kadar devam eden ve Filistin meselesinin temel sorunlarından biri olan Filistin mülteci sorununun doğmasına sebep olmuştur.²⁸⁷

Plan D çerçevesinden uygulanan şiddetin amacı da Filistinlileri korkutup kaçırmaktı. Bu amaçla yapılan "Deir Yassin" katliamı bunlardan sadece biriydi. Hagana, Deir Yassin köyü ileri gelenlerine güvence vermesine rağmen 9 Nisan 1949 yılında köye gelen Etzel ve Lehi örgütleri köyde 254 kişiyi katletmiştir. Geriye kalan 25 kişiyi diğer Filistin köylerinde kamyonla dolaştırarak halkı korkuttuktan sonra kurşuna dizmişlerdir. Aynı şekilde Şeyh köyü (şimdiki ismi Tel Hanan) ve Sasa köylerinde yaşayan tüm insanlar katledilmiştir.²⁸⁸ Günümüzde Filistin sorununun ana başlıklarından biri olan mülteciler sorunu, Yahudi radikal örgütleri olan Etzel, Lehi ve Palmach tarafından organize edilen terör saldırılarının sonucunda oluşmuştur. Savaş Arap devletlerinin yenilgisiyle sonuçlanmasıyla yerlerinden edilen Filistinliler; Gazze, Batı Şeria ve Arap ülkelerindeki mülteci kamplarında BM tarafından Ocak 1949'da kurulan Filistinli Mültecilere Yardım Teşkilatı'nın (UNRWA) başışlarına bağımlı olarak yaşamını idame etmek zorunda bırakılmışlardır.²⁸⁹ Filistinlilerin mülteci durumuna düşmesi ünlü Filistinli entelektüel Edward Said'in değimiyle Filistinlileri "Yersiz ve Yurtsuz" bırakmıştır.²⁹⁰

²⁸⁴ Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 76-77.

²⁸⁵ Benny Morris, *The birth of the Palestinian refugee problem revisited*, 2nd ed Cambridge ; New York: Cambridge University Press, 2004, ss. 163-64.

²⁸⁶ Nur Masalha, *The politics of denial: Israel and the Palestinian refugee problem* / Nur Masalha, 1st ed London ; Sterling, Va: Pluto Press, 2003, ss. 7-8.

²⁸⁷ Shlaim, *Demir Duvar*, s. 77.

²⁸⁸ Ataöv, *Filistin, Siyonizm ve Kudüs sorunu*, ss. 45-47.

²⁸⁹ Pappe, *Modern Filistin Tarihi*, ss. 195-96.

²⁹⁰ Ayrıntı için Bknz Edward W. Said, *Yersiz Yurtsuz: Anılar*, çev. Aylin Ülçer, 4. b., İstanbul: Metis Yayınları, 2020.

BM Genel Kurulu 12 Aralık 1948’de 194 III sayılı karar ile mültecilerin topraklarına geri dönmesi, yeniden yerleşmesi, ekonomik ve sosyal rehabilitasyonları ve tazminat haklarına hükmetmiştir.²⁹¹ O dönemde Filistin’in bölünmesi ve Kudüs’ün statüsü ile birlikte mülteci sorunu Filistin meselesinin üç ana konusuydu. 1949 Nisan’ında İsviçre’nin Lozan kentinde toplanan BM Uzlaşma Komisyonu, öldürülen Bernadotte’nin görüşleri çerçevesinde bu üç soruna çözüm aradı. ABD’nin baskısı ile İsrail bunlar üzerinde müzakere yapmayı kabul etti. Fakat yirmi dört saat geçmeden kararından geri adım attı. Tabi bu sürede İsrail BM üyeliği kabul edilmişti.²⁹²

Birleşmiş Milletler’in 17 Kasım 1947 taksim kararı sonrasında başlayan savaş, Suriye ile İsrail arasında yapılan ateşkes ile Haziran 1949 yılında sona erdi.²⁹³ Savaş sonrası ateşkes görüşmelerini radikal Yahudi gruplar tarafından suikast ile öldürülen Bernadotte’nin yerine geçen yardımcısı Ralph Bunch sürdürmüştür. Bunch İsrail ile Suriye, Mısır, Ürdün ve Lübnan arasında ateşkes görüşmeleri yürütmüş ve her devlet ile ayrı ayrı yapılan ateşkes anlaşmalarıyla 1948 savaşı sonlanmıştır.²⁹⁴ Savaş sonunda onurları kırılan Arap devletleri yeni bir savaş için hazırlıklara başlamışlardır. Bu ağır yenilgi 1967 savaşının ana nedenlerinden biri olmuştur.

1.4.4. İşgal Edilen Yerler ve Kudüs Sorunu

İsrail 1967 yılında Araplara karşı “önleyici” saldırı başlattı. Savaşa dönüşen bu saldırıyı İsrail, kendisini ortadan kaldırmaya yönelik gerçek olmayan bir tehdide dayanarak yaptı.²⁹⁵ Roland Popp’a göre İsrail’i 1967 savaşına sevk eden bu saldırgan tutumun nedeni askerî olmaktan çok diplomatik bir kaygıydı. İsrail olası bir çözüm durumunda dezavantajını engellemek amacındaydı.²⁹⁶ İsrail’in tanınmış tarihçilerinden biri olan Avi Shlaim ve Ehud Sprinzak gibi akademisyenler 1967 savaşını bir savunma savaşı olarak görüp İsrail’in başka çaresinin olmadığını ileri sürmektedirler.²⁹⁷ Bu görüş İsrail’i

²⁹¹ General Assembly, “A/RES/194(III)”, United Nations, 11.12.1948, <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/3>.

²⁹² Pappe, *Modern Filistin Tarihi*, s. 198.

²⁹³ Rogan, Shlaim, “Giriş”, s. 23.

²⁹⁴ Pappe, *Modern Filistin Tarihi*, s. 185.

²⁹⁵ Ataöv, *Filistin, Siyonizm ve Kudüs sorunu*, ss. 74-75.

²⁹⁶ Roland Popp, “Stumbling Decidedly into the Six-Day War”, *The Middle East Journal*, C. 60, S. 2 (2006), ss. 281-309, doi:10.3751/194034606783996500.

²⁹⁷ Shlaim, *Demir Duvar*, s. 340; Ehud Sprinzak, *The ascendance of Israel’s radical right*, New York: Oxford University Press, 1991, ss. 36-37.

aklamaya yönelik bir düşüncenin ürünü olsa da yaygın görüş İsrail'in saldırgan davranışının savaşı tetiklediğidir.

İsrail 1967 Nisan'ında Suriye'nin Golan Tepelerine yakın Yahudi yerleşim yerlerine yapılan saldırıları neden göstererek, Suriye Hava Kuvvetlerine ait Sovyet yapımı altı MİG savaş uçağını düşürmesiyle savaş başlamıştır. Savaşı başlatan Suriye saldırılarının İsrail tarafından sahnelendiği dönemin Savunma Bakanı olan Moshe Dayan tarafından 1976 yılında itiraf edilmiştir.²⁹⁸ Fakat Suriye'ye yönelik İsrail saldırısı Mısır bu duruma hızlı tepki vererek seferberlik ilan etmesine neden olmuştur. Mayıs 14'te Mısır, askerlerini Sina'ya konuşlandırmış ve Tiran Boğazı'nı trafiğe kapatarak Gazze'deki BM Barış Misyonu askerlerin çekilmesini istemiştir. Bu adımlar sonucunda patlak veren krizler 5 Haziran'da kapsamlı bir savaşa dönüşmüştür.²⁹⁹

İsrail bu savaşta birbirinden farklı ve uzak olan birçok cephede aynı anda savaşmıştır.³⁰⁰ 5 Haziran'da İsrail'in sürpriz bir saldırısı ile başlayan savaş 10 Hazirana gelindiğinde Sina yarımadası, Batı Şeria, Golan tepeleri, Doğu Kudüs ve Gazze'nin işgal edilmesiyle son bulmuştur.³⁰¹ Bu savaş sonunda Filistin Sorununda işgal edilen yerler sorunu, Kudüs'ün statüsü ve buna bağlı olarak başlayan yasadışı yerleşimler sorunu ortaya çıkmıştır.

Doğu Kudüs ve Batı Şeria 1948 savaşından sonra yapılan Jericho Konferansı'nda Ürdün yönetimine bırakılmıştı.³⁰² O dönem İsrail parlamentosu Knesset'te ateşkes anlaşmalarının çoğu üzerinde mutabık kalınmasına rağmen Ürdün ile yapılan antlaşma hem başını Herut partisinin çektiği İsrail sağ ile hem de Mapam (Birleşik İşçi Partisi) Partisinin başını çektiği İsrail radikal solu tarafından eleştirilmiştir.³⁰³ Diğer taraftan Filistinliler tarafından da bu durum kabul edilmedi. Ürdün egemenliği altına alınan Filistinlilere Ürdün vatandaşlığı teklif edildi, Filistinliler bunu Filistin nüfusunun asimile edilmesi ve Filistin devlet kurma mücadelesinin yok edilmesi olarak algıladı. Bunun sonucunda Temmuz 1951 yılında Filistinli bir genç tarafından suikasta uğrayan

²⁹⁸ Shlaim, *Demir Duvar*, s. 332.

²⁹⁹ Sprinzak, *The ascendance of Israel's radical right*, s. 36; Popp, "Stumbling Decidedly into the Six-Day War", ss. 281-309.

³⁰⁰ "ב.י. מיכלי, 'בין מלחמה ושלום', *Moznaim / מאזנים*, C. ה"ב, S. 1967) (ב(רפ), s. 96.

³⁰¹ Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 339-40.

³⁰² David Tal, *War in Palestine, 1948 Strategy and Diplomacy*, London; New York: Routledge, 2004, ss. 409-10.

³⁰³ Shlaim, *Demir Duvar*, s. 106.

Kral Abdullah bu girişimi canıyla ödemiştir.³⁰⁴ Ayrıca daha önce Ürdün kontrolünde olan tapınak dağına Yahudilerin girmesine izin verilmiyordu. 1967 Savaşından sonra bu statü değişmiş, İsrail tapınak dağına kontrolü altına almıştır.³⁰⁵ Bu durum günümüze kadar gelen mesihçi radikal Yahudi gruplarla Müslüman Filistinliler arasında sürtüşmelere neden olmaktadır. Bu savaş sonrası İsrail’de radikal mesihçi gruplar ile maksimalist anlayışa sahip gruplar güç kazanmaya başladılar ve İsrail toplumunda işçi partisine rakip bir sağ bloğun güçlenmesine neden oldular. Bu gruplar 1973 savaşıyla daha da görünür hale geldiler.

1.4.5. Yom Kippur Savaşı

Mısır ve Suriye devletleri 1967 savaşında kaybettiği topraklarını geri almak için 6 Ekim 1973’te Yahudiler için en kutsal günlerden biri olan kefaret (Yom Kippur) gününde Sina ve Golan’da İsrail’e karşı eş zamanlı bir saldırı başlattılar.³⁰⁶ Her iki lider de Arap gururunu yeniden kazanmak, 1948 ve 1967 utancını silmek ve yenilmez denilen İsrail’i yenmeyi temel düstur edinmişlerdi. Bununla beraber savaşın kazanılmasıyla kazanacakları popülerlik onlara meşruiyet kazandıracak ve körfezdeki petrol sermayesinin yatırımlarından faydalanacaklardı.³⁰⁷ Savaşın diğer tarafında olan İsrail ise kendi caydırıcılıklarından ve Arapların bu tür bir saldırıyı yapabilecek kapasiteden yoksun olduklarından emindi.³⁰⁸ O dönem Savunma Bakanı olan Moshe Dayan, 1972 ve 1973 yılları arasında birçok sefer ABD’den gelen silah akışına dayanarak bunun Arap komşuları karşısında niteliksel üstünlük sağlayacağını ve daha ileri giderek önümüzdeki on yıl savaş beklemediğini söylemişti.³⁰⁹ Fakat savaşın ani bir şekilde başlaması bu teoriyi boşa çıkarmıştır.

Savaşa katılan Arap güçleri genel olarak Mısır ve Suriye ordularından oluşmaktaydı. Bununla beraber Irak 20.000 kişilik bir kuvvet gönderirken Fas, Ürdün ve Cezayir daha küçük birlikler göndermiştir. FKÖ ise bu savaşta hem güney cephesinde hem de kuzey

³⁰⁴ Clea Lutz Bunch, “Strike at Samu: Jordan, Israel, the United States, and the Origins of the Six-Day War*”, *Diplomatic History*, C. 32, S. 1 (2008), ss. 55-76; Pappe, *Modern Filistin Tarihi*, s. 202.

³⁰⁵ Inbari, *Jewish Fundamentalism and the Temple Mount*, s. 4.

³⁰⁶ Shlaim, *Demir Duvar*, s. 415; Pappe, *Modern Filistin Tarihi*, s. 294.

³⁰⁷ Benny Morris, *Righteous victims: a history of the Zionist-Arab conflict, 1881-2001*, New York: Vintage Books, 2001, s. 387.

³⁰⁸ Michael I. Handel, “The Yom Kippur War and the Inevitability of Surprise”, *International Studies Quarterly*, C. 21, S. 3 (1977), s. 491, doi:10.2307/2600234.

³⁰⁹ Charles D. Smith, *Palestine and the Arab Israeli Conflict*, 3. ed New York: St. Martin’s Press, 1996, ss. 28-29.

cephesinde savaşırmıştır.³¹⁰ Savaşın başlangıcında kuzeyde Suriye ve güneyde Mısır, İsrail kuvvetleri karşısında üstünlük sağladılar. İsrail'in seferberlik ilan etmesi ve yedek kuvvetleri silahaltına almasıyla durum tersine döndü.³¹¹ İsrail lehine dönen savaşta 24 Ekim BM öncülüğünde ateşkes sağlandığında İsrail güçleri Şam'a kırk, Kahire'ye sadece seksen kilometre uzaktaydı. Ayrıca Mısır'ın üçüncü ordusu İsrail kuvvetleri tarafından kuşatılmış ve ordu Süveyş'in doğusunda sıkışıp kalmıştı.³¹²

Savaş boyunca Sovyetler Birliği Araplara, ABD ise İsrail'e silah yardımı yapmıştır.³¹³ Fakat tüm bunlara rağmen savaşın mutlak bir galibi olmamıştır. Savaşın ilk raundunu Araplar kazanırken ikinci raundun galibi İsrail olmuştur. Savaş'ta insan ve mal kaybının yüksek olması İsrail toplumunda derin bir şok yaratmıştır. Savaşdaki ağır kaybı ve savaş öncesi ihmalleri araştıran Agranat Komisyonu'nun raporu doğrultusunda istihbarat servislerinin üçte iki yöneticileri değiştirilmiştir.³¹⁴ Arap tarafında ise İsrail'in 1967 savaşında işgal ettiği toprakları terk edene kadar petrol üretiminde yüzde beşlik bir kısıtlamaya gideceğini ilan etmiştir. Bu karardan üç gün sonra ABD'nin 2,2 milyar dolarlık yardım kararı sonrası Suudi Arabistan petrol kısıtlama oranını yüzde ona çıkarmıştır.³¹⁵ Petrol ambargosu, Filistin sorununu bölgesel olmaktan çıkarmış ve küresel bir soruna dönüştürmüştür.

Savaşın dengeli bir şekilde sonuçlanması İsrail toplumunda askerî bir yöntemle sorunun çözümü konusunda bir olumsuzluğa neden oldu. Bunun yanında petrol ambargosu ile uluslararası bir baskının oluşması İsrail'in Filistin sorununu diplomatik yöntemle ele almasını sağlamıştır.³¹⁶ İlk olarak bölgenin en güçlü devleti olan Mısır ile ve daha sonra Filistin siyasi otoritesi olan Filistin Kurtuluş Örgütü ile masaya oturmuştur.

³¹⁰ Yezid Sayigh, *Armed struggle and the search for state: the Palestinian national movement, 1949-1993*, Oxford : New York: Clarendon Press ; Oxford University Press, 1997, s. 319.

³¹¹ Nadav Safran, "Trial by Ordeal: The Yom Kippur War, October 1973", *International Security*, C. 2, S. 2 (1977), ss. 133-34.

³¹² Ian Black, *Komşular ve düşmanlar: Filistin ve İsrail'deki Araplar ve Yahudiler 1917-2017*, çev. İrem Sağlamer, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2018, s. 201.

³¹³ Sayigh, *Armed struggle and the search for state*, s. 319.

³¹⁴ Ian Black, Benny Morris, *İsrail'in Gizli Savaşları: İsrail İstihbaratının Tarihi*, 2. b., İstanbul: Pegasus Yayınları, 2019, s. 271; "Agranat Commission' – Yom-Kippur War", CIE, 28.08.2014, <https://israeled.org/resources/documents/agranat-yom-kippur-war/>.

³¹⁵ Sayigh, *Armed struggle and the search for state*, s. 319.

³¹⁶ Balpınar, *İsrail perspektifinden iki devletli çözüm*, s. 116.

1.4.6. Oslo Süreci ve Barış Umutları

1967'deki Altı Gün Savaşı İsrail toplumunda orantısız bir özgüvene neden oldu. Bu özgüven İsrail'in yenilmezliği efsanesini doğurdu. Oluşan bu efsane İsrail toplumunda mesihçi, otantik, maksimalist ve Eretz İsrail gibi yayılmacı ideolojilerin popülerlik kazanmasını sağladı. Fakat bu yenilmezlik efsanesi 1973 savaşıyla İsrail'in verdiği kayıplar yüzünden ortadan kayboldu. Yaygın düşünceye göre İsrail'i müzakere masasına oturtan bu efsanenin yarattığı hayal kırıklığıdır.³¹⁷ Nitekim İsrail'in yaşadığı şok, petrol ambargosu ve Sovyet tehdidi gibi nedenlerden dolayı ABD'nin girişimiyle 1978 yılında Mısır ve İsrail arasında Camp David Anlaşması imzalanmıştır.³¹⁸ Anlaşma "barış için toprak" ilkesi çerçevesinde Mısır'ın Altı Gün Savaşı'nda kaybettiği Sina Yarımadası karşılığında İsrail ile barış yapmakla sonuçlanmıştır.³¹⁹ Böylece en güçlü ve en kalabalık Arap devleti olan Mısır, İsrail için bir tehdit olmaktan çıkmıştır. Güney sınırındaki tehdidi bertaraf eden İsrail için Lübnan'ın güneyindeki FKÖ direnişini kırmak öncelik haline gelmiştir.

Ariel Sharon komutasındaki İsrail güçleri 6 Haziran 1982'de Lübnan'ın güneyine "Celile'ye Barış Operasyonu"nu adı verilen bir operasyon gerçekleştirdi. Operasyonun amacı Lübnan'ın güneyindeki kırk kilometrelik alanı FKÖ militanlarından temizlemektir.³²⁰ Fakat operasyon hedeflenen sınırın ötesinde Lübnan'da Suriye kuvvetleriyle çatışması ve Beyrut kuşatması olmak üzere tam teşekküllü bir savaşa dönüştü.³²¹ Camp David Anlaşması'nda İsrail'in Mısır'la barış anlaşması yapmasını savunan Şalom Akhşauv (barış şimdi) hareketi öncülünde hükümetin Lübnan politikası protesto edildi. Özellikle Eylül 1982'de Sabra ve Şatila mülteci kamplarında İsrail'in Falanjist müttefikleri Filistinli mültecileri katletmesi büyük bir protestoya sebep olmuş ve İsrail toplumunda bu olayın sorumlusu olarak görülen Şaron istifa etmek zorunda kalmıştır.³²² Lübnan Savaşı'ndaki askerî kayıpların fazla olması ve siyasi olarak

³¹⁷ Pappe, *Modern Filistin Tarihi*, s. 295.

³¹⁸ William B. Quandt, *Camp David: peacemaking and politics*, 2nd edition Washington, D.C: Brookings Institution Press, 2016, s. 360.

³¹⁹ Black, *Komşular ve düşmanlar*, s. 214.

³²⁰ Colin Shindler, *A history of modern Israel*, 2nd ed Cambridge ; New York: Cambridge University Press, 2013, s. 172.

³²¹ Avraham Sela, "Civil Society, the Military, and National Security: The Case of Israel's Security Zone in South Lebanon", *Militarism and Israeli Society*, ed. Gabriel Sheffer, Oren Barak, Bloomington: Indiana University Press, 2010, s. 75.

³²² Black, *Komşular ve düşmanlar*, ss. 227-32.

başarısızlıkla sonuçlanması zaten kırılğan olan İsrail ekonomisi üzerinde yıkıcı etkiye neden oldu. Bunun üzerine çok geçmeden Başbakan Begin siyasi başarısızlığın sorumlusu olarak 1983 sonbaharında istifa etmiştir.³²³ Begin'den sonra kısa süreliğine İzak Shamir geçmiş olsa da 1984 seçimleriyle İşçi Partisi ve Likud arasında ulusal birlik hükümeti kurulmuştur.

İsrail sağ ve solu arasında işgal altındaki Filistinlilerin statüsü ve kaderi konusunda hiçbir zaman önemli derecede bir fikir ayrılığı olmamıştır. Her ikisi de Filistinlilerden arındırılmış bir İsrail hayal etse de, mümkün olmayınca onlara tahammül etmek zorunda kaldılar.³²⁴ Oslo Sürecini doğuran nedenlerden biri de Filistin gerçekliğinin artık inkar edilemeyecek bir duruma gelmesidir. Bununla birlikte İsrail'in saldırgan politikası İsrail toplumu için de bir tehdit oluşturmaya başlamıştır. Örneğin Lübnan Savaşı'na İsrail'in müdahil olması ve akabinde FKÖ'nün Lübnan'dan kovulması Filistin toplumunda Hamas gibi daha radikal unsurların güç kazanmasını sağlamıştır. Ayrıca İsrail'in Altı Gün Savaşı'ndan sonra Filistin topraklarına yönelik yerleşimci politikaları, İsrail'e karşı Filistin direnişini beslemiştir.

Altı Gün Savaşı'ndan sonra yarım milyondan fazla Yahudinin işgal edilen Batı Şeria ve Doğu Kudüs'e yerleşmesi, Araplar ile işgalci Yahudiler arasında gerilime neden olmuştur.³²⁵ Buna Likud'un yerleşim politikası da eklenince Yahudi ve Araplar arasında gerginlikler sivil bir direnişe zemin hazırlamıştır.³²⁶ 8 Aralık 1987 Gazze'de bir İsrail konvoyunun karıştığı kazada dört Filistinlinin ölmesi üzerine başlayan gerginlik gösterilere ve daha sonra toplu bir isyana dönüşmüştür.³²⁷ FKÖ'den bağımsız bir örgüt olarak ortaya çıkan Hamas, kısa zamanda geniş çaplı bir ayaklanmayı organize etti. FKÖ'nün meşruiyetini reddeden Hamas'ı Müslüman Kardeşler destekli İslami Cihad grubu da destekledi.³²⁸ Birinci İntifada (Arapçada Ayaklanma) olarak bilinen bu olaylar FKÖ ile İsrail devletini İki devletli çözümü müzakere etmek için bir araya getirmiştir.

³²³ Quandt, *Camp David*, s. 358.

³²⁴ Ilan Pappé, *The forgotten Palestinians: a history of the Palestinians in Israel*, New Haven [Conn.]: Yale University Press, 2011, s. 138.

³²⁵ Ami Pedahzur, *The triumph of Israel's radical right*, New York: Oxford University Press, 2012, s. 36.

³²⁶ Jimmy Carter, *Filistin barışı*, çev. Arife İnci Ceyhan, Ankara: Elips Kitap, 2008, s. 62.

³²⁷ Black, *Komşular ve düşmanlar*, s. 244.

³²⁸ Cohn-Sherbok, El-Alami, *The Palestine-Israeli Conflict A Beginner's Guide*, s. 84.

Arap Birliği tarafından 1974 Rabat Zirvesinde FKÖ Filistinlilerin tek meşru temsilcisi olarak kabul edilmiştir. Aynı yıl içinde FKÖ, BM'ye üye olmayan gözlemci ülke statüsü de kazanmıştır. Bununla beraber FKÖ yayınladığı “On Nokta Programı” ile İsrail’in 1948 yılında işgal ettiği topraklardan çekilmesi talebinden vazgeçmiş ve iki devletli çözümü müzakere etmeyi kabul etmiştir.³²⁹ İsrail açısından uzlaşmaz olarak görülen Hamas yerine FKÖ ile müzakere etmek, çıkarları açısından daha makuldü.

1991’de Madrid Görüşmeleri ile başlayan Oslo Süre, 13 Eylül 1993 tarihinde Beyaz Saray’da İzak Rabin ve Yaser Arafat tarafında Oslo 1 olarak bilinen anlaşmanın imzalanmasıyla sonuçlanmıştır.³³⁰ Washington’da imzalanan, geçici özyönetim ilkelerini ortaya koyan Oslo Protokolü’ne göre iki ay içinde İsrail Gazze ve Eriha’dan çekilecek, Arafat yanlısı bir polis gücü güvenliği devralacak, dış güvenliği ise İsrail sağlayacaktı. Batı Şeria’da ise İsrail dokuz ay içinde Filistinlilerden oluşan bir konsey, savunma ve dışişleri dışında tüm alanlarda yetkiyi devralacaktı. Filistinliler ile İsrail Batı Şeria’nın statüsü için iki yıl içinde müzakerelere başlamak ve beş yılın sonunda kalıcı barış konusunda anlaşmışlardır.³³¹

Oslo Müzakerelerin ikinci aşaması 28 Eylül 1995’te imzalanmış olan protokol ile neticelenmiştir. Oslo 2 olarak anılan anlaşma daha önceki anlaşmaları birleştirip onların yerini almıştır. Bu anlaşma Filistin konseyinin kurulması amacıyla seçimlerin yapılmasını ve bu konseye yasa yapma yetkisinin verilmesini ve İsrail askerî personellerinin Filistinlilere ait bölgelerden çekilmesini öngörüyordu. Ayrıca Batı Şeria A, B ve C hâkimiyet bölgelerine ayrılmıştır. Filistinlilerin kent ve Kasabalarından oluşan A bölgesi Filistin kontrolünde olurken, köy ve az nüfuslu B bölgesinde ise sivil otoriteden Filistinliler, güvenlikten İsrail sorumluydu. İsrail’in Yol ve yerleşim için işgal ettiği yerlerden oluşan C bölgesinin denetimi sadece İsrail tarafından sağlanacaktı.³³²

³²⁹ Selin M. Bölme ve Ufuk Ulutaş, *Filistin’de Siyasi Aktörler ve Partiler*, Seta (Seta Yayınları), Mayıs 2012, ss.1-91.

³³⁰ Jonathan Rynhold, “Cultural Shift and Foreign Policy Change: Israel and the Making of the Oslo Accords”, *Journal of the Nordic International Studies Association*, C. 42, Cooperation and Conflict, S. 4 (2007), ss. 423-24.

³³¹ Shlaim, *Demir Duvar*, s. 679; Benny Morris, *One state, two states: resolving the Israel/Palestine conflict*, New Haven: Yale University Press, 2009, s. 128.

³³² Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 691-92; Aḥmad Quray‘, *Beyond Oslo, the struggle for Palestine: inside the Middle East peace process from Rabin’s death to Camp David*, London ; New York : New York: I.B. Tauris ; Distributed in the United States and Canada by Palgrave Macmillan, 2008, s. 2.

Oslo anlaşmaları her iki tarafın da birbirlerinin var olma hakkını tanıdığıdır. Bununla beraber anlaşma, Filistin meşru temsilcisinin siyasi organı olan Filistin yönetimine Filistinlilerin yoğun nüfuslu bölgeleri üzerinde kısmi özerklik ve polis gücü oluşturmaya izin verdi. Diğer taraftan anlaşma sınır sorunları, mültecilerin geri dönüş hakkı, suların kontrolü ve Doğu Kudüs gibi önemli meseleleri çözümsüz bıraktı.³³³ Buna rağmen Oslo Anlaşmaları iki devletli çözüm için ilk defa sorunun taraflarını bir araya getirmiştir. Fakat anlaşmaya imza atan tarafların liderleri kendi toplumlarının bir kısmı tarafından “hain” olarak görülmüştür. İsrail toplumunda başını Netanyahu’nun çektiği Likud ve radikal bileşenleri anlaşmayı yapan İzak Rabin’e nefret kusuyordu. Oslo karşıtı bu bloğun Kudüs’teki gösterisinde de Rabin, Kefiyeli ve SS subaylarına benzeyen bir üniformayla betimlenmiştir. Gösteride baş konuşmacı olan Netanyahu’yu dinlemeye gelen kalabalık, sık sık “hain Rabin” katil Rabin” sloganları atıyordu. Bu gösteriye katılanlardan biri olan yirmi beş yaşındaki hukuk öğrencisi Yigal Amir 4 Kasım 1995 yılında Başbakan İzak Rabin’e suikast düzenleyerek öldürmüştür³³⁴

Baştan beri bu anlaşmaya karşı kampanya yürüten Netanyahu’nun 1996 seçimlerini kazanması, barış sürecinin sekteye uğratmıştır.³³⁵ Netanyahu, Oslo sürecinin mimarı olan eski başbakan İzak Rabin’in halefiydi ve doğal olarak inandırıcı olmasa da bir dizi girişimde bulunmuştur. Bu süreçte birkaç intihar saldırısını bahane ederek Oslo sürecinin güvenlik ve barış getirmediğine İsrail kamuoyunu ikna etmiştir³³⁶ Netanyahu ve haleflerinin oyalama ve boş vaatlerin sonucunda Filistinlilerin tahammülü kalmamış ve bu durumun sonucunda ikinci intifadaya giden bir süreç yaşanmıştır.

1.4.7. İkinci İntifada Sonrası Filistin-İsrail Sorunu

1993 yılında imzalanan Oslo anlaşması 2001 yılına kadar sürmüş ve günümüze kadar Filistin Sorununun çözümüne yönelik ilk ciddi girişim olmuştur.³³⁷ Fakat Mayıs 2000’de İsrail Genelkurmay Başkanı Shaul Mofaz, Lübnan’ın Güneyinden askerlerini çektikten hemen sonra Batı Şeria ve Gazze’ye askerî yığınak uyarısında bulunmuştu. Haziran ayına gelindiğinde Batı Şeria’da yerleşim faaliyetlerinde bulunan Yahudi radikal

³³³ Baruch Kimmerling, *Clash of identities: explorations in Israeli and Palestinian societies*, New York: Columbia University Press, 2008, s. 287.

³³⁴ Black, *Komşular ve düşmanlar*, ss. 298-99.

³³⁵ Morris, *One state, two states*, s. 130.

³³⁶ Shindler, *A history of modern Israel*, s. 267.

³³⁷ Yaacov Bar-Siman-Tov, *Justice and peace in the Israeli-Palestinian conflict*, ed. Arie Marcelo Kacowicz, London ; New York, NY: Routledge, 2014, s. 79.

gruplar, Filistinliler tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Bu grupların yaptıkları yasadışı eylemlere rağmen Başbakan Ehud Barak onlara “iyi vatandaşlar” diyordu.³³⁸ Oslo yükümlülüklerini yerine getirmeyen Barak, Kudüs’e yakın üç Filistin köyünden geri çekilmediği gibi Batı Şeria’da yerleşim faaliyetlerine onay vermiş ve Filistin topraklarının bir kısmını kamulaştırmıştır.³³⁹ Bununla beraber Oslo’yu geçersiz kılan politikasını Temmuz 2000’de ABD Başkanı Clinton arabuluculuğunda Camp David zirvesinde Yaser Arafat’a kabul ettirememiştir.³⁴⁰ İsrail adına müzakerelere katılan heyette bulunan Yafa Stratejik Araştırmalar Merkezi eski yöneticisi olan Ben Ami, zirvenin başarısız olmasından İsrail’i sorumlu tutmuştur. Ami “*eğer ben bir Filistinli olsaydım, ben de Camp David’i kabul etmezdim*” açıklamasını yapmıştır.³⁴¹ Oslo sürecinin İsrail tarafından kademeli olarak rafa kaldırılması ve Filistin topraklarının tekrar yerleşime açılması İkinci İntifadaya giden süreci başlatmıştır.

Netanyahu’nun ardından Likud Partisi’nin başına geçen Ariel Şaron 28 Eylül 2000 yılında bin güvenlik görevlisinin korumasıyla El Aksa’ya kışkırtıcı bir ziyaret gerçekleştirdi. Camp David Zirvesi ile oluşan belirsizlikten sonra yapılan bu ziyaret, Filistinlilerin ayaklanmasına neden olmuş ve İkinci İntifada olarak bilinen şiddet sarmalının tekrar başlamasını sağlamıştır. Oslo protokolünün ilk ve temel ilkelerinden biri olan tarafların karşılıklı olarak şiddeti sonlandırmayı taahhüt etmesiydi. Fakat ikinci intifada her iki tarafında bu ilkeyi terk ederek tekrar şiddet sarmalına dönmelerini sağlamıştı.³⁴² 2001 Şubatı’nda Ariel Sharon’un seçimden zaferle çıkması şiddeti daha da körükledi ve 2002 Mart’ının başlarında 1600’ün üzerinde Filistinli, 300’ün üzerinde İsrailli ölmüştür. Mart’ın 27’sinde Hamas’a ait bir intihar bombacısı Netanya şehrinde 29 kişinin ölümüyle sonuçlanan bir eylem gerçekleştirdi. Bunun üzerine İsrail, “Savunma Kalkanı” olarak bilinen 1967’den beri Batı Şeria’ya yönelik en geniş kapsamlı operasyonunu gerçekleştirdi.³⁴³ Bu operasyon Filistinlilerin günlük yaşamlarını idame etmesini engelleyen uzun aramalar, sorgulamalar ve yıldırımlara

³³⁸ Ramzy Baroud, *İkinci Filistin İntifadası: Bir Ulusun Mücadelesinin Tarihi*, çev. Zeynep Ulus Şengel, Ankara: Sitar Yayınları, 2011, ss. 41-48.

³³⁹ Balpınar, *İsrail perspektifinden iki devletli çözüm*, ss. 248-49.

³⁴⁰ Edward W. Said, *Oslo’dan Irak’a ve Yol Haritası*, çev. Murat Uyurkulak, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2005, ss. 97-101.

³⁴¹ Norman G. Finkelstein, *Bu Kez Çok İleri Gittik!*, çev. Deniz Özlem Çevik, İstanbul: Tutikıtap, 2014, s. 17.

³⁴² Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 860-61.

³⁴³ Black, *Komşular ve düşmanlar*, ss. 333-47.

dönüştü. Operasyon sonucunda Filistinlilerle İsraillileri birbirinden ayıran bir duvar inşa edildi.

İsrail tarafından savunma duvarı olarak inşa edilen duvar, Batı Şeria'yı Yeşil Hat'tı (1949 Ateşkes sınırları) ihlal ederek Filistin topraklarının bir kısmını (Batı Şeria'nın %12) ayırmasını sağlamıştır. Filistinliler bu duvarı “apartheid duvarı” olarak isimlendirmişlerdir.³⁴⁴ İsrail, duvar inşasından sonra Filistin yerleşimlerine yönelik operasyonlarına devam etmiştir. 2004'te Gökkuşuğu Operasyonu ve Tövbe Günleri Operasyonu, 2006'da Yaz Yağmuru Operasyonu ve Sonbahar Bulutları Operasyonu, 2008'de Sıcak Yaz Operasyonlarını gerçekleştirmiştir.³⁴⁵ 2008 ve 2009 yıllarında yapılan Dökme Kurşun Operasyonu ve 2014'te Koruyucu Hat Operasyonu ile Filistin yerleşimleri, özellikle Gazze, moloz yığına çevrilmiştir.³⁴⁶ Günümüzde de bölgede operasyonlarını devam eden İsrail'in artan bu saldırgan davranışının altında yatan sebep, radikal Yahudi grupların İsrail politikasında artan etkisidir. Bu nedenle İsrail politik sisteminde gittikçe etkin olan radikal grupların incelenmesi ve hangi radikal geleneğe dayandıklarını anlamak doğru bir çözümleme için gerekli olmaktadır.

2. KURAMSAL OLARAK RADİKALİZM

Bu bölümün ikinci ana başlığı olan bu başlık altında genel olarak radikalizmin ne olduğu ve radikalizm türleri ortaya konularak, radikalizmin kavramsal çerçevesi açıklanmaktadır. Böylece Yahudi Radikal Hareketlerinin açıklanan radikal geleneklerden hangisinden beslendiği daha iyi anlaşılacaktır.

2.1. Radikalizmi Açıklamak

Radikalizm, Latince kökenli bir kelime olan “radix” kelimesinden gelir. Latince “kök” ve “dal” anlamlarına gelen kavram, siyasette kademeli değişimden ziyade kökten ve tam bir değişimi önerir. Radikalizm geleneksel olarak sol ile ilişkilendirilse de Alman Nazizm'i, İtalyan Faşizmi ve İngiliz Ulusal Cephesi gibi sağ partileri

³⁴⁴ Shaul E. Cohen, “Israel's West Bank Barrier: An Impediment to Peace?”, *Geographical Review*, C. 96, S. 4 (2006), s. 693, doi:10.1111/j.1931-0846.2006.tb00522.x.

³⁴⁵ Norman G. Finkelstein, *Bu Kez Çok İleri Gittik!*, çev. Deniz Özlem Çevik, İstanbul: Tutikıtap, 2014, s. 18.

³⁴⁶ Black, *Komşular ve düşmanlar*, ss. 399-400.

tanımlamak için de kullanılır.³⁴⁷ Genel olarak radikal ideolojiler seküler ve dini olarak ayrılmaktadır.

2.2. Seküler Radikalizm

Seküler radikalizmin sağ ve sol fraksiyonları bulunmaktadır. Solun radikal geleneği anarşist, Marksist ve sosyalist fikirlere atıfta bulunur. Radikal sol yirminci yüzyılda özellikle Latin Amerika, Ortadoğu, Batı ve Doğu Avrupa ile Rusya’da popülerdi. İtalyan Kızıl Tugayları, Arjantinli Montorenos, Alman Kızıl Ordu Fraksiyonu ve Filistin Halk Kurtuluş Cephesi Sol Marksist grupların en popüler olanlarıdır. Fakat 1980’li yıllardan sonra sol radikal hareketlerde gittikçe bir düşüş yaşanmıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaş’larında yükselen radikal sağ ideolojiler, 1945’ten sonra düşüşe geçmiş olsa da 1980’lerden sonra tekrar yükselişe geçmişlerdir.³⁴⁸ Günümüzde eski sol radikal hareketlerin çoğu sağ radikal hareketlere dönüşmüşlerdir. Örneğin Marksist Leninist bir anlayışla kırulan PKK, günümüzde etno-milliyetçi bir örgüte dönüşmüştür. Popülerliğini yitiren sol radikalizmin adı neredeyse adı anılmamaktadır. Bunun nedeni sol radikal hareketlere ilham veren Sovyet Komünizminin başarısız olmasıdır. Radikal sağ hareketleri ise etnik sorunlar, yabancı düşmanlığı gibi sorunların tetiklediği popülist siyaset ve etno-milliyetçi anlayışlar içinde varlığını sürdürmektedir. Radikal sağcı grupların bazıları milliyetçi unsurları vurgularken bazıları da dini unsurları ön plana almaktadır. Milliyetçi unsurları vurgulayan sağcı radikal grupların çoğu seküler olsa da bazıları hem milliyetçi hem de dini sembolleri kullanmaktadır.

Seküler sağ radikal hareketler, tarihsel mitlere dayanan etno-milliyetçi bir anlayışı vurgularlar. Geleneksel değerlere geri dönmeyi ve ulusu daha homojen hale getirmeyi amaç edinen anlayışlara sahiptirler. Siyasetteki seçkinleri enternasyonalizmi ve kişisel çıkarlarını ulusun çıkarlarının önüne geçirdiği için suçlarlar. Bununla beraber radikal sağ görüşler etnik-milliyetçi, yabancı düşmanlığı ve düzen karşıtı popülist siyasetin özünü oluştururlar. Bu ideolojik hareketler genellikle siyasi alanda hukuk, düzen ve aile

³⁴⁷ Pat Ballantyne vd., “The Voice of Radicalism. Historic Collections. University of Aberdeen.”, Text, University of Aberdeen Historic Collections, 13.08.2002, <https://www.abdn.ac.uk/radicalism/understanding.shtml>.

³⁴⁸ Heather S. Gregg, “Defining and Distinguishing Secular and Religious Terrorism”, *Perspectives on Terrorism*, C. 8, S. 2 (2014), s. 37, <https://www.jstor.org/stable/26297135>.

gibi değerleri öne çıkaran kavramları kullanırlar.³⁴⁹ Ayrıca radikal hareketler bölgelere göre de değişiklik gösterebilirler. Örneğin; klasik Avrupa radikal sağ ile Amerikan radikal sağ birbirinden birçok yönden farklılaşır.

Amerikan radikal sağ yerel iken, Avrupa radikal sağ Batı uygarlığının fikirselleşmesi için sosyalizm, komünizm, ve liberal demokrasi arasındaki mücadelede entelektüel ve siyasi bir rakiptir.³⁵⁰ Klasik radikal Avrupa sağ demokratik düzenin tümüne bir alternatif olarak algılanırken, Amerikan radikalizmi demokrasinin sadece belli bazı unsurlarına karşı çıkmıştır. Ayrıca Avrupa radikal sağ devrimci ve faşist bir modele yakınken, Amerikan radikalizmi cumhuriyetçi, muhafazakar ve gerici olmuştur. Amerikan aşırı sağcılar, Amerikan devriminin zaten gerçekleşmiş olduğunu fakat merkezi ve çoğulcu demokrasi tarafından ihanete uğratıldığına inanmaktadırlar.³⁵¹ Yahudi radikal sağ ise genel olarak Avrupa kökenli olsa da meşrutiyetini Yahudi dinine dayandırması bakımından farklılaşmaktadır.

Avrupa otoriterliği kökenleri çoğunlukla modern seküler düşüncelere dayanmaktadır. Buna göre Avrupa otoriterliği toplumun tüm kesimlerinin devlete veya liderin otoritesine tam olarak boyun eğmesini, “hukuk ve düzen” anlayışının en dar anlamıyla uygulanmasını talep etmektedir. Fakat Avrupa dışında özel olarak İsrail örneğinde olduğu gibi radikal sağcı otoriterliği ile kökten dincilik arasında sınırlar daha az belirgin olmaktadır. Çünkü İsrail’deki otoriterlik anlayışı Yahudi Yasası olarak bilinen Halakha’nın yasal ve cezai kapsamının İsrail devletinin anayasal yapısına ve İsrail vatandaşlarının gündelik yaşamını kapsamasını hedeflemektedir. Daha aşırı dini otoriterliği savunanalar, devleti teokrasiye dönüştürme amacını güderler.³⁵²

2.3. Dini Radikalizm

Bütün dinlerin “köktenci” gelenekleri dinin ilk zamanlarındaki en saf haline “Asrı Saadet” çağına dönmeyi ve toplumu o dönemki anlayışla tekrar inşa etmeyi amaçlamaktadır. Köktenciler, modernizm ile gelen tüm sapkınlıkların bu anlayışın

³⁴⁹ Jens Rydgren, “An Introduction The Ideology And Political Program”, *The Oxford Handbook Of The Radical Right*, New York: Oxford University Press, 2018, ss. 23-24.

³⁵⁰ David Art, *Inside the Radical Right: The Development of Anti-Immigrant Parties in Western Europe*, New York: Cambridge University Press, 2011, s. 3; Sprinzak, *The ascendance of Israel’s radical right*, s. 9.

³⁵¹ Art, *Inside the Radical Right*, s. 3; Sprinzak, *The ascendance of Israel’s radical right*, s. 10.

³⁵² Pedahzur, *The triumph of Israel’s radical right*, s. 7.

tekrar inşa edilmesiyle ortadan kalkacağına inanmaktadırlar.³⁵³ Bu anlayış İslam, Hristiyan ve Yahudi radikal geleneklerinin hepsinde mevcuttur.

Modern anlamda köktencilik, Hristiyan düşüncesinde ortaya çıkmış olan bir kavramdır. Fundamentalizm olarak bilinen Hristiyan köktenciliği, yirminci yüzyıl Protestanlığı içinde filizlenmiştir. Hristiyan dininin modernist anlayışla tekrar yorumlanmasına karşı durmuş olan bu hareket, İncil'i Hristiyan yaşamı ve öğretisi için kelimenin tam manasıyla yorumlamayı savunmaktadır. Fundamentalist kelimesi kültürel ve dini değerlerde değişikliğe direnen militan Evanjelistleri tanımlamak için kullanılmıştır.³⁵⁴ Bu ismi 1910 ila 1915 yılları arasında yayınlanan "The Fundamentalists" adlı bir dizi makaleden almıştır.³⁵⁵ Bu dönem bilimsel analizler, evrim ve modernizm konularının yoğun bir şekilde tartışıldığı dönemdir. İslam dininde köktencilik, genel olarak "Selefilik" olarak bilinen Sünni anlayışın aşırı bir yorumudur. Bununla beraber İran devriminden sonra Şii köktenciliği de ortaya çıkmıştır.

İslam köktenciliğinde yada bilinen ismiyle Selefilik, islamın ilk üç neslini temel alan bir yaşama tekrar dönme özlemi yatar. Eşar-i ve Mâtürîdî gibi kelam mezhepleri ortaya çıkmadan önce, bütün Sünnilerin tabî oldukları mezhebe selefiyye denmekteydi. Bu mezhebe tabî olanlar, kendilerine Ehl-i Hadis (Hadisçiler), Eseriyye ve Ehl-i Eser (İzciler) denmekteydi. Günümüzde Müslümanların kahîr ekseriyetinin tabî olduğu İmam Azam, İmam-ı Şafii, İmam-ı Malik ve İmam Ahmed gibi büyük imamlar bu mezhebe tabiydi.³⁵⁶ Eş'arî ve Maturidi kelam mezhepleri ortaya çıkınca birçok Sunni bu iki mezhebin itikad anlayışından birini benimsedi. Bununla beraber bu itikatları benimsemeyenlere de mezhebi selef veya Hambeli denmiştir. Selefilik'in ikinci dönemi İbn Teymiye ve öğrencisi İbn Kayyyim Cevziye'nin öncülük ettiği Muteahhirin-i Selefiye (Sonraki Selefiler) denen orta dönem selefiliktir. Yeni selefilik ise Mısır'da Mehmet Ali Paşa ve İstanbul'da Tanzimat Fermanı ile başlayan Batı tesirine karşı çıkan Müslümanlardan oluşan yeni bir selefilik anlayışını savunmuşlardır. Yeni selefilik; Cemalettin Afgani, M. Abduh, Mehmet Akif, Muhammed İkbâl ve daha sonraları

³⁵³ Shahak, Mezvinsky, *İsrail'de Yahudi fundamentalizmi*, s. 28.

³⁵⁴ Peter A. Kerr, "The Framing of Fundamentalist Christians: Network Television News, 1980-2000", *Journal of Media and Religion*, C. 2, S. 4 (2003), ss. 205-6, doi:10.1207/S15328415JMR0204_1.

³⁵⁵ Grace Halsell, *Tanrı'yı Kıyamete Zorlamak: ABD-İsrail İttifakının Dini Temelleri*, çev. Mustafa Acar, Hüsni Özmen, 4. b., Ankara: Serbets Kitaplar, 2021, s. 29.

³⁵⁶ Süleyman Uludağ, *İslâm'da inanç konuları ve itikadi mezhepler*, 1. baskı İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014, s. 294.

Mevdudi, Seyyid Kutup, Ebu'l Hasen Nedevî, Reşid Rıza, Kasımî ve Vahabiliğin kurucusu İbn Abdülvehhab gibi savunucuları olmuştur.³⁵⁷ Yeni selefilik'in bazı fraksiyonları aşırı radikal bir forma bürünmüşlerdir. Bu radikal gelenek modernizme karşı Müslüman halkın ilk üç nesle göre yaşamasının tek kurtuluş olarak savunmuşlardır. Buna göre bu selefi yeni düşüncesinde liberal demokrasi ve çok tanrıcılık (şirk) puta tapma olarak görülmektedir. Yeni radikal Selefilere göre kim selefi düşüncesine uymazsa inançsız (kafir) olarak damgalanır ve tekfir edilir.³⁵⁸ Günümüzde El-Kaide, Taliban ve DAESH gibi örgütlerinin ideolojisi genel olarak bu selefi düşüncesine dayanmaktadır.

İslam köktencilikinden farklı olarak Yahudi köktencilikini Fransız İhtilali'ne kadar götürmek mümkündür. Fransız İhtilali ile başlayan Avrupa'da eşitlik, özgürlük ve kardeşlik Yahudi yaşamında önemli değişiklikler yaratmıştır ve Yahudiler gettolardan çıkarak Hristiyanlar ile aynı mesleklerde çalışma fırsatı yakalamışlardır. Yahudiler bu dönemde ikamet ettikleri ülkede bir yabancı değil, o ülkenin bir vatandaşı olmuşlardır. Yahudilere yönelik kısıtlamaların kaldırılmasına "Emansipasyon" (özgürleşme) denilmiştir. 1770'lerden 1880'lere kadar olan dönemi anlatmak için İbranice Haskala kelimesi "Aydınlanma" anlamında kullanılmıştır. Bu kavram Yahudilerin bu dönemde başlattıkları siyasi, ilmi ve sosyal alandaki gelişimi tanımlamak için kullanılmıştır.³⁵⁹

Özgürleşmenin etkisiyle Yahudiler farklı hiziplere bölünmüşlerdir. Bazı Yahudiler tamamen sekülerleşirken bazıları Yahudiliği yaşadığı topluma uyarladı ve bazıları da sekülerleşme ve modernizmin dayatmalarına mümkün olduğunca karşı koymaya başlamışlardır. Geleneksel Yahudiler, Yahudiliği çağdaş yaşamla uyumlu hale getirmeye çalışan reformist, muhafazakar ve yeniden yapılanmacı Yahudilik gibi liberal Yahudi hareketlere, karşı tavır almışlardır. Hızla terk edilen geleneksel uygulamaları yeniden eski haline getirmeyi amaç edinen Ortodoks Yahudiler, karşı reform başlatmışlardır. Bu karşı reformistlerin yaptığını yeterli görmeyen bir grup Yahudi, modernitenin dayattığı her şeye direnmeye başlamıştır. Bunlar ultra-Ortodoks Yahudiler

³⁵⁷ Süleyman Uludağ, *İslâm düşüncesinin yapısı: selef/kelâm/tasavvuf/felsefe*, 7. baskı İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012, ss. 30-31.

³⁵⁸ Yaşar Kocadağ, "Selefilik: Sebepleri, Tehlikeleri ve Karşı Stratejiler", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 2 (2016), ss. 243-45, doi:10.18403/emakalat.83650.

³⁵⁹ Meral, *Yahudilik*, ss. 60-61.

(İbranice Haredim) olarak tanındılar.³⁶⁰ İsrail devleti kurulduktan sonra İsrail toplumu içinde bazı Harediler toplumdan izole bir şekilde yaşarken, bazıları da özellikle Altı Gün Savaşı'ndan sonra radikal mesihçi ve eylemci bir kimliğe bürünmüşlerdir. İsrail politik sistemi içinde pasif bir durumdayken 1967'den sonra politikleşerek yükselen seküler sağ ile ittifak kurmuşlardır. Onların İsrail radikal sağıyla ittifakı İşçi Partisi'nin uzun süren hegemonyasını sonlandırmıştır.

3. YAHUDİ RADİKALİZMİN ENTELEKTÜEL KÖKENLERİ

Yahudi radikal geleneklerini açıklamadan önce İsrail devletinin kuruluşunu sağlayan “Siyonizm” ideolojisini bilmek bir zaruret atfetmektedir. Çünkü ele alınacak olan beş Yahudi radikal geleneğin dördü Siyonist ideolojinin farklı yorumlamasına dayanmaktadır. Geriye kalan diğer radikal gelenek ise İsrail toplumundaki siyasi kırılganın bir sonucu olarak özellikle seküler devlet ile köktenci Yahudiliğin değerler bağlamında çatışmasından ortaya çıkmıştır.

3.1. Politik Siyonizm

Kavram olarak “Siyonizm” 1885 yılında Viyanalı Yahudi yazar Nathan Birnbaum tarafından Eski Ahit'te yer alan Siyon kelimesinden türetilerek kullanılmıştır.³⁶¹ Bunun yanında Siyonizm bir düşünce olarak hem Yahudi hem de Hristiyan dünyasında tarihsel olarak hep var olmuştur. Yahudi düşüncesinde İbrani Krallığının yeniden kurulmasını, Hristiyan düşüncesinde ise İsa'ın yeryüzündeki hükümlerini tekrar tesis etmesini ve bunun başlangıcı olarak Yahudilerin tekrar Filistin'e dönmesini simgelemektedir.³⁶² Yahudi toplumunun hep hayalinde bulunan bu düşünce esasen dini bir anlayışa hitap etmekteydi. Fakat on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Yahudi Sorununun başlamasıyla bu dini anlayış, politik Siyonizm tarafından siyasi amaçlara ulaşmak için kullanılmıştır. Rusya'da 1881 yılında Çar II Alexander'ın öldürülmesi sonucunda ülkede oluşan siyasi belirsizliğin nedeni olarak Yahudiler görülmüştür. Bunun sonucunda Yahudilere karşı kampanyalar ve bu kampanyalar sonucunda “Pogromlar” gibi Yahudilere yönelik şiddet

³⁶⁰ Nora L. Rubel, *Doubting the devout: the ultra-orthodox in the Jewish American imagination*, New York: Columbia University Press, 2010, s. 3.

³⁶¹ Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 43-44.

³⁶² Medoff, Waxman, Medoff, *The A to Z of Zionism*, s. 57; Taylor, *İsrail'in doğuşu*, s. 13; Halsell, *Tanrı'yı Kıyamete Zorlamak: ABD-İsrail İttifakının Dini Temelleri*, s. 109.

hareketleri baş göstermiştir.³⁶³ Pappé'ye göre Batılı devletler karşılaştıkları iktisadi krizler ve siyasi ayaklanmalarda Yahudileri hedef göstererek halkın dikkatini başka yöne çekmeye çalışmışlardır.³⁶⁴ Bunun sonucunda Rusya'da Yahudiler bu şiddetten kurtulmak için Hibbat Zion (Siyon Sevgisi) hareketini kurarak Yahudilerin Filistin'e yerleşmelerini teşvik etmişlerdir. Bu hareketin üyelerine Hovevei Zion (Siyon Aşıkları) denilmekteydi. Hareketin lideri daha önce Yahudilerin Rus toplumuna asimilasyonunu savunan Leon Pinsker'di. Bu hareket daha sonra Doğu Avrupa'dan başlamak üzere Avrupa'nın birçok yerinde şubeler açmıştır. Romanya şubesi 1882 yılında Filistin'in Celile bölgesinde Rosh Pina ve Karmel Dağı'nda Zikhron Yaakov yerleşim yerlerini kurmuştur.³⁶⁵ Ayrıca Jaffa yakınlarında Rishon Zion adında bir koloni oluşturmuşlardır.³⁶⁶ Bu hareketin üyeleri Filistin'e yerleşmeyi ve İbraniceyi diriltme fikrini benimsemişlerdir. Böylece politik Siyonizm'in ilk temelleri atılmış oldu.³⁶⁷ 1897 yılında Theodor Herzl bu hareketi içine alan Dünya Siyonist Örgütünü kurmuştur ve hareketi Yahudiler arasında bir yardım kuruluşu olmaktan öte siyasi bir amaca yönelik bir forma sokmuştur.

Theodore Herzl 1882 yılında politik Siyonizm'im doktrinini hazırlamış, 1894'te Yahudi Devleti kitabıyla bunu sistemleştirmiş ve 1897 Basel'de Dünya Siyonist Örgütü'nü kurarak bu doktrini somutlaştırmıştır.³⁶⁸ Politik Siyonizm, Yahudi Sorunu olarak bilinen iki gerçekliğine çözüm bulmayı amaç edinmiştir. Bunlar aynı zamanda Basel'de kabul edilen, Yahudi toplumunun birçok ülkede dağınık olarak yaşaması ve bu ülkelerde azınlık durumunda olmalarıdır. Bundan dolayı Politik Siyonizm Yahudi Sorununun bu iki gerçekliğine çözüm olarak Yahudi çoğunluğa sahip bir ülke kurmayı amaç edinmiştir.³⁶⁹ Balfour Deklarasyonu ile siyasi bir başarı kazanan politik Siyonizm'e karşı en çok karşı çıkanlar yine Yahudi kimliğine sahip olan kişilerdi. Bunlardan biri İngiltere'nin Balfour Deklarasyonu'nu ilan ettiği dönemde İngiliz kabinesindeki tek

³⁶³ John Klier, *Russians, Jews, and the pogroms of 1881-1882*, Cambridge ; New York: Cambridge University Press, 2011, s. 17; Taylor, *İsrail'in doğuşu*, s. 14.

³⁶⁴ Pappé, *İsrail hakkında on mit*, s. 43.

³⁶⁵ Medoff, Waxman, Medoff, *The A to Z of Zionism*, ss. 101-2; Pappé, *İsrail hakkında on mit*, s. 44.

³⁶⁶ Baron Edmond De Rothschild, "Letter of Complaint to the Settlers of Rishon Le-Tsion (1883)", *The Origins of Israel 1882-1948 : A Documentary History*, ed. Eran Kaplan, Derek J. Penslar, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2011, s. 18.

³⁶⁷ Taylor, *İsrail'in doğuşu*, s. 15.

³⁶⁸ Garaudy, *İsrail Sorunu, Siyasi Siyonizm*, s. 13.

³⁶⁹ Shlaim, *Demir Duvar*. S.43-44

Yahudi olan Edwin Montagu'du. Siyonizm'i kınayan Montagu, onun Yahudiliği bir ulus olarak gören anlayışını reddetmiştir. O, Yahudilerin bir ulus olarak görülmesinin onların İngiltere'de eşit vatandaş olmalarını riske atacağını düşünüyordu.³⁷⁰ Çünkü bu dönemde Yahudilerin bir dini topluluk mu yoksa bir ırk mı olduğuyla ilgili tartışma mevcuttu.

İlk Siyonistlerden ve Sosyalist Siyonizm'in fikir babası olan Moses Hess, Yahudiler için ırk ve ulus kavramlarını kullanmıştır.³⁷¹ İsrail devletinin ilk başbakanı David Ben Gurion, Yahudi devletini tanımlarken “sosyalist bir halk” kavramını kullanmıştır.³⁷² Yahudilerin dini bir topluluk olduğunu ileri sürenlere Theodor Herzl, “Biz bir ulusuz, tek bir ulus” gibi kesin bir ifade ile karşı çıkmıştır.³⁷³ Yahudi dini geleneğine bağlı olan dindar Yahudilerin önemli bir kısmı politik Siyonizm'in bu argümanlarını reddetmişlerdir. Fakat politik Siyonistlerin amaçları seküler dünyaya özgü olsa da bu amaçlara ulaşmak için kullandıkları araçlar genel olarak dini arka plana sahipti. Örneğin Siyon, tapınak tepesi, vaat edilmiş topraklar ve buna benzer kavramlar Yahudi dinine özgü olan kavramlardır. Politik Siyonizm ortaya çıktığı dönemde Yidiş (Almanca İbranice karışımı olan melez dil) kültüründen etkilenen bir İşçi hareketi görünümünde olsa da, zamanla ona rakip olan dini Siyonizm, Yahudi kültürünü esas alan kültürel Siyonizm ve sosyalist Siyonizm fraksiyonları ortaya çıkmıştır.³⁷⁴ Politik Siyonizm daha sonra revizyonist Siyonizm ve işçi Siyonizmi olarak iki rakip ideolojiye bölünmüştür.

3.1.1. İşçi Siyonizmi

İlk dönem Siyonistleri eski topraklarına dönmeyi, erdemli bir toplum inşa etmeyi ve Yahudiler ile diğer dünya halkları arasındaki husumeti sonlandırmayı hayal eden romantik bir düşüncenin peşine düşmüşlerdi.³⁷⁵ Theodor Herzl'ın 1902 yılında Almanca yayınladığı “Altneuland” (Eski-yeni Ülke) adlı ütöpik romanında hayal ettiği toplumu tasvir eder. Herzl bu romanında mal ve servet eşitsizliğinin engellenmesi için üretim,

³⁷⁰ Avi Shlaim, *Israel and Palestine: reappraisals, revisions, refutations*, London ; Brooklyn, NY: Verso, 2009, s. 12.

³⁷¹ Arthur Hertzberg (ed.), *The Zionist idea: a historical analysis and reader*, Philadelphia: Jewish Publication Society, 1997, s. 121; Joseph L. Ryan, S.J., “Siyonizm, Yahudiler ve Yahudilik”, *Siyonizm ve Irkçılık*, İstanbul: İleri Yayınları, 2019, ss. 80-81.

³⁷² Hertzberg, *The Zionist idea*, s. 619.

³⁷³ Herzl, *Yahudi Devleti*, s. 23.

³⁷⁴ Meral, *Yahudilik*, s. 70.

³⁷⁵ Taylor, *İsrail'in doğuşu*, s. 135.

satın alım ve hizmet arzında maksimum işbirliğini savunur.³⁷⁶ Bu romanı İbraniceye çeviren gazeteci Nachum Sokolov İncil’de peygamber Ezeziel tarafından kullanılan eski ve yeniye kast eden “bahar tepesi” anlamına gelen “Tel Aviv” başlığını kullanmıştır. 1910’da bir inşaat şirketi olan Ahuzat Bayit tarafından Yaffa şehrinin eteklerine inşa edilen Yahudi mahallesine bu isim verilmiştir. Çoğu kişi tarafından bu, Herzl’in ütopyasının somut bir eylem planı olarak görülmüştür.³⁷⁷ 1904’te Herzl’in ölümü ile yerine geçen Haim Weizman döneminde bu ütöpik düşüncenin yerini reel politığe bıraktığı görülmektedir. Çünkü Siyonizmin doğası gereği sömürgeci olması ve bu dönemde Avrupa’da faşist ideolojilerin yükseldiği hakim politik atmosfer, bu tür idealist fikirlerin yaşama şansını azaltmıştır.

1930’larda Avrupa’da hakim olan sosyal ve siyasi iklim, ideolojik kampaşmaya neden olmuştur. Bu durum Yişuv’da İşçi Partisi ile onun siyasi rakibi Revizyonist hareket arasındaki ilişkinin pragmatik ve rasyonel bir zeminde ele alınmasını engelleyen bir durum yaratmıştır.³⁷⁸ Bu dönemde İşçi Partisi Jabotinsky’nin politik sağına karşı aşırı bir düşmanlık besliyordu. Bu düşmanlığın nedeni, günümüzdeki sol partiler tarafından öne sürülen evrensel insan hakları, demokratik çoğulculuk ve hoşgörüden kaynaklanmıyordu. Daha doğrusu bu dönemde genel olarak işçi partileri daha az hoşgörülü daha çok totaliter bir düşünceye sahipti. Yişuvdaki işçi partisinin Jabotinsky’nin politik sağına karşı düşmanlığı da zamanın iki gerçeğine dayanıyordu. İlki Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra sosyalizmin Avrupa’daki Faşist tehdide karşı düşmanlığı, ikincisi İşçi Siyonizmi ve Revizyonist Siyonizm arasındaki Siyonizm’in hegemonyası için mücadeleden kaynaklanıyordu.³⁷⁹ İşçi Siyonizmi Yişuvda hâkim gücü elinde bulundururken, siyasi rakibi olan Revizyonistleri de gayrı meşru olarak konumlandırmıştır.

3.1.2. Revizyonist Siyonizm

Revizyonist Siyonizm’in kurucusu Vladimir Jabotinsky (1880-1940) Rusya’nın Odessa kentinde orta sınıf asimile olmuş liberal bir Yahudi ailesinde doğmuş ve genç yaşında

³⁷⁶ Derek Jonathan Penslar, *Theodor Herzl: the charismatic leader*, New Haven: Yale University Press, 2020, s. 173.

³⁷⁷ Shlomo Avineri, *Herzl’s vision: Theodor Herzl and the foundation of the Jewish state*, Katonah, New York: BlueBridge, 2014, s. 165.

³⁷⁸ Jacob Shavit, *Jabotinsky and the revisionist movement, 1925-1948*, London, England ; Totawa, N.J: Frank Cass, 1988, ss. 325-26.

³⁷⁹ Sprinzak, *The ascendance of Israel’s radical right*, s. 27.

bölgedeki Yahudi entelektüel çevresinden etkilenmiştir.³⁸⁰ Odessa kenti erken dönem Siyonist entelektüellere ev sahibi olmuş ve Siyonizm'in ilk çekirdeği olan Hibbat Zion ve Hovevei Zion hareketlerinin ortaya çıktığı bir şehirdir.³⁸¹ Jabotinsky 1898 yılında Odessky Listok adında bir gazetenin dış muhabiri olarak İsviçre'nin Bern kentine gitmiş ve orada hukuk eğitimine başlamıştır. Bir yıl sonra Roma'ya taşınmış ve eğitimine Roma Üniversitesinde devam etmiştir. Kendisinin daha sonra ifade ettiği gibi İtalya, onun sosyal ve ideolojik olarak düşüncelerini şekillendiren “manevi bir vatan” olmuştur.³⁸²

Viyana ve Roma gibi şehirlerde gazetecilik yapmış olan Jabotinsky; hitabet, yazarlık ve tartışma becerileriyle ön plana çıkmış ve bu yeteneklerini Siyonist dava uğruna kullanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere'yi savaşta gönüllü Yahudi birlikleri kurması konusunda ikna etmiş ve kendisi de bu birliklere gönüllü olarak katılmıştır.³⁸³ Ona göre Siyonizm'in savaş boyunca gündemde kalması için Yahudi lejyonu gerekliydi.³⁸⁴ Çünkü savaştan sonra Yahudilerin toprak talep etmesi için savaşta üstüne düşeni yapması gerektiğine inanıyordu.

Jabotinsky öncülüğündeki Revizyonist hareket İngilizlerin sürekli verdiği sözlerden geri adım atması ve Weizman'ın başkanlığını yürüttüğü Siyonist teşkilatın bunun karşısında etkisiz kalması sonucu ortaya çıkmıştır.³⁸⁵ 1920 yılındaki olayların kışkırtıcısı olan Jabotinsky olaylardan sonra İngilizler tarafından yakalanıp 15 yıl hapse mahkûm edilse de Yahudi Lejyonundaki geçmişinden dolayı oluşan baskıdan sonra serbest bırakılmıştır.³⁸⁶ Gittikçe ününün artması onun 1921'de Dünya Siyonist Teşkilatı Yürütme Kurulu'na seçilmesini sağlamış ama Siyonist teşkilatın başkanı Haim Weizman'ın 3 Haziran 1922 tarihli “Beyaz Belge” olarak adlandırılan belgeyi imzalaması ile Weizman'la ayrılığa düşmüştür. Belge, Yahudi göçünü sınırlandıran,

³⁸⁰ Hillel Halkin, *Jabotinsky: a life*, New Haven, Connecticut: Yale University Press, 2014, s. 2; Eran Kaplan, *The Jewish radical right: Revisionist Zionism and its ideological legacy*, Madison, Wis: University of Wisconsin Press, 2005, s. 3; Barry P. Scherr, “An Odessa Odyssey: Vladimir Jabotinsky's The Five”, *Slavic Review*, C. 70, S. 1 (2011), s. 98, doi:10.5612/slavicreview.70.1.0094.

³⁸¹ Halkin, *Jabotinsky*, ss. 12-13.

³⁸² Brenner, *The Iron Wall: Zionist Revisionism from Jabotinsky to Shamir*, s. 8; Kaplan, *The Jewish radical right*, s. 2.

³⁸³ Shlaim, *Demir Duvar*, s. 54.

³⁸⁴ Wladimir Jabotinsky, *Sadece Bir Emir Kipi: İsrail'i Kur*, çev. Atilla Aşçı, 2. b., İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2014, s. 30.

³⁸⁵ Shindler, *The triumph of military Zionism*, s. 86.

³⁸⁶ Kaplan, *The Jewish radical right*, s. 5.

seçimle iş başına gelecek kurumların eşitlik esasına göre değil oransal temsile dayanması ve Ürdün bölgesinin Yahudi yerleşimlerine kapatılmasını öngörüyordu.³⁸⁷ Bunun üzerine Jabotinsky 18 Ocak 1923'te Siyonist yöneticilikten istifa etmiştir. Eylem komitesine gönderdiği mektupta mevcut politikanın İngiliz hükümeti önünde yasal hakların bile savunamayacak aciz bir durumda olduğunu belirtmiştir.³⁸⁸ Jabotinsky'nin resmi Siyonist hareketten istifa etmesi onun işçi Siyonizmine karşı alternatif bir Siyonist düşünce ortaya koymasına neden olmuştur.

Jabotinsky iki dünya savaşı arasında politize olmuş Yahudi gençlere gerçek bir amaç gösterilmesi gerektiğini savunmuş ve ona göre Siyonizm'in mevcut hali bunu başarmakta aciz kalmaktaydı. Bundan dolayı "kısıtlanmış" ve "sulandırılmış" bu Siyonizmin gençleri heyecanlandırması beklenemediği gibi Yahudi gençliğinin tek bir ideolojiye mahkûm edilmesinin de kendi kendini sınırlandırmaya neden olduğunu ileri sürmüştür.³⁸⁹ Şüphesiz Jabotinsky bu fikirlerinin eyleme dönüştüğü Revizyonist oluşumun çekirdeği olan gençlik örgütü Betar'dır.

Jabotinsky 1925 yılında Paris'te Revisyonist Siyonist örgüt olan Ha-Tzhor'u (Revizyonis Siyonizmin İbranice kısaltması) kurarken siyonizmin temel ilkelerine geri dönmesi gerektiğini özellikle vurguladı. Kendisini ne sağcı ne de devrimci olarak gördü, bunun yerine kendisini Herzl'in dinamizmini geri kazandıracak bir kurtarıcı rolünde konumlandırmıştır.³⁹⁰ Yahudi yerleşim yerlerinde sosyalist yönelimin olmasını eleştiren Jabotinsky, sosyalist işçi hareketinin her Yahudiye çiftçiye dönüştürme politikasına karşı serbest pazarın olduğu heterojen bir toplumu savunmuştur.³⁹¹ İşçi siyonizmine karşı bir meydan okuma olarak ortaya çıkması ona karşı cephe alınmasına sebep olsa da bu ona daha çok taraftar kazandırmıştır. Gittikçe güçlenen Revizyonist hareket 1935'te Dünya Siyonist hareketten tamamen koparak Ha-Tzah'ı (Yeni Siyonist Örgütün İbranice kısaltması) kurmuştur.³⁹² Jabotinsky Revizyonist Siyonizmin özü "kadere

³⁸⁷ Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 20-53.

³⁸⁸ Shindler, *The triumph of military Zionism*, s. 20; Brenner, *The Iron Wall: Zionist Revisionism from Jabotinsky to Shamir*, s. 46.

³⁸⁹ Vladimir Jabotinsky, "Thou Shalt Not Wear Sha'atnez", *The Origins of Israel, 1882-1948 A Documentary History*, ed. Eran Kaplan, Derek J. Penslar, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2011, ss. 142-43.

³⁹⁰ Shindler, *The triumph of military Zionism*, s. 85.

³⁹¹ The Irgun Site, "The Establishment of The Irgun", *ETZEL*, (24.03.2022), <https://etzel.org.il/english/index.html>.

³⁹² Kaplan, *The Jewish radical right*, ss. 5-6.

teslim olmak yerine, hayatımızı belirli bir yöne gitmeye zorlamamızdır” diye açıklamıştır. Revizyonist ismini kullanması da İngiliz hükümetine ve onun Eretz İsrail politikasına yönelik yeni bir bakış açısıyla ilgilidir.³⁹³

Revizyonist hareket ve onun gençlik örgütü olan Betar ortaya çıktığı dönemde genel olarak savunduğu düşünceler şunlardan oluşmaktadır.³⁹⁴

1. Eretz İsrail’de bir Yahudi devleti kurmak
2. Geniş çaplı Yahudi göçünü yapmak
3. Avrupa’daki Yahudilerin tamamının tahliyesini yapmak (Holokost’u öngördü).
4. Manda rejiminin son bulması ve bağımsız bir Yahudi devleti için yeraltı örgütleri kurmak
5. Ürdün Nehri’nin her iki yakasını içine alacak tarihi bir Yahudi yurdu üzerinde egemenlik kurmak.

Revizyonist düşüncenin en çok üzerinde durduğu konu Ürdün Nehri’nin doğu yakasının Yahudi yerleşimine açılmasıdır. 1922’deki “Beyaz Kitap”ta bunun yasaklanması ve Weizman tarafından kabul edilmesi, İşçi Siyonizmine karşı Revizyonist anlayışın ortaya çıkmasının ana nedeni olmuştur. Jabotinsky’nin editörlüğünü yaptığı “Rassvet” gazetesinde başlık olarak “*Siyonizmin amacı şudur: Ürdün Nehri’nin her iki yakasında tek bir devlet olarak Eretz İsrail’i kurmaktır*” diye daha sonra sloganlaşan bu ifadeler kullanmıştır.³⁹⁵ Revizyonist Siyonistler için Britanya imparatorluğu altında egemenlik kurmak bir anlam ifade etmiyordu. Onlar Ürdün Nehri’nin her iki yakasında Yahudi çoğunluğa sahip bir devlet söylemine odaklanmışlardı.³⁹⁶ Çünkü onlara göre tarihsel olarak Ürdün bölgesi Yahudi Filistin’in bir parçasıydı.³⁹⁷

³⁹³ knesset.gov.il, “Ze’ev Jabotinsky - Revisionist Movement”, *The Knesset*, 26.01.2022, https://knesset.gov.il/vip/jabotinsky/eng/Revisionist_eng.html.

³⁹⁴ Shavit, *Jabotinsky and the revisionist movement, 1925-1948*, s. 3.

³⁹⁵ knesset.gov.il, “The Revisionist Movement”; Rıfat N. Bali, *Betar Türkiye: bir Siyonist gençlik hareketinin hikâyesi, 1933-1971*, 1. basım Osmanbey, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık Ticaret A.Ş., 2020, s. 35.

³⁹⁶ Brenner, *The Iron Wall: Zionist Revisionism from Jabotinsky to Shamir*, s. 61.

³⁹⁷ Nadav G. Shelef, “From ‘Both Banks of the Jordan’ to the ‘Whole Land of Israel.’ Ideological Change in Revisionist Zionism”, *Israel Studies*, C. 9, S. 1 (2004), s. 127, <https://www.jstor.org/stable/30245747>.

4 Kasım 1923'te Jabotinsky tarafından Rassvet gazetesinde kaleme alınan “Demir Duvar” makalesi Revizyonist anlayışın genel mantığını ortaya koymaktadır.³⁹⁸ Jabotinsky bu makalede Araplara karşı hiçbir nefretinin olmadığını ama bu durumun yerliler ile sömürgeciler arasındaki ilişkiden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Jabotinsky dünyadaki hiçbir sömürgeci hareket yerlilerin rızasına dayanmamış ve her zaman yerliler sömürgecilerle savaşmıştır. Bundan dolayı Araplarla uzlaşmanın mümkün olmadığını ileri sürmüştür.³⁹⁹ Jabotinsky'ye göre etnik olarak temiz bir Filistin'in yaratılması için gerekli yöntemlerin uygulanması zorunludur. Arapların da durumun farkında olduğunu belirten Jabotinsky, gerekli yöntemlerin uygulanması için sürekli oldu bittiler yaratılması gerektiğini söylemiştir.⁴⁰⁰ Rasyonalist bakış açısını temsil eden görüşleriyle tanrıya olan inancının yerine ulusu koyan Jabotinsky “*Yahudi devletini yeniden inşa etmek için tek tanrı ve tek ideal vardır*”⁴⁰¹ söylemini merkeze koymuştur.

Jabotinsky genel olarak sivil ve bireysel özgürlüklere, çoğulcu düşünceye ve serbest ekonomiye destek veren birçok ifade kullanmış olsa da bunlar somut eylemlerine yansımamıştır. Diğer tarafta destekçilerinin militarizmi, disiplini, monizmi ve İşçi Siyonizmine karşı meydan okuyan milliyetçi retoriği aşılmalıdır. Jabotinsky'nin radikal genç takipçilerine en önemli katkısı bir ulusun politik eyleminin yüce bir temeli olduğuna dair inancı ve bütüncül milliyetçiliğe olan katı inancı aşılmasıdır.⁴⁰² Onun bütüncül milliyetçiliğe olan inancı, politik eylemin temeli olarak güç ve kuvvet unsurlarını vurgulamaya neden olmuştur.⁴⁰³ Bu durum militarist bir bakış açısının hakim olmasını sağlamıştır. Jabotinsky militarist kelimesini aşağılık olarak görmüş olsa da onu savaşın herkes tarafından kötü olarak kabul edilmesine bağlamıştır. Askerî hayatın savaştan ibaret olmadığını, sivil yaşamdan daha iyi olan yanları olduğunu savunmuştur. Bunlardan yaşamın sade olması, zengin ve fakiri ortadan kaldıran bir anlayışa sahip olması, hijyen, disiplin ve hiyerarşi gibi insanların yaşamını düzene sokan taraflarını da

³⁹⁸ Brenner, *The Iron Wall: Zionist Revisionism from Jabotinsky to Shamir*, ss. 52-53.

³⁹⁹ Vladimir Jabotinsky, “On the Iron Wall (1923)”, *The Origins of Israel 1882–1948 : A Documentary History*, ed. Eran Kaplan, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2011, s. 258; Shindler, *The triumph of military Zionism*, s. 106.

⁴⁰⁰ Goranov, “İrkçılık: Siyonizmin Temel İlkesi”, s. 74.

⁴⁰¹ Shindler, *The triumph of military Zionism*, s. 63.

⁴⁰² Sprinzak, *The ascendance of Israel's radical right*, ss. 25-26; Jabotinsky, “Thou Shalt Not Wear Sha'atnez”, s. 142.

⁴⁰³ Sprinzak, *The ascendance of Israel's radical right*, s. 27.

övmüştür.⁴⁰⁴ Revizyonist Siyonizmin günümüzdeki temsilcisi Benyamin Netanyahu Liderliğindeki Likud oluşumudur. Likud'un seküler doğasına rağmen eski Yahudi dini geleneğine romantik bakışı dini Siyonist anlayıştan gelenlerle Revizyonist (Likud) anlayıştan gelenler arasında ittifak kurulmasını (1977 seçimlerinden itibaren) sağlamıştır.

3.2. Dini Siyonizm

Günümüzde şiddete dönüşen ve ilhamını mesih ideolojisine dayandıran bazı köktenci Yahudi grupların nasıl ortaya çıktığı ve gelişimini açıklamak, çalışmanın çözümlemesi açısından zaruri olmaktadır. Bundan dolayı Siyonist ideolojisinin dini versiyonu içinde var olan bu grupların ideolojileri ve zaman içinde pasiflikten aktifliğe ve günümüzde şiddete dönüşen eylemlerini anlamak için dini siyonizmi anlamak gerekmektedir.

Dini Siyonizm genel olarak tapınağın inşa edilmesi, Mesih'in gelişi ve sürgünün sonlanması olarak bilinen üç temel argümana dayanır. Yahudi inancına göre İbrahim peygamber oğlu İshak'ı "Moriah" (Siyon) Dağı'nda kurban etmek için Tanrı'dan emir almıştır.⁴⁰⁵ Yahudi geleneğinde mukaddes Moriah Dağı daha sonra peygamber Süleyman döneminde yapılan tapınak, kutsal bir yer olarak kabul edilir.⁴⁰⁶ Bu sebeple Yahudiler ibadet ederken tapınağa dönerek ibadetlerini yerine getirirler. İbadet sırasında İsrail'de bulunanlar Kudüs'e, Kudüs'te bulunanlar tapınağa ve tapınakta bulununlar tapınağın içinde yer alan kutsalların kutsalı olan bölüme dönerek ibadetlerini ifa ederler. Günümüzde kutsalların kutsalı bölümün tam olarak nereye denk geldiği bilinmemektedir. Ama yaygın anlayışa göre onun Kubbetu's-Sahra'nın içinde bulunan kayaya (Hacer-i muallak olarak bilinir) tekabül ettiği şeklindedir. Yahudi geleneğinde bu kaya dünyanın merkezi olarak kabul edilmektedir. Çünkü İbrahim Peygamber oğlu İshak'ı kurban etmek için bu kayanın üzerine yatırdığına inanılmaktadır.⁴⁰⁷ Bu nedenlerden dolayı tapınağın Yahudi inancında yeri çok önemlidir. Hatta iki bin yıllık sürgün hayatından sonra bazı Yahudilere göre dağınık olarak yaşamalarına rağmen

⁴⁰⁴ Wladimir Jabotinsky, "On Militarism (1929)", *The Origins of Israel, 1882–1948 A Documentary History*, ed. Eran Kaplan, Derek J. Penslar, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2011, ss. 264-67.

⁴⁰⁵ Yaratılış 22:2 *Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)*; Shalom Carmy, David Shatz, "Felsefi Düşünme İçin Bir Kaynak Olarak Kitab-ı Mukaddes", *Yahudi Felsefesi Tarihi*, ed. Daniel H. Frank, Oliver Leaman, çev. Abdullah Şevki, Ankara: Hece Yayınları, 2018, s. 31.

⁴⁰⁶ Montefiore, *Kudüs*, s. 3.

⁴⁰⁷ Meral, *Yahudilik*, s. 99.

onlara “birlik duygusu” veren tapınaktı.⁴⁰⁸ Dini Siyonizm’in bir diğer argümanı, tapınak yıkıldıktan sonra dünyanın farklı yerlerine dağılan Yahudilerin tekrar vaat edilmiş topraklara döneceğidir. Yahudi inancında Sürgünlerin toplanması kurtarıcı Mesih çağında olması gerekmektedir.

Yahudi kutsal kitabında gelecekte kurtarıcı bir Mesih anlayışından söz edilmemektedir. Yasa’nın Tekrarı bölümünde, “*dünyanın öbür ucuna dağılmış olsanız bile Tanrımız Rab size acıyacak, dağıttığı toplumlar içinde sizi toplayacak, sizi sürgünden geri getirecek ve atalarınızın mülk edindiği ülkeyi miras almanız için sizi oraya ulaştıracaktır*”⁴⁰⁹ denilmektedir. Bu ifadede belirtildiğine göre, kurtarıcılık görevi Mesih’in aksine Tanrı’nın kendisine verilmektedir. Mesih inancının M.S Birinci ve İkinci yüzyıllarda ortaya çıktığına inanılmaktadır. Bu inancın ortaya çıkmasında dönemin olayları ve Yahudilerin yaşadıkları sorunlar etkili olmuştur. O dönemde Peygamber İsa’nın Mesih olarak kabul edilmesi, M.S 70 yılında Tapınağın yıkılması ve Bar Kohba önderliğinde son Yahudi isyanının başarısızlıkla sonuçlanması Yahudilerde Mesih inancının pekişmesini sağlamıştır.⁴¹⁰ Bundan dolayı dağıldıkları dünyanın her köşesinde bu ülküyü gerçekleştirmeyi hayal ederek yaşamışlardır. Bu aynı zamanda İsrail Devleti’nin kurulmasını sağlayan düşüncenin temelidir.

On dokuzuncu yüzyılın sonunda Avrupa’da oluşan belirsizlik üzerine politik Siyonizm düşüncelerini Yahudi dininin temelleri üzerine inşa etmiştir. Politik Siyonizm’in Yahudi Devleti kurma hayali dindar Yahudiler tarafından tanrının emrine karşı gelmek olarak yorumlanmıştır. Çünkü 1881 Birinci Yahudi göçünden önce Filistin’de yaşayan dindar Yahudiler ancak Mesih’in gelişiyle bir Yahudi Devleti kurulabileceği ile ilgili Talmudik inanca sıkı sıkıya bağlıydılar.⁴¹¹ Bu Mesih anlayışı geleneksel Yahudi literatüründe merkezi bir yere sahip olan nihai kurtuluş için pasif bir bekleyişi savunur.⁴¹² Bundan dolayı Politik Siyonistlerin Mesih çağından önce insani yollarla sürgündekilerin toplanması, Filistin’e göç etmesi ve Mesihçi beklentileri gerçekleştirmeye yönelik herhangi bir girişimi, Yaradanın iradesinin gasp edilmesinden dolayı küfürle eş değer

⁴⁰⁸ Salomon Wald, *Rise and decline of civilizations: lessons for the Jewish people*, Boston ; Jerusalem: Academic Studies Press, 2014, s. 162.

⁴⁰⁹ Yasa’nın Tekrarı 30:3-5 *Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)*.

⁴¹⁰ Meral, *Yahudilik*, s. 121.

⁴¹¹ Shindler, *The triumph of military Zionism*, s. 22; Garaudy, *İsrail Sorunu, Siyasi Siyonizm*, ss. 11-12.

⁴¹² Eliezer Don-Yehiya, “Messianism and Politics: The Ideological Transformation of Religious Zionism”, *Israel Studies*, C. 19, S. 2 (2014), s. 241, doi:10.2979/israelstudies.19.2.239.

olarak görülmüştür.⁴¹³ Politik Siyonistler her ne kadar argümanlarını meşrulaştırmak için Yahudi dini üzerine inşa etse de, çoğu seküler dünya görüşüne sahipti. Fakat Siyonistlerin Yahudi dini geleneğini sahiplenmesi ve Avrupa’da Yahudilerin yaşadığı sorunlar, önde gelen bazı hahamlar tarafından Mesih çağının gelişi olarak yorumlamıştır.

Leo Pinsker ve Herzl gibi seküler önderlerden önce birçok haham Filistine göç etmenin dini açıdan zamanı geldiğini ileri sürmüştür. Uluslararası bir Yahudi teşkilatının kurulmasının Mesih’in gelişi için ilk adım olacağını ileri süren haham Rabbi Yehudah Alkalai, kurulacak teşkilatta yetkili bir ihtiyar meclisinin oluşacağını ve meclisin üyelerinden Yusuf oğlu Mesih’in çıkacağını ileri sürmüştür. Ayrıca insan eylemlerinin Mesih’in gelişini hızlandıracağını iddia etmiştir.⁴¹⁴

Yahudi inancında Yusuf Peygamberin soyundan gelen Mesih’in görevi asıl Mesih olan Davud Peygamberin soyundan gelen Mesih için ortamı hazırlamaktır.⁴¹⁵ Bir başka Haham Rabbi Zvi Hirsch Kalischer’e göre Mesih’in gelişinin birden bire olmayacağını, aksine dağılmış olan Yahudilerin bir kısmının kutsal topraklarda toplanmasıyla gerçekleşeceğini söylemiştir.⁴¹⁶ Kalischer görüşlerini “*Yakup’un soyunun çoğalıp İsrail’de filizleneceğini, Fırat ve Mısır vadisi arasında toplanacağını ve Mısır’a sürgün gidenlerin dönüp Yerusâlim’de kutsal dağda Rabbe tapacaklarını*”⁴¹⁷ dile getiren Tanakh’taki ifadelerle dayandırmaktadır. Herzl’ın ilk haham destekçilerinden olan Rabbi Samuel Mohilever, Siyonist harekete meşruiyet kazandırmıştır. O, Yahudi milliyetçiliğinin Mesih inancıyla ters düştüğünü ileri süren kişilere karşı durmuş ve bir ulus olarak başka ülkelerde dağınık olarak yaşamak yerine kendi ülkesinde yaşamının gerekliliği üzerinde durmuştur.⁴¹⁸ Mohilever ve Alkalai on dokuzuncu yüzyılda Avrupa’da başlayan “Emansipasyon” (özgürleşme) ile Yahudiler arasında yayılan

⁴¹³ Yehuda Magid, “9. Aviezer Ravitzky, Messianism, Zionism, and Jewish Religious Radicalism”, 9. *Aviezer Ravitzky, Messianism, Zionism, and Jewish Religious Radicalism*, Academic Studies Press, 2020, s. 63, doi:10.1515/9781644693629-012.

⁴¹⁴ Rabbi Yehudah Alkalai, “The Third Redemption (1843)”, *The Zionist Idea*, kitap editörü Arthur Hertzberg Philadelphia and Jerusalem: The Jewish Publication Society, 1997, s. 107; Medoff, Waxman, Medoff, *The A to Z of Zionism*, ss. 11-12.

⁴¹⁵ Meral, *Yahudilik*, s. 125.

⁴¹⁶ Rabbi Zvi Hirsch Kalischer, “Seeking Zion (1862)”, *The Zionist Idea*, kitap editörü Arthur Hertzberg Philadelphia and Jerusalem: The Jewish Publication Society, 1997, s. 111.

⁴¹⁷ Yeşaya 27: 6,12-13 *Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)*.

⁴¹⁸ Rabbi Samuel Mohilever, “Message To The First Zionist Congress (1897)”, *The Zionist Idea*, kitap editörü Arthur Hertzberg Philadelphia and Jerusalem: The Jewish Publication Society, 1997, ss. 403-5.

sekülerleşme ve asimilasyonu Yahudi dini toplumu için bir tehlike olarak görmüşlerdir. Bu sorunlara çare olarak Yahudi toplumunu Filistin’de tekrar inşa etmeyi amaçlamışlardır. Geleneksel Yahudiliğin Mesih anlayışını merkeze alan dini Siyonist anlayışının bu erken dönem öncüleri aktif, ılımlı ve pragmatik bir anlayışa sahiplerdi.⁴¹⁹ Fakat her ne kadar Siyonizm, bu geleneksel hahamlar tarafından desteklenmiş olsa da Yahudi dini kurumlar tarafından modernleştirici, laik ve dinsiz olarak şüpheyile karşılanmıştır.⁴²⁰ Yine de Avrupa’da yükselen milliyetçilikten etkilenerek modern Yahudi milliyetçiliği ile Yahudi dinini birbirine yaklaştırmışlardır.

1902 yılında Litvanya’nın Vilna şehrinde Rabbi Yitzchak Yaakov Reines öncülüğünde Birinci Dini Siyonistler Kongresi yapılmıştır. Kongrede Mercaz Ruchani (Manevi Merkez) kelimelerinden türetilen “Mizrahi” hareketi kurulmuştur. Hareket, kendini Dünya Siyonist Örgütü’nün manevi merkezi olarak görmüş ve Eretz İsrail’i Yahudi manevi merkezi yapmayı amaç edinmiştir.⁴²¹ Reines’in Mizrahi hareketi, dindar ve seküler Yahudileri uzlaştırma çabasına rağmen, bazı dindar Yahudi grupları açıkça Siyonist harekete cephe almaya devam etmiştir.

Aviezer Ravitzky, dindar Yahudilerin Siyonist harekete tepkilerini dört şekilde incelemektedir. Bunlardan ilki Neturei Karta ve Satmar Hasidi gruplarıdır. Bu gruplar Mesih öncesi Yahudi egemenliliğini şeytani ve sapkın olarak görmektedir. İkincisi, Agudat İsrail hareketi olarak bilinen ılımlı ve pragmatik bir duruş sergileyen gruptur. Bu grup İsrail devletinin kuruluşunu nihai kurtuluşun bir iSharetti olaral görüyor ve diasporadaki Yahudilerin korunması için devletle işbirliği yapmayı savunmuştur. Üçüncüsü, Mesihçi dindar Siyonist anlayışı benimseyen Abraham Isaac Kook ve oğlu Zvi Yehudah Kook’un öğretilerini takip eden gruptur. Bunlar Siyonist hareketin kurtuluş sürecinin ayrılmaz bir parçası olduğuna inanan ateşli bir Siyonist pozisyon benimserler. Sonuncusu Chabad Hasidim ya da Lubovitcher olarak bilinen Haham Menachem Mendel Schneerson’un öğretilerini takip eden ultra Ortodoks bir gruptur. Kendini Siyonist olarak görmeyen bu grup Yahudi nüfusunun dindarlığını artırmayı, devlet kurumlarını ve politikalarını Yahudi yasalarına uyumlu hale getirmeyi amaç

⁴¹⁹ Don-Yehiya, “Messianism and Politics”, s. 241.

⁴²⁰ Shlomo Avineri, *The Making of Modern Zionism: The Intellectual Origins of the Jewish State*, New York: Basic Books, 2017, s. 181.

⁴²¹ World Mizrahi, “Rabbi Yitzchak Yaakov Reines (1839-1915) – World Mizrahi”, (30.09.2021), <https://mizrachi.org/rabbi-yitzchak-yaakov-reines-1839-1915/>.

edinmektedir. Ayrıca Yahudi olmayanlara karşı radikal bir duruş sergileyen bu grup Yahudi egemenliğinin tüm Eretz İsrail'e yayılmasını ısrarlı bir şekilde savunmaktadır.⁴²² Bu dört gruptan hem Siyonizm'e hem de İsrail devletine karşı muhalif bir tutum sergileyen Neturei Karta ve Satmar Hasidi grupları ile İsrail politik sistemine çabucak entegre olan ılımlı Agudat İsrail hareketleri bu çalışmanın konusu değildir. Yahudi köktenci geleneğini temsil eden Haham Avraham Kook ile Haham Mendel Schneerson'un takipçileri yahudi köktenciliğinin iki kolunu oluşturmaktadır. Bunlar ile beraber Yahudi radikal geleneğin seküler kanadından gelen gruplar da vardır.

3.3. Yahudi Radikal Gelenekleri

Ehud Sprinzak 1989'daki "*The Ascendance of Israel's Radical Right*" çalışmasında İsrail'de Yahudi radikalizmini genel olarak dört geleneğe dayandığını açıklamıştır. Bunlar;⁴²³

1. Uri Zvi Greenberg'in Brit Habiryonin ve Avraham Stern'in Lehi örgütlerine dayanan ultra milliyetçi kamp.
2. Vladimir Jabotinsky ve onun gençlik örgütü olan Betar'ın radikal geleneği.
3. İşçi hareketinin "Aktivist" geleneği.
4. Rabbi Avraham Kook'un Mesih Okulu.

Sprinzak'ın 1989 çalışmasında ortaya koyduğu bu dört radikal Yahudi geleneğine ek olarak 1980'li yılların sonlarında ortaya çıkan ve günümüzde hâlâ etkin olan Cahabad-Lubovitch Hareketi geleneğinden gelen bir grup da bu çalışmada ele alınmaktadır.

3.3.1. Betar'ın Radikal Mirası

Jabotinsky öncülüğündeki Revizyonist hareketin ilk kurumsal kuruluşu, gençlik örgütü Betar'dır. Jabotinsky Ocak 1923 yılında fikirsel olarak ayrı düştüğü Siyonist yönetimden istifa ettikten sonra kamusal yaşamı bırakarak emekli olmaya karar vermişti.⁴²⁴ Ailesine gönderdiği bir mektupta içinde bir ağırlığın kalktığını ve inanmadığı politikaları desteklemek zorunda kalmadığı için memnun olduğunu dile getirmiştir.⁴²⁵ Her ne kadar emekli olmaya karar vermiş olsa da istifadan sonra çıktığı

⁴²² Magid, "9. Aviezer Ravitzky, Messianism, Zionism, and Jewish Religious Radicalism", ss. 66-67.

⁴²³ Sprinzak, *The ascendance of Israel's radical right*, s. 23.

⁴²⁴ Brenner, *The Iron Wall: Zionist Revisionism from Jabotinsky to Shamir*, s. 52.

⁴²⁵ Shindler, *The triumph of military Zionism*, s. 50.

Doğu Avrupa seyahati, Jabotinsky'nin fikirlerinde bazı değişikliklere neden olmuştur. Buradaki ateşli Yahudi gençleriyle bir araya gelerek onları örgütlemiştir. Bu seyahatte Letonya ve Çekoslovakya'ya özel ilgi göstermiştir.

Jabotinsky'e göre Doğu Avrupa'da sadece Çekoslovakya ve Letonya Yahudilere hoşgörülü davranmıştır. Riga ziyaretinde bir grup Yahudi öğrenciyle tanışmış ve hitabetiyle onlar üzerinde etki bırakmıştır. Daha sonra Çekoslovakya'daki Sokol Hareketi'ni (The Sokol Movement) örnek alarak bir gençlik hareketi kurmuştur.⁴²⁶ 1923 yılında kurduğu bu gençlik hareketine eski silah arkadaşı ve 1920'de Tel Hai karakolunda öldürülen efsanevi Siyonist kahraman Joseph Trumpeldor'a atfen "Brit Yosef Trumpeldor" (Joseph Trumpeldor antlaşması) ismini vermiştir. Bu hareketin İbranice kısaltmasıyla Betar olarak tanınmıştır.⁴²⁷ Kuruluşa ismini veren Trumpeldor, 1905 Rus-Japon savaşında bulunan bir Rus savaş gazisi ve aynı zamanda Çanakkale savaşında cephe gerisinde görev yapan Siyon Katır Birliği'ni kuran kişidir.⁴²⁸ Kuruluşun orijinali Beitar olmasına rağmen Romalılara karşı son Yahudi kalesi olan Betar Kalesiyle romantik bir bağlantıyı sembolize etmek için Betar olarak kullanılmıştır.

Genel olarak Jabotinsky ve Revizyonist hareketin ideologları seküler olan Yahudilerden oluşuyor olsa da Yahudi tarihine ve Yahudilik geleneğine nostaljik ve duygusal olarak hoşgörü ile bakan bir bağlılık içindeydiler.⁴²⁹ Bu bağlılık Jabotinsky tarafından öyle büyütüldü ki Romalılara karşı savaşan Shimon Bar-Kochba ve Araplara karşı savaşan Joseph Trumpeldor gibi şahsiyetler ulusal kahramanlar olarak yüceltilmişlerdir. Ayrıca eski savaş alanları olan Massada ve Betar ile yeni savaş alanlarından Tel Hai gibi yerler radikal Yahudi gençler için kutsal hac bölgeleri haline getirildi.⁴³⁰ 2 Mart 1928'de Trumpeldor'un ölüm yıldönümünde bir makale kaleme alan Jabotinsky, Trumpeldor'u Yahudi tarihinde Hanuka Bayramı olarak kutlanan ve M.Ö 168 yılında Yunanlılara karşı savaşan Yahudilere benzetmiştir. Jabotinsky'e göre Ruslar için Port Arthur ve

⁴²⁶ a.g.e., ss. 49-50.

⁴²⁷ The Irgun Site, "The Establishment of The Irgun"; Sprinzak, *The ascendance of Israel's radical right*, s. 25.

⁴²⁸ Cohn-Sherbok, El-Alami, *The Palestine-Israeli Conflict A Beginner's Guide*, s. 22.

⁴²⁹ Ofira Gruweis-Kovalsky, "Religious Radicalism, the Zionist Right, and the Establishment of the State of Israel", *Jewish Radicalisms*, ed. Frank Jacob, Sebastian Kunze, Berlin, Boston: De Gruyter, 2019, ss. 299-322, doi:10.1515/9783110545753-011.

⁴³⁰ Sprinzak, *The ascendance of Israel's radical right*, ss. 25-26.

Sivastapol, Fransızlar için Verdun ne anlam ifade ediyorsa Yahudiler için de Tel Hai o anlamı ifade ediyor.⁴³¹

Betar üyeleri Yahudi devletinin kurulması ve varlığını devam ettirmesi için askerî gücün önemine vurgu yaparak bunun için hazırlıklara girişmişlerdir. Bu nedenle dünyanın farklı yerlerinde Yahudi gençlerini örgütleyip eğitimlerden geçirmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı arifesinde Betar 26 farklı ülkede toplamda 100.000'den fazla üyeye sahipti ve ayrıca İtalya ve Letonya'da deniz eğitim üsleri ile New York, Jonannesburg, Paris ve Filistin'de (Lod) havacılık eğitimi veren okullar işletiyorlardı. Özellikle Yahudi karşıtlığının en çok olduğu yerlerden biri olan Polonya'da güçlüydüler. Bu dönemde Betar İngilizlerin göçmenlik kısıtlamalarını delerek gizlice Doğu Avrupalı Yahudileri Filistin'e kaçırmayı organize ediyordu. Savaş sırasında Varşova Gettosu ayaklanması dahil olmak üzere Nazilere karşı bir dizi silahlı direniş göstermiş olsa da çoğu Holocaust'ta öldürülmüştür.⁴³²

Revizyonist Siyonizm ve Betar ideolojik olarak her zaman militarist bir yapıda örgütlenmiştir. Ocak 1929'da Varşova'da düzenlenen konferansında yöneticilerini demokratik bir şekilde seçmeyi mi yoksa askerî hiyerarşiyle mi oluşturmayı tartışmış ve askerî hiyerarşiye karar kılmıştır.⁴³³ Jabotinsky'nin fikirlerini tehlikeli bulan gelecekteki İsrail devletinin ilk başbakanı olan Ben Gurion 1932'de yayınladığı kitabın ilk bölümüne "Hitler'in izinde Jabotinsky" başlığını atmıştır.⁴³⁴ Jabotinsky ise sağlıklı bir neslin yetiştirilmesi için militarist eğitimin gerekliliği üzerinde durmuştur.⁴³⁵ Jabotinsk'nin fikirlerindeki bu militarist anlayış "Brit Habiryonim" gibi İtalyan faşizminden ve Alman Nazizminden etkilenen aşırı milliyetçi grupların ona hayranlık duymalarını sağlamıştır.⁴³⁶ Bu gruplar revizyonist Siyonizm içinde Betar'dan ayrı bir fraksiyon oluşturmuşlardır.

⁴³¹ Vladimir Jabotinsky, "Trumpeldor's Anniversary", *Jabotinsky Institute in Israel*, 02.03.1928, <http://en.jabotinsky.org/zeev-jabotinsky/articles/>.

⁴³² Medoff, Waxman, Medoff, *The A to Z of Zionism*, ss. 43-44.

⁴³³ Brenner, *The Iron Wall: Zionist Revisionism from Jabotinsky to Shamir*, s. 56.

⁴³⁴ Kaplan, *The Jewish radical right*, s. 11; Joel Kovel, *Overcoming Zionism: creating a single democratic state in Israel/Palestine*, London ; Ann Arbor, MI : Toronto: Pluto, ; *Between the Lines*, 2007, s. 62.

⁴³⁵ Jabotinsky, "On Militarism (1929)", s. 267.

⁴³⁶ Sprinzak, *The ascendance of Israel's radical right*, s. 25.

3.3.2. Brit Habiryonim'in Ultra-Milliyetçi Geleneği

Biryonim (Haydutlar) M.S Romalılara karşı savaşılan Zelot'ların en aşırı hizbiydi.⁴³⁷ Onların eylemleri Romalıların ılımlı Yahudiler dahil olmak üzere bir Yahudi katliamına, tapınağın yıkılışına ve Yahudilerin toplu sürgün edilmesiyle sonuçlanan olayların başlamasına neden olmuştur. Yahudi tarihindeki bu radikal grubun ismini kullanan ve kendilerine Brit Ha-Biryonim (Haydutlar İttifakı) diyen Uri Zvi Greenberg, Abba Achimeir ve Yehoshua Heshel Yevin gibi ideologlar tarafından açıkça dile getirilen düzen karşıtı bir gruptu.⁴³⁸ Yevin Siyonizmin artık düzeltilmesinin mümkün olmadığını onun ilham aldığı Avrupa liberalizminin iflas ettiğini ve onun savunduğu gibi dünyanın evrensel bir adalete doğru gitmediğini inanmaktaydı. Yevin evrensel bir adaletin ancak silahların gölgesinde gerçekleşebileceğini ileri sürmüştür.⁴³⁹

Revizyonist hareket içinde var olan Brit Habiryonim, Yahudi ulusal hareketinin bütünleşmesi amacıyla Avrupa'daki faşist ideolojilerden etkilenmiştir.⁴⁴⁰ İngiliz mandası döneminde Brit Habiryonim, Yahudi aşırı milliyetçi hizbin en önemli temsilcisiydi. Bu aşırı milliyetçi grubu oluşturan iki temel vardı, bunlardan ilki İngilizlerin Filistin'den mutlaka çıkarılması gereken baskıcı yöneticiler olduğu, ikincisi ise Naziler dışında zamanın yükselen radikal sağının uygulanabilir bir ideoloji ve siyasi eylem modeli olarak görülmesidir.⁴⁴¹ Brit Ha-Biryonim, resmi olarak Revizyonist harekete bağlı değildi ve hiçbir zaman Betar gibi açık ve kurumsallaşmış bir grup olmamıştır. Bu sebeple eylemlerinden dolayı Revizyonist liderlere hesap vermek zorunda olmamıştır.⁴⁴² Bu durum gruba serbest hareket alanı sunuyordu ve Betar gibi Yahudi gençleri eğitmek için zaman alan politikalar yerine hemen eyleme başvurmayı savunan sabırsız bir politikayı savunuyorlardı.

1920'lerin sonlarında yazmaya ve vaaz vermeye başlayan bu küçük aşırı milliyetçi ideologlar grubu, her bir üyesi aşırı milliyetçiliğini farklı tarihsel ve felsefi

⁴³⁷ Shavit, *Jabotinsky and the revisionist movement, 1925-1948*, s. 55.

⁴³⁸ Sprinzak, *The ascendance of Israel's radical right*, ss. 23-25.

⁴³⁹ Yehoshua Heschel Yevin, "Betar and the Zionist Revolution (1932)", *The Origins of Israel, 1882-1948 A Documentary History*, ed. Eran Kaplan, Derek J. Penslar, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2011, ss. 145-48.

⁴⁴⁰ "עמי פדהצור, דפנה קנטי-גסים, "כהנא מת וה"כהניזם" חי: מודל להסבר התמיכה בימין הקיצוני בישראל / מגמות / C. דד, S. 2 (2006), s. 217, <https://www.jstor.org/stable/23658397>.

⁴⁴¹ Sprinzak, *The ascendance of Israel's radical right*, s. 23.

⁴⁴² Dan Tamir, *Hebrew Fascism in Palestine, 1922-1942*, 1st ed. 2018 Cham: Springer International Publishing : Imprint: Palgrave Macmillan, 2018, s. 63.

kaynaklardan inşa ettiği için felsefi olarak homojen değildi. Giderek büyüyen Avrupalı radikal sağdan derinden etkilenererek, demokrasinin ilkeli reddi ve sosyalizme düşmanlık üzerinde biraraya gelmişlerdir. Siyonist sosyalizmi milliyetçiliğe bir tehdit olarak algıladılar. Onlar için yalnızca İbrani ulusu ve gelecekteki güç aracı Yahudi Devleti kutsaldı. Bu nedenle, Yishuv'un (1948'den önce Filistinde yaşayan Yahudi toplumu) İngilizlere karşı politikalarını reddetmelerine ek olarak, Revizyonist aşırı milliyetçiler İşçi partilerine karşı kavramsal bir düşmanlık tarafından yönlendirildiler.⁴⁴³ Hem İngiliz karşıtı hem de işçi siyonizminin öne sürdüğü demokratik anlayışlara karşı cephe aldılar.

1926'da yazan Abba Achimeir, Avrupada diktatörlüğe dönüşen rejimlere sempatiyle bakıyordu ve parlamenter sistemin modern fikirlerin ve özlemlerin gerçekleşmesini engellediğini ileri sürüyordu.⁴⁴⁴ Ayrıca bu kamp, İngilizler tarafından ihanete uğratıldıklarını ileri sürüp onların Filistin'den zorla çıkartılması gerektiğini savunuyordu. Başta İtalyanlar, Çekler, Polonyalılar ve İrlandalılar olmak üzere çoğu ulus bağımsızlıklarını askerî mücadeleyle sağladıklarını savunmuşlardır.⁴⁴⁵ Bundan dolayı işçi siyonizmin eylemsiz tavrını hedef alan bir söylem geliştirmişlerdir. 16 Haziran 1933 yılında önde gelen sosyalist eğlemci Chaim Arlozoroff'un Tel Aviv sahilinde suikast sonucu ölmesi ve akabinde üç Brit Ha'Biryonim üyesi Abba Achimeir, Zvi Rosenblatt ve Avraham Stavsky olayla ilgili tutuklanıp yargılanması Revizyonist ve İşçi Siyonizm arasındaki ayrılığı daha da derinleştirmiştir.⁴⁴⁶ Yargılanan üç kişi daha sonra beraat etmiş olsa da Jabotinsky Arlozoroff suikastından sonra söylemlerinde daha dikkatli davranmış ve bu grubun söylemlerine daha mesafeli durmuştur.

Bu ideologlar çoğunlukla yazdılar, birkaç protesto yürüyüşüne katılmaları dışında eylemsel olarak bir varlık göstermediler.⁴⁴⁷ Onların şiddeti çoğunlukla retorik düzeyde olsa da fikirleri daha sonra Avraham Stern tarafından kurulan Lehi'ye ilham olmuştur.⁴⁴⁸ Ayrıca Jabotinsky Yahudi askerî gücünün zayıflığının farkında olması onun Brit Ha-Biryonin grubunun aşırı radikal söylemini desteklememesinin ana nedeniydi. Diğer tarafta yaşlı liderlerinin bu eylemsiz durumu Betar ve daha sonra kurulan Etzel gibi

⁴⁴³ Sprinzak, *The ascendance of Israel's radical right*, s. 24.

⁴⁴⁴ Colin Shindler, *The Rise of the Israeli Right: From Odessa to Hebron*, First published New York, NY: Cambridge University Press, 2015, ss. 80-81.

⁴⁴⁵ Sprinzak, *The ascendance of Israel's radical right*, s. 23.

⁴⁴⁶ Kaplan, *The Jewish radical right*, s. 12.

⁴⁴⁷ Sprinzak, *The ascendance of Israel's radical right*, s. 25.

⁴⁴⁸ Tamir, *Hebrew Fascism in Palestine, 1922-1942*, s. 13.

revizyonist yeraltı örgütü tarafından da dile getirilmiştir.⁴⁴⁹ Jabotinsky bu eylemci gençlere karşı direnmesi bu gençlerin Menachem Begin'i desteklemesine neden olmuştur. Revizyonist siyonizmin içinde filizlenen bu radikal grup gibi işçi siyonizmin içinde de aktivist bir gelenek oluşmuştur.

3.3.3. İşçi Siyonizmin Aktivist Geleneği

İşçi siyonizmin özellikle Kibutz oluşumlarından gelenlerin fikirleri Jabotinsky'nin aşırı milliyetçi kampından daha az radikal unsurlar barındırmıyordu. Yitzhak Tabenkin, bu grubun önde gelen kibutz lideriydi. 1919'da Tabenkin, daha Jabotinsky'nin Revizyonist hareketi ortada yokken Araplara karşı askerî oluşumların yaratılmasını ve gönüllü birliklerin kurulması fikrini öne sürüyordu.⁴⁵⁰ Tabenkin'in yazı ve konuşmalarında öne sürdüğü fikirler, çoğunlukla Doğu Avrupa'daki romantik ve organik milliyetçi imgeleri barındırıyordu. Bununla beraber Tabenkin, yazılarında laik bir dünya görüşüne bolca Eski Ahit'ten alıntılar yaparak işçi siyonizmin militan ahlakı ile Yahudi işçiler ve Eretz İsrail arasında mistik bir sentez yapmaktaydı.⁴⁵¹

Tabenkin, Filistin'in bir bütün olarak ele geçirilmesini savunmaktaydı. Ona göre Yahudi göçü ve yerleşimi için Eretz İsrail'in hem coğrafi hem de pratik nedenlerden dolayı bölünmesi mümkün değildi. Filistin'in ayrılmaz bir bütün olarak Yahudilerin olmasının meşru gerekçesi olarak seküler sol değil Yahudi dini geleneğine dayanıyordu. Tabenkin, Yahudilerin Siyon'a gelmesinde, Kudüs ve Hebron gibi Yahudi kutsal yerlerin manyetik bir çekim görevi gördüğünü ileri sürmüştür.⁴⁵² Ona göre Yahudi Kutsal kitabı bu ulusun doğum belgesi görevi görmekte ve Eretz İsrail'in Yahudi ulusunun dik durabildiği tek vatan olacağına yürekten inanmıştır.⁴⁵³ Yahudi dini geleneğinin bir ürünü olan Eretz İsrail söylemini merkeze alan Tabenkin, Arap nüfusu konusunda "aktarma" (diğer Arap devletlerine zorunlu sürülmesi) kavramını kullanmıştır.

⁴⁴⁹ Sprinzak, *The ascendance of Israel's radical right*, s. 25.

⁴⁵⁰ Yitzhak Tabenkin, "The Need for Defense (1919)", *The Origins of Israel, 1882–1948 A Documentary History*, ed. Eran Kaplan, Derek J. Penslar, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2011, ss. 210-12.

⁴⁵¹ Nur Masalha, *Imperial Israel and the Palestinians: The Politics of Expansion*, London: Pluto Press, 2000, ss. 29-30.

⁴⁵² Morris, *One state, two states*, ss. 72-73.

⁴⁵³ Yitzhak Tabenkin, "The Roots (1937)", *Language in Time of Revolution*, kitap editörü Binyamin Harshav, Contraversions, Stanford, Calif: Stanford University Press, 1999, s. 200.

1930’larda Yitzak Tabenkin ile beraber Mapai’nin ideoloğu olan Berl Katznelson gibi İşçi Partisi liderleri Filistin’deki Arapların komşu Arap ülkelerine aktarılmasını, homojen bir Yahudi devletinin oluşturulması gerekliliğini savunmuşlardır. Fakat bu dönemde başlayan Arap şiddetine karşı koyma konusunda Ben Gurion kendini sınırlama anlamına gelen “Havlagah Doktrini”ni uygulamıştır.⁴⁵⁴ Arap şiddetin kendileri için avantaj sağlayacağına inanan Ben Gurion bu sayede manda yönetiminin izni ile Haganah savunma örgütünü kurmayı başaramıştır. Bununla beraber BM’nin toprak taksimi planına Ben Gurion olumlu yaklaşmıştır.

Tabenkin baştan beri Filistin’in bölünmesine karşı çıkmış olsa da 1947 BM paylaşım planına gönülsüzce desteklemek zorunda kalmıştır. Partisi Mapam 1956 Suveyş Savaşı’ndan sonra işgal ettiği topraklardan geri çekilmesine şiddetli muhalefet yapmıştır. Tabenkin daha ileri giderek Gazze ve Sina’yı kontrol etmenin On Emir’e uymanın bir gereği olduğunu söylemiştir. Bundan dolayı Mısır lideri Nasır’ı Hitler’e geri çekilmenin ise Münih Anlaşması’a benzeterek eleştirmiştir.⁴⁵⁵

Yitzak Tabenkin İşçi Siyonizminin ana iki partisi olan hem Mapai’nin hem de Mapam partisinin kurucuları arasındadır. Mapam 1949 yılında yapılan ilk genel seçimlerde Mapai’dan sonra ikinci parti olarak meclise girmiştir. Partinin kurucuları Manda yönetimi zamanında tüm Filistin üzerinde hakimiyet kurmayı amaçlayan Palmach palamiter örgütüne üyeydi. Bu grubun üyeleri 1948 savaşını kaçırılmış bir fırsat olarak görüyordu ve gerekli koşullar olduğu 1951, 1956, 1958 ve 1967 yıllarında Batı Şeria’nın işgal edilmesi için hükümete baskı yapmışlardır.⁴⁵⁶ 1967 Savaşı’ndan sonra İsrail radikal söylemi Yitzak Tabenkin’nin fikirleri çevresinde birleşmiştir. Bu birleşmenin resmi adı “Büyük İsrail Hareketi” oluşumudur. Bu hareketin üyeleri İşçi geleneğinden gelmiş olmalarına rağmen 1977 seçimlerinde Likud’u oluşturan ana parçalardan biri olmuştur. Ayrıca 1967 Savaşı sadece seküler radikal hareketlerde değil, aynı zamanda dini Siyonizm geleneğinin radikal mesihçi anlayışının da yükseldiği gözlemlenmiştir. Bunların başında şüphesiz Rahip Avraham Kook’un düşüncelerini takip eden milliyetçi ve mesihçi bir gruptur.

⁴⁵⁴ Sprinzak, *The ascendance of Israel’s radical right*, ss. 27-29.

⁴⁵⁵ Tom Segev, *1967: Israel, the War, and the Year That Transformed the Middle East*, 1st U.S. ed New York: Metropolitan Books, 2007, ss. 177-78.

⁴⁵⁶ Pappe, *Modern Filistin Tarihi*, s. 202.

3.3.4. Rabbi Kook ve Merkez Ha-Rav'ın Mesihçi Geleneği

Yahudi dini radikal geleneği, Yahudi köktencilğine ve Mesih anlayışına dayanmaktadır. Yahudi köktencilği genel olarak Talmud (Babil Talmudu) ve Halakha (Yahudi hukuku) literatürüne dayanan Ortodoks Yahudi inançları olarak tanımlanmaktadır.⁴⁵⁷ Ortodoks Yahudilik, başlangıçta Yahudi geleneğindeki pasif (Mesih) bekleyişini kabul ederken, İsrail Devleti gerçekliği içinde en azından bazı fraksiyonları aktif ve saldırgan bir harekete dönüşmüştür. Bunlar sadece Haham Kook'un öğretilerini takip eden Dini Siyonizm hareketi içinden gelenler değil aynı zamanda 1990'ların başlarında etkili olmaya başlayan Cahad Hareketi gibi diğer fraksiyonlarda da görülmektedir.⁴⁵⁸

Rabbi Avraham Kook, seküler Siyonist anlayışa karşı tavır alan dindar Yahudiler ile seküler Yahudileri uzlaştıran önemli bir şahsiyettir. Filistin'de ilk hahambaşı olan Kook, Siyonizm ile ilgili kaleme aldığı ilk makalesinde en seküler haliyle bile Yahudi milliyetçiliğini Yahudi ruhundaki ilahi bir kurtuluşu ve Mesih'in öncüsü olarak kabul etmiştir.⁴⁵⁹ Avraham Kook, Siyonizmin sürgünde yaşayanları tekrar Eretz İsrail'de toplama amacını başlı başına kutsal bir görev olarak görmekteydi. Çünkü ona göre sürgünde yaşayan bir Yahudinin fikirleri, duyguları ve hayal gücü İsrail'de yaşayan birine kıyasla Yahudi dinine daha sadık ve daha bağlı olamaz. Bununla beraber Kook, kişinin Eretz İsrail'e olan bağlılığı ne kadar büyükse düşünceleri de o denli saf hale geleceğini ileri sürmüştür.⁴⁶⁰ Bundan dolayı Kook Siyonizmi "ilahi bir mesele" İsrail Devleti'ni ise "mukkaddes ve yüce bir varlık" ve "tanrının dünyadaki kaidesi" olarak tanımlayarak seküler doğasına rağmen onu kutsal bir hareket olarak tasvir etmiştir.⁴⁶¹ Böylece Haham Kook, Yahudi dini geleneğinde pasif olan Mesih anlayışını eylemci ve seküler politik Siyonist hareket ile işbirliği yapması için dini geleneğin radikal bir yorumunu yapmıştır.⁴⁶² Ona göre Siyonizm "Kurtuluşun ilk aşaması" olacak ve

⁴⁵⁷ Shahak, Mezvinsky, *İsrail'de Yahudi fundamentalizmi*, s. 35.

⁴⁵⁸ Inbari, *Jewish Fundamentalism and the Temple Mount*, s. 8.

⁴⁵⁹ Hertzberg, *The Zionist idea*, s. 418.

⁴⁶⁰ a.g.e., s. 420.

⁴⁶¹ Magid, "9. Aviezer Ravitzky, Messianism, Zionism, and Jewish Religious Radicalism", ss. 64-65; Don-Yehiya, "Messianism and Politics", s. 246.

⁴⁶² Avineri, *The Making of Modern Zionism*, s. 183.

gelecekte seküler siyonizm yerini kutsallığa bırakacak ve nihai kurtuluşun o zaman gerçekleşebileceğini savunmuştur.⁴⁶³

Şüphesiz Kook'un öğretilerinin taraftar bulmasında hem Siyonist harekete yakın olması hem de 1921'de Kudüs'te kurduğu Merkaz Harav yeşivasında (Talmud öğretilen kurum) birçok dini Siyonist haham ve kamu şahsiyetlerini eğitmede oynadığı önemli roldür.⁴⁶⁴ Merkaz Harav ekolünden gelenler özellikle Eretz İsrail'in kutsallığı ve İsrail devletinin kutsallığıyla ilgili iki önemli hususu vurgulamıştır.⁴⁶⁵

Siyonizmin ilk dönemlerinde Filistinde çoğu yeşiva, Siyonizme karşı tavır alan Haredilerin tekelindeyken, Merkaz Harav bu dönemde Siyonist hareketle özdeşleşen ve ona karşı destekleyici bir tavır takınan tek üst düzey Yeşiva idi.⁴⁶⁶ 1960'ların başlarında Merkaz Harav geleneğinden gelenlerin öncülüğüyle alternatif yeşivalar yaygınlaşmıştır. Diğer tarafta Merkav Harav geleneğinden gelmeyen ve mesihçi bir anlayışa sahip olan fakat Siyonist olmayan Cahabad Hareketi de Yahudi radikal geleneğin farklı bir fraksiyonunu oluşturmaktadır.

3.3.5. Cahabad-Lubovitch Hareketi'nin Köktenci Geleneği

Son zamanlarda Haham Yitzhak Ginzburg ile anılan Chabad hareketi, on sekizinci yüzyılda Beyaz Rusya'da Lubavitch kasabasında ortaya çıkan Hasidik bir hareket olarak dünyanın her yerine yayılmış ve Yahudi yaşamının her yönünü etkileyen bir harekete dönüşmüştür.⁴⁶⁷ Chabad Hareketi, Yahudiler arasında dini bir bilinç oluşturmayı ve kurtuluş gününün gelişini hızlandırmayı amaçlamaktadır. Mesihçi vizyona sahip olan Chabad hareketi, Mesihin gelişi ve Yahudilerin kurtuluşu için dünyayı daha tanrısal bir hale getirmeyi amaç edinmektedir.⁴⁶⁸ Yahudi mistik kitabı Kabalah'taki ilk üç ana konu

⁴⁶³ Inbari, *Jewish Fundamentalism and the Temple Mount*, s. 7.

⁴⁶⁴ Moshe Hellinger, "Political Theology in the Thought of 'Merkaz HaRav' Yeshiva and its Profound Influence on Israeli Politics and Society since 1967", *Totalitarian Movements and Political Religions*, C. 9, S. 4 (2008), s. 533.

⁴⁶⁵ Masalha, *Imperial Israel and the Palestinians*, s. 106; Inbari, *Jewish Fundamentalism and the Temple Mount*, s. 10.

⁴⁶⁶ Don-Yehiya, "Messianism and Politics", s. 248.

⁴⁶⁷ "About Chabad-Lubavitch", (13.06.2022), https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/36226/jewish/About-Chabad-Lubavitch.htm.

⁴⁶⁸ Samuel C. Heilman, Menahem Friedman, *The Rebbe: the life and afterlife of Menachem Mendel Schneerson*, 4. pr., and 1. paperback pr Princeton, N.J. Woodstock: Princeton University Press, 2012, ss. 2-3.

olan hikmet (Chochmah), anlayış (Binah) ve bilgi (Da'at) kelimelerinin kısaltması olan Chabad, Hasidikler arasında en bilinen fraksiyon olmaktadır.⁴⁶⁹

Hasidilik, dindar, takva sahibi ve dürüst anlamlarına gelmektedir. Bireysel kurtuluşu önceleyen Hasidilik, zamanla karizmatik liderler etrafında toplanan bir harekete dönüşmüştür. “Rebbe” unvanı kullanan liderleri halk arasında keramet sahibi evliyalar olarak yüceltilmiş ve hatta 1994 yılında ölen Menachem Mendel Schneerson Hasidiler arasında Mesih olarak kabul edilmiştir. Schneerson Chabad Hasidi cemaatini dünyanın en büyük Hasidi grubu haline getirmiştir.⁴⁷⁰ Schneerson genel olarak Haredilerin İsrail Devletine ve Siyonizme karşı olan tutumunu taşımaktadır. Bununla beraber Yahudilerin Filistine yerleşmesinde bir sorun görmemektedir. Çünkü o Siyonizme ve İsrail Devletine karşı çıkmanın bir Mitsvah (emir) olduğuna inanan genel Haredi anlayışını devam ettirmektedir. Bunun nedeni olarak Yahudi dini geleneğinin Siyonizme indirgenerek anlamını yitirdiğine ve kendi geleneğine yabancılaştığına inanmaktadır.⁴⁷¹ Onun ölümüyle hareket lidersiz kaldı ve o zamandan beri Yitzhak Ginzburg hareketin liderliği için uygun görülen bir figür olmaya başladı. Yitzhak Ginzburg ile birlikte daha radikal bir forma bürünen hareket, zamanla devlet öncesi radikal gruplar olan Lehi ve Etzel gibi terör yöntemlerine başvuran bazı grupların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Yukarda açıklanan beş radikal geleneğin ideolojisini esas alan örgütler kurulmuş ve bu örgütlerden bazıları terör yöntemlerine başvurmuşlardır. Kurulan örgütlerden bazıları devlet kurulmadan önce Yışuvda Müslüman Arap ve İngilizlere karşı terör eylemleri gerçekleştirmişlerdir. Devlet kurulduktan sonra özellikle 1967 savaşından sonra işgal edilen Filistin topraklarında yeni radikal örgütler ortaya çıkmış ve bazıları terör yöntemlerine başvurmuşlardır. Bu örgütlerin devlet öncesi, bağımsızlık savaşı ve 1967 savaşından sonraki faaliyetleri ele alınan bir ayrımla aşağıda anlatılmaktadır.

⁴⁶⁹ Elena Dowin, “Chabad-Lubavitch: The Impact of Menachem Mendel Schneerson and Messianism”, *Chrestomathy: Annual Review of Undergraduate Research, School of Humanities and Social Sciences, School of Languages, Cultures, and World Affairs, College of Charleston*, (2007), C. 6, s. 10.

⁴⁷⁰ Meral, *Yahudilik*, ss. 57-59.

⁴⁷¹ Yoav Peled, Horit Herman Peled, *The religionization of Israeli society*, London ; New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2019, s. 11.

3.4. Devlet Öncesi Yahudi Radikal Gruplar

İsrail Devleti kurulmadan önce Yişuvda Palmach, Etzel ve Lehi, radikal geleneğin yeraltı örgütleriydi.⁴⁷² Palmach sol radikal, Etzel ve Lehi ise sağ radikal gelenekten geliyorlardı. Her iki geleneğin ortak düşüncesi, Filistin'in Yahudilerin öz vatanı olduğu gerçeğini kabul etmeleriydi. Sol gelenek reel politik, sağ gelenek maksimalist bir anlayışa sahipti.⁴⁷³ Bu üç örgüt de seküler olmasına rağmen Yahudi dini geleneğine romantik bir bağlılık içindeydiler. Eretz İsrail, sol aktivist lider olan Yithzak Tabenkin'in ana söylemiydi. Diğer tarafta Etzel ve Lehi örgütleri Yahudi dini geleneğindeki sembol ve kişilere daha fazla atıf yapmaktaydı.

Etzel İngiliz mandasıyla olan mücadelesini Yahudi halkının düşmanlarına karşı yapılan kutsal bir savaş olarak anlamlandırırken, Lehi ise amacına mesihçi bir vizyon yüklemiştir. Hatta Lehi liderleri kendilerini üçüncü tapınağın inşa etme amacına adadıklarını ve ikinci tapınak dönemindeki Yahudi bağnazların halefi olarak da konumlandılar. Bundan dolayı devlet öncesi Yahudi yeraltı örgütlerinin en küçüğü olmasına rağmen onun doktrini 1967 savaşından sonra ortaya çıkan dini radikal örgütler için bir ilham kaynağı olması şaşırtıcı değildir.⁴⁷⁴ Günümüzdeki İsrail siyasetine yön veren bu grupların ideolojilerini anlamak, İsrail siyaseti üzerine yapılan çözümlemeyi temellendirecektir.

3.4.1. Etzel

1929 yılında Batı Duvarı olaylarında 133 Yahudinin öldürülmesi üzerine, Revizyonistler arasında misilleme yapma tartışmaları başlamıştır.⁴⁷⁵ Manda Yönetimi ise olayları araştıran Shaw ve Hope-Simpson Komisyonularının soruşturmasına dayanarak Yahudi göçü ve toprak satışını kısıtlayan 1930 Passfield Beyaz Kitab'ı ilan etmiştir.⁴⁷⁶ Bunun üzerine Revizyonistler İngilizlerin Balfour Deklarasyonu'nda verdiği taahhütlerden geri adım attığını ve dolayısıyla Yahudilere ihanet ettiğini ileri süren bir kampanya başlatmışlardır. Revizyonist hareketinin hem Betar hem de Brit Ha-Biryonim

⁴⁷² Ami Pedahzur, Arie Perliger, *Jewish terrorism in Israel*, New York: Columbia University Press, 2009, ss. 10-11.

⁴⁷³ Pappe, *Modern Filistin Tarihi*, s. 145.

⁴⁷⁴ Pedahzur, Perliger, *Jewish terrorism in Israel*, s. 11.

⁴⁷⁵ Shindler, *The Rise of the Israeli Right*, ss. 88-89.

⁴⁷⁶ Carly Beckerman-Boys, "The Reversal of the Passfield White Paper, 1930-1: A Reassessment", *Journal of Contemporary History*, C. 51, S. 2 (2016), ss. 213-14.

fraksiyonundan eyleme geçme çağrılarını yapmıştır. Fakat Yahudilerin yeterince güçlü olmadığına inanan Jabotinsky, eylem çağrılarını desteklememiştir.⁴⁷⁷

Jabotinsky'in ateşli militarist söylemiyle Betar'a katılan Yahudi radikal gençler, çok geçmeden onun sadece konuşan ve harekete geçmeyen biri olarak gördüler. Özellikle Polonyalı Betar üyeleri Polonya'nın kurtuluşu için mücadele eden Jozef Pilsudski'den ilham aldılar. Pilsudski askerî gücün önemi üzerinde belagatli bir şekilde yazmanın yanında onu tanımlanan somut hedefler için etkili bir şekilde kullanması radikal Yahudi gençleri etkilemiştir.⁴⁷⁸ Fakat Jabotinsky 1933'te Tel Aviv'de suikastle öldürülen Arlosoroff olayından sonra 1934 yılında Londra'da Ben Gurion ile anlaşmış ve şiddet konusunda kendini sınırlandırmayı taahhüt etmiştir.⁴⁷⁹ Böylece Jabotinsky Haganah'ın uyguladığı genel olarak "Havlagah Doktrini" olarak bilinen kendini kısıtlama, rasyonel ve sınırlı güç kullanma anlayışını benimsemiş oluyordu.⁴⁸⁰ Revizyonist Siyonistlerin bir kısmı liderlerinin bu tutumundan rahatsızlık duyuyordu. Çok geçmeden Menachen Begin bu pasif durumu eleştiren bir söylem benimsemiştir.

Polonya doğumlu olan Begin, Betar içinde yükselmiş ve kısa zamanda Jabotinsky'e karşı güçlü bir blok oluşturmuştur. 1938 yılındaki Betar konferansında kürsüye çıkan Begin, siyasi Siyonizmin mıyadını doldurduğunu askerî mücadele zamanının geldiğini savunmuştur. Begin konuşurken Jabotinsky ona sırtını dönerek cevap vermişti. Arlosoroff suikastından sonra "elimi sadece savunma için kardıracağım" diyen Jabotinsky'e karşı Begin, "elimi halkımın savunması ve vatanımın fethi için kaldıracacağım" diye cevap vermişti.⁴⁸¹ Harekete geçmek için sabırsızlanan genç Betarlılar Begin'i takip etmiş ve Haganah Bet'e (İkinci Savunma) katılmışlardır.⁴⁸² Haganah Bet 10 Nisan 1931 yılında işçi Siyonizminin 1929 olaylarındaki pasif duruşuna bir tepki olarak Revizyonist kampa mensup olan ve Haganah'ın 1929 yılında Kudüs şubesinin başına getirilen Avraham Tehomi ve arkadaşları tarafından kurulan

⁴⁷⁷ Sprinzak, *The ascendance of Israel's radical right*, ss. 25-26.

⁴⁷⁸ Kaplan, *The Jewish radical right*, s. 8; Shindler, *The triumph of military Zionism*, s. 138.

⁴⁷⁹ "Arlosoroff Murder", *Jabotinsky Institute in Israel National Culture -Zionist Heritage*, (18.03.2022), <http://en.jabotinsky.org/zeev-jabotinsky/life-story/arlosoroff-murder/>.

⁴⁸⁰ Meir Chazan, "The Dispute in Mapai over 'Self-Restraint' and 'Purity of Arms' During the Arab Revolt", *Jewish Social Studies*, C. 15, S. 3 (2009), s. 89, doi:10.2979/jss.2009.15.3.89.

⁴⁸¹ Brenner, *The Iron Wall: Zionist Revisionism from Jabotinsky to Shamir*, s. 74.

⁴⁸² Kaplan, *The Jewish radical right*, s. 9.

Yahudi yeraltı örgütüydü.⁴⁸³ Örgüt Haganah'ın 1931'deki savunma doktrini olan kısıtlama politikasına karşı silahlı misilleme yapmayı savunmuştur.⁴⁸⁴ Bu örgütün liderleri Jabotinsky'nin pasif duruşuna karşı daha aktif, Haganah'ın savunma eksenli politikasına karşılık daha proaktif bir hareket tarzı benimseyerek kendilerini Jabotinsky ve Haganah'ın kısıtlayıcı politikasından kurtarmışlardır.⁴⁸⁵ Ulusun bağımsızlığını askerî mücadelede gören bu grup, mücadele tarzını yeraltı milis kuvvetler oluşturarak gerçekleştirmiştir.

Haganah Bet örgütünü kuran Tehomi ve bazı Revizyonist arkadaşları Haganah ile Etzel'i birleştirmek için tekrar Haganah'a dönmüş olsa da bir birleşme gerçekleşmemiştir.⁴⁸⁶ Fakat artan Arap saldırılarına karşın iki örgüt işbirliği yapmış ve Kudüs gibi yerlerde mevziler iki örgüt arasında paylaştırılmıştır. İki örgüt Ramat Gam'da ortak bir komutanlık kurmuştur.⁴⁸⁷ Nisan 1937'deki Arap İsyanı sırasında örgütün yarısı Haganah'a dönmüş olsa da Betar gençlerinin katılımıyla örgüt üye sayısını artırmıştır. Betar gençlerin katılımı ile Jabotinsky'nin etkisi artmış ve yeni örgüt onun otoritesini kabul edip yeni bir Irgun Zeva'i Leumi (Ulusal Askerî Örgüt-İbranice kısaltması= Etzel) oluşturmuştur.⁴⁸⁸ Örgütün sembolü İngiliz manda haritası üzerinde süngü ve tüfeği tutan el ve altında İbranice “כך כך” (ancak böyle) şıloganı yazılmaktaydı.⁴⁸⁹ Sembol ilk olarak Polonyalı Yahudiler tarafından yayına hazırlanan “Jerozolima Wyzwolona” (Özgür Kudüs) dergisinin kapağı için hazırlanmıştı.⁴⁹⁰ Ayrıca örgütün en radikal üyelerinden biri olan Şair Avraham Stern'in “Chayalim Almonim” (Meçhul Asker) şiiri örgütün marşı olarak kullanılmıştır.⁴⁹¹ Korku kan ve üniformasız

⁴⁸³ Pedahzur, Perliger, *Jewish terrorism in Israel*, s. 12; Shindler, *The Rise of the Israeli Right*, s. 175.

⁴⁸⁴ Kovel, *Overcoming Zionism*, s. 61; “Background & Overview of the Irgun (Etzel)”, *Jewish Virtual Library: A Project of Aice*, (22.03.2022), <https://www.jewishvirtuallibrary.org/background-and-overview-of-the-irgun-etzel>.

⁴⁸⁵ Kaplan, *The Jewish radical right*, s. 9.

⁴⁸⁶ “Avraham Tehomi”, *Jewish Virtual Library: A Project of Aice*, (24.03.2022), <https://www.jewishvirtuallibrary.org/avraham-tehomi>.

⁴⁸⁷ The Irgun Site, “Restrain and Retaliation”, *ETZEL*, (25.03.2022), <https://etzel.org.il/english/index.html>.

⁴⁸⁸ “Background & Overview of the Irgun (Etzel)”.

⁴⁸⁹ Shelef, “From ‘Both Banks of the Jordan’ to the “Whole Land of Israel”, s. 128.

⁴⁹⁰ The Irgun Site, “The Irgun Abroad”, *ETZEL*, (09.05.2022), <https://etzel.org.il/english/index.html>.

⁴⁹¹ Zev Golan, *Stern: The Man and His Gang*, Tel Aviv: Yair Publishing, 2011, s. 19.

isimsiz askerlerden bahseden şiir, Stern öncülüğünde kurulan Lehi'nin marşı olarak da kullanılmıştır.⁴⁹²

Şekil 5: Etzel'in Sembolü

Kaynak : אצ"ל, סמל האצ"ל : <https://etzel.org.il/tmunot/frame.htm>. (24.03.2022)

Jabotinsky'nin etkisiyle yeni oluşturulan örgüt, “Havlagah Doktrini”ni bir süre uygulamış olsa da liderliği devralan David Raziel ve Avraham Stern bu politikayı terk etmiş ve “Aktif Savunma” olarak adlandırdığı yeni bir politika benimsemişlerdir.⁴⁹³ Bu politika çerçevesinde Araplar ve İngilizleri hedef alan bombalama eylemleri gerçekleştirilmiştir.⁴⁹⁴ Arap hedefleri sivillerden oluşurken, İngiliz hedefleri ise daha sembolik olanlardan seçilmekteydi.⁴⁹⁵ Hayfa ve Roşh Pina’da Arap kahvehaneleri bombalaması, Teberiya ve Safed arasındaki Arap sivil otobüsleri dahil ve 14 Kasım

⁴⁹² יעקב בנאי (מזל), חיילים אלמונים: ספר מבצעי לח"י, תל אביב: הוצאת יאיר, 2003, s. 14.

⁴⁹³ Shindler, *The triumph of military Zionism*, s. 194; Shindler, *The Rise of the Israeli Right*, ss. 181-83.

⁴⁹⁴ Emmanuel Katz, *Lechi: Fighters for The Freedom of Israek (F.F.I)*, çev. Herzlia Dopkin, Tel Aviv: Yair Publishing, 1987, s. 4.

⁴⁹⁵ Pedahzur, Perliger, *Jewish terrorism in Israel*, ss. 13-14.

1937 yılında “Kara Pazar” olarak bilinen sivil Araplara karşı bir dizi terör eylemlerine başvurulmuştur.⁴⁹⁶

Etzel, bu dönemde Filistin Polis Gücü Suç Soruşturma Departmanı’nın Yahudi bölümü başkanı olan Ralph Carnes’i Yahudi tutuklulara sert davranması nedeniyle 26 Ağustos 1939 yılında suikastle öldürmüştür.⁴⁹⁷ Manda yönetimi ise bu eylemleri gerçekleştirenlerin bazılarını tutuklamış ve suçlu bulunanlar cezalandırılmıştır. Örneğin Arap sivillere karşı şiddet kullanarak misilleme yapan Etzel üyelerinden Shlomo Ben Yosef İngiliz yetkililerce tutuklandıktan sonra asılarak idam edilmiştir.⁴⁹⁸ İngilizler Filistinden çekilene kadar Ben Yosef gibi Yahudi yeraltı örgütlerine mensup birçok kişiyi idam etmiştir.

19 Mayıs 1939’da Razi’el’in tutuklanmasıyla Etzel Hanoch Klai ve Avraham Stern öncülüğünde İngilizlere karşı misilleme kararı almış ve bu karar çerçevesinde İngiliz ordu iletişim şebekeleri ile bazı demiryolu hatları havaya uçurulmuştur.⁴⁹⁹ Razi’el’in tutuklanması üzerine Arlosoroff cinayetinden sonra kısıtlama politikasını uyan Jabotinsky, Temmuz 1939’da Yahudi gençlerine hitap eden bir makale kaleme alarak işçi siyonizminin pasif politikasını eleştirmiş ve Yahudi gençlerine tek kurtuluşun kılıçtan geçtiğini telkin etmiştir.⁵⁰⁰ İngilizler ise artan saldırılar karşısında Etzel’e yönelik operasyonlarını daha da sıklaştırmıştır.

31 Ağustos 1939’da İngilizler, aralarında Hanoch Kalai, Avraham Stern ve Aharon Heichman gibi üst düzey Etzel üyeleri dahil beş kişiyi daha tutuklamıştır. Bir gün sonra Almanya’nın Polonya’yı işgal etmesiyle İngiliz yöneticilerine bir mektup yazan David Razi’el, Hitler’i Yahudilerin baş düşmanı olarak ilan etmiş ve ortak düşmana karşı İngilizlere birlikte hareket etmeyi teklif etmiştir. Bunun üzerine İngilizlerle ittifak yapmayı taahhüt eden Razi’el ve tutuklu diğer Etzel üyeleri serbest bırakılmıştır.⁵⁰¹ Razi’el’in serbest bırakılmasıyla Etzel içinde savaş boyunca izlenecek politika ile ilgili bir tartışma başlamıştır.

⁴⁹⁶ Shindler, *The Rise of the Israeli Right*, ss. 181-82.

⁴⁹⁷ Pedahzur, Perliger, *Jewish terrorism in Israel*, ss. 14-15.

⁴⁹⁸ “Background & Overview of the Irgun (Etzel)”.

⁴⁹⁹ The Irgun Site, “The Split Within The Irgun”, *ETZEL*, (25.03.2022), <https://etzel.org.il/english/index.html>.

⁵⁰⁰ Vladimir Jabotinsky, “What Has Been Evacuated”, *The Jewish Herald*, (07.1939).

⁵⁰¹ The Irgun Site, “The Split Within The Irgun”.

Raziel savaş esnasında Nazi Almanya'sıyla savaşan Britanya ile tek taraflı bir ateşkes ilan etmeyi savunken, Avraham Stern ise bu durumu manda rejiminden siyasi tavizler koparmak için bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Avraham Stern öncülüğünde Etzel içinde küçük bir grup, 1940 yılında Etzel'den ayrılarak Lehi (Lohamei Herut Yisrael, İsrail Özgürlük Savaşçıları) örgütünü kurmuştur.⁵⁰² Etzel ise ortak düşmana karşı birlikte hareket etmeyi tercih eden bir politika benimsemiştir. Bu politika çerçevesinde 1941 yılında Irak'ta İngiliz karşıtı isyan başlatan Raşit Ali Geylani'ye karşı İngiliz operasyonuna Etzel lideri Raziel de katılmış ve Alman uçaklarının saldırısında öldürülmüştür.⁵⁰³ Raziel'in ölüümüyle yerine Yaakov Meridor geçmiş ve örgütün aldığı darpeden sonra ancak bir sene sonra toparlanabilmiştir.⁵⁰⁴ Menachen Begin'in liderliği devralana kadar atıl bir durumda kalmıştır.

Mayıs 1942'de Begin Etzel'in liderliğine getirildiğinde Raziel döneminden beri uygulanan İngilizlerle yapılan ateşkesi ortadan kaldırmıştır. Savaş boyunca Avrupa'da Yahudilere karşı uygulanan kıyıma rağmen İngilizlerin Beyaz Kitap hükümlerini esnetememesi ve Yahudi göçüne izin vermemesi, Begin için ateşkesin bozulması için yeterliydi.⁵⁰⁵ Begin'e göre Yahudi mültecilerin Filistin'e girişi İngilizler tarafından kısıtlanması Yahudilere ölüm cezası anlamına geldiğini ve nihayetinde cezayı uygulayanın da Hitler olduğunu savunmuştur.⁵⁰⁶ Bu fikirler kısa sürede yerini İngiliz karşıtı eyleme bırakmış ve 1944'te Etzel İngiliz manda yönetiminin sivil ve askerî karakollarına karşı saldırılar başlatmıştır.⁵⁰⁷ Diğer tarafta hali hazırda zaten İngilizlerle savaşan Lehi, İngilizlerin Ortadoğu komiseri Lord Moyne'ye suikast düzenlemiştir.

Lord Moyne'nin öldürölmesi üzerine Haganah öncülüğünde kod adı "Av mevsimi" olan operasyonlarla Etzel ve Lehi'nin çoğu militanı takip edilip yakalamıştır.⁵⁰⁸ Önemli miktarda militanları yakalanmasına rağmen Etzel tamamen bitmemiştir. Bununla beraber duvarlara ve elden ele dağıtılan bir ilanda İbranice "halk için savaş

⁵⁰² Shlomo Shpiro, "The Intellectual Foundations of Jewish National Terrorism: Avraham Stern and the Lehi", *Terrorism and Political Violence*, C. 25, S. 4 (2013), ss. 606-20.

⁵⁰³ Pedahzur, Perliger, *Jewish terrorism in Israel*, s. 15.

⁵⁰⁴ Brenner, *The Iron Wall: Zionist Revisionism from Jabotinsky to Shamir*, s. 90.

⁵⁰⁵ The Irgun Site, "The Revolt is Proclaimed", *ETZEL*, (28.03.2022), <https://etzel.org.il/english/index.html>.

⁵⁰⁶ Joseph Heller, *The Stern Gang: Ideology, Politics and Terror, 1940-1949*, Routledge, 2012, s. 112.

⁵⁰⁷ Shindler, *The Rise of the Israeli Right*, s. 213.

⁵⁰⁸ The Irgun Site, "The Hunting Season", *ETZEL*, (11.04.2022), <https://etzel.org.il/english/index.html>.

zamanı, çocukları için askere alınma zamanı” yazan bir ilan yayarak seferberlik çağrısı yapmıştır.

עת מלחמה לעם-

עת גיוס לבניו.

Şekil 6: Etzel'in Halkı Savaşa Çağırın Broşürü

Kaynak: <https://etzel.org.il/english/index.html>

İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngilizlerin Beyaz Kitap hükümleri ve Filistin politikasını değiştirmeyeceğini ilan etmesi Siyonist yöneticilerde hayal kırıklığına neden olmuştu.⁵⁰⁹ Bununla birlikte Almanya'daki kamplardan kaçan Yahudilerin İngilizler tarafından ülkeye alınmaması ve Avrupa'ya geri göndermesi üzerine Haganah, Etzel ve Lehi örgütleri arasında bu politikaya karşı Kasım 1945'te ortak bir askerî direniş hareketi kurulmuştur.⁵¹⁰ Bunun üzerine direniş hareketi kısa süre sonra İngilizlere karşı terör politikası yürütmüştür. Haganah demiryollarına, Etzel mültecileri engelleyen devriye botlarına ve Lehi ise Hayfa'daki rafineri istasyonu saldırı düzenlemiştir. Bu saldırıları polis karakolları, radyo verici istasyonları ve askerî havaalanları gibi yerler izlemiş ve akabinde İngilizler askerî kuvvetlerini artırmak zorunda kalmıştır.⁵¹¹ İngilizler Haziran 1946'da 17000 askerî katıldığı ve “Kara Sebt” olarak bilinen günde Haganah, Etzel ve Stern örgütlerine operasyon düzenlemiştir. Bu operasyonlarda 2700 militan tutuklanmış ve silah depoları ele geçirilmiştir.⁵¹² Bunun üzerine Birleşik Direniş Hareketi Etzel'e misilleme yapması için yetki vermiştir.

⁵⁰⁹ The Irgun Site, “The United Resistance (Tnuat Hameri)”, *ETZEL*, (26.04.2022), <https://etzel.org.il/english/index.html>.

⁵¹⁰ Montefiore, *Kudüs*, s. 463.

⁵¹¹ Brenner, *The Iron Wall: Zionist Revisionism from Jabotinsky to Shamir*, s. 93.

⁵¹² Pedahzur, Perliger, *Jewish terrorism in Israel*, s. 23.

Etzel, Kara Sebt'ten bir ay sonra Temmuz 1946'da İngiliz ana askerî karargâhı olarak kullanılan King David Otelin'e yönelik bir gözdağı yapma planı hazırlamıştır. Plana göre uyarı yapıldıktan sonra otelin idari ve askerî kanadını havaya uçururacaktı fakat bişeylerin ters gitmesiyle 91 kişi ölmüş ve 476 kişi yaralanmıştır. Saldırıdan sonra Birleşik Direniş Hareketi sonlanmıştır.⁵¹³ Saldırı emrini Haganah vermesine rağmen oluşan ağır kayıplardan sonra endişeye kapılan Siyonist yöneticiler, saldırıyı kınamıştır.⁵¹⁴ Hatta Ben Gurion bir Fransız gazetesi olan "France Soir"e verdiği röportajda Etzel'i "Yahudi halkının düşmanı" olarak gördüğünü belirtmiştir. Tüm bu açıklamalara rağmen resmi Siyonist yönetimi saldırıyla anılmamak için Etzel'e saldırıyı üstlenmesi talimatını Haganah'ın komutanı Moshe Sneh aracılığıyla vermiştir. Bunun üzerine bir ilan yayınlayan Etzel, saldırıyı tek başına üstlenmek zorunda kalmıştır.⁵¹⁵ Direniş hareketi sonlandıktan kısa bir süre sonra Haganah İngilizlerle ateşkes imzalarken Etzel ve Lehi eylemlerine devam etmişlerdir.

3.4.2. Lehi

1934'te Etzel'in üst düzey komutanlarından olan Avraham Stern, Polonya ve diğer Avrupa ülkelerinden silah tedarik etmekle görevlendirilmişti. Bu dönemde tedarik ettiği silahları Yahudi göçmenlerinin bavul ve sandıklarıyla Filistine taşıyordu. 1938 yılında Polonya hükümetiyle bir silah anlaşması imzalamasını sağlamış ve Polonya ordusun refakatinde Etzel depolarına nakledilen silahlar, daha sonra farklı yollarla Filistin'e gönderilmiştir.⁵¹⁶ Fakat 1939'da Raziël'in tutuklanmasıyla apar topar Filistin'e çağrılan Stern, o tarihten sonra gittikçe Etzel'e karşı muhalif bir tutum sergilemeye başlamıştır.

Mayıs 1939'da İngilizlerin ilan ettiği Macdonald Beyaz Kitabı'nda manda yönetimi Yahudi devletinin kurulması politikasından geri adım atmıştır. Bununla beraber manda yönetimi Yahudi göçünü kısıtlayarak Arap tarafının onayına bağlamıştır.⁵¹⁷ 1939 tarihli Beyaz Kitap Etzel içinde Avraham Stern öncülüğünde bir muhalif hizbin oluşmasını sağlamıştır. Stern bu dönemde İngiliz karşıtı terör kampanyasını devam etmeyi

⁵¹³ Avi Shilon, *Menachem Begin: A Life*, New Haven ; London: Yale University Press, 2012, s. 90.

⁵¹⁴ 1999 בתן ילין מור, *לוחמי חרות ישראל: אנשים, רעיונות, עלילות*, תל אביב: הוצאת יאיר, s. 327.

⁵¹⁵ The Irgun Site, "The Bombing of The King David Hotel", *ETZEL*, (04.05.2022), <https://etzel.org.il/english/index.html>.

⁵¹⁶ "Background & Overview of the Irgun (Etzel)".

⁵¹⁷ Cohn-Sherbok, El-Alami, *The Palestine-Israeli Conflict A Beginner's Guide*, s. 42.

savunmuştur.⁵¹⁸ Fakat Etzel'in üst rütbeli yöneticilerinin İngilizlerle birlikte hareket etmesi Stern ve arkadaşları için bir sorun oluşturmaktaydı. Bu sorun Razi'el ve Stern arasında bir krize neden olunca Stern, Haziran 1940'da Etzel'den ayrılarak Lehi örgütünü kurmuştur.⁵¹⁹

Stern şiddet konusunda Jabotinsky'i ve onun izinden giden Etzel'i yumuşak görüyordu.⁵²⁰ Jabotinsky'nin kısıtlayıcı paradoksundan kendini tamamen kurtaran Stern öncülüğündeki Lehi, Brit Habiryonim'in mirasısını tekrar diriltmiş ve Razi'el'in İngilizlerle ittifakına karşılık İngilizlere açık bir isyan başlatmıştır.⁵²¹ Ancak Lehi Etzel kadar operasyon kabiliyetine sahip olmadığı gibi operasyonlarını finanse edecek parasal kaynaklardan da mahrumdu. Bunun için operasyonlarını finanse etmek için başarısız banka soygunlarına girişmiştir. Ocak 1942'de başarısız bir banka soygununda iki Yahudinin öldürülmesi ve Lod'da İngiliz polis komuta merkezine yaptığı saldırıda da iki Yahudi polisin öldürülmesiyle Yahudi yetkililerin İngilizlerle birlikte bu gruba karşı işbirliği yapmaya sevk etmiştir. Bu işbirliğinin sonucunda grubun çoğu militanı tutuklanmıştır.⁵²² Resmi Yahudi yetkililerin İngilizlerle işbirliği yaparken Lehi de İngilizlerin düşmanı olan Almanya'ya yakınlaşmıştır.

Stern Ocak 1941 yılında Lübnan'ı ziyaret eden Alman Dışişleri Bakanlığı Yakınoğru Dairesi Başkanı Dr. Werner Otto Von Hentig ile görüşmesi için Naftali Lubenczik'i göndermiştir. Lubenczik, *"Hitler'in Yahudi Filistin'inin egemenliğini garanti etmesi halinde, başta Ortodoks Siyonistler olmak üzere kendi halkına karşı Nasyonal Sosyalistlerle işbirliği içinde çalışmayı önermiştir."*⁵²³ Manda yönetimi, Haganah ve Etzel'in işbirliği ile Naftali Lubentchik Beyrut dönüşünde Akka'da tutuklanmış ve bir yıl sonra 1942'de Stern bu işbirliğinin sonucunda İngiliz polisi tarafından Tel Aviv'de öldürülmüştür.⁵²⁴ Çoğu üst düzey yöneticileri tutuklanan Lehi bitme noktasına gelmiştir.

⁵¹⁸ Shavit, *Jabotinsky and the revisionist movement, 1925-1948*, s. 189.

⁵¹⁹ Pedahzur, Perliger, *Jewish terrorism in Israel*, ss. 15-16.

⁵²⁰ Kovel, *Overcoming Zionism*, s. 62.

⁵²¹ Sprinzak, *The ascendance of Israel's radical right*, ss. 25-27.

⁵²² Pedahzur, Perliger, *Jewish terrorism in Israel*, s. 16.

⁵²³ Nechemia Ben-Tor, "Foreign Relations during World War II – Freedom Fighters of Israel Heritage Association", *Freedom Fighters of Israel Heritage Association (FF-LEHI)*, (12.04.2022), <https://lehi.org.il/en/foreign-relations-during-world-war-ii/>; Tamir, *Hebrew Fascism in Palestine, 1922-1942*, s. 2.

⁵²⁴ Katz, *Lechi: Fighters for The Freedom of Israek (F.F.I)*, s. 13; Cohn-Sherbok, El-Alami, *The Palestine-Israeli Conflict A Beginner's Guide*, s. 45; Black, *Komşular ve düşmanlar*, s. 2.

Yahudilerin diasporada pasif bir eğilim kazandığını ileri süren Stern, onları bu durumdan kurtarmayı amaçlamıştır. Genel olarak Etzel gibi seküler bir anlayışa sahip olsa da entelektüel söylemlerinde din ve milliyetçilik arasında yakınlağa dikkat çekmişlerdir.⁵²⁵ İsrail (Scheib) Eldad yazılarıyla Stern'in mirasını onun ölümünden sonra da devam ettirmiştir. Fakat her ne kadar Eldad yazılarında Stern'i övse de Lehi ideolojisinde romantizm ve mistisizmden pragmatizme bir geçiş yaşanmıştır. Grubun öncülerinden olan Yizhak Shamir ve Eliahu Giladi'nin Eylül 1942'de hapisneden kaçmasıyla ve bir sene sonra Stern'in Polonya'daki yardımcısı Natan Yelin-Mor'un hapisneden kaçmasıyla Lehi tekrar dirilmiştir.⁵²⁶ Yizhak Shamir öncülüğünde tekrar ayağa kalkan Lehi için en büyük sorunlardan biri kendi içindeki liderlik mücadelesiydi. Liderliğe aykırı hareket eden Eliahu Giladi'nin fikirleri Yahudi radikalizminin en uç kısmını temsil ediyordu. Giladi sadece Arap ve İngilizlere karşı değil Yahudi liderlere de suikast yapmayı savunmuştur. Fikirleri ve itaatsizliğinden dolayı Lehi tarafından 1943 yılında idam edilmiştir.⁵²⁷ Giladinin idamından sonra Lehi'nin iç bütünlüğünü sağlanmış ve tekrar baş düşmanı olarak gördüğü İngilizlere karşı eylemlerine devam etmiştir.

Lehi, Filistin'de İngiliz yüksek komiseri olan Sir Harold MacMichael'e karşı en az yedi suikast girişiminde bulunmasına rağmen başarılı olamamıştır.⁵²⁸ Lehi'nin kendinden tekrar söz ettiren eylemlerinin en büyüğü 6 Kasım 1944'te İngilizlerin Ortadoğu Yüksek Komiseri Churchill'in yakın dostu Lord Moyne'ye Kahire'de suikastle öldürmesiydi.⁵²⁹ 6 Kasım 1944'te iki Lehi militanı Eliyahu Hakim ve Eliyahu Bet-Zuri suikastı gerçekleştirdikten sonra olay yerinde yakalanarak 10 Ocak 1945'te idam edilmişlerdir.⁵³⁰ Bu olaydan sonra ittifak ve düşmanlıkların hızlı bir şekilde değiştiği bir dönem başlamıştır. İngiliz- Haganah ittifakı, Etzel ve Lehi'ye yönelik Av Mevsimi operasyonlarıyla sonuçlanmış. İngilizlere karşı Haganah, Etzel ve Lehi ittifakı ise King David ve Lehi tarafından Tel Aviv'de İngiliz ordu üssüne yönelik kanlı

⁵²⁵ Pedahzur, Perliger, *Jewish terrorism in Israel*, s. 11.

⁵²⁶ Shindler, *The Rise of the Israeli Right*, s. 203.

⁵²⁷ Nachman Ben-Yehuda, *Political Assassinations by Jews: a Rhetorical Device For Justice*, Albany, NY: State University of New York Press, 1993, s. 183.

⁵²⁸ Shindler, *The Rise of the Israeli Right*, s. 213; Pedahzur, Perliger, *Jewish terrorism in Israel*, ss. 17-18.

⁵²⁹ Brenner, *The Iron Wall: Zionist Revisionism from Jabotinsky to Shamir*, s. 91.

⁵³⁰ 2010, בחמיה בן-תור, ספר תולדות לוחמי חירות ישראל (לח''), כרך שני 1944-1945, ירושלים: הוצאת יאיר, s. 195; The Irgun Site, "The Hunting Season".

operasyonlarıyla bitmiştir.⁵³¹ Birleşik Direniş Hareketi'nin sonlanmasıyla Lehi İngiliz hedeflerine karşı Birleşmiş Milletler paylaşım planı ilan edildiği döneme kadar kanlı birçok saldırı düzenlemiştir.⁵³² Kanlı bir dönem sonunda daha fazla dayanamayan İngilizler, sorunu Birleşmiş Milletler'e havale etmiştir. BM'nin paylaşım planı çevrevesinde Yahudi devleti dışında kalan Kudüs Lehi için kabul edilemez olarak görülüyordu.

Bölünme planı sonrası Lehi'nin Kudüs tümeni olan Pelah'ın komutanı Yehoşua Zatler ve arkadaşları Kudüs'ün vazgeçilmezliğini, benzersizliğini ve ona bağlılığını bildiren bir sembole ihtiyaç olduğunu bildirmişlerdir.⁵³³ Bunun için Yahudi kutsal kitabı Tanah'ta Tehilim bölümünde (Türkçesi Mezmurlar, Kuran'da Zebur) geçen "Ey Yeruslaim, Seni unutursam sağ elim kurusun"⁵³⁴ sözlerini esas alan bir sembol oluşturmuşlardır. Sağ elin iki parmağı havada tutulmuş yarı sıkılmış bir yumruk Sembol olarak kullanılmıştır. Bu Sembol ile Kudüs'ten asla vazgeçmeyeceğini ilan eden Lehi'nin bu tutumu, İsrail Devleti kurulduktan sonra Revizyonistlerin partisi olan Herut ve onun günümüzdeki temsilcisi Likud tarafından da ateşli bir şekilde savunulmaktadır.

⁵³¹ Pedahzur, Perliger, *Jewish terrorism in Israel*, ss. 24-25.

⁵³² Nechemia Ben-Tor, "May 1948-1947 – Freedom Fighters of Israel Heritage Association", *Freedom Fighters of Israel Heritage Association (FF-LEHI)*, (05.05.2022), <https://lehi.org.il/en/may-1948-1947/>.

⁵³³ "סמל-לח"י-חדש (סמל לח"י חדש – העמותה להנצחת מורשת לח"י", "לח"י", 09.05.2022), <https://lehi.org.il/he/שחדש-לח-י-סמל/>.

⁵³⁴ Mezmurlar 137:5 *Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)*.

Şekil 7: Lehi Sembolü

Kaynak: <https://lehi.org.il/he/סמל-לחי-הדש/>

Lehi ve Etzel Revizyonist sağcı geleneğin radikal anlayışını sürdürürken, İşçi Siyonizmin radikal geleneğini ise bu dönemde Palmach temsil etmekteydi.

3.4.3. Palmach

Arapların Yahudilere karşı ilk isyanı Nisan 1920’de gerçekleşmiştir. Bu saldırıdan bir yıl sonra Yahudilere yönelik Arap saldırılarında 43 kişi ölmüş ve 134 kişi yaralanmıştır. Bu saldırılara karşı koymak için Yahudiler arasında bir savunma örgütü kurma fikri güçlü bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır.⁵³⁵ Dünya Siyonist Örgütü tarafından atanan Filistin’deki Yahudi işlerini yürüten Vaad Hatzirim (Delegeler Konseyi-1929’da Yahudi Ajansı olmuştur) Jabotinski’yi Yahudi meşru müdafa örgütü kurması konusunda yetkilendirmiştir. Bunun üzerine Jabotinsky Yahudi savunma örgütü olan Haganah’ı (savunma) kurmuştur.⁵³⁶

İkinci Dünya Savaşı’nda Nazilerin Kuzey Afrika’da hızlı ilerleyişi, Suriye ve Lübnan’da Vichy rejimi altına girmesiyle Yişuv, birçok cepheden tehdit algılamıştır. Bunun üzerine 1941 yılında Haganah’tan daha büyük askerî milislere duyulan ihtiyaç

⁵³⁵ “The Establishment of the Irgun”, *Jewish Virtual Library: A Project of Aice*, (24.03.2022), <https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-establishment-of-the-irgun>.

⁵³⁶ The Irgun Site, “The Establishment of The Irgun”.

neticesinde Yitzhak Sadeh tarafından Haganah çatısı altında yeni bir askerî örgüt kurulmuştur.⁵³⁷ Yeni askerî örgüt Plugot Hamachatz (kısaca Palmach-Vurucu güç) olarak bilinen ve kibutz kökenli yarı zamanlı bir askerî kuvvetti. Palmach, ilk olarak iki binden fazla kadın ve erkek ile toplamda dokuz bölükten oluşmaktaydı.⁵³⁸ Palmach'ın ilk operasyonu İngilizlerle birlikte Vichy rejimine karşı Suriye ve Lübnan'ın güneyine yönelikti. Bu operasyonda belirli geçiş yollarının emniyetini, Litani Nehri üzerindeki köprülerin güvenliğini ve İngiliz kuvvetlerinde yer alan Avusturalya birliğinin belirli yerlere naklini sağlama görevlerini Palmach, üstlenmiştir.⁵³⁹

Haganah kontrolü altında olan Palmach, Yitzhak Sadeh tarafından yönetiliyordu. İsrail ordusunda savaşı sürdüren ve İsrail siyasetine yön veren çoğu kişi Palmach'ta eğitim almıştır. Yitzhak Rabin, Chaim Bar-Lev, David Elazar, Moshe Dayan ve Yigal Alon en tanınan Palmach üyeleri idi.⁵⁴⁰ Palmach'ın en önemli özelliği ise üyelerinin Kibutz'larda olmasıdır. Bundan dolayı bu askerî gücün üyeleri kibutzlarda çalışan işçilerden oluşmaktaydı.⁵⁴¹ Palmach'ın bayrağı ve sembolü de bu işçi yerleşim birimleri ile askerî güç arasındaki ilişkiden esinlenerek oluşturulmuştur.⁵⁴² Kibutz yerleşimleri tarıma dayandığı için bu yerleşimlerde çalışan İşçileri sembolize eden iki başak ve arasında yer alan kılıç ile işçiler ile askerî gücü birleştiren bir sembol kullanmıştır.

⁵³⁷ Eran Kaplan, Derek J. Penslar (ed.), "Origins of the Palmach (1941–42)", *The Origins of Israel, 1882–1948 A Documentary History*, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2011, s. 293.

⁵³⁸ "The Palmach", (02.09.2022), <https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-palmach>.

⁵³⁹ Yitzhak Sadeh, "The Palmach's First Operations (1944)", *The Origins of Israel, 1882–1948 A Documentary History*, ed. Eran Kaplan, Derek J. Penslar, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2011, ss. 297-98.

⁵⁴⁰ Herzog, *The Arab-Israeli wars*, ss. 18-19.

⁵⁴¹ העמותה לחקר כוח המגן על שם ישראל: יחיעם ויץ, ed. מאיר פעיל, "פלמ"ח- ייחודו הצבאי", פלמ"ח- שתי שיבולים וחרב 2000, ישראל גלילי-משרד הביטחון ההוצאה לאור, s. 36.

⁵⁴² "02.09.2022)", (סמל הפלמ"ח ודגלו", <https://www.palmach.org.il/history/database/?itemId=5934>.

Şekil 8: Palmach Sembolü

Kaynak: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-palmach>

Palmach'ın sembolü gibi onun marşı da devrimci ve öncü Sovyet projesine bağlı ve onun imajına uygun olarak Kızıl Ordu Melodisiyle söylenmiştir. Kibutz ortak yaşamının bir üyesi ve Palmach'ın kültür işlerinden sorumlu Zerubavel Gilad tarafından sözleri yazılan Palmach marşı 1943'te David Zahavi tarafından daha geleneksel ve daha az askerî çağrışım yapan bir şekilde tekrar bestelenmiştir.⁵⁴³

Bilindiği gibi Kibutz geleneğinden gelenler sol radikal unsurlar barındırıyorlardı. Özellikle başlıca kibutz lideri Yitzhak Tabenkin bu anlayışa öncülük ediyordu. Palmach da bu anlayışa sahip kişilerin çoğunlukta olduğu bir askerî örgüt olmuştur. İngilizlerin izni ile kurulan Palmach, Alman işgal bölgelerinde İngilizlerle birlikte gizli operasyonlar düzenlemiştir. Örneğin Vichy Fransa'nın elinde bulunan Lübnan ve Suriye'ye yönelik İngiliz operasyonlarına Palmach da katılmıştır.⁵⁴⁴ Ayrıca Palmach, Kuzey Afrika ve Avrupa'dan Holokostan kaçan mültecileri kurtarma operasyonları ile

⁵⁴³ Zerubavel Gilad, "The Palmach Anthem (1941)", *The Origins of Israel, 1882–1948 A Documentary History*, ed. Eran Kaplan, Derek J. Penslar, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2011, s. 302.

⁵⁴⁴ "02.09.2022), (תקציר תולדות הפלמ"ח", <https://www.palmach.org.il/history/about/>.

bazı istihbarat faaliyetlerinde bulunmuştur.⁵⁴⁵ Bu operasyonlardan sonra İngilizler Palmach'ı lağvetmek istemiş olsa da bunu başaramamış ve örgüt, yealtına inmiştir. 1947 BM paylaşım planıyla başlayan ve İngilizlerin çekilmesiyle İsrail için bağımsızlık savaşına dönüşen savaşta en hazır durumda olan askerî kuvvet Palmach'tı. Bağımsızlık savaşında Haganah'ın on iki tugayından üçü (Iftach, Harel ve Negev) Palmach tarafından yönetilmiştir.⁵⁴⁶

Palmach 1944 yılında öldürülen Lord Moyne suikastından sonra İngilizlerin Etzel ve Lehi örgütlerine yönelik başlattığı "Av Mevsimi" operasyonlarında İngilizlerle birlikte yedi ay boyunca işbirliği yapmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizlerin verdiği sözleri tutmadığı gerekçesiyle Palmach, Haganah, Etzel ve Lehi ile birlikte İngilizlere yönelik Birleşik Direniş Hareketi'ni kurmuş, King David Oteli saldırısına kadar bu birliktelik devam etmiştir.⁵⁴⁷ 1947 BM paylaşım planı ilan edilmesiyle bu örgütler, Araplara karşı ittifak yapmış ve bağımsızlık savaşında beraber hareket etmişlerdir.

3.4.4. Bağımsızlık Savaşı'nda Yahudi Radikal Örgütler

İngiliz manda yönetimi 15 Mayıs 1948 günü sonlandığında Yahudi radikal örgütler Araplara karşı birleşerek günümüzde İsrail Savunma Kuvvetleri (İSK) olan yapıyı oluşturmuşlardır. Etzel, Lehi ve Haganah örgütleri 1949 yılında Arap devletleriyle ateşkes anlaşmaları imzalayana kadar İSK bünyesinde hareket etmişlerdir.⁵⁴⁸ Savaş esnasında İSK bünyesinde hareket eden Yahudi Radikal örgütler, Plan Dalet (D Planı) adı verilen bir politika çerçevesinde Filistinli sivil nüfusa karşı sistematik bir katliam uygulamışlardır.

Palmach'ın taktik desteği ile 132 Etzel ve Lehi militanından oluşan bir grup, Deir Yassin köyünde büyük bir katliam yapmıştır. Bu katliam günümüzde Filistin Mülteci sorununu yaratan bir olay olmuştur. Sivil insanlara uygulanan vahşet, onların korkuya kapılmasına sebep olmuş ve topraklarını terk etmesini sağlamıştır.⁵⁴⁹ Savaş devam ederken BM temsilcisi Folke Bernadotte mültecilerin geri dönüşünü ve iki devletli

⁵⁴⁵ 1995 s. 28, מאיר פעיל, פלמ"ח-הכוח המגויס של ה"הגנה", תל אביב: משרד הבטחון-ההוצאה לאור, 1995.

⁵⁴⁶ Iftach Spector, *Loud and Clear: The Memoir of an Israeli Fighter Pilot*, Minneapolis: Zenith Press, 2009, s. 31.

⁵⁴⁷ "The Palmach".

⁵⁴⁸ "War of Independence", IDF, (27.09.2022), <https://www.idf.il/en/mini-sites/wars-and-operations/war-of-independence/>.

⁵⁴⁹ Kovel, *Overcoming Zionism*, s. 151.

çözüm anlayışını esas alan plan ilan etmiştir. Bunun üzerine Lehi Yüksek Komutanlığı (Yitzhak Shamir, Natan Yelin-Mor ve İsrail Eldad'tan oluşan) tarafından görevlendirilen dört Lehi üyesi Bernadotte'yi Kudüs'te öldürmüştür.⁵⁵⁰ Lehi örgütü, İSK'nın hakimiyeti altına girmiş olmasına rağmen Bernadotte suikastında münferit hareket etmiştir. Begin liderliğindeki Etzel de münferit hareket etmesi, bu örgütlerle Ben Gurion liderliğindeki İsrail geçici otoritesini karşı karşıya getirmiştir.

Yahudi radikal örgütler her ne kadar İSK'nın otoritesini kabul etmiş olsa da resmi Siyonist yönetiminin o zaman Kudüs'ü topraklarına katma gibi bir düşüncesi olmadığı için bu örgütlerin İSK otoritesi altında kendi isimleriyle var olmasına izin verilmiştir. Fakat bu durumun daha sonra sorun yarattığı ortaya çıkmıştır. Etzel savaş devam ederken Fransa'dan temin ettiği silahları "Altalena" adlı gemi ile Filistine sokması ve silahları İSK'ya vermemesi Ben Gurion tarafından muhtemel bir darbe girişimi olarak algılanmıştır. Bunun üzerine Ben Gurion Begin'e silahları orduya teslim etmesini aksi takdirde ordunun müdahale edeceğini bildirmiştir. Begin'in kabul etmemesi üzerine ordu gemiyi top ateşine tutmuş ve on dört Etzel üyesi ile iki ordu üyesi çatışmada ölmüştür. Ölenler arasında 1934 yılında öldürülen İşçi Partisi liderlerinden Chaim Arlosoroff cinayetine karışan Avraham Stavsky de vardı ve Menachem Begin ise son anda kurtulmuştur.⁵⁵¹ Altalena ve Bernadotte olaylarından sonra Ben Gurion Etzel, Lehi, Palmach ve Hagana örgütlerini lağvedip İSK'ya dahil etmiştir.⁵⁵² Bu Yahudi yeraltı örgütlerinin çoğu üyesi yeni devletin savunma kuvvetlerine dahil olmayı kabul etmiştir. Fakat çoğu Lehi üyesi olmak üzere yeni oluşuma direnmiş ve eski alışkanlıklarını terk etmeyerek tekrar yeraltına inmişlerdir.

İsrail devleti kurulunca Begin'in Etzel'i İsrail politik sistemine katılarak Herut (özgürlük) Partisi altında örgütlenmiştir. Fakat her ne kadar demokratik sisteme katılmış olsa da söylemleri eskisi gibi Ürdün Nehri'nin her iki yakasını kapsayan bir İsrail üzerine olmuştur. Herut, bağımsızlık günü kutlamalarında "gelecek yıl Amman'da" sloganları atmayı sürdürmüştür. Diğer tarafta Lehi üyelerinin bir kısmı 1949 yılında Savaşçılar Partisini kursa da bazıları Machteret Malchut Yisrael (İsrail Yeraltı Krallığı)

⁵⁵⁰ Morris, 1948, ss. 311-12.

⁵⁵¹ Brenner, *The Iron Wall: Zionist Revisionism from Jabotinsky to Shamir*, ss. 100-101.

⁵⁵² "פרויקט תיעוד בע"פ של מרכז מורשת מנחם בגין | אפרים מרגולין | מרכז מורשת מנחם בגין | ארכיון המדינה", (03.09.2022), <https://www.archives.gov.il/en/archives/Archive/0b07170688fcdd38/File/0b07170689b20dd1/Item/0907170689b20d8c>.

ve Brit Hakanaïm (Zelotların Sözleşmesi) adlı iki yeraltı örgütü kurmuşlardır. Bu örgütler İkinci Dünya Savaşı'nda faşist rejimlerin yenilmesiyle Lehi ideolojisini Yahudi dini ile harmanlamışlardır.⁵⁵³

İsrail Yeraltı Krallığı eski Lehi üyesi Yaakov Heruti liderliğinde bazı Doğu Avrupa ülkelerinin diplomatik misyonlarına bombalı saldırılar düzenlemiştir. 9 Şubat 1953 tarihinde Tel Aviv'de Sovyet Büyükelçiliğine yaptığı saldırıda büyükelçinin eşi dahil üç kişi yaralanmıştır. Bu grup Kominist Blok ülkelerinde Yahudilerin kamusal yaşamdan dışlanmasına karşı bu ülkelere öfke beslemekteydi. Ayrıca Dov Shilansky adında Almanya ile tazminat görüşmeleri yapan İsrail Dışişleri Bakanlığına bombalı saldırı teşebüsünde bulunan militanı erken farkedilip yakalanmıştır.⁵⁵⁴ Bir diğer grup olan Brit Hakanaïm'in hedefinde Yahudi geleneğine bir tehdit olarak algıladığı İsrail Devleti'nin seküler yapısı vardı. Haham Shlomo Lorentz ve Haham Mordechai Eliyahu tarafından kurulan grup Ortodoks Yahudiliğe karşı yapılan ayrımcılıkla mücadele etmeyi amaç edinmiştir.⁵⁵⁵ Her iki grup ta daha büyük olaylara neden olmadan İsrail İç İstihbarat Servisi olan Şin Bet tarafından üyeleri yakalanmış ve bu grupların varlığına son vermiştir.⁵⁵⁶ Böylece Yahudi radikal örgütlerin yeraltı faaliyetleri 1967 savaşına kadar son verilmiş olsa da savaştan sonra oluşan siyasi ortam yeni Yahudi yeraltı örgütlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

3.5. Altı Gün Savaşı'ndan Sonra Ortaya Çıkan Radikal Yahudi Gruplar

1967 Altı Gün Savaşı bir taraftan Ortadoğu'nun kaderini, diğer taraftan ise İsrail devletinin karakterini değiştirmiştir. Bu savaşla birlikte İsrail'in kontrol ettiği topraklar, yeni ateşkes hatları olan Golan Tepeleri ve Sina ile birlikte dört kat artmıştır. Yeni toprak işgali Siyonizmin yeni hedefleri (toprak) ve yerleşim hareketlerinin ortaya çıkmasıyla ilgili yeni bir tartışmayı tetiklemiştir.⁵⁵⁷ Aynı zamanda savaş sonunda Mısır, Suriye ve Ürdün ordularının yok edilmesi ve daha önce İsrail için bir hayalden ibaret olan Kudüs'ün birleşmesi, Batı Şeria, Sina ve Golan tepelerinin ele geçirilmesi İsrail'de modası geçmiş "bölgesel maksimalist" anlayışın tekrar canlanmasını sağlamıştır. 1967'deki bu canlanma modern Siyonizmin "Eretz İsrail'in bir daha asla bölünmemesi"

⁵⁵³ Sprinzak, *The ascendance of Israel's radical right*, ss. 32-34.

⁵⁵⁴ Pedahzur, Perliger, *Jewish terrorism in Israel*, ss. 31-33.

⁵⁵⁵ a.g.e., ss. 33-37.

⁵⁵⁶ Sprinzak, *The ascendance of Israel's radical right*, s. 34.

⁵⁵⁷ Popp, "Stumbling Decidedly into the Six-Day War", ss. 281-309.

ilkesini kutsallaştırmıştır.⁵⁵⁸ Bu durum eski radikal ideolojilerin tekrar popülerlik kazanmasını sağlamıştır.

Altı Gün Savaşı'dan sonra İsrail tarafından işgal edilen toprakların geleceğiyle ilgili tartışma, eski Revizyonist ve İşçi hareketlerinin militan kanadlarının aynı amaç uğruna bir araya gelmesini sağlamıştır. Bu yeni grup ilhamını devlet öncesi romantik Yahudi sosyalizminin yayılmacı ve sömürgeci anlayışla uzlaştırmaya çalışan aktivist sol gelenekten almıştır. İşçi siyonizmi içinde gelişen bu militan anlayış toprak genişlemesine ve Araplara yönelik sert politikalar uygulanmasına yol açmıştır. Bu yeni oluşumun temel amacı Yahudi yerleşim ve egemenliğini azami derecede artırmak için Filistinlilerin topraklarında yerleşimler inşa etme fikrine dayanıyordu.⁵⁵⁹ Bundan dolayı işgal edilen Golan Tepeleri, Sina, Batı Şeria ve Gazze'nin Eretz İsrail'in ayrılmaz bir parçası olduğunu savunmuşlardır. Bu grup işgal edilen yerler üzerinde zaman kaybetmeden hemen Yahudi yerleşim yerlerinin inşa edilmesi için çağrıda bulunmuştur. Genel olarak Kibutz geleneğinden gelen eski kuşak Siyonistlerden oluşan bu grubun ideolojik lideri saygın biri olan Yitzak Tabenkin'di.⁵⁶⁰

Yeni radikal anlayış sadece İşçi Siyonizmin militan geleneğinden gelenleri değil, eski Revizyonist siyonizmin farklı fraksiyonlarından gelenleri de bünyesinde bulundurmıştır. Bu yeni toplumsal bloğun etrafında şekillendiği ana söylem Büyük İsrail mitiydi. Diğer bir deyişle tüm Eretz İsrail üzerinde egemen olma fikrini esas alan bir söylemle hem seküler İsrail Devleti'ne hem de Yahudiliğe sadakati simgelemekteydi.⁵⁶¹ Bu farklı ve birbirine rakip anlayışların Büyük İsrail fikri etrafında birleşmeleri çok geçmeden yeni bir hareketin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

3.5.1. Büyük İsrail Hareketi

Öncelikle bu başlıkta anlatılmakta olan Büyük İsrail Hareketi'ne (BİH) ismini veren Eretz İsrail'in ne anlama geldiğini açıklamak gerekir. Eretz kavramı İbranicede ülke, vatan ve toprak anlamına gelmektedir. Bu durumda en basit anlamda Eretz İsrail, İsrail'e ait toprağı, vatani ve ülkeyi anlatan bir anlama gelmektedir. Bununla beraber Eretz kelimesi modern İsrail devletini tanımlayan üç kavramdan biridir. Çünkü İsrail

⁵⁵⁸ Sprinzak, *The ascendance of Israel's radical right*, s. 35.

⁵⁵⁹ Masalha, *Imperial Israel and the Palestinians*, s. 31.

⁵⁶⁰ Pappé, *Modern Filistin Tarihi*, s. 282.

⁵⁶¹ Peled, Peled, *The religionization of Israeli society*, s. 21.

ulusal marşı olan Ha-Tikvah (umut) Eretz, Siyon ve Yeruşalayim diye sonlanmaktadır. Yani Eretz; Yahudi vatanını, Siyon; o vatana geri dönme ülküsünü, Kudüs; devletin başkentini sembolize etmektedir. Fakat bahse konu olan Eretz İsrail'in neresi olduğuyla ilgili iki farklı görüş vardır.

Eretz İsrail ile ilgili ilk görüş geleneksel dini metinlerde “*bütün Kenan ülkesini sonsuza dek mülkünüz olmak üzere sana ve soyuna vereceğim*”⁵⁶² diye geçen ifadelerde Nil ve Fırat nehirleri arasındaki topraklar kastedilmektedir. Bu topraklar günümüzde Mısır, Lübnan, Ürdün, Filistin ve Irak gibi devletlerin sınırları içinde kalan bölgeleri kapsamaktadır. İkinci görüş ise Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz manda sınırlarını esas alan milliyetçi bir görüştür.⁵⁶³ Günümüzde bu iki görüşün farklı yorumlamaları vardır. Özellikle geriye kalan Filistin topraklarını ilhak etmek için Eretz İsrail söylemi en geniş anlamıyla ve bazen anlamın ötesinde de kullanılmıştır.

Altı Gün Savaşı ile Eretz İsrail'in bir bütün olarak ele geçirme ülküsü sadece Revizyonist Herut (günümüzde Likud oldu) kanadında değil, aynı zamanda ana siyasi partilerin hepsinde giderek daha fazla zemin kazandı. Bu maksimalist politikanın özünde İsrail'in bölgesel olarak Ortadoğu'da olabildiğince genişlemiş, yayılmacı ve emperyal bir devlete dönüşünü simgelenmekteydi. Yeni maksimalist anlayış güçlü bir ordu ile korunan, siyasi ve askerî stratejiye (Nükleer silahla desteklenmiş) dayanan, Ortadoğu'da baskın bir İsrail Devleti hayal ediyordu. Seküler bir elit tarafından öne sürülen bölgesel yayılmacı maksimalist anlayış, yeni kurtarılmış bölgeleri ilhak etmek ve Yahudileri yerleştirmek amacıyla BİH adında bir platform kurmuştur.⁵⁶⁴

Orijinal İbranice ismi “*Hatnu'ah Lema'an Eretz-Yisrael Hashlemah*” (the Movement for the Whole of Eretz Yisrael) olan BİH hareketini önemli kılan şey, Eretz İsrail'in bölünmezliği fikrini geniş bir tabana yaymasıdır. Bu ideoloji Altı Gün Savaşı'ndan önce Revizyonist hareketin tüm fraksiyonları tarafından desteklenmekteydi. Savaş öncesi dönemde bu ideolojinin gerçekleşmesi ütöpik olarak görülmekle birlikte toplumsal olarak karşılığı da çok zayıftı. Diğer tarafta solun aktiviztmi ile Revizyonist geleneğin radikal gelenekleri birbirine rakip siyasi hareketlerdi. Fakat Altı Gün Savaşı ve sonrasında oluşan durum bu rakip iki radikal ideolojiyi BİH platformunda

⁵⁶² Yaradılış 17 *Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)*, v. 8.

⁵⁶³ Colin Shindler, “Likud and the search for Eretz Israel: From the Bible to the twenty-first century”, *Israel Affairs*, C. 8, S. 1-2 (2001), ss. 92-93, doi:10.1080/13537120208719632.

⁵⁶⁴ Masalha, *Imperial Israel and the Palestinians*, s. 28.

birleştirmiştir. Örneğin BİH manifestosunu imzalayanlar arasında eski Revizyonist gelenekten gelenler Eri Jabotinsky (Jabotinsky'nin oğlu), Dr. Reuven Hecht, Uri Zvi Greenberg ve Dr. Israel Eldad gibi tanınmış Revizyonistler vardı. İşçi siyonizminin özellikle 1965 yılında David Ben Gurion'un Mapai'den ayrılarak kurduğu parti olan RAFİ üyeleri BİH içinde çoğunluğu oluşturuyordu. Şair Nathan Alterman, yazar Zvi Shiloah, eski Mossad Başkanı Isser Harel, İsrail'in ikinci Cumhurbaşkanı Yitzak Ben-Zvi ve eşi Rachel Yanait Ben-Zvi gibi sol gelenekten gelenler de vardı.⁵⁶⁵

Bu yeni hareketin üyeleri bir muhalefet partisi ya da aşırılık yanlısı bir protesto hareketi değildi. Çoğunlukla işçi siyonizmin seküler ve aşırı milliyetçi kanadından olmak üzere manifestoyu imzalayan 72 kişi arasında iki haham da bulunmaktaydı. Bu 72 kişi İsrail'de bir toplumsal hareketi oluşturan en seçkin kişileri bir araya getirmekteydi. Diğer taraftan bu hareketin bir siyasi parti olmak ya da bir kitle hareketi olma amacı da yoktu. Asıl amaçları gazete, kitap ve yazılı basın aracılığıyla hükümet üzerinde baskı kurmaktı.⁵⁶⁶

BİH'in üzerinde durduğu en önemli konu Gazze ve Batı Şeria'da kalan Filistinlilere ne yapılacağıyla ilgiliydi. Grubun teorisyenlerinden biri olan Eliezer Livneh, yeni büyük İsrail imparatorluğuna Filistinlileri tam siyasi haklara sahip bir şekilde davet etmiştir. Grubun çoğunluğu buna benzer bir söylem benimsese de kanıtlar bunun tam tersiydi. Çünkü büyük Filistin azınlığının İsrail devletine entegre edilemeyeceği ile ilgili endişeler vardı. Bunun üzerine komşu Arap ülkelerine Filistin nüfusunun "transfer" edilmesi gibi politikalar, grubun kahir ekseriyeti tarafından desteklenmiştir.⁵⁶⁷

Eski ve yeni maksimalistleri bir cephede birleştiren BİH platformu, İsrail siyasi arenasındaki doğal konumu Menachem Begin liderliğindeki aşırı sağcı Likud partisiydi. Altı gün Savaşı'dan sonra BİH'in işgal topraklarını ilhak etme çağrısı, İşçi Partisi tarafından karşılık bulmayınca platform, doğal olarak Menachen Begin'i Eretz İsrail'in baş kahramanı olarak görmüştür. 1973 Savaşı'ndaki başarısızlık, işçi partisi ittifakına sadece BİH platformundaki seküler radikaller değil aynı zamanda Dini Siyonizm geleneğinden gelenlerin de tavır almasını sağlamıştır. BİH ve köktenci Yahudi gruplar, işgal edilen topraklar üzerinde Yahudi yerleşimleri inşa etmek konusunda hemfikirdi.

⁵⁶⁵ Sprinzak, *The ascendance of Israel's radical right*, s. 39.

⁵⁶⁶ Masalha, *Imperial Israel and the Palestinians*, s. 30.

⁵⁶⁷ a.g.e., ss. 33-35.

Siyasi destekçileri Begin'in Likud Partisiydi.⁵⁶⁸ Yerleşim yerlerine öncülük eden ise Yahudi köktencilerd.

3.5.2. Yahudi Köktencililiğin Yükselişi

1967 yılındaki Altı Gün Savaşı Yahudi toplumunda bir “meşruiyet krizi” yaratmıştır. Bu kriz işgal edilen topraklar üzerinde İsrail'in hak iddia etme gerekçesiyle ilgiliydi. Bu hak iddiası aynı zamanda Filistinlilerin çoğunlukta olduğu topraklarda baskıyla yerlerinden edilmesi anlamına geliyordu. Dini Siyonist geleneğinden gelenler açısından vadedilmiş topraklar olduğu için bu sorunun herhangi bir anlamı yoktu. Fakat bu durum seküler Siyonist İsrail entellektüelleri için Yahudi Devletini meşruiyetini dayandıracağı sağlam bir temelden yoksun bırakmaktaydı.⁵⁶⁹

Altı Gün Savaşı'na kadar esasen sosyal demokrat bir anlayışa sahip olan İsrail Devleti, Altı Gün Savaşı ve daha sonra 1973 Yom Kippur Savaşı İsrail toplumunda bu ahlaki anlayışın merkezi önemini kaybetmesine neden olmuştur.⁵⁷⁰ İşçi Partisinin sosyalist evrenselci sivil din anlayışı yerine tikelci dini siyonizmine doğru bir yaklaşım önem kazanmıştır. Yani devlet modern seküler ve demokratik bir şekilde yönetilmesine karşı, Yahudi dini tikelciliğini esas alan bir anlayışa bürünmüştür.⁵⁷¹ İsrail toplumundaki bu değişim iki farklı durum yaratmıştır. Küçük dindar milliyetçi bir grup, genel olarak İsrail solu ve entelektüel çevresine siyasi gerçekliği engelleme suçlamasıyla tavır almıştır. Bu grup tarihsel Yahudi toprağı olarak gördüğü Samiriye ve Yahudiye (Batı Şeria) ile Gazze Şeridi'nin ilhak edilmesini savunmuştur. Merkaz Harav geleneğinden gelen bu grubun öncüleri, daha sonra Gush Emunim (İnanç Bloğu) adıyla bir hareket kurmuştur.⁵⁷² Gush Emunim ile birlikte Merkaz Harav'ın Tevrat devleti anlayışı meşruiyet krizini aşmanın pratik bir çözümü olarak popülerlik kazanmıştır. Bu da dini Siyonizmin ılımlı doğasını değiştiren bir durum yaratmıştır.

⁵⁶⁸ Sprinzak, *The ascendance of Israel's radical right*, ss. 64-67.

⁵⁶⁹ Charles S. Liebman, Eliezer Don-Yehiya, *Civil religion in Israel: traditional Judaism and political culture in the Jewish state*, Berkeley: University of California Press, 1983, ss. 128-29; Peled, Peled, *The religionization of Israeli society*, s. 16.

⁵⁷⁰ Ian S. Lustick, “Israel's Dangerous Fundamentalists”, *Foreign Policy*, S. 68 (1987), s. 118, doi:10.2307/1148734.

⁵⁷¹ Peled, Peled, *The religionization of Israeli society*, s. 16.

⁵⁷² Chaim I. Waxman, “Messianism, Zionism, and the State of Israel”, *Modern Judaism*, C. 7, S. 2 (1987), ss. 175-92, <https://www.jstor.org/stable/1396238>.

3.5.2.1. Gush Emunim

Dini siyonizmin gençlik örgütü olan Bnei Akiva içinde 1950’li yılların başlarında Gachelet (Köz) olarak bilinen yeni bir grup, mevcut dini Siyonizmi eleştiren bir yaklaşım benimsemiştir. Rabbi Kook’un fikirleriyle büyüyen bu gençler, dini Siyonizmin yeterince dindar olmadığı ve İşçi Siyonist harekete boyun eğmesinin onu milliyetçi duygulardan uzaklaştırdığı için eleştirmişlerdir. Bu gençler bu eleştirilerini eyleme geçirmek için kendi dindar milliyetçi yeşivalarını oluşturma yoluna gitmişlerdir. 1958 yılında ilk “Yeşivot Hesder” olarak bilinen din eğitimi ile askerliği birleştiren yeni bir yeşiva ağının kurulmasında rol oynadılar.⁵⁷³ Daha sonra yaygınlaşan Yeşivot Hesder sisteminde öncelikle yeşivalarda öğrenciler 12 ay eğitim gördükten sonra 9 ay temel askerî eğitim için askere alınır daha sonra tekrar 12 ay yeşivada eğitim ve ardından 6 ay ileri askerî eğitim alırlar. İleri askerî eğitim bittikten sonra 21 aylık yeşiva eğitimi ile eğitim programı tamamlanır.⁵⁷⁴ Böylece bu program ile öğrenciler dini Siyonizm ruhuyla zamanının büyük bir bölümünü Tevrat ve ordu arasında geçirirler.

Gachelet üyelerinin öncülük ettiği hareket “Tevrat Devleti” ve “Tevrat Rejimi” olarak bilinen idealin pratikte uygulanmasını hedefleyen Yahudi dini ve milliyetçiliğini kaynaştıran aylaışı. Fakat hareket onları ileriye taşıyacak ideolojik temelden yoksundu. Çok geçmeden hareketin üyeleri Rabbi Avraham Kook’un oğlu Rav Zvi Yehuda Kook’un etkisi altına girerek onun ideolojik yaklaşımını kabul etmiştir. Daha sonra hareket, Zvi Yehuda Kook’un Merkaz Harav yeşivasına taşınmış ve onların gelişti Merkaz Harav’a bir canlılık getirmiştir. Aynı zamanda babası kadar popüler olmayan Zvi Yehuda Kook’un statüsü onların gelişle yükselmiş ve bu katılım dini Siyonizmin kaderini değiştiren durum yaratmıştır.⁵⁷⁵ Bu grup daha sonra Gush Emunim örgütünün kurulmasında rol oynamıştır.

Dini Siyonizmin baskın iki örgütü olan Ulusal Dini Parti ve Mizrahi hareketi 1967 yılına kadar pragmatik ve mesihçi olmayan ılımlı bir ideolojiye sahipti. Mapai’nin dış ilişkiler ve güvenlik politikalarına tam destek verirken, büyük ulusal meselelere karşı ilgisiz kalmaktaydı. Hareketin içinde 1967 savaşından sonra etkin olmaya başlayan

⁵⁷³ Peled, Peled, “Religious Zionism”, s. 12.

⁵⁷⁴ Mordechai Bar-Lev, “The ‘Hesder Yeshiva’ as an Agent of Social Change in Israel”, *British Journal of Religious Education*, C. 11, S. 1 (1988), ss. 41-42.

⁵⁷⁵ Peled, Peled, “Religious Zionism”, s. 11.

Gush Eminum, hareketin siyasi yönelimini ılımlı soldan Maksimalist sağa kaydırmıştır.⁵⁷⁶ Dini Siyonizm, İsrail devleti kurulduktan sonra Ulusal Dindar Parti (National Religious Party) olarak Mapai koalisyonlarında yer alan ılımlı bir parti tarafından temsil edilmekteydi. Lideri Chaim Moshe Shapira, Arap saldırıları ve Avrupa'daki Yahudilerin Holokost'ta uğraması üzerine partide yükselen aktivist harekete öldüğü 1970 yılına kadar karşı duran politikasını devam ettirmiştir.⁵⁷⁷ Shapira'nın ölümü ve akabinde 1973 savaşı Gush Eminum hareketinin Ulusal Dini Parti içinde merkezi gücü ele geçirmesine zemin hazırlamıştır.

1974 yılında Ortodoks Siyonist yeşivalardan mezun birkaç genç tarafından kurulan Gush Emunim (Müminler Bloğu) hareketi 1967 savaşıdan sonra işgal edilen topraklara yerleşmeyi amaçlamıştır.⁵⁷⁸ Guç Emunim, Filistin topraklarının tümünde Yahudi egemenliğinin sağlanması, Yahudilerin kaderini hızlandıracağını telkin etmiştir. Bununla beraber Yahudi egemenliğinin sağlanmasıyla modern Batı demokrasisi yerine otantik Yahudi yönetim biçimine geçmeyi savunmuştur. Ayrıca Yahudi egemenliği ve yönetimi sağlandıktan sonra da Tapınağın tekrar inşa edilmesi hedeflemekteydi.⁵⁷⁹ Fakat buna rağmen 1967 savaşıdan sonra İsrail Hahambaşılığı tarafından Yahudilerin tapınak dağına girişlerini yasaklayan bildiriye de imzalamıştır. Bunu imzalamasının sebebi Yahudilerin daha tapınak dağına girecek manevi seviyeye ulaşamadığına inanmalarıdır. Çünkü hem Zvi Yehuda hem de baba Kook tapınak dağına öyle bir kutsiyet atfettiler ki devletin ancak Tevrat ruhuna göre inşa edildikten sonra hem pratikte hem de manevi olarak kutsal âlemde kutsal alana girmek mümkün olabilirdi.⁵⁸⁰

Gush Emunim'in yaklaşımı çoğu İsrailli için çekicidir. Sadece İsrail Krallığına odaklanan ve Halakha'nın neredeyse her kuralına göre yaşayan ve devlet yokmuş gibi davranan anti Siyonist aşırı Ortodoks şiddet yanlısı olan Haredilerin aksine Gush Emunim'in köktencililiği pragmatik, modern ve milliyetçidir. Seküler devletle ve hükümetle bir sorunları yoktur ve vaat edilmiş toprakların her karışını kutsal sayarlar.⁵⁸¹ Fakat 1979 yılında Mısır ile yapılan Camp David Anlaşması çerçevesinde İsrail'in

⁵⁷⁶ Sprinzak, *The ascendance of Israel's radical right*, s. 30.

⁵⁷⁷ Don-Yehiya, "Messianism and Politics", ss. 244-47.

⁵⁷⁸ Inbari, *Jewish Fundamentalism and the Temple Mount*, ss. 7-8.

⁵⁷⁹ Lustick, "Israel's Dangerous Fundamentalists", ss. 118-39.

⁵⁸⁰ Inbari, *Jewish Fundamentalism and the Temple Mount*, ss. 21-22.

⁵⁸¹ Sprinzak, *The ascendance of Israel's radical right*, ss. 18-20.

Sina'dan geri çekilmesi ve akabinde oradaki yerleşim yerlerinin boşaltılması, Gush Emunim ve Merkaz Harav geleneğinde bir krize neden olmuştur.

Sina'dan geri çekilme ve Batı Şeria'daki bazı yerlerin terk edilmesini sağlayan Madrid görüşmelerinin sonucunda gelişen Oslo süreci, köktencileri seküler devletin karakteri ile yüzleşmek zorunda bırakmıştır. Bu durum Yahudi kutsal kitabında İsrail toprağı olan yerleri Yahudiler dışındakilere veren devletin kutsallığını tartışmaya açan bir teolojik kriz yaratmıştır. Bu kriz sonucunda aynı zamanda Mesihin gelişini geciktiren laik devlete nasıl dini bir kutsiyet yüklenebilir? gibi sorularla devletin dini meşrutiyeti sorgulanmıştır. Ayrıca Gush Emunim hahamları arasında devletin kutsallığını ve Mesihin gelişinin hızlandırılması konusunda fikir ayrılıklarına neden olan bir tartışma başlamıştır.⁵⁸² Bu tartışma farklı fraksiyonların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bunlardan biri “Yahudi Yeraltı Örgütü” adında Araplara bir dizi intihar saldırısı düzenleyen Mesihçi bir gruptu.

3.5.2.2. Yahudi Yeraltı Hareketi

Dini siyonizmin İsrail devletine yüklediğı mesihçi vizyon, 1978 Mısır ile yapılan barış anlaşmasıyla yıkılmıştır. Sina üzerinde yapılan anlaşmaların ve akabinde İsrail'in geri çekilmesi üzerine benzer bir geri çekilmenin Batı Şeria'da olmaması için Yahudi Yeraltı gibi bazı Komplocu grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁵⁸³ İsrail'in işgal ettiği topraklarda faaliyet gösteren Yahudi Yeraltı grubu ve bu grubun lideri olan Yehuda Etzion, Filistinlilere karşı şiddet uygulayan saldırılar düzenlemiştir.⁵⁸⁴ 1980 yılında 6 yeşiva öğrencisinin öldürülmesi üzerine Yahudi Yeraltı grubu yerel Arap yöneticilerini hedef alan bombalı saldırılar gerçekleştirmiştir. Bu saldırılar sonucunda Nablus Belediye Başkanı Bassam Shaka arabasına yerleştirilen bomba sonucunda iki ayağını, Ramallah Belediye Başkanı Karim Khalaf bir ayağını kaybetmiştir. El Bireh Belediye Başkanı İbrahim Tawii ise İsrail'li bir subayın erken uyarısı sonucu yara almadan

⁵⁸² Inbari, *Jewish Fundamentalism and the Temple Mount*, s. 10.

⁵⁸³ Sprinzak, *The ascendance of Israel's radical right*, ss. 13-15.

⁵⁸⁴ Don-Yehiya, “Messianism and Politics”, s. 251.

kurtulmuştur.⁵⁸⁵ Ayrıca 1983’de El Halil’de bir islam kolejine yaptığı bombalı saldırıda üç öğrenci ölmüş, otuz kişi yaralanmıştır.⁵⁸⁶

Etzion, Camp David Anlaşması’ndan sonra çıkan kriz ortamında başlıca dini Siyonist örgütleri olan UDP ve Gush Emunim’in aldığı pozisyonu eleştirmiştir. Ona göre dini Siyonizmin en büyük hatası kurtuluş sürecine öncülük eden seküler Yahudilere izin vermesidir. Ayrıca Etzion, dini Siyonizmin başarısızlığının temeli olarak da Merkaz Harav ve Rabbi Kook’un felsefesinde yatan dindarlık ve milliyetçiliği aynı anda yücelten anlayışında görmüştür. Etzion mevcut dini Siyonist anlayışın revizyonunu gerekli görürken, yerine dini radikalizmi ve teokratik aktivizmi savunmuştur.⁵⁸⁷ Yehuda Etzion dini Siyonizmin hem Mesihçi anlayışı hem de seküler devletle uyumlu olan çelişkili doğasını terk eden post dini Siyonist bir anlayışı savunmaktadır.⁵⁸⁸ Bu anlayış Rabbi Kook ve oğlu Zvi Kook’un çelişkili ideolojik yaklaşımı yerine eski Lehi üyesi olan Shabtai Ben-Dov’un ideolojik yaklaşımını merkeze almaktadır.

Ben Dov Batı liberal sistemi ve Batı Hristiyan ahlak anlayışının terk edilmesi gerektiğini ve İsrail krallığının Tevrat’taki yasalara göre tekrar düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur. O seküler, hümanist ve pasifist anlayışlara karşı ulusu inşa etmek için militarizmi ve güç kullanmayı yücelten bir anlayışa sahipti. Ben Dov geleneksel Mesih anlayışı ile siyasi Mesih anlayışının bütünleştirip tek bir amaç haline getirilmesini ve otantik İsrail monarşisinin tekrar diriltilmesini amaç edinmiştir. Arap problemi konusunda daha radikal bir yaklaşım benimseyen Ben Dov, onlara üç seçenek sunmaktaydı. Ayrılmak isteyenler ayrılabilir, kalmak isteyenler Yahudi devletine tam bir teslimiyetle bağlı olmalıdır ve savaşımlar ise teslim olsalar dahi affedilmemeliler.⁵⁸⁹ Böylece onun yaklaşımı Etzion ve Yahudi Yeraltı için dini siyonizmin seküler devlet ile Mesih anlayışı arasındaki paradokstan kurtulmanın partik bir çözümünü sunmuştur.

Yahudi Yeraltı aslında Altı Gün Savaşı’ndan sonra İsrail yönetiminin oluşan meşrutiyet krizinde gerçekçi politik bir eylem belirleyememesi ve daha önceki yasadışı yerleşimler

⁵⁸⁵ Robert I. Friedman, “Inside the Jewish Terrorist Underground”, *Journal of Palestine Studies*, C. 15, S. 2 (1986), ss. 195-96, doi:10.2307/2536853.

⁵⁸⁶ Inbari, *Jewish Fundamentalism and the Temple Mount*, s. 51.

⁵⁸⁷ a.g.e., ss. 53-54.

⁵⁸⁸ Barak Mendelsohn, “State Authority in the Balance: The Israeli State and the Messianic Settler Movement”, *International Studies Review*, C. 16, S. 4 (2014), s. 508, <https://www.jstor.org/stable/24758500>.

⁵⁸⁹ Inbari, *Jewish Fundamentalism and the Temple Mount*, ss. 61-62.

konusunda pasif davranmasından dolayı cesaretlenmiş ve Büyük İsrail ideolojisini meşrulaştırmaya çalışmıştır.⁵⁹⁰ Lideri Yehuda Etzion Batı Şeria'daki Gush Etzion Yeşivot Hesderden mezun olmuş ve en büyük amacı Tapınak Dağındaki Kubbet-üs Sahra'yı havaya uçurtmaktır. O Mesihin gelişi için Tapınak Dağının Müslüman camilerinden temizlenmesi gerektiğine inanıyordu ve amacını gerçekleştirmeden İsrail güvenlik güçleri tarafından yakalanmıştır.⁵⁹¹ Yakalanmadan önce camiye havaya uçurtma planını özerinde birçok prova yapmış ve bu provalar sırasında caminin bir maket modelini bile inşa ettirmiştir. Hatta saldırıyı planlayanlar arasında İsrail ordusunda mühendis olarak çalışan Manechem Livni patlama sırasında caminin hangi yöne devrileceğini ve şArapnel parçalarının ne kadar uzağa fırlayacağını hesaplamıştır. Bu ayrıntılı planlarıyla yakalanmalarına rağmen hiçbir ağır bir ceza almamıştır.⁵⁹² Mahkeme sürecinde eylemi planlayanlar bir kahraman olarak görülmüş ve onların yüceltilmesi benzer grupların oluşmasını cesaretlendirmesine neden olmuştur. Tapınak dağı ile ilgili Altı Gün Savaşı'ndan sonra birçok grup ortaya çıkmıştır.

3.5.2.3. Tapınak Dağı Sadık Hareketi

Gershon Salomon liderliğindeki Tapınak Dağı Sadık Hareketi, Müslüman camilerin tapınaktan temizlenmesi ve Tapınak Dağının Yahudileşmesini açıkça savunmuştur. Bunun için Tapınak Dağında sembolik gösteriler yapılmasını organize etmiştir.⁵⁹³ Salomon, 1967 Savaşı'nda Suriye cephesinde savaşırken ayaklarından kötü bir şekilde yaralanmıştır. Yaralandığı sırada tanrının meleklerini gönderip onu mucizevi bir şekilde kurtardığını ve ona seslenerek tapınağı inşa etmesini istediğini iddia etmiştir.⁵⁹⁴ Bu iddiasını gerçekleştirmek için kurduğu hareket kurtuluş sürecinin beş adımda gerçekleşeceğini ileri sürmüştür. Bunlar;⁵⁹⁵

⁵⁹⁰ Gerald Cromer, “‘The roots of lawlessness’: The coverage of the Jewish underground in the Israeli press”, *Terrorism*, C. 11, S. 1 (1988), s. 49.

⁵⁹¹ (18.05.2022), “שליפות עם יהודה עציון”, <https://www.makorishon.co.il/nrg/online/1/ART1/483/506.html>.

⁵⁹² Halsell, *Tanrı'yı Kıyamete Zorla mak: ABD-İsrail İttifakının Dini Temelleri*, s. 104.

⁵⁹³ Inbari, *Jewish Fundamentalism and the Temple Mount*, s. 79.

⁵⁹⁴ Temple Mount and Land Of Israel Movement, “The Personal Experiences of Gershon Salomon During the 1967 Six Day War”, (02.06.2022), <http://www.templemountfaithful.org/articles/gershon-salomon-and-the-1967-six-day-war.html>.

⁵⁹⁵ Temple Mount and Land Of Israel Movement, “Vision of Redemption : Temple Mount Faithful”, (02.06.2022), <http://www.templemountfaithful.org/vision.html>.

1. Adım: Modern İsrail devletinin kuruluşu ve Araplara karşı aldığı mucizevi başarı,
2. Adım: İsrail halkının vaat edilen topraklara toplanması,
3. Adım: Tapınak Dağının kurtuluşu ve kutsanması,
4. Adım: Tapınağın inşa edilmesi,
5. Adım: İsrail kralı Davud'un soyundan Mesihin gelişidir.

Salomon, Yehuda Etzion gibi Tapınak Dağına zorla girmeye çalışmamıştır. Bunun yerine yetkililerden Tapınak Dağına girmek için birçok kez izin başvurusunda bulunmasına rağmen başvurusu kabul edilmemiştir. Buna rağmen Müslümanları kışkırtmaya devam etmiş ve böyle bir kışkırtma sonucuda 1990 yılında İsrail polisi ve Filistinliler arasında çıkan çatışmada on yedi Filistinli hayatını kaybetmiştir.⁵⁹⁶ Salomon Filistinlileri provoke eden eylemleri sadece Filistinlileri değil, İsrail devletini de olası bir ayaklanmaya sebebiyet vereceği korkusuna neden olmuştur.

Tapınak Sadık Hareketi 1960'ların sonlarında kurulduğunda bünyesine dini ve laik bir çok maksimalist Yahudiyi katmıştır. Tapınak hareketlerine öncülük eden bir çatı örgüt olarak görülüyordu. Bu farklı grupları bir arada tutmak zor olsa da Salomon bir süre bunu başarabilmiştir.⁵⁹⁷ Haredilerin seküler Yahudilere karşı tutumuna rağmen o kurtuluş sürecinde dindar olmayan Yahudilerin de kurtulacağını savunmuştur.⁵⁹⁸ Ayrıca İsrail dışından ABD, Kanada ve İngiltere'deki birçok hayır kurumundan destek aldığı bilinmektedir. En dikkat çekici olanı, Evanjelist Hristiyanlardan destek görmesidir.⁵⁹⁹ Hem dindar hem seküler hem de Hristiyan çevrelerden destek gören Tapınak Sadık Hareketi bu çelişkili durumunu uzun süre muhafaza edememiştir. 1987 yılında Yosef Elboim'in öncülük ettiği dindar Yahudi bir grup, Tapınak Dağı Sadık Hareketi'nden ayrılarak "Tapınağın Kurulması Hareketi" adında yeni bir hareket kurmuştur.⁶⁰⁰ Elboim'in Tapınak Dağına dini bakış açısı ile Salomon'un Ulusal ve Siyonist bakış açısı arasındaki bu çelişki ayrımın doğal nedenidir.

⁵⁹⁶ Inbari, *Jewish Fundamentalism and the Temple Mount*, ss. 84-85.

⁵⁹⁷ a.g.e., s. 85.

⁵⁹⁸ "A Word from Gershon Salomon", *The Voice of The Temple Mount*, (Spring,1999), <http://www.templemountfaithful.org/newsletters/5759-1999.pdf>.

⁵⁹⁹ The Institute for Middle East Understanding, "Fact Sheet: The Temple Mount Movement |", (03.06.2022), <https://imeu.org/article/fact-sheet-the-temple-mount-movement>.

⁶⁰⁰ Inbari, *Jewish Fundamentalism and the Temple Mount*, s. 85.

3.5.2.4. Tapınağın Kurulması Hareketi

İsrail'deki Ultra-Ortodoks Yahudi toplumu içinde ortaya çıkan Tapınağın Kurulması Hareketi'nin en önemli özelliği Haredi ve Mesih teolojisini harmanlamasıdır. Devrimci bir anlayışa sahip olan bu grup, Gush Emunim gibi kurtuluş sürecinin gelmesini bekleyen pasif bir bekleyişin teolojik bir hata olduğunu savunmuştur.⁶⁰¹ Hareketin kurucusu olan Yosef Elboim, tapınağı inşa etmenin dini bir emir olduğunu iddia etmektedir ve bunu Tevrat'ta “*aralarında yaşamam için bana kutsal bir yer yapınlar*”⁶⁰² olarak ifade edilen Mısır'dan çıkış bölümüne atıf yapmıştır.

Yahudi geleneksel Ortodoks düşüncesinde sürgün yaşamı, ardından gelen “kefare” yani kurtuluş sürecine kadar olan dönemde pasif bir bekleyiş dönemi olarak bilinmektedir. Onlara göre Yahudilerin Holocaust'a uğramasının temel nedeni Yahudi yaşamının terk edilmesidir. Yosef Elboim ve Tapınağın Kurulması Hareketi üyelerinin çoğu bu düşünceye karşı çıkmakta ve Holokost sürecini pasif bekleyişe ve kurtuluşun göklerde aranmasına bağlamaktadırlar. Ayrıca bireyin daha proaktif olması gerektiğini ve tanrının dileğinin gerçekleşmediği zamanlarda bireylerin inisiyatif almasını savunmuşlardır.⁶⁰³ Hareketin bu bakış açısı İbn-i Meymun'un Mişnah Tora'da belirttiği gibi Mesih dönemini doğaüstü değil rasyonel bir bakış açısıyla doğal bir süreç olarak tanımlayan anlayışıyla örtüşmektedir. İbn-i Meymun doğal düzenin hiçbir şekilde bozulmadan devam edeceğini ve Davud soyundan gelen bir kralın belli şartları sağlaması durumunda onun güvenle Mesih olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır. İbn-i Meymun Romalılara karşı savaşıyan Bar Kocbah'ı Mesih olarak gören Haham Akiva'yı örnek olarak gösterir.⁶⁰⁴ İbn-i Meymun'un Mesih anlayışı Tapınağın Kurulması Hareketi'nin geleneksel Ortodoks Yahudilerinin savunduğu pasif anlayışa karşı olan bir anlayıştır.

Elboim, Tevrat'ta 613 emrin 200'ünün Tapınak Dağı sınırları içinde kaldığını söyleyerek pasif bekleyişin 200 emrin yapılmaması anlamına geldiğini ileri sürmektedir. Bundan dolayı Tapınağın Kurulması Hareketi 613 emrin yerine getirilmesi

⁶⁰¹ a.g.e., ss. 97-98.

⁶⁰² Mısır'dan Çıkış 25:8 *Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)*.

⁶⁰³ Inbari, *Jewish Fundamentalism and the Temple Mount*, ss. 106-7.

⁶⁰⁴ H. Norman Strickman, *Without red strings or holy water: Maimonides' Mishneh Torah*, Boston: Academic Studies Press, 2011, ss. 121-23.

için insan eylemlerine dayanan doğal Mesih anlayışını zorunlu görmektedir.⁶⁰⁵ Fakat Oslo süreci ile başlayan toprak paylaşımı ve tapınak tepesinde Müslüman egemenliği, Elboim için hayal kırıklığı yaratmıştır. Ona göre sürgünün sonlanması çağrısına uymayan Yahudiler, Holokost dehşetiyle yüzleşmiştir. Müslümanların tapınak dağındaki egemenliği Elboim'e göre tapınağın tekrar inşa edilme arzusunun vazgeçme anlamına gelmektedir. Bunun da başka bir Holokost ve imha sürecini başlatacağını ileri sürmüştür.⁶⁰⁶

Hareketin en önemli özelliği sözlü ve fiziki şiddetten kaçınmaya özen göstermesidir. Hareketin üyeleri tutkulu, acılı bir retorik benimserken aynı zamanda saygılı ve medeni tartışmalara katılmaya özen göstermişlerdir.⁶⁰⁷ Diğer tapınak hareketleri gibi hemen sonuç almak yerine mabetin inşa edilmesiyle ilgili kamu bilincinin oluşması için eğitim ve fikir çalışmalarına odaklanmışlardır. Bu yöntem yıllar içinde bazı hedeflerini gerçekleştirmesine olanak sağlamıştır. Bunlardan biri Ortodoks hahamların Tapınak Dağına Yahudilerin girmesini yasaklayan kararlarında değişime neden olmasıdır. Hareket, Tapınak Dağına girmek yerine oraya girmek için dini çözümlere odaklanmıştır.⁶⁰⁸ Böylece olaya bir bütün olarak bakmak yerine parça parça değerlendirerek ilerleyen bir taktik kullanmış ve kısmi bir başarı da sağlamıştır. Fakat bu hareketin aksine daha sabırsız ve eyleme geçmeyi savunan Yitzhak Ginzburg gibi hahanlarda vardı.

3.5.2.5. Yitzhak Ginzburg ve Od Yosef Chai Yeşiva

Ginzburg 1965 yılında ABD'den İsrail'e taşınarak Chabad Hareketine katılmıştır. Ginzburg bu dönemde 1937 yılında kurulan Brit Hachashmonaim (Lehi örgütüne ait) gençlik hareketinin kurucularından olan Moshe Segal ile tanışmıştır. Ginzburg, Segal'in dini kurtuluş özlemi ile Siyonist ideolojiyi harmanlayarak romantik ve siyasi Mesihçilikle birleştiren yaklaşımını benimsemiştir.⁶⁰⁹ Ginzburg, Lehi'nin bir üyesi olan Segal'in yaklaşımını ultra ortodoks Yahudilerin Kabalah düşüncesiyle birleştirmiştir.

Genel olarak Kabalah düşüncesinde Yahudi olmayanlar (Gentile) öteki olarak görülmüş ve kutsal Yahudi ruhu karşısında hayvana benzer bir ruha sahip olduğuna inanılan

⁶⁰⁵ Inbari, *Jewish Fundamentalism and the Temple Mount*, s. 114.

⁶⁰⁶ a.g.e., s. 127.

⁶⁰⁷ a.g.e., s. 101.

⁶⁰⁸ a.g.e., ss. 104-5.

⁶⁰⁹ a.g.e., ss. 131-32.

faklılıklarına sık sık dikkat çekilmiştir. Bu anlayış Hasidiler arasında özellikle Chabad hareketinin söyleminde ana bir unsur haline gelmiştir. Yitzhak Ginzburg bu teolojik yaklaşımı kabul ederek Yahudilerin seçilmiş ve üstün ırk olduğunu savunmuştur.⁶¹⁰ Fakat Ginzburg geleneksel Yahudi düşüncesinde var olan seçilmiş ırk düşüncesini kabul ederken, yine geleneksel Yahudi düşüncesinde var olan kurtuluş günü ve o güne kadar pasif bekleyişi temel alan düşüncesini redderek Mesihsel aktivizme inanmıştır. Böylece Ginzburg, aktivist Mesih anlayışı ile Halakhik seçilmiş ırk anlayışını birleştiren yenilikçi bir anlayışı benimsemektedir.⁶¹¹ Ginzburg düşüncelerini başkanı olduğu Nablus'taki "Od Yosef Chai"(Yusuf hâlâ yaşıyor) yeşivasında dile getirmiştir.⁶¹² Bu yeşiva birçok Amerikalı vakıftan fon almaktadır. Ayrıca İsrail Dini İşler Bakanlığı, Eğitim Bakanlığı ve Refah Bakanlığı aracılığıyla milyonlarca Şekel (İsrail para birimi) para aktarılmaktadır.⁶¹³ Od Yosef Chai yeşivası daha çok Batı Şeria'da terör yöntemlerine başvuran örgütleri desteklemekle İsrail kamuoyunda gündem olmaktadır. Bu örgütlerin en bilineni Tag-Mehir (Price-Tag) ve The Hilltop Youth (Tepe Gençliği) terör gruplarıdır.

Tag-Mehir grubu Batı Şeria'da Yahudi olmayanlara karşı terör yöntemlerine başvurmaktadır. Genel olarak zeytin ağaçlarını yakmak veya kökünden sökmek, Müslüman ve Hristiyan dini binalarını ateşe vermek, hırsızlık ve mahsüllerin yok edilmesi gibi olaylara karıştıkları bilinmektedir.⁶¹⁴ Tag-Mehir yangın bombaları kullanarak Filistinlilerin evlerini kundaklayan yöntemlere sık sık başvurmaktadır. 2015 yılında Amiram Ben Uliel adında bir Tag-Mehir militanı Batı Şeria'da bulunan Duma kasabasında Filistinli Dawabsha ailesinin evini kundaklamıştır. Aile gece uyurken evlerine atılan el yapımı bomba ile Saad, Riham ve daha onsekiz aylık olan oğulları Ali diri diri yakılmış ve sadece beş yaşında olan Ahmet ağır yanıklar alarak

⁶¹⁰ a.g.e., ss. 133-34.

⁶¹¹ a.g.e., s. 135.

⁶¹² Hayim Katsman, "Reactions Towards Jewish Radicalism Rabbi Yitzhak Ginsburg and Religious Zionism", *Jewish radicalisms: historical perspectives on a phenomenon of global modernity*, ed. Frank Jacob, *Europäisch-jüdische Studien Beiträge*, Volume 39, Berlin: De Gruyter Oldenbourg, 2020, s. 269.

⁶¹³ Natan Odenheimer, "The Kabbalist Who Would Be King of a New Jewish Monarchy in Israel", *The Forward*, 14.10.2016, <https://forward.com/news/352016/the-kabbalist-who-would-be-king-of-a-new-jewish-monarchy-in-israel/>.

⁶¹⁴ Nadera Shalhoub-Kevorkian, Yossi David, "IS THE VIOLENCE OF TAG MEHIR A STATE CRIME?", *The British Journal of Criminology*, C. 56, S. 5 (2016), ss. 835-56; "5 Sept. '11: Suspected 'Price Tag' Attack in Qusrah Following Demolition of Houses in Migron Outpost", *B'Tselem*, (18.06.2022), https://www.btselem.org/settlers_violence/20110905_qusra_mosque.

kurtulabilmiştir.⁶¹⁵ Düzensiz ve herhangi bir otoriteye boyun eymeyen bu grup eylemlerinden sonra duvarlara Yahudi olmayanları aşağılayan, tehdit eden yazılar yazmakta ve bazen de kendi ismini bir imza olarak yazmaktadır. Aşağıda **Şekil 9**'da gösterildiği gibi Filistinlilerin evlerine Davud Yıldızı ve yanında İbranice “Muhammed Domuz” yazısı yazılmaktadır. **Şekil 10**'da ise yine bir Filistinlinin evine “Araplara Ölüm” yazan bir duvar yazısı yazılmaktadır.

Şekil 9: İslam Peygamberini Aşağılayan Duvar Yazısı

Kaynak: Nadera Shalhoub-Kevorkian, “The Occupation of the Senses: The Prosthetic and Aesthetic of State Terror”, *British Journal of Criminology*, C. 57 (2016), s. azw066, doi:10.1093/bjc/azw066.

Şekil 10: Arapları Ölümle Tehdit Eden Duvar Yazısı

Kaynak: “‘Price Tag’, November-December 2018: Settlers Continue to Wreak Havoc in Palestinian Communities, Shielded by Military and Police”, *B’Tselem*, (18.06.2022), https://www.btselem.org/photoblog/20190106_settlers_wreak_havoc_in_palestinian_communities.

⁶¹⁵ Toi Staff, “Top Court Upholds Conviction of Teen Accomplice in Deadly Jewish Terror Attack”, 15.06.2021, <https://www.timesofisrael.com/top-court-upholds-conviction-of-teen-accomplice-in-deadly-jewish-terror-attack/>.

Tag-Mehir gibi Tepelerin Gençliği grubu da Batı Şeria'da terörist eylemler gerçekleştirmektedir. Birkaç yüz aktivistten oluşan bu grup Batı Şeria'daki üçüncü nesil yerleşimcileri temsil etmektedir. Kendilerini tepelerde tecrit eden bu grup, modernite ile dini yaşamları arasındaki krizi yansıtmaktadırlar.⁶¹⁶ Batı Şeria'da yasadışı yerleşimcilerden oluşan bu grup, yerleşim yerlerinin boşaltılmasına karşılık olarak hem Filistinlilere hem de İsrail Savunma Kuvvetlerine karşı şiddet uygulamaktadır. Böylece bir terör dengesi yaratarak hükümeti karakolları boşaltmaktan caydırmaya çalışmaktadır.⁶¹⁷ İsrail devletinin otoritesini de kabul etmeyen bu grup, Seküler İsrail devletinin sonunun geldiğine ve toprak işçilerinden oluşan teokratik devletin kurulması gerektiğine inanmaktadır.⁶¹⁸ Hem Tepelerin Gençliği hem de Tag-Mehir grubunun eylemlerinin kaynağının Od Yosef Chai olduğu bilinmektedir. Bu durum İsrail'deki sol liberal çevreler tarafından sık sık gündeme taşınmaktadır. 2015 Aralık ayında Haham Ginzburg'un Tel Aviv'de yaptığı etkinliği İsrail toplumu için bir tehlike olarak gören liberal sol örgütler, etkinliği protesto etmiştir. Bu hareketlerden biri olan Özgür İsrail hareketinin direktörü Mickey Gitzin bir radyoya verdiği demeçte Ginzburg'un Od Yosef Chai yeşivasından Tag-Mehir ve Tepe Gençliği örgütlerini üreten yer olarak bahsetmiştir.⁶¹⁹ Bu aslında her ne kadar herhangi bir otoriteye bağlı olmayan münferit örgütler gibi görünseler de gerçekte bu örgütlerin arkasında Ginzburg'un Od Yosef Chai yeşivası olduğu İsrail kamuoyu tarafından bilindiğini göstermektedir. Ginzburg'un yaklaşımına benzer olan fakat daha çok bilinen Meir Kahane'nin hareketidir.

3.5.2.6. Meir Kahane ve Kah Hareketi

Yahudi köktencilüğün belkide kendisinden en çok söz ettiren temsilcisi Haham Meir Kahane'dir. Onun en büyük başarısı, yaklaşımına eski Betar, Etzel ve Lehi idolojilerine mesihçi anlayışı harmanlamasıdır.

Meir Kahane, Ortodoks Yahudi bir ailenin çocuğu olarak 1932 yılında New York'ta doğdu. Brooklyn'de Mir Yeşiva'sından 1956 yılında Haham derecesini alan Meir Kahane, New York Üniversitesi'nden Hukuk eğitimi aldı ve uluslararası hukuk alanında

⁶¹⁶ Inbari, *Jewish Fundamentalism and the Temple Mount*, ss. 10-11.

⁶¹⁷ Shlomo Fischer, "Yes, Israel Is Becoming More Religious", *Israel Studies Review*, C. 27, S. 1 (2012), s. 14, <https://www.jstor.org/stable/41804781>.

⁶¹⁸ Pedahzur, Perliger, *Jewish terrorism in Israel*, s. 114.

⁶¹⁹ Katsman, "Reactions Towards Jewish Radicalism Rabbi Yitzchak Ginsburg and Religious Zionism", s. 271.

yüksek lisans derecesiyle mezun olmuştur.⁶²⁰ Revizyonist Siyonizmin ve Etzel'in bir üyesi olan Babası Haham Yehezkel (Charles) Shraga Kahane, aynı zamanda Jabotinsky ve Avraham Kook'un yeğeni Hillel Kook'un yakın arkadaşıydı.⁶²¹ Bundan dolayı Kahane'nin düşüncelerinde hem Rabbi Avraham Kook'un hem de Vıladimir Jabotinsky'nin etkisi bariz bir şekilde görülmektedir.⁶²² Genç yaşta Betar'a katılan Kahane'nin önemli faaliyetlerinden biri Brooklyn'de Yahudi cemaatinin Sovyet faaliyetlerine karşı kendini koruması için 1968'de Yahudi Savunma Birliği (Jewish Defense League-JDL) adında bir örgüt kurmasıydı.⁶²³ Şüphesiz JDL'nin kurulmasında dönemin Amerikan iç siyasetinde yaşanan sorunların etkisi büyüktür. Şehirlerde siyahi vatandaşların isyanı ve okullarda radikal protestoların sık sık yaşandığı, Bobby Kennedy'nin ve Martin Luter King gibi popüler şahsiyetlerin suikaste uğradığı ve FBI'nın başında J. Edgar Hoover'ın olduğu dönemdi. Kahane JDL'yi Amerika'nın yaşadığı bu karmaşada Yahudileri korumak için kurmuştur.⁶²⁴ JDL'yi kurduktan üç yıl sonra İsrail'e Aliyah (İsrail'e göç eden Yahudiler için kullanılan tabir) yapmıştır.⁶²⁵ Meir Kahane'nin İsrail'e taşınması, fikirlerinin İsrail toplumunda tartışılmasına ve karşılık bulmasına zemin hazırlamıştır.

Mehir Kahane'nin fikirleri bir taraftan İsrail'de aşırılıkçı olarak eleştirilirken diğer tarafta ona sempati duyan kişilerin sayısında artışa neden olmuştur. Onun üzerinde durduğu konuların başında Araplarla ilgili demokratik sorun geliyordu. Bundan dolayı tüm Arapları İsrail'in düşmanı olarak görmüştür.⁶²⁶ 1981'de kaleme aldığı "They Must Go" kitabında açıkça Arapların Filistin'den sürülmesi gerektiğini savunmuştur.⁶²⁷ İsrail ile Filistinliler arasında başlayan Oslo sürecini eleştiren Kahane, dört saldırı savaşını

⁶²⁰ Meir Kahane, *The Ideology of Kach*, San Francisco, California: Blurb, Incorporated, 2021, s. 1.

⁶²¹ Meir David Kahane, Benjamin Ze'ev Kahane, "Never again", *Rabbis of our time: authorities of Judaism in the religious and political ferment of modern times*, ed. Marek Čejka, Roman Kořan, Routledge Jewish studies series, London ; New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2016, ss. 87-88.

⁶²² Sprinzak, *The ascendance of Israel's radical right*, s. 215.

⁶²³ Shaul Magid, *Meir Kahane: The Public Life and Political thought of an American Jewish radical*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2021, s. 2; "Haham Meir Kahane", (20.06.2022), <https://www.jewishvirtuallibrary.org/rabbi-meir-kahane>.

⁶²⁴ Robert I. Friedman, *The False Prophet: Rabbi Meir Kahane; from FBI Informant to Knesset Member*, 1. ed., 1. print New York: Hill, 1990, s. 1983.

⁶²⁵ Kahane, *The Ideology of Kach*, s. 1.

⁶²⁶ Chaim I. Waxman, "An American Tragedy — Meir Kahane and Kahanism: A Review Essay", *American Jewish History*, ed. Yair Kotler, S. Daniel Breslauer, Meir Kahane, C. 78, S. 3 (1989), ss. 431-32, <https://www.jstor.org/stable/23884590>.

⁶²⁷ Ayrıntılı bilgi Bknz. Meir Kahane, *They must go*, New York: Grosset & Dunlap, 1981.

başlatıp ve kaybeden Arapların taleplerini dikte etmesi kabul edilemez olarak eleştirmiştir. Ayrıca Arapların “*kaybedenler kaybeder, kazananlar kazanır*” olarak bilinen temel bir yaşam kuralını öğrenmesi gerektiğini ileri sürmüştür.⁶²⁸ Onun Araplara karşı beslediği nefret takipçileri tarafından paylaşılmaktaydı. En tanınan takipçilerinden biri olan Barukh Goldstein, İsrail ordu hekimi olarak görev yaptığı sırada orduda görevli Arap yaralıları tedavi etmeyi reddetmesi üzerine üstlerine “*Yahudi olmayan birini tedavi etmek istemiyorum. Sadece iki din otoritesini kabul ederim: Maimonides (İbn-i Meymun) ve Kahane*” diye cevap vermiştir.⁶²⁹ Kahane’nin eleştirilerinin hedefinde sadece Araplar yoktu, aynı zamanda İsrail yönetim şekli de onun hedefindeydi.

Kahane, teokratik bir Yahudi Devleti hayali kurduğu için İsrail Devletinin Batı tarzı demokratik anlayışını sert bir şekilde eleştirmiştir. Kendisi Amerikan kültürünün bir ürünü olmasına rağmen, Amerikan ve Batı değerlerini otantik Yahudi anlayışına ters olduğundan dolayı kınamıştır. Fakat demokrasiye inanmadığı halde amaçları için onu kullanmaktan geri durmamıştır. Örneğin, Amerika’da JDL’i kurarken “Yahudi hayatında demokrasi” sloganıyla Yahudi federasyonlarında üyelik hakkı elde etmek için uğraşmıştır. Aynı şekilde İsrail’de 1974’te Kah siyasi partisini kurarken demokratik ifade özgürlüğü çerçevesinde bastırılamayacağına inanmaktaydı.⁶³⁰ Diğer tarafta 1980’lerde verdiği bir röportajda bir Yahudi Devleti olan İsrail’in Tevrat’a dayalı bir devlet olması gerektiğini ve buna engel olan Yahudilerin “gerçek Yahudi” olmadığını ileri sürmüştür.⁶³¹ Onun çizdiği bu Yahudi profiline uymayanlar onun eleştirisine ve bazen de şiddetine maruz kalmıştır. Örneğin 1980’li yılların sonlarında başlayan Birinci İntifada’da İsrail’in şiddet kullanmasını protesto eden solcu Yahudi kadınlara Kahane’nin takipçileri saldırmıştır.⁶³²

Kahane’nin 1974’te kurduğu Kach partisi 1984 yılında yapılan 11. Knesset seçimlerinde bir milletvekili kazanarak onu meclise sokmuştur.⁶³³ Meclis deneyimi fikirlerini yayıp

⁶²⁸ Kahane, *The Ideology of Kach*, s. 40.

⁶²⁹ Shahak, Mezvinsky, *İsrail’de Yahudi fundamentalizmi*, s. 190.

⁶³⁰ Waxman, “An American Tragedy — Meir Kahane and Kahanism”, s. 433.

⁶³¹ Gregg, “Defining and Distinguishing Secular and Religious Terrorism”, s. 42.

⁶³² Black, *Komşular ve düşmanlar*, s. 262.

⁶³³ “Meir Kahane”, (22.06.2022), <https://main.knesset.gov.il/en/MK/APPS/mk/mk-print/455>.

koruduğu çizgisini daha operasyonel hale getirmesini sağlamıştır.⁶³⁴ Fakat Partinin üyelerinin Araplara karşı şiddet uygulaması ve demokratik İsrail rejiminin ortadan kaldırılması yönündeki talepleri sonucunda 1988 seçimlerine girmesi yasaklanarak parti kapatılmıştır.⁶³⁵ Partinin kapatılması ırkçı ve anti demokratik tutumu nedeniyle başta Tehiya (canlanma) ve Likud gibi aşırı milliyetçi partiler tarafından da desteklenmiştir.⁶³⁶ Onun İsrail ve Arap toplumunda bir tehdit olarak algılanması birçok düşman kazanmasına neden olmuş ve 1990 yılında New York'ta Mısır asıllı bir Amerikan vatandaşı tarafından öldürülmüştür.⁶³⁷

Kahane'nin Arap nefreti, takipçilerinden Barukh Goldstein'in 1994 Şubat'ında El-Halil Camii'sinde yaptığı katliamla zirveye çıkmıştır. Camide namaz kılan Müslümanları otomatik silahla tarayan Goldstein, cami cemaati tarafından etkisiz hale getirilene kadar 29 kişinin ölümü ve 125 kişinin yaralanmasıyla sonuçlanan bir terör eylemi gerçekleştirmiştir.⁶³⁸ Ayrıca Kahane'nin ölümünden sonra Oğlu Benyamin Kahane tarafından kurulan "Kahane Chai" (Kahane Yaşıyor) örgütü, El-Halil katilamından sonra İsrail ve ABD tarafından terör örgütü olarak ilan edilmiştir.⁶³⁹ Lideri Benyamin Kahane Aralık 2000 yılında Batı Şeria'da Filistinli militanlar tarafından karısıyla birlikte öldürülmüştür. Benyaminin öldürülmesinden sonra etkisi azalan hareket birkaç münferit olayla ilişkilendirilmiştir. Bunlardan biri 2005 yılında İsrail ordusunda asker olan bir Kahane Chai militanı İsrail vatandaşı olan Arapları taşıyan bir otobüse ateş açarak dört kişiyi öldürmüştür.⁶⁴⁰ Günümüzde Kahane'nin ideolojisine sahip "Otzma Yehudit" (Yahudi gücü) adında bir siyasi parti mevcuttur. Mart 2021'deki 24. İsrail seçimlerinde partinin lideri Itamar Ben Gvir Ulusal Dini Parti'nin listesinden meclise girmiştir.⁶⁴¹ 1 Kasım 2022'de yapılan 25. Knesset seçimlerinde Dini Siyonizm ile ortak liste oluşturarak seçime giren Otzma Yehudit toplamda kazanılan 13 milletvekilinin

⁶³⁴ קנטי-נסים, פדהצור, "Kahane is Dead but Kahanism is Alive", s. 217.

⁶³⁵ Pedahzur, Perliger, *Jewish terrorism in Israel*, s. 71.

⁶³⁶ Sprinzak, *The ascendance of Israel's radical right*, s. 211.

⁶³⁷ Emily Burac, "How some of extremist rabbi, onetime MK Kahane's ideas entered Jewish mainstream", 10.2021, <https://www.timesofisrael.com/how-some-of-extremist-rabbi-onetime-mk-kahanes-ideas-entered-jewish-mainstream/>.

⁶³⁸ Pedahzur, Perliger, *Jewish terrorism in Israel*, s. 71.

⁶³⁹ "Chapter 6 -- Terrorist Organizations", (24.06.2022), <https://20092017.state.gov/j/ct/rls/crt/2006/82738.htm>.

⁶⁴⁰ "Kach, Kahane Chai (Israel, Extremists)", *Council on Foreign Relations*, (24.06.2022), <https://www.cfr.org/background/kach-kahane-chai-israel-extremists>.

⁶⁴¹ "Parliamentary groups in the 24 Knesset", (24.06.2022), <https://main.knesset.gov.il/EN/mk/apps/faction/faction-lobby?KnessetID=24&FactionID=961>.

6'sına sahiptir.⁶⁴² Bu durum gösteriyor ki İsrail politik sisteminde Kahane'nin düşünceleri destekleyenlerin sayısında artış yaşanmaktadır.

Bu bölümde Filistin Sorunu ve bu sorunun günümüzde de devam etmesini sağlayan Yahudi radikal örgütlerin kimler olduğu ve hangi ideolojik arka plana sahip oldukları anlatılmaktadır. Birinci bölümde teorik çerçevesi ortaya koyulan Karar Birimi Teorisi ile ikinci bölümde ortaya koyulan sorun ve sorunun devamlılığını sağlayan ana fenomenlerin üçüncü bölümde İsrail politik sistemine ve dış politika karar verme sürecine etkileri ele alınacaktır. Böylece teori ile fenomeni ve sorunun sebepleri üçüncü bölümde dış politika çerçevesinde ele alınacaktır.

⁶⁴² (רשימת חברי הכנסת ה-25, 12.12.2022),
<https://main.knesset.gov.il:443/mk/Pages/current.aspx?pg=mklist>.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RADİKAL YAHUDİ GRUPLARIN POLİTİK ETKİLERİNİN ANALİZİ

1. İŞÇİ HEGEMONYASI VE YAHUDİ RADİKALİZMİ

Çalışmanın bu bölümünün ilk ana başlığında 1948'den başlayarak İşçi Partilerinin (Mapai ve Mapam) iktidardan düştüğü 1977 seçimlerine kadar olan kısmını kapsamaktadır. Bu dönemde muhalefet konumunda olan Revizyonistlerin durumu, Filistin Sorunu'nu oluşturan ana parametrelerinin neler olduğu, Yahudi radikal geleneğinin temsilcileri ve bunların Filistin Sorunlarıyla ilgili yaklaşımları ele alınmaktadır. Bu tanımlamalar yapıldıktan sonra Ben Gurion dönemi ve Ben Gurion sonrası Filistin Sorunu'na koalisyondaki ve koalisyon dışı grupların etkileri ele alınacaktır.

İşçi Partileri İsrail Devleti kurulmadan önce Dünya Siyonist Örgütü ve Yışuvdaki resmi kurumlara hükmetmekteydi. Bunlar, devlet kurulduktan sonra da 1977 seçimlerine kadar iktidarı kesintisiz elinde bulundurmuş, Araplara karşı 1948, 1956, 1967 ve 1973 savaşlarında ülkeyi yönetmişlerdir. İsrail Devleti'nin kuruluşu resmi olarak ilan edilmeden önce geçici hükümet dahil olmak üzere kurulan ilk on sekiz hükümet, İşçi Partileri tarafından kurulmuştur. Bu on sekiz hükümetin dokuzunda David Ben Gurion, üçer defa Levi Eshkol ve Golda Meir diğer üçünün ikisinde Moshe Sharett, birinde İzak Rabin başbakanlık yapmıştır.⁶⁴³ Geçici hükümet dahil bu dönemde kurulan hükümetler ve Başbakanları aşağıda **Tablo 3**'te verilmiştir.

⁶⁴³ (כל ממשלות ישראל - הממשלה ה-1, "הכנסת, 26.10.2022),
<https://main.knesset.gov.il:443/mk/government/pages/governments.aspx>.

Tablo 3: 1977 Öncesi İşçi Partilerinin Kurduğu Hükümetler

Başbakan	Hükümetler
David Ben Gurion	Geçici Hükümet, 1.,2.,3.,4.,7.,8.,9., ve 10.
Moshe Sharett	5. ve 6.
Levi Eshkol	11., 12.ve 13
Golda Meir	14., 15. ve 16.
İzak Rabin	17.

Kaynak: ממשלות ישראל, <https://main.knesset.gov.il:443/mk/government/pages/governments.aspx>. (14.11.2022)

İşçi Partilerinin hegemonyasında Yahudi radikalizmin sol aktivist geleneği iki ana işçi partisi olan Mapai ve Mapam içinde varlığını sürdürmekteydi. Köktenci radikal gelenek ise ancak Altıgün Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. Sağ seküler radikal geleneğin temsilcisi olan Herut ise bu dönemde İsrail toplumunda meşruiyet kazanmaya odaklanmıştı. Altıgün Savaşı ve Yom Kippur Savaşı'nda Revizyonistlerin partisi olan Gahal, ulusal birlik hükümetlerinde yer alarak meşruiyet sorununu aşmıştır.

1.1. Revizyonistlerin Politik Sisteme Katılımı

Bilindiği gibi Revizyonistler 1920'lerin başlarında Dünya Siyonist Örgütü'nden ayrılarak alternatif bir Siyonist anlayış geliştirmişlerdir. Resmi Siyonist örgüte muhalif tutumlarından dolayı Yişuv kurumları tarafından gayri meşru olarak konumlandırılmalarına neden olmuştur. Onların Yişuv politik sistemine katılmamaları, İşçi Siyonizm'in bu kurumlarda hâkim bir güç olarak kalmasını sağlamıştır. Bu durum devlet kurulduktan sonra da uzun bir süre devam etmiştir. Devlet öncesi Yişuvda Revizyonistler yeraltı örgütleri olan Etzel ve Lehi, terör yöntemleriyle varlıklarından söz ettirmişlerdir.

16 Eylül 1948'de BM arabulucusu Bernadotte'nin Lehi tarafından öldürülmesiyle Yahudi yeraltı örgütleri üzerinde bir baskı oluşmuştur. Bunun üzerine Etzel lideri Menachem Begin, suikastı kınayarak Etzel'e ait Kudüs Tugayı'nı dağıtmıştır. Lehi ise

geçici hükümet tarafından terör örgütü olarak ilan edilmiş ve 200 üyesi tutuklanmıştır. Lehi liderlerinden Natan Yalin Mor ile birlikte Lehi üyelerinden Matityahu Shmuelevitch yargılanmış ve Yalin Mor sekiz, Shmuelevitch beş yıl hapis cezası almıştır. Cezaları daha sonra affedilmiş ve her ikisi de yeraltı faaliyetlerini bırakmayı taahhüt etmiştir.⁶⁴⁴

Yeraltı faaliyetlerini bırakan Revizyonistler arasında politik sisteme katılıp katılmama konusunda tartışmaları sürerken, Etzel lideri Menachem Begin, Herut (özgürlük) siyasi partisini kurarak yeraltı faaliyetlerini sonlandırma kararı almıştır. Diğer tarafta Lehi fraksiyonu da Savaşçılar Listesi adı altında seçime girmiştir. 1949 seçimlerinde Herut 14 sandalye kazanırken, Savaşçılar Listesi sadece 1 sandalye kazanmıştır.⁶⁴⁵ Herut'a katılmayı reddedenlerden bazı eski Revizyonistler, resmi Revizyonist Parti ile seçime girse de yüzde bir olan seçim barajını aşamamış ve daha sonra Herut'a katılmışlardır.⁶⁴⁶ Yeraltı faaliyetlerini terk etmeyi reddeden bazı Lehi üyeleri de İsrail güvenlik birimleri tarafından üyeleri yakalanmadan önce "İsrail Yeraltı Krallığı" ve "Brit Hakanaim" adlı iki örgüt kurarak bir dizi eylem gerçekleştirmişlerdir. Savaşçılar Listesi ile Revizyonist parti üyeleri daha sonra Herut'a katılmış ve böylece Herut, tüm Revizyonistleri bünyesine toplayarak onları tek parti altında birleştirmiştir.

Herut, siyasi yaşama katılmasıyla devlet öncesi Etzel ve Lehi ideolojilerini devam ettiren bir anlayışı hemen benimsemiştir. Revizyonistlerin mirasını devam ettiren en güçlü parti konumuna gelen Begin liderliğindeki Herut, ilk seçimde en az kırk sandalye kazanacağını ummaktaydı. Seçimlerden önce Begin, Kudüs'e giderek Siyon Meydanı'nda halka hitap etmiş, Lehi örgütünün sembolü ve en büyük amacı olan Kudüs'ün ilhakını açıkça savunmuştur. Daha sonra Manda döneminde birçok Etzel ve Lehi üyesinin tutulduğu Acre Hapishanesini ziyaret ederek Revizyonist mirasa sahip çıktığını göstermiştir.⁶⁴⁷ Buna rağmen Herut seçimde 14 sandalye kazanarak ancak dördüncü olabilmıştır. Hatta ilk beş Knesset seçimlerinde Herut maksimum 17 sandalyeye çıkabildiği **Tablo 4**'de gösterilmektedir.

⁶⁴⁴ Shindler, *The Rise of the Israeli Right*, s. 240.

⁶⁴⁵ "02.12.2022), (הכנסת הראשונה",

<https://main.knesset.gov.il:443/About/History/Pages/KnessetHistory.aspx?kns=1>.

⁶⁴⁶ Brenner, *The Iron Wall: Zionist Revisionism from Jabotinsky to Shamir*, s. 103.

⁶⁴⁷ Shindler, *The Rise of the Israeli Right*, s. 238.

Tablo 4: Herut'un İlk Beş Seçim Durumu

	1.Knesset 25.11.1949	2.Knesset 30.07.1951	3.Knesset 26.07.1955	4.Knesset 03.11.1959	5.Knesset 15.08.1961
1.	Mapai:46	Mapai:45	Mapai: 40	Mapai: 47	Mapai: 42
2.	Mapam: 19	Genel S.: 20	Herut: 15	Herut: 17	Herut: 17
3.	Dini C.:16	Mapam: 15	Genel S.:13	Ulusal Dini Parti: 12	Liberal Parti:17
4.	Herut: 14	Hapoel Hamizrahi: 8	Ulusal Dini Parti: 11	Mapam: 9	Ulusal Dini Parti: 12
5	Genel S.: 7	Herut 8	Ahdut Haavoda- Poalei Zion:10	Genel S.: 8	Mapam: 9

Kaynak: (הבחירות לכנסת)

<https://main.knesset.gov.il:443/mk/elections/Pages/default.aspx>. (02.12.2022).

Herut, **Tablo 4**'de görüldüğü gibi İşçi Siyonist rakibiyle rekabet edecek durumda değildi. En iyi derecesiyle bile Mapai'nin aldığı sandalye sayısının yarısını bile alamıyordu. Bundan dolayı Herut, Mapai'nin onu gayrı meşru olarak gören yaklaşımını aşmak ve onunla rekabet etmek için Liberal Parti ile ittifak yapmıştır. Liberal Parti, kökleri devlet öncesi kurumlara dayanan, Genel Siyonistler ve İlerici Parti'nin 1961 seçimlerinden önce birleşmesinden oluşmuştur. 1965 seçimlerinde Herut ve Liberal Parti birleşerek Gush Herut-Liberalim (Herut-Liberal Bloku, kısacası Gahal) partisini kurmuşlardır.⁶⁴⁸ Radikal sağıın genel olarak dünyada düşüşe geçtiği bir dönemde Herut'un devlet öncesi pozisyonunu sürdürmesinin imkanı yoktu. Bununla beraber İkinci Dünya Savaşı'nda Naziler tarafından Yahudilere uygulanan katliam sonucunda İsrail toplumunda bu tür ideolojilere sahip partilere karşı mesafe yaratmıştır. Diğer tarafta İkinci Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğrayan İtalyan faşizmi, Alman Nazizmi ve Japon militarizmi gibi sağcı ideolojiler, dünya genelinde gayrı meşru olarak konumlandırılmıştı. Bu sebeplerden dolayı Herut'un İsrail siyasetinde varlığını devam ettirmesi için Liberal Parti ile yaptığı ittifak, onun ideolojik mirasçılarının günümüze kadar varlığını devam ettirmesini sağlamıştır.

⁶⁴⁸ Mahler, *Politics and government in Israel*, s. 205.

Herut popülist, radikal, Yahudi dini geleneğini savunan ve genel olarak Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan düşük gelirli göçmenlerin oy verdiği bir sosyolojik tabana sahipti. Diğer tarafta Liberaller ise çoğunluğu Avrupalı orta sınıf seçmenlere dayanan devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkan barış yanlısı laik bir partiydi.⁶⁴⁹ Her iki Parti de bu birleşmede kendi ideolojik yaklaşımlarını korumuşlardır. Örneğim ittifak anlaşmasında “*tüm farklılıklarına rağmen*” her iki partinin birleştiğini ve “*iktidar partisine hem siyasi hem de seçimde alternatif oluşturdular*” diye yazarak ittifakın farklı doğasını belirtmişlerdir. İttifakta Herut, temel sınırlarla (Ürdün Nehri'nin her iki yakasında Yahudi Devleti) ilgili yaklaşımını korumuştur. Diğer tarafta blok olarak Arap devletleriyle barış arama arzusunu destekleyen liberal anlayışı kabul etmiştir. Dini konularda ise liberal anlayış tam bir vicdan özgürlüğünü savunurken, Herut Yahudi dini geleneğinin toplumun yaşamına telkin etmesini savunmaktaydı. Sosyal ve ekonomik alanda ise Hiztadrut karşıtı yaklaşımını terk eden Herut, devletin ekonomiye müdahalesini azaltması ilkesini kabul ederek temel liberal yaklaşımı kabul etmiştir.⁶⁵⁰ Böylece Herut, dünya genelinde düşüşte olan aşırı sağcı düşüncesini terk etmeden, yükselişte olan liberal anlayış ile ittifak kurarak Mapai'nin gayrı meşru eleştirilerini aşmış ve varlığını devam ettirebilme imkanı bulmuştur. Bu durum Gahal'ın Mapai karşısında bir rakip olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Revizyonistlerin liberaller ile birleşmesi üzerine İşçi partileri arasında da iktidarını korumak için birleşme görüşmeleri yapılmıştır.

1955 seçimlerinden önce ikinci büyük işçi partisi olan Mapam'ın sağ kanadı partiden ayrılarak Ahdut Haavoda adında üçüncü işçi partisini kurmuştur. Bu parti 1965 seçimlerinden önce Mapai ile birleşerek işçi Partilerini yükselen Gahal'e karşı işçi hegemonyasını sağlamlaştırmayı amaçlamıştır. İşçi hizalaması (ya da İşçi İttifakı-kısaca İttifak) olarak bilinen ittifaka Marksist Mapam katılmamıştır.⁶⁵¹ Ayrıca Mapai'nin şahin kanadı Ben Gurion, Şimon Peres ve Moshe Dayan ittifaka katılmayarak Raşimat Poaley İsrail (İsrail İşçi Listesi, kısaca Rafi) partisini

⁶⁴⁹ Jonathan Mendilow, “Israel's Labor Alignment in the 1984 Elections: Catch-All Tactics in a Divided Society”, *Comparative Politics*, C. 20, S. 4 (1988), s. 445, doi:10.2307/421938.

⁶⁵⁰ Jonathan Mendilow, *Ideology, party change, and electoral campaigns in Israel, 1965-2001*, Albany, NY: State University of New York Press, 2003, ss. 49-50.

⁶⁵¹ a.g.e., ss. 50-58.

kurmuşlardır.⁶⁵² Böylece İşçi İttifakı'nda Mapam'ın sol kanadı ile Mapai'nin sağ kanadı ittifak içinde kalmayarak tam bir işçi birleşmesini engellemiştir.

1968'de Rafi, Mapai ile Ahdut Haavoda İşçi İttifakı'na katılmıştır. Ancak Rafi'nin katılımı ile İttifak sol çizgiden merkeze doğru kaymıştır. Fakat daha sonra Mapam'ın katılımı ile bir denge oluşturulmuş ve 7. Knesset seçimlerine tam bir İşçi İttifakı ile girilmiştir. Bu aynı zamanda işçi hegemonyasının zirvesi olarak kabul edilmektedir.⁶⁵³ Bu zirveden sonra işçi hegemonyası düşüşe geçmiş ve Revizyonist ideolojinin yükselişe geçtiği bir dönemin başlangıcı olmuştur.

Tablo 5: İşçi İttifakı ve Zirvesi

	6.Knesset 22.11.1965	7.Knesset 17.11.1969
1	Hizalama: 45	Hizalama: 56
2	Gahal: 26	Gahal: 26
3	UDP: 11	UDP: 12
4	Rafi: 10	Agudat İsrail: 4
5	Mapam: 8	B. Liberaller: 4

Kaynak: (הבחירות לכנסת)

<https://main.knesset.gov.il:443/mk/elections/Pages/default.aspx>. (02.12.2022).

Gahal'e 1973'te birkaç küçük parti, İşçi İttifakı'nın sağ kanadı ve Büyük İsrail Hareketi'nin katılımı ile Ha-Likud (birleştirme) partisi kurulmuştur.⁶⁵⁴ Böylece eski radikal sağ ve sol ile yeni maksimalistlerin katılımıyla dini radikaller dışındaki seküler radikallerin hepsi Likud platformunda birleşmiştir. Bu durum işçi hegemonyasını sonlandırmıştır. **Tablo 6** Likud'un kurulması ve yükselmesi ile işçi hegemonyasının düşüşü 8. ve 9. Knesset seçimlerine yansımaları göstermektedir.

⁶⁵² a.g.e., s. 43.

⁶⁵³ a.g.e., s. 71.

⁶⁵⁴ “13.12.2022), מפלגת הליכוד - התנועה של ההיסטוריה של התנועה”, <https://www.likud.org.il>.

Tablo 6: Gahal'den Likud'a

	8. Knesset 21.01.1974	9. Knesset 13.06.1977
1	Hizalama: 51	Likud: 43
2	Likud : 39	Hizalama: 32
3	UDP: 10	DDH: 15
4	Tora Cephesi: 5	UDP: 12
5	B. Liberaller: 4	Hadash: 5

Kaynak: (הבחירות לכנסת)

<https://main.knesset.gov.il:443/mk/elections/Pages/default.aspx>. (02.12.2022).

Revizyonistler diğer seküler radikallerle birleştiği 1973 ve akabinde iktidar oldukları 1977 seçim başarısından önce temel Filistin Sorunu ile ilgili yaklaşımlarını muhalefet pozisyonunda sürdürmüşlerdir. O dönemde iktidar olan İşçi koalisyonlarının Filistin Sorunu ile ilgili yaklaşımları daha baskındı. Buna göre işçi hegemonyasında temel Filistin Sorunu ile ilgili yaklaşımları bilmek ve tanımlamak doğru bir çözümleme için zaruret teşkil etmektedir.

1.2. İşçi Hegemonyasında Temel Filistin Sorunları

Revizyonistler, işçi hegemonyasını sonlandırıp iktidara geldiği 1977 seçimlerine kadar Knesset'te muhalefet pozisyonunda kalmış ve temel Filistin Sorunlarına yönelik görüşlerini bu pozisyonda ileri sürmüşlerdir. Bu dönemde Yahudi radikalizmin iki fraksiyonu meclis çatısı altında faaliyet göstermekteydi. Bunlar, Revizyonistlerin partisi Herut (daha sonra Gahal ve Günümüzde Likud olan parti) ve İşçi aktivizmin siyasi partisi Mapam'dı. Bunların yanında iktidardaki Mapai'de Ben Gurion, Moshe Dayan, Pinhas Lavon ve Şimon Peres gibi eylem yanlıları ve bazı askerî birlikler, özellikle 101. Bölük Yahudi radikalizmin bu dönemdeki temsilcileriydi. Ayrıca 1967 Altı Gün Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan bazı Maksimalist ve köktenci (Guş Emunim gibi) gruplar da ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın bu kısmında 1977'de iktidarın değişimine kadar olan bu süreçte temel Filistin Sorunlarına bu bahsedilen gruplar çerçevesinde ele alınacaktır. Bu dönemde özellikle Filistinli mültecilerin durumu, sınırlar (BM Paylaşım Planı) ve Kutsal Yerler

Sorunu, Filistin Sorununun ana meseleleriydi. Bunlar aynı zamanda BM tarafından öne sürülen ve çözülmesini istediği sorunlardı.

İsrail Devleti, 11 Mayıs 1949 tarihinde BM tarafından resmi olarak tanınması için şart olarak öne sürülen üç koşulu kabul etmesi karşılığında üye olabilmıştır. Bu yönüyle İsrail, şart koşularak BM'ye üye olan tek devlettir. Bu şartlar;⁶⁵⁵

1. Kudüs'ün Statüsüne saygı duymak
2. Mültecilerin geri dönüşüne izin vermek
3. BM Taksim Planının sınırlarına riayet etmek

İşçi İttifakı'nın 1977 yılına kadar süren iktidarında Filistin sorunuyla ilgili yukarıdaki üç sorundan hiçbirini çözmeye yönelik adım atmamıştır. İşçi İttifakı'nın aktivist geleneği, oluşturulan yeni statükonun değiştirilmesine izin vermemiştir. İşçi aktivizmi 1967 savaşından sonra işgal edilen topraklar üzerinde ilhak ve yerleşim politikasını savunmuş, istekleri kabul edilmeyince Menachem Begin liderliğindeki Gahal'a katılarak günümüzde Likud olan siyasi hareketin oluşmasını sağlamıştır.

Tablo 7: 1977 Seçimlerine Kadar İşçi Hükümetleri ve Koalisyon Desteği

Not: H. Hükümet, **M.** Mapai, **K.** Koalisyon Desteği

B. Gurion		Moshe Sharett		B. Gurion		Levi Eshkol		Golda Meir		İzak Rabin	
H	M/K	H	M/K	H	M/K	H	M/K	H	M/K	H	M/K
1	46/73	5	45/87	7	40/80	11	42/68	14	56/107	17	51/61
2	46/73			8	40/64	12	42/68	15	56/102		
3	45/65	6	40/64	9	47/86	13	45/75	16	51/68		
4	45/87			10	42/68						

Kaynak: 01.03.2023), "ממשלות ישראל", (הכנסת,

<https://main.knesset.gov.il:443/mk/government/pages/governments.aspx>.

⁶⁵⁵ Garaudy, *İlahî Mesajlar Toprağı Filistin*, s. 425.

İşçi İttifakı, **Tablo 7**'te gösterildiği gibi İsrail Devleti kurulduktan sonra ilk 17 hükümet ve 1948 Savaşı'nda geçici hükümet dahil 18 hükümet kurmuştur. İsrail Devleti bağımsızlığını ilan ettikten sonra kurulan 17 hükümet incelendiğinde en geniş katılımlı koalisyon hükümeti Golda Meir zamanında kurulan 14. ve 15. hükümetlerdir. En az katılımlı hükümet ise iktidar değişiminden hemen önceki hükümet olan İzak Rabin başbakanlığındaki 17. hükümettir. Golda Meir başbakanlığında kurulan 14. ve 15. Hükümetlerin geniş katılımlı olması o dönemin konjktürel gerçekliğinden kaynaklanmaktadır. Bu iki hükümet 1967 savaşıdan sonra kurulmuş ve 15. Hükümet 1973 savaşını yürüten hükümet olmuştur. Her iki hükümette oluşan duruma karşı ulusal birlik hükümetleri olarak kurulmuş ve revizyonistler de hükümette yer almışlardır. Bu 17 İşçi İttifakı hükümlerinde izlenen Filistin politikası ve bu politikasına karşı radikal Yahudi grupların verdikleri tepkiler ele alınacaktır.

1.3. Yahudi Radikal Grupların Temel Filistin Sorunu'na Yönelik Yaklaşımları

Manda döneminde Yişuv Lideri ve 1946'dan sonra Yahudi Ajansı'nın savunmadan sorumlu başkanı olan David Ben Gurion, manda sonrası süreç için silahlı mücadeleyi kaçınılmaz olarak görmüş ve Yişuvu bu silahlı mücadeleye hazırlamıştır. Ben Gurion her ne kadar 1947 BM paylaşım planını onaylamış olsa da planı Yahudi Devleti için nihai sınırlar olarak görmemekteydi. Uygun şartların oluşması durumunda sınırların değiştirilmesini savunmaktaydı.⁶⁵⁶ Nitekim 1948 savaşıdan sonra 1949'da yapılan ateşkes anlaşmalarına bakıldığında sınırların ne denli değiştiği görülmektedir.

Filistin'de İngiliz Manda Yönetimi'nin sona yaklaşmasıyla Dünya Siyonist Örgütü'nün en üst organı olan Genel Konsey, 6 Nisan 1948'de Tel Aviv'de bir araya gelerek manda sonrası oluşacak boşluğu doldurmak amacıyla yeni kurumların oluşturulmasını görüşmüştür. Bu görüşmeler sonucunda 36 veya 37 üyeli bir Geçici Devlet Konseyi ve 13 üyeli bir Geçici Hükümet kurulması kararı alınmıştır.⁶⁵⁷ Bunun üzerine Ben Gurion başkanlığında Yişuvda yer alan grupların temsilcilerinden oluşan geçici bir hükümet kurulmuştur. Fakat kurulan geçici hükümette Yişuvdaki politik kurumlara henüz katılmayan Revizyonist hareketten bir temsilci yoktu.

⁶⁵⁶ Shlaim, *Demir Duvar*, s. 73.

⁶⁵⁷ "2: Report to the Zionist General Council by David Ben-Gurion", *GOV.IL*, (03.09.2022), <https://www.gov.il/en/Departments/General/report-to-the-zionist-general-council-by-david-ben-gurion>.

Ben Gurion başkanlığındaki geçici hükümette İşçi Siyonizm'in bariz bir üstünlüğü vardı. İşçi Siyonizm'in iki ana partisi olan Mapai'nin 4 ve Mapam'ın 2 temsilcisi vardı. Dindar partilerin çatı örgütü olan Birleşik Dini Cephe'nin 3 temsilcisi ve kendilerini işçi ve dini Siyonizm'den ayrı bir Siyonist hizip olarak gören Genel Siyonistlerin 1 temsilcisi vardı. Ayrıca İlerici Parti'nin, Seferad-Mizrahi Grubunun ve bağımsızların birer temsilcisi vardı.⁶⁵⁸ Kurulan hükümete bakıldığı zaman bir koalisyon görüntüsü verse de aslında her siyasi çevreden (Revizyonistler dışında) temsilcilerin olduğu ulusal birlik hükümetiydi. Geçici hükümeti kuran hiziplerin üzerinde anlaştıkları anlaşma metnine bakıldığında ortak sorumluluk ve kararların konsensüse dayalı bir anlayışla alınması ön plana alınmaktaydı.⁶⁵⁹ Diğer tarafta Dünya Siyonist Örgütü'nden Revizyonist Siyonistlerin ayrılmış olması, onların Yişuvdaki kurumlarda temsil edilmemesine neden olmuştur. Bununla birlikte Revizyonistler, zaten Yişuvdaki kurumlara ve resmi Siyonist örgütün politik duruşuna karşı olduğundan dolayı bu kurumlara girmeyi reddetmekteydiler.

Hem Revizyonistler hem de Yişuv kurumlarına hükmeden Mapai, 1948 Savaşı'nda aralarındaki sorunları bir tarafa bırakarak ortak bir amaç için hareket etmişlerdir. Filistinli önde gelen bir politikacı olan Musa El Alami, bu duruma dikkat çekmekteydi. Alami, savaş boyunca Siyonist Yahudiler, tek bir amaca odaklanırken Arapların ise üzerinde mutabık kaldığı herhangi bir amaçları olmadığını ileri sürmekteydi. Alami'ye göre Araplar *"bir devlet değil, küçük devletlerdi; bir ulus değil, gruplardı"*. Savaşı kazanmaktan çok savaştan sonraki Filistin'in durumuyla ilgili birbirleriyle rekabet etmekteydiler.⁶⁶⁰ Bundan dolayı savaş Araplar için alçaltıcı bir yenilgi, Filistinliler için bir yıkım ve Siyonistler için bir zafere dönüşmüştür. Şüphesiz Siyonistleri zafere götüren Mapai'nin önderliğindeki geniş katılımlı koalisyondu.

Ana işçi partisi Mapai'nin merkezde olduğu İşçi Hegemonyası döneminde kurulan koalisyon hükümetlerinde en önemli ya da BM tarafından temel Filistin sorunları olarak gördüğü üç ana sorun ele alınacaktır. Bunlar; 1948 Savaşı'ndan sonra İsrail ile komşu Arap ülkeleriyle yapılan ateşkes sınırları, yerlerinden sürülen mülteciler ve Kutsal

⁶⁵⁸ (כל ממשלות ישראל - הממשלה הזמנית), "05.10.2022),

<https://main.knesset.gov.il:443/mk/government/pages/governments.aspx>.

⁶⁵⁹ 10.03.1949, "קו-יסוד לתכנית הממשלה לכנסת הראשונה),

<https://main.knesset.gov.il/mk/government/documents/kaveiyesod1949.pdf>.

⁶⁶⁰ Musa Alami, "The Lesson of Palestine", *Middle East Journal*, C. 3, S. 4 (1949), s. 385.

Yerler Sorunu olarak bilinen üç ana sorundu. Bu sorunların çözümü için savaş sonrası Rodos Adası'nda taraflar ateşkes anlaşmalarını görüşmüş ve Yeşil Hat olarak bilinen ateşkes sınırları belirlenmiştir. Ateşkes anlaşmalarından sonra nihai çözüm için BM Uzlaştırma Komisyonu tarafları Lozan Konferansı'na davet etmiş ve burada taraflar arasında yapılan görüşmelerde temel Filistin Sorunları çözüme bağlanama konusunda başarı sağlanamamıştır. Bu üç soruna Altıgün Savaşı'ndan sonra yerleşim sorunları da eklenmiştir. Burada temel alanları belirlenen Filistin Sorunları İşçi hegemonyasında Ben Gurion dönemi ve Ben Gurion sonrası dönemde izlenen Filistin politikası şeklinde ele alınacaktır.

1.3.1. Ben Gurion Döneminde İşçi İttifakı'nın Filistin Politikası

25 Ocak 1949'da İsrail'de ilk genel seçimler yapılmış ve **Tablo 8**'de gösterildiği gibi iki işçi fraksiyonu olan Mapai ile Mapam ilk iki sırayı almıştır. Yişuvda olduğu gibi İsrail Devleti kurulduktan sonra da işçi fraksiyonlarının bariz bir üstünlüğü var olmuştur. Revizyonist Siyonizmin Yişuvda olduğu gibi Etzel ve Lehi hizipleri farklı partiler altında İsrail politik sistemine entegre olmuşlardır. Bundan dolayı ilk dönemde rekabet, genel olarak işçi partileri arasında geçmiştir.

Tablo 8: İlk İsrail Seçim Sonuçları(25 Ocak 1949)

Partiler	Oy Miktarı	Oy Oranı	Milletvekili
Mapai	155,274	35.7	46
Mapam	64,018	14.7	19
Birleşik Dini Cephe	52,982	12.2	16
Herut	49,782	11.5	14
Genel Siyonistler	22,661	5.2	7
İlerici Parti	18	4.1	5
Seferat - Mizrahi partisi	15,287	3.5	4
MAKİ	15,148	3.5	4
Nazaret Demokratik Listesi	7,387	1.7	2
Savaşçılar Listesi	5,363	1.2	1
WIZO	5,173	1.2	1
İsrail Birleşik Yemenliler	4,399	1	1

Kaynak: <https://main.knesset.gov.il/About/History/Pages/KnessetHistory.aspx?kns=1>,

Knesset (Meclis), adını İkinci Tapınak döneminde 70 üyesi olan Knesset Ha-Gıdola'dan (Büyük Meclis) alır. Modern anlamda daha geniş temsil sağlamak için üye sayısı 120'ye

çıkartılmıştır.⁶⁶¹ Hükümetin kurulması veya bir yasanın meclisten geçmesi için 120 üyeden en az 61'inin onayı gerekir.⁶⁶²

Seçimlerden sonra Ben Gurion, gerekli çoğunluğu sağlamak için komünistler ve Etzel'in İsrail politik sistemindeki partisi olan Herut dışında herkesle işbirliği yapabileceğini ilan etmiştir.⁶⁶³ 10 Mart 1919'da Knesset'te 73 lehte oy ile güvenoyu alan İsrail Devleti'nin ilk hükümeti; Mapai, Birleşik Dini Cephe, İlerici Parti ve Seferad-Mizrahi Partilerinden oluşan koalisyon hükümetiydi.⁶⁶⁴ Bu dönemde genel olarak İsrail Devleti'nde koalisyon başkanlık eden parti Savunma, Dışişleri ve Maliye gibi önemli bakanlıkları kontrol etmiştir.⁶⁶⁵

İlk dört hükümete bakıldığında Ben Gurion başkanlığında kurulmuş olup genel anlamda Mapai'den sonra en çok oy alan üç partiden (Mapam, Herut ve Dini Cephe) sadece Dini Cephe koalisyonda yer almıştır.⁶⁶⁶ Mapai, Dini Cephe ile koalisyon kurmasının sebebi Dini Cephe'nin seküler devletin politikalarına karşı takındığı pasif duruştur. Bu duruş onu koalisyonların değişmezi yaparken diğer tarafta Başbakan Ben Gurion'nun kendi politikasını rahat bir şekilde uygulamasını da sağlamıştır.

Birinci bölümde bir koalisyonun kurulabilmesi için iki ilkenin var olması gerektiğini belirtilmiştir. Bunlardan biri Büyüklük İlkesi yani koalisyonun kurulması için gerekli olan minimum sandalye ki bu gerekli olan 61 sandalyeden 12 fazladır. İkincisi Politika Mesafesi İlkesi, yani kurulan hükümetin ortakları arasında politik farklılıkların politik benzerliklerinden az olmasıdır. Bu durumda koalisyon ortaklarına bakıldığında Mapai'nin en büyük ortağı olan Birleşik Dini Cephe, Politik Mesafe İlkesi'ne uymasa da dış politikada pasif duruşu onu Mapai'nin doğal koalisyon ortağı yapmıştır. Ayrıca koalisyonun veto oyuncusu konumunda pasif Dini Cephe'nin olması Mapai'nin dış politikada belirleyi konuma gelmesini sağlamıştır. Diğer iki parti ise koalisyon içinde

⁶⁶¹ Don Peretz, *The government and politics of Israel*, 2nd ed., updated Boulder, Colo: Westview Press, 1983, ss. 160-61.

⁶⁶² "Basic Laws of the State of Israel", (31.10.2022),
<https://main.knesset.gov.il:443/EN/activity/pages/basiclaws.aspx>.

⁶⁶³ Mendilow, *Ideology, party change, and electoral campaigns in Israel, 1965-2001*, s. 35.

⁶⁶⁴ (הכנסת הראשונה, "דיון על הרכב הממשלה ותכניתה (סיום)", 1949),
https://fs.knesset.gov.il/1/Plenum/1_ptm_250182.pdf.

⁶⁶⁵ Peretz, *The government and politics of Israel*, s. 175.

⁶⁶⁶ "הכנסת, ממשלות ישראל".

güçleri kararları etkileyebilecek güçte olmamasına rağmen koalisyon hükümeti içinde olmanın nimetlerinden (bakanlık) faydalanmışlardır.

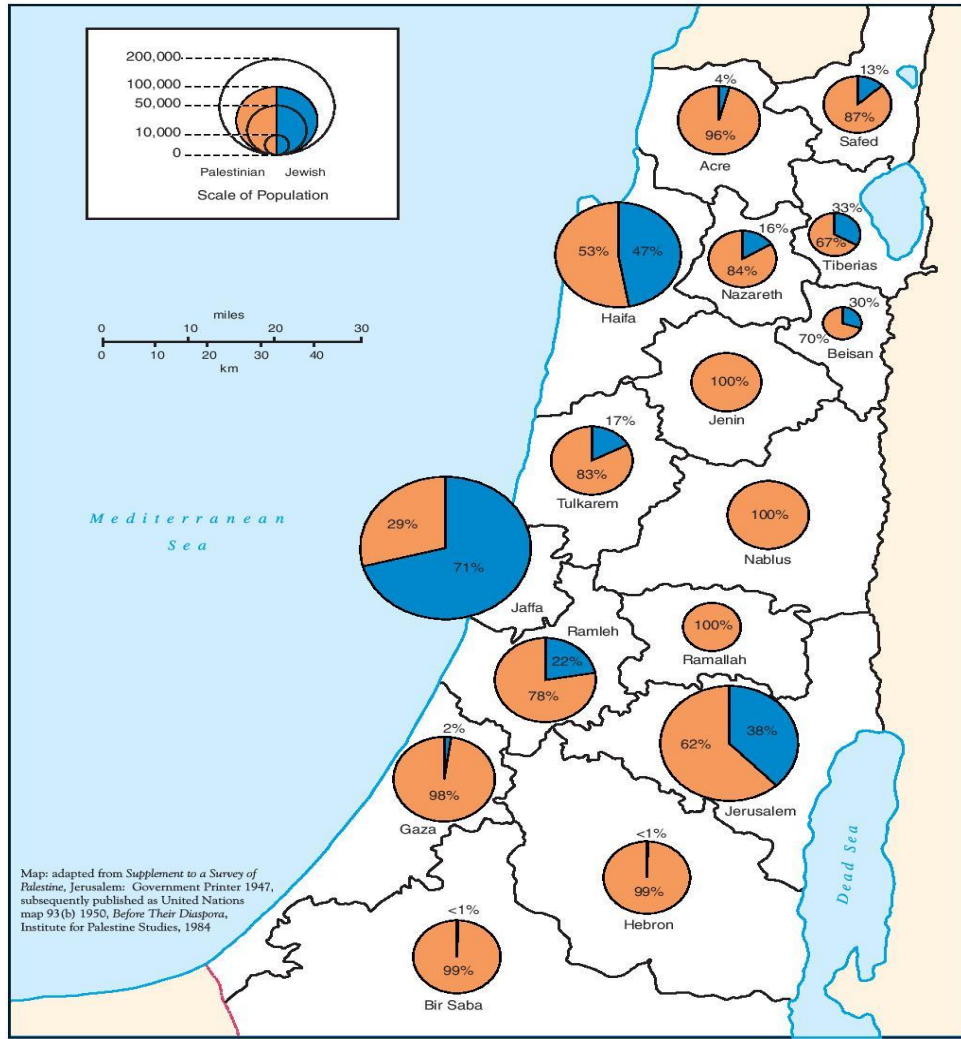
Koalisyon hükümetinin karar alma sürecinde oybirliği gerekliyse karar birimi Birim Veto Modeli, gerekli değilse Minimum Kazanana Bağlı Koalisyon Modeli (Bknz Tablo 1.6) olmaktadır. Birinci koalisyon hükümetinin temel anlaşmasına bakıldığı zaman kararların oybirliğini esas alarak aldığı görülmektedir.⁶⁶⁷ Eğer taraflar arasında belli yan ödemeler ya da imtiyazlar varsa mecburi anlaşma, yoksa karar almanın stabil bir açmaza neden olduğu belirtilmiştir. Yukarıda değinildiği gibi koalisyon ortakları belli imtiyazlar elde etmişlerdir. Bu durumda koalisyonun güçlü partisi karar almada belirleyici konuma gelmiştir. Bundan dolayı temel Filistin Sorunlarını bu dönemde Mapai politikaları çerçevesinde yürütüldüğü ve kararlarda belirleyici olduğu sonucuna varılmaktadır. Bununla beraber Mapai içindeki eylemci kanadın politikada daha etkin oldukları bilinmektedir. Nitekim bu dönemde temel Filistin Sorunları olarak bilinen mülteciler, kutsal yerler ve sınır sorunlarıyla ilgili yaklaşımlarda Mapai'nin izlediği politika radikal sağın ve radikal solun yaklaşımlarıyla sadece yöntem açısından farklılık göstermekteydi. O dönemde var olan bu sorunlarla ilgili izlenen politikanın radikal sol ve sağ fraksiyonlarının yaklaşımları ele alınacaktır.

1.3.1.1. Mülteci Sorunu

İsrail Bağımsızlık Bildirgesi'ni imzalayan geçici hükümet aynı zamanda günümüzde Filistin Sorununun ana bileşenlerinden olan mülteci sorununun ortaya çıkmasını da sağlayan bir hükümet olmuştur. Bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkan İsrail Devleti savaş sonrasında sınırları içinde 716.000 Yahudi ve 156.000 Filistinli kalmıştı. Çoğunluğu Batı Şeria ve Gazze'ye sığınan Filistinli mültecilerin geri kalanları komşu Arap Ülkelerine sığınmışlardır. Toplam mülteci sayısı (700.000) İsrail sınırları içinde kalan Filistinlilerle beraber toplam Yahudi nüfusundan daha fazla idi.⁶⁶⁸ İsrail sınırları içinde kalanlar da iç mülteci durumuna düşmüşlerdir.

⁶⁶⁷ (הכנסת, "קו-יסוד לתכנית הממשלה לכנסת הראשונה").

⁶⁶⁸ Shlaim, *Demir Duvar*, s. 105.

Şekil 11: 1948 Savaşı Öncesi Filistin'de Arap ve Yahudi Nüfusu

Kaynak: <http://www.passia.org/maps/view/10> (19.08.2024)

Geçici hükümet döneminde Filistinlilerin zorla topraklarından sürülmesi sistematik bir politikaydı. Örneğin Tel Aviv ve Hayfa arasındaki kıyı şeridinde bulunan altmış Filistinli köyü Alexandroni Tugayı tarafından temizlenmiştir. BM tarafından Filistinlilere ayrılan Lod ve Ramla kentleri Yiftah Tugayı tarafından yerlerinden edilmiştir. Lod'da sivil halk gitmemekte dirense de şehri ele geçiren Yiftah önce camiye sığınan 250 kişiyi öldürmüş ve sonra geri kalanları yerlerinden zorla sürmüştür.⁶⁶⁹

Dani Operasyonu adı verilen Lod'daki 50 bin Filistinli zorla yerlerinden edilerek Ürdün kontrolündeki Batı Şeria'ya sürülmüşlerdir. Yigal Alon'a göre Ben Gurion Lod'daki

⁶⁶⁹ Benny Morris, "The New Historiography Israel Confronts Its Past", *Making Israel*, ed. Benny Morris, Ann Arbor: University of Michigan Press, 2007, s. 11; Black, *Komşular ve düşmanlar*, s. 112.

mültecileri kast ederek Yitzhak Rabin'e "gönder onları" demiştir.⁶⁷⁰ Benzer durum kuzeydeki bölgeleri temizlemek için de uygulanmıştır. Ben Gurion, İsrail Savunma Kuvvetleri (İSK) komutanı Moshe Carmel'e Lübnan sınırına kadar olan bölgeyi temizlemesi için talimat vermiştir.⁶⁷¹ Hem kuzeydeki bölgeler hem de orta bölgelerde olan Lod, Ramle, ve Latrum BM'nin paylaşım planı çerçevesinde kurulacak Arap Devleti sınırlarında kalmaktaydı. Tel Aviv ve Kudüs arasındaki bölgeyi tamamen temizleme amacıyla olan Ben Gurion, böylece Kudüs'e açılan koridoru olabildiğince genişletmeyi amaçlıyordu. Ayrıca Ben Gurion tarafından Batı Şeria'nın belli bölümlerini işgal etme önerisi kabinedeki altı bakanın lehte altısının aleyhte olması sebebiyle rafa kaldırılmıştır. Ben Gurion kararı "gelecek nesiller için matem" olarak adlandırmıştır.⁶⁷²

Güney cephesinde de benzer durum yaşanmaktaydı. Savaş döneminde güney cephesinde Mısır ile savaşıyor İsraili komutan Mordechai Bar-On Gazze yakınlarında Filistinlilerin toplu olarak sürülmelerini uzaktan seyretmekteydi. Bar-On menzil dışında olmalarına rağmen yüksek bir tepeye makineli tüfeğini kurarak bir şerit mermiyi mültecilere doğru boşaltmıştır. Bar-On bu durumu açıklarken mültecilerin menzil dışında olduğunu bildiğini ve kimseye zarar verme niyetinde olmadığını söylemiştir. Fakat bunu yapma nedenini de mültecilerin bir daha geri gelemeyeceklerini anlamalarını sağlamak olarak açıklamıştır.⁶⁷³ Filistinlilerin sürülmesi aynı zamanda askerî operasyon ve emirlere bakıldığında da açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

İsrail'in etnik temizlik çerçevesinde Araplardan arındırılmış daha homojen bir Yahudi Devleti yaratmak için askerî operasyonlar yürütmüştür. Bunun için İSK Yüksek Komutanlığı sahadaki askerî personele ilettiği emir ve operasyonlarda İbranice terimlere bakıldığında anlaşılmaktadır. Tihur (temizleme), hisul (tasfiye), gerush (kovma), le-hashmid (yok etmek), le-fanot (tahliye etmek), Mivtza Matate (Süpürge Operasyonu), Peulat Misparayim (Makas Operasyonu) terimler sahadaki askerî personele iletilen emir

⁶⁷⁰ Anita Shapira, *Yigal Allon, Native Son: A Biography*, çev. Evelyn Abel, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2008, ss. 228-29.

⁶⁷¹ Benny Morris, *1948: a history of the first Arab-Israeli war*, New Haven [Conn.]: Yale University Press, 2008, s. 346.

⁶⁷² Shlaim, *Demir Duvar*, s. 85.

⁶⁷³ Mordechai Bar-On, "Remembering 1948: Personal Recollections, Collective Memory, and the Search for 'What Really Happened'", *Making Israel*, ed. Benny Morris, Ann Arbor: University of Michigan Press, 2007, s. 43.

ve operasyonlardan oluşmaktaydı.⁶⁷⁴ Geçici hükümet zamanında izlenen bu uygulama günümüzde hala çözülmeyen mülteci sorununu yaratmıştır. Bu operasyonlar sonucunda Filistinlilerin çoğunluğu Ürdün kontrolündeki Batı Şeria ve Mısır kontrolündeki Gazze başta olmak üzere komşu devletlere sürülmüşlerdir. 1949 ateşkes anlaşmalarından sonra Filistinlilerin nüfusu **Tablo 9**'da gösterilmiştir.

Tablo 9: 1949 Sonu İtibariyle Filistinlilerin Yerleşim Dağılımı

İkamet	Oranı %	Miktarı (Bin)
Gazze	18	240
Batı Şeria	51	670
İsrail	11	146
Suriye	5	70
Lübnan	8	100
Ürdün	5	70
Diğer Ülkeler	2	20
Toplam	100	1.316

Kaynak: G. Gilbar, *Population dilemmas in the Middle East: essays in political demography and economy*, London: F. Cass, 1997, s. 13.

Savaş sonrası Rodos'ta yapılan ateşkes görüşmelerine katılan İsrail heyetine toprak takası ve mültecilerin geri dönüşü ile ilgili teklif edilecek karşılıklı tavizlerin hiçbirini kesinlikle kabul edilmemesi yönünde talimat verilmiştir.⁶⁷⁵ Ateşkes nihayetinde mülteci meselesi bir çözüme bağlanamamış ve bu sorununun BM gözetiminde Lozon Konferansı'nda görüşülmesi kararlaştırılmıştı. Konferansta İsrail baştan beri uzlaşmaz bir tavır takınmıştır. Mülteci sorunu konusunda İsrail devleti Arapları sorumlu tutmaktaydı ve çözümün de Araplar tarafından bulunmasını talep etmekteydi. İsrail Lozan Konferansı'nda mülteci meselesinin çözümü için ancak mültecilerin Arap devletlerine yerleşmesi karşılığında cüzi bir maddi destekte bulunacağını kabul etmiştir.⁶⁷⁶ Bunun dışındaki çözüm önerilerinin hiçbirini kabul etmemiştir. Günümüzde de mülteci sorunu ile ilgili atılan adımlarda bu çözümden daha ileri bir adım

⁶⁷⁴ Nur Masalha, *The Palestine Nakba Decolonising History, Narrating the Subaltern, Reclaiming Memory*, London & New York: Zed Books, 2012, s. 59.

⁶⁷⁵ Shlaim, *Filistin'i bölüşmek. Kral Abdullah, siyonistler ve Filistin'i taksim siyaseti 1921 - 1951.*, s. 328.

⁶⁷⁶ Shlaim, *Demir Duvar*, s. 110.

atılmamıştır ve sorun tıpkı kutsal yerlerle ilgili sorun gibi hala güncelliğini korumaktadır.

1.3.1.2. Kutsal Yerler Sorunu

İsrail devleti kurulmadan önce Yişuvdaki yetkili merci olan Yahudi Ajansı 1947 BM Paylaşım Planı'nı desteklemişti. Bu plana göre Kudüs, BM otoritesi altında uluslararası bir yönetim tarafından idare edilecekti. Fakat savaş sonrası oluşan yeni statüko İsrail Devleti'nin daha önce verdiği bu sözden geri adım atmasına neden olmuştur. Konu Knesset'te tartışılırken Mapam milletvekili Yaakov Riftin, Kudüs ile ilgili biri uluslararasılaşma ve diğeri Ürdün ordusunun ordaki statüsü olmak üzere iki sorunu olduğuna dikkat çekmiştir. İsrail ile Kudüs'ün ayrı olamayacağını vurgulayan Riftin, BM'nin aksi yönde karar vermesi durumunda eski Palmach savaşçılarının uğruna savaştığı bu amaç için tekrar savaşıacağını söylemiştir. Aynı tartışmada Lehi eski komutanı Natal Yalin Mor Lehi savaşçılarının mücadelesine vurgu yaparak gerekirse tekrar savaşıacaklarını söylemiştir. Her ikisi de daha önce üyesi oldukları devlet öncesi yasadışı yeraltı örgütleri olan Palmach ve Lehi savaşçılarına atıf yapmıştır. Dini Cephe milletvekili Avraham Hayim Shag ise Yahudilerin Babil Sürgünü'nde ettiği yemine sadık olduklarını belirtmiştir.⁶⁷⁷ Bu yemin Tanakh'ta geçen “*ey Kudüs seni unutursam sağ elim kurusun*” olarak geçen ifadelerden oluşmaktadır.

1948 Savaşı Kudüs'ü fiilen İsrail ile Ürdün arasında bölmüştü ve her iki taraf da kutsal şehrin kendilerine ait olduğunu iddia ediyorlardı. Bunun yanında Katolik devletler, Müslüman devletler, Vatikan ve Sovyetler birliğine tabi uydu devletler Kudüs'ün uluslararasılaşmasını savunmaktaydı.⁶⁷⁸ İsrail ile Ürdün iddalarına karşı bu üçüncü yol, birçok devlet tarafından desteklenmekteydi. Bu da BM'yi harekete geçiren bir etki yapmıştır.

Kutsal yerlerle ilgili konu BM Genel Kurulu'nda tartışılırken Ben Gurion 5 Aralık 1949'da Knesset kürsüsünden BM'ye meydan okuyan bir açıklama yapmıştır. Bu açıklamasında İsrail'in BM üyesi olmasının politik kolaylıktan dolayı olmadığını, İsrail Peygamberlerinin vasiyet etiği ve BM'nin bayrağına kazınan dünya barışı ve halkların

⁶⁷⁷ הכנסת, “(דברי הכנסת-הישיבה התשעים ושלוש של הכנסת הרשונה, הודעת ראש הממשלה בדבר ירושלים והמקומות הקדושים)”, 05.12.1949, הכנסת, https://fs.knesset.gov.il/1/Plenum/1_ptm_250119.pdf.

⁶⁷⁸ Shlaim, *Demir Duvar*, s. 112.

kardeşliğinden kaynaklandığını vurgulamıştır.⁶⁷⁹ Ben Gurion bu davranışıyla baştan beri gizlediği uzlaşma yanlısı tumunun gerçeği yansıtmadığını açığa vurmuştur. Ben Gurion, Yahudi Ajansı'nın başındayken onayladığı Kudüs kararına bu sefer en önde muhalif olan kişiydi.

Ben Gurion, BM tartışmalarının ve BM kararlarının hiçbir önemi olmadığını daha önce kullandığı “um-şum” ve “şum klum” ifadesiyle açıklamıştır. İbranice BM'nin kısaltması olan um ile hiç anlamına gelen şum ve hiçbir şey anlamına gelen şum klum ifadelerini kullanarak BM ve kararlarını önemsemediğini ifade etmiştir.⁶⁸⁰ Ben Gurion'un bu hareketine ateşli bir şekilde Revizyonistler destek vermiştir. Menachem Begin, Ben Gurion'un kararından memnun olduğunu açıkladıktan sonra Kudüs'ün İsrail anavatanının hem filyatta hem de hukuken ayrılmaz bir parçası olduğunu meclis kürsüsünden haykırmıştır. Ayrıca mecliste protesto veya sözlü beyanla değil bir yasa çıkartarak Kudüs'ün anavatana katılımını açıkça ilan etmeyi önermiştir.⁶⁸¹ Bu tartışmalara rağmen BM Genel Kurulu'nda Kudüs ile ilgili karar alınmıştır.

BM Genel Kurulu tüm bu tartışmalar devam ederken 9 Aralık 1949'da toplanarak Kudüs'ün uluslararası bir rejim altında BM tarafından idare edilmesi kararı vermiştir.⁶⁸² Bunun üzerine 13 Aralık'ta Ben Gurion meclis kürsüsünden devlet dairelerinin Tel Aviv'den Kudüs'e taşınması kararını duyurmuştur. Akabinde zaman kaybetmeden bu kararın uygulanması için çalışmalara başlanmış ve devlet dairelerinin çoğu Kudüs'e taşınmıştır. Ben Gurion konuşmasında Kudüs'ün üçbin yıl önce olduğu gibi bugün ve ebediyen İsrail'in başkenti olacağını duyurmuştur. Bununla beraber oluşan uluslararası tepkilere karşı da bütün dinlerin ibadet özgürlüğü, kutsal yerlere erişim izni ve dini yapılarla ilgili mevcut hakları garanti altına alacağını taahhüt etmiştir.⁶⁸³ Ben Gurion'un bu kararı uzun süre Menachen Begin tarafından savunulmaktaydı.

⁶⁷⁹ הכנסת, “(דברי הכנסת-הישיבה התשעים ושלוש של הכנסת הרשונה, הודעת ראש הממשלה בדבר ירושלים והמקומות הקדושים) (5.12.1949)”.

⁶⁸⁰ Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 145-46.

⁶⁸¹ הכנסת, “(דברי הכנסת-הישיבה התשעים ושלוש של הכנסת הרשונה, הודעת ראש הממשלה בדבר ירושלים והמקומות הקדושים) (5.12.1949)”.

⁶⁸² The General Assembly, “Jerusalem/International Regime/ Protection of Holy Places - GA Resolution A/RES/303 (IV)”, 09.12.1949, <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-176255/>.

⁶⁸³ הכנסת, “(דברי הכנסת- הישיבה התשעים ושש של הכנסת הראשונה, העברת הכנסת והממשלה לירושלים) 13.12.1949, הכנסת, (13.12.1949), https://fs.knesset.gov.il/1/Plenum/1_ptm_250215.pdf.

Eylem yanlısı Ben Gurion'un bu politikasını Revizyonistler, Mapam ve Dini Cephe üyeleri desteklerken Genel Siyonistlerden Yosef Sapir kararın hukuken sakıncalar yararacağını belirterek itiraz etmiştir.⁶⁸⁴ Diğer tarafta en büyük itiraz hükümet içinden ılımlı kanattan gelmiştir. O sırada New York'ta bulunan Dışişleri Bakanı Moshe Sharett 14 Aralık'ta çektiği telgrafta bir Dışişleri Bakanı olarak kendi görüşünün hükümet ve partisi tarafından dikkate alınmadığından dolayı istifa ederek karşılık vermiştir.⁶⁸⁵ Kararın İsrail'in uluslararası alandaki prestijine zarar verdiğini düşünen Sharett'in istifası Ben Gurion tarafından kabul edilmemiştir.⁶⁸⁶ Böylece Kudüs ve Kutsal yerlerle ilgili BM Genel Kurulu kararının uygulanması İsrail radikal sağ, aktivist solu ve mesihçi dindarların ortak hareketiyle engellenmiştir. Bunun yerine Ürdün ile yapılan anlaşma ile Kudüs, iki devlet arasında bölünmüştür.

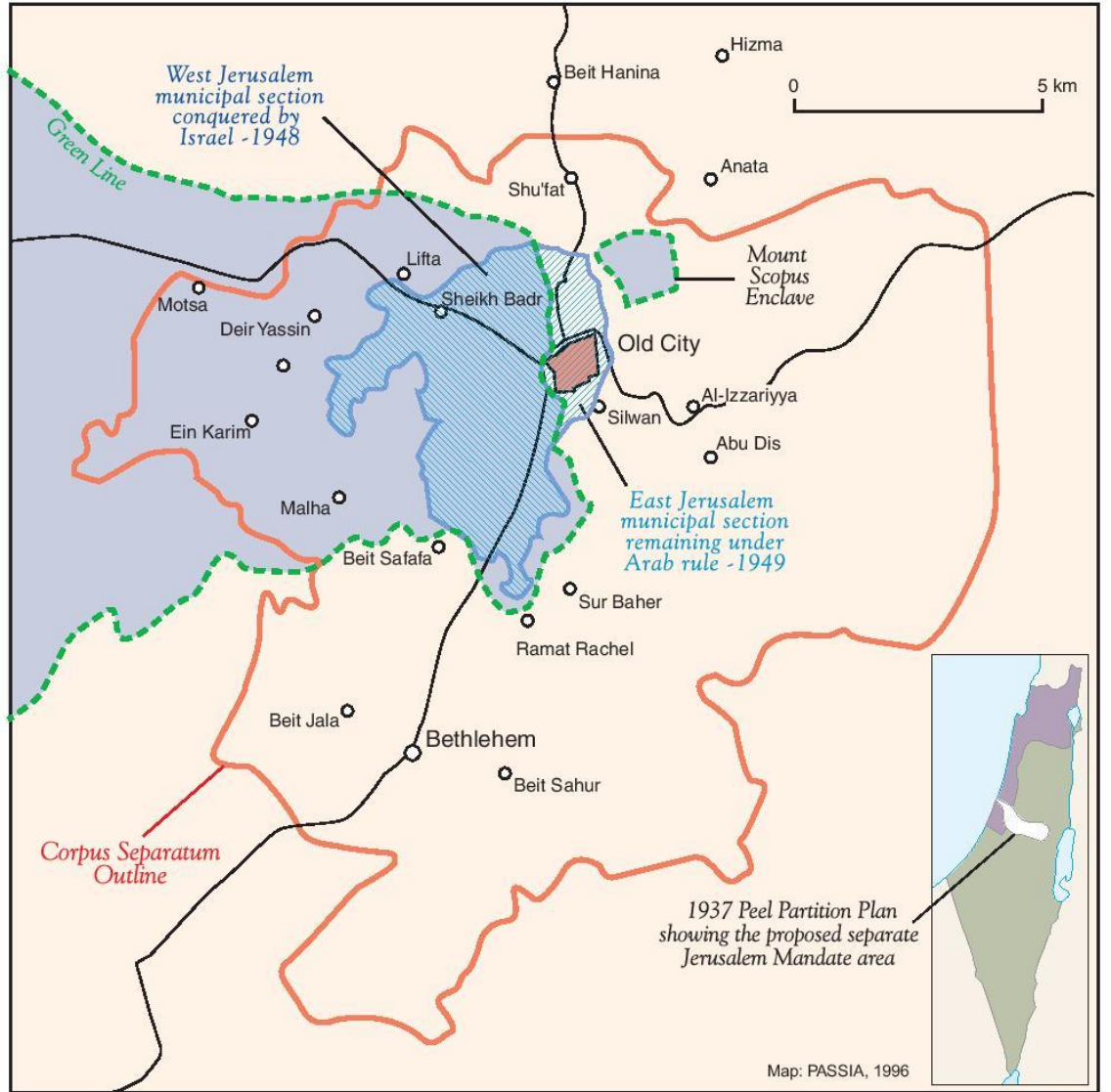
Ürdün ile yapılan Anlaşmanın 8. Maddesine göre Beytüllahim, Latrum ve Kudüs arasındaki önemli yollarda trafiğin serbest olması, Scopus Dağı'ndaki kültürel ve insani kurumların rutin işleyişlerine yeniden başlanmasını garanti altına alınıyordu. Ayrıca kutsal yerler ve kültürel kurumlara ücretsiz erişim ve Zeytin Dağı'ndaki mezarlığın kullanımı, eski şehire elektrik verilmesi ve Kudüs demiryolunun tekrar faaliyete geçmesi konusunda anlaşma sağlıyordu.⁶⁸⁷

⁶⁸⁴ a.yer.

⁶⁸⁵ C. ימימה רוזנטל, תעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל מאי-דצמבר 1949, ירושלים: הוצאת ארכיון המדינה, 1985, כרך: רביעי, s. 722.

⁶⁸⁶ Shlaim, *Demir Duvar*, s. 113.

⁶⁸⁷ "Hashemite Jordan Kingdom-Israel General Armistice Agreement", United Nations, 03.04.1949, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/IL%20JO_490403_Hashemite%20Jordan%20Kingdom-Israel%20General%20Armistice%20Agreement.pdf.

Şekil 12: Kudüs

Kaynak: <http://www.passia.org/maps/view/56>

Bu anlaşma sonrasında 1950 Nisan'ında Ürdün Batı Şeria'yı resmen topraklarına kattığını ilan etmiştir. Bununla beraber 8. maddenin Yahudilere kutsal yerlere erişim hakkı tanınması bundan sonrası için büyük sorunlar yaratmıştır.⁶⁸⁸ İsrail Devleti her ne kadar Ürdün'ün Batı Şeria üzerindeki egemenliği konusunda anlaşmış olsa da bazı çekinceleri vardı. Fakat bu çekinceler Kudüs'ün uluslararasılaşması kadar büyük çekinceler değildi. İsrail Kudüs'ün uluslararasılaşmasıyla onu elde etmenin kendisi için daha zor olacağını bildiği için Ürdün ile paylaşması onun için daha makuldü. Böylece

⁶⁸⁸ Shlaim, *Demir Duvar*, s. 120.

hem fiili bir durum yarattığı için Kudüs'ün uluslararasılaşması engellenmiş hem de BM çatısı altında devletlerin çoğunun karşıt olduğu bir mecra yerine nispeten daha zayıf bir devlet olan Ürdün'ün egemenliğine ses çıkarmamıştır.

1.3.1.3. İşgal Edilen Topraklarla İlgili Sorunlar

1948 Savaşı İsrail'in mutlak zaferi ile sonuçlandıktan sonra 1949'da İsrail Devleti Suriye, Mısır, Lübnan ve Ürdün ile ateşkes anlaşmaları imzalamıştır. Yeni ateşkes sınırları, BM Paylaşım Planı çerçevesinde Yahudi Devletine verilen sınırların çok ötesindeydi. BM paylaşımında öngörülen Yahudi Devleti sınırları Filistin'in yüzde 55'ni kapsıyordu. Fakat yeni ateşkes hatlarıyla birlikte İsrail, Filistin topraklarının yüzde 79'unu kontrol etmekteydi.⁶⁸⁹ Yeni sınırlar Rodos Adasında yapılan görüşmelerde masa üzerindeki haritada yeşil renkli kalem ile çizildiği için o günden sonra “yeşil hat” olarak bilinir oldu.⁶⁹⁰ Bu sınırlar komşu devletlerle olan sınırlarını belirttiği için uluslararası sınır olarak kabul görmüştür. 1967 öncesi sınırlara dönmek olarak bilinen söylemden kast edilen yeşil hattır. Aşağıda **Şekil 13**'de 1947 BM paylaşım planı çerçevesinde Yahudi Devleti ile Arap Devleti ve uluslararası konumu olan Kudüs sınırları ve 1949 Ateşkes anlaşmaları sonrasında oluşan yeni statüko gösterilmektedir.

İsrail Devleti'nin bu dönemde temel politikası BM Paylaşım Planı çerçevesinde paylaşılan toprakların ötesinde yeni sınırlar oluşturmaktır. Bundan dolayı Arap Devletleriyle yapılan ateşkes anlaşmalarında yeni statükonun korunması amaçlanmıştır. Ateşkes sınırları BM Paylaşım Planı'nda belirtilen sınırların ötesinde Filistinlilere verilen toprakları da kapsıyordu. Özellikle bu dönemde Ben Gurion'un Başbakanlığındaki İsrail'in resmi politikası, yerlerinden sürülen Filistinlilerin tekrar dönmesini engellemek ve toprak kazanımlarını müzakere etmemek üzerineydi.⁶⁹¹

⁶⁸⁹ a.g.e., s. 96.

⁶⁹⁰ Black, *Komşular ve düşmanlar*, s. 117.

⁶⁹¹ David Tal, “Introduction: A New Look at the 1956 Suez War”, *The 1956 War: Collusion and Rivalry in the Middle East*, ed. David Tal, Cummings Center for Russian and East European Studies, The Cummings Center Series, London: Routledge Taylor & Francis Group, 2001, ss. 2-3.

Şekil 13: 1947 Paylaşım Planı ve 1949 Ateşkes Hatları

Kaynak: “PASSIA - MAPS - Palestine - THE UNGA PARTITION PLAN, 1947 – THE 1948 WAR & THE 1949 ARMISTICE LINES”, (23.01.2023), <http://passia.org/maps/view/15>.

İsrail 1949 yılının ilk aylarında Mısır, Lübnan, Ürdün ve Suriye devletleriyle ateşkes anlaşmaları yapmıştır. Bu ateşkes anlaşmalarından Ürdün ile yapılan anlaşma hariç diğerleri İsrail parlamentosunda yüksek bir çoğunlukla kabul edilmiştir. Ürdün ile yapılan ateşkes anlaşmasıyla Ürdün’ün Batı Şeria ve Doğu Kudüs üzerindeki egemenliğinin kabul edilmesi, mecliste Herut ve Mapam’ın şiddetli bir muhalefetine neden olmuştur.⁶⁹² Begin, devlet öncesi pozisyonuna bağlı kalarak Ürdün Nehri’nin her

⁶⁹² Shlaim, *Demir Duvar*, s. 106.

iki yakasında bir Yahudi devleti ülküsünü öne sürerek ateşkese itiraz etti.⁶⁹³ Eretz İsrail'in her toprağı üzerinde Yahudi egemenliğini savunan Begin'nin Revizyonist Herut partisi ile bölgede Anglo-Amerikan etkisinin yayılmasını istemeyen solcu Mapam, hükümete karşı gensoru önergeleri vermiştir.⁶⁹⁴ Yahudi radikalizmin o dönemdeki temsilcileri Ürdün ile yapılan ateşkes anlaşmasına tepki göstermekteydi.

Eski Palmach komutanı olan ve 1948 Savaşı'nda İsrail'in Güney operasyonlarını yürüten Yigal Allon, Ürdün kontrolündeki Batı Şeria'yı işgal etme planı hazırlamış olsa da Ben Gurion Batı Şeria'daki nüfus yoğunluğunu gerekçe göstererek planı reddetmiştir. Bunun üzerine Alon İsrail'in savaşı kazandığını fakat barışı kaybettiğini söylemiştir.⁶⁹⁵ Ben Gurion, demokratik bir devlet olarak kurulan İsrail'in Batı Şeria'yı işgal etmesi üzerine bu hüviyetini sürdürebilmesinin mümkün olmadığını söylemiş ve İsrail için mevcut durumda daha fazla toprak değil daha fazla Yahudi göçmenin ülkeye getirilmesi politikasında ısrar etmiştir.⁶⁹⁶ İşçi hareketinin aktivist geleneğinden gelen Alon askerî çözümü öne sürerken, yine aynı gelenekten gelen Ben Gurion siyasi, ekonomik ve nüfus yoğunluğunu öne sürerek Batı Şeria işgalini pragmatik olarak doğru olmadığına inanmaktaydı.

İlk İsrail hükümeti kurulduktan bir gün sonra İsrail Ürdün ateşkes anlaşması 11 Mart 1949'da Rodos'ta Reuven Shiloah ve Moshe Dayan tarafından imzalanmıştır.⁶⁹⁷ Shiloah, Arapça konuşabilen Ortadoğu uzmanıydı ve daha sonra Ben Gurion tarafından verilen özel görevle Mossad'ı kurmuş ve 1949'dan 1952'ye kadar başkanlığını yürütmüştür.⁶⁹⁸ Ben Gurion'a çok yakın olan Shiloah gibi Moshe Dayan da daha önce değinildiği gibi sol aktivist geleneğin en bilinenlerindendi. Bundan dolayı ateşkes anlaşmalarını yürütürken mevcut durum aleyhine olacak bir durumu kabul etmemişlerdir. Fakat anlaşmanın onaylanması amacıyla 4 Nisan'da meclise gelmesiyle büyük tartışmalara neden olmuştur.

⁶⁹³ Shindler, *The Rise of the Israeli Right*, s. 243.

⁶⁹⁴ 04.04.1949, הכנסת, "דברי הכנסת- הישיבה העשרים של הכנסת הראשונה" (4.4.1949), https://fs.knesset.gov.il/1/Plenum/1_ptm_250098.pdf.

⁶⁹⁵ Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 107-8.

⁶⁹⁶ Shimon Peres, David Landau, *Ben-Gurion: A Political Life*, New York: Nextbook/Schocken, 2011, s. 133.

⁶⁹⁷ תעודות מדיניות החוץ של מדינת ישראל שיחות שביתת-הגשק על מדינות (ed.), יהושע פרוינדליך, יוסף אבנר, ימימה רוזנטל, כרך: שלישי, C, ערב דצמבר 1948- יולי 1949, ירושלים: מדינת ישראל גנזך המדינה, 1981, ss. 282-83.

⁶⁹⁸ "07.05.2023), (ראובן שילוח ז"ל", <https://www.mossad.gov.il/heb/history/Pages/reuven-s.aspx>.

Revizyonistler, devletin yeni bir savaştan çıktığını, askerî olanakların yetersizliği ve Batı Şeria'nın kalabalık nüfusundan dolayı hükümete askerî hareket için baskı yapmamıştır. Fakat Ürdün'ün Batı Şeria'yı işgal etmesini yasadışı olarak gören Revizyonistler, ateşkes anlaşmalarının bu işgali meşrulaştırdığını savunmuştur.⁶⁹⁹ Ben Gurion ise Ürdün ile yapılan ateşkes anlaşmasının hem bölgesel hem de siyasi açıdan hiçbir şeyi belirlemediğini, sadece askerî bir anlaşma olduğunu ve taraf devletlerin ordularının ne ölçüde hareket edeceğini, hangi bölgelerde ne kadar kuvvet bulundurulacağını ve kapsamının ne olacağıyla ilgili olduğunu söylemiştir. Ayrıca Ben Gurion anlaşmada tarafların menfaatlerini belirleyen hak ve taleplerle ilgili herhangi bir hususun olmadığını ve bunlara ilişkin talepler barış müzakerelerin ve özel müzakerelerin konusu olduğunu söylemiştir.⁷⁰⁰

Ateşkes anlaşmalarından sonra BM öncülüğünde taraflar arasında Lozan'da yapılan görüşmelerde İsrail baştan sona oyalama taktiğine başvurarak küçük sınır değişiklikleri dışında ateşkes hatlarından geri adım atmadığı gibi siyasi herhangi bir taahhütte de bulunmamıştır.⁷⁰¹ İsraili antropolog Efrat Ben Zeev'in "*selden sonra sular mutlaka çekilir fakat savaştan sonra fatihler mutlaka çekilmez*"⁷⁰² sözü İsrail'in işgal ettiği topraklardan geri çekilmeyeceğini özetlemekteydi. Aslında Knesset tartışmalarına bakıldığı zaman hiçbir parti geri çekilmeyi dile getirmiyordu. Tartışmalar daha çok ileri gitmek ile şartların uygun olmadığını ve buna bağlı olarak mevcut durumun muhafaza edilmesini söyleyenler arasında geçiyordu. Diğer tarafta asıl tartışma Ürdün Krallığı'nın resmi olarak tanınmasıydı.

Herut ve Mapam imzalanan ateşkes anlaşmasında Ürdün'ün resmi olarak tanınması ve Batı Şeria üzerindeki egemenliğinin İsrail tarafından kabul edilmesine itiraz etmekteydi. Aynı şekilde koalisyon ortağı olan Dini Cephe de Ürdün Devleti'nin Batı Şeria üzerindeki kontrolüne itiraz etmekteydi. Mapam ve Dini Cephe Ürdün yerine bağımsız bir Arap hükümeti kurulmasını desteklemekteydi.⁷⁰³ Fakat Ben Gurion Arap Devletinin kurulması İsrail Devleti'nin sorunu olmadığını, onun Arapların sorunu olduğunu

⁶⁹⁹ Ofira Seliktar, *New Zionism and the Foreign Policy System of Israel*, London: Croom Helm [u.a.], 1986, s. 91.

⁷⁰⁰ 4.4.1949) (דברי הכנסת - הישיבה העשרים של הכנסת הראשונה).

⁷⁰¹ Shlaim, *Demir Duvar*, s. 108.

⁷⁰² Efrat Ben-Zeev, *Remembering Palestine in 1948: beyond national narratives*, New York: Cambridge University Press, 2011, s. 84; Black, *Komşular ve düşmanlar*, s. 118.

⁷⁰³ 4.4.1949) (דברי הכנסת - הישיבה העשרים של הכנסת הראשונה).

söylemiştir.⁷⁰⁴ Bu tartışmalara rağmen anlaşma kabul edilmiştir. Bununla beraber anlaşmanın uygulamasında birçok sorun yaşanmıştır. Bu sorunların ana kaynağı hükümet içinde ve dışındaki radikallerin baskıları sonucunda yapılan operasyonların katliamlara dönüşmüşmesidir.

1.3.1.3.1. Kibya Katliamı Radikaller ile İlimhıların Mücadelesi

Ürdün ile yapılan ateşkes anlaşmasının 5. maddesine göre taraflar arasında karşılıklı mutabakat olmadıkça hatların bir tarafından diğerine sivil geçişlere izin verilmeyecekti.⁷⁰⁵ Fakat 1948 Savaşında yerlerinden sürülen 700.000 Filistinli geride kalan maddi varlıkları geri almak, akrabalarını aramak, tarlalarıyla ilgilenmek vb. ekonomik amaçlarla sık sık ateşkes hatlarını geçmek zorunda kaldılar.⁷⁰⁶ Bunların yanında soygun, hırsızlık ve casusluk olayları da yaşanmaktaydı. Ama bu tür olaylar sınır ihlallerinin çok az bir kısmını oluşturmaktaydı. İsrailli tarihçi Benny Morris'e göre sınır ihlallerinin yüzde doksanı ekonomik sebeplerden oluşmaktaydı.⁷⁰⁷ Ekim 1953'de İsrail 980. Paraşütçü Taburu ve 101. Birlikten oluşan toplamda 100 asker ile bu sızmalara misilleme yapmak amacıyla ateşkes hatlarını geçerek Batı Şeria'daki Şukba, Budrus, Nilin ve Kibya köylerine operasyon yapmıştır.⁷⁰⁸ Özellikle 101. Birlik ve birliğin başındaki Ariel Sharon bu katliamda ön plana çıkmıştır. Kibya Katliamı olarak bilinen bu olayda üçte ikisi çocuk olmak üzere toplamda 69 masum köylü öldürülmüştür.⁷⁰⁹ Bu operasyon emir-komuta ve karar aşamalarında birçok muğlaklık içeriyordu.

Ben Gurion Kibya Katliamı olmadan önce üç ay izne ayrılmış ve yerine Dışişleri Bakanı Moshe Sharett vekalet etmiştir. Moshe Sharett Ben Gurion'un aksine eylem yanlısı olmayan Mapai içindeki güvercin kanadının başını çekiyordu. Fakat 13 Ekim sabahı Ben Gurion, resmi olarak görevde olmamasına rağmen Savunma Bakanı vekili

⁷⁰⁴ a.yer; Shlaim, *Demir Duvar*, s. 107.

⁷⁰⁵ יהושע פרוינדליך, יוסף אבנר, ימימה רוזנטל, תעודות מדיניות החוץ של מדינת ישראל שיחות שביתת-הנשק על מדינות ערב 1949, כרך: שלישי, C, דצמבר 1948 - יולי 1949, ss. 382-83.

⁷⁰⁶ Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 138-39.

⁷⁰⁷ Benny Morris, *Israel's border wars, 1949-1956: Arab infiltration, Israeli retaliation, and the countdown to the Suez War*, Oxford : New York: Clarendon Press ; Oxford University Press, 1993, s. 49.

⁷⁰⁸ ימימה רוזנטל, תעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל, כרך שמיני 1953, ירושלים: הוצאת ארכיון המדינה, תשנ"ו, s. 748.

⁷⁰⁹ Black, *Komşular ve düşmanlar*, s. 135; Cohn-Sherbok, El-Alami, *The Palestine-Israeli Conflict A Beginner's Guide*, s. 232.

Pinhas Lavon, Genelkurmay Başkanı Mordechai Makleff ve Genelkurmay Operasyon Daire Başkanı Moshe Dayan'a şiddetli misilleme için talimat vermiştir. Moshe Sharett operasyonun kapsamından haberdar edilmemiştir.⁷¹⁰ Operasyon için seçilen Ariel Sharon, otobiyografisinde kendisinin Ramle'deki merkez operasyon merkezine çağrıldığında orada genelkurmay ve operasyon merkezinden yetkililerin olduğunu söylemiştir. Oradan ayrılmadan önce Ramat Gan'daki ofisinde Moshe Dayan ile ayaküstü operasyon hakkında bilgi aldığını ve operasyonun amacının mümkün olduğunca Ürdün ordusuna zayıat vermek ve Kibya Köyü'ndeki büyük binaların havaya uçurulmasıydı. Bunun için yanlarına 600 kilo patlayıcı almışlardı.⁷¹¹

Kibya Operasyonu'nun bir diğer sebebi de eylem yanlısı şahin kanat ile güvercin kanadı arasındaki mücadeledir. Şüphesiz bu operasyonun amaçlarından biri de Dışişleri Bakanı ve Başbakan vekili olan Moshe Sharett'i zorlamaktı.⁷¹² Moshe Sharett operasyonu engellemek için açık açık karşı çıkmış ve vekaleten Başbakan olmasına rağmen sorumluluğu kabul etmemiştir.⁷¹³ Sharett 15 Ekim'de kişisel günlüğüne çaresiz ve umutsuz depresif bir halde olduğunu yazmıştı. Bu tür gerici eylemler ile ilgili kararın Dışişleri ve Güvenlik Bakanlar komitesinin önceden onayını gerektireceğini kabine toplantısında önereceğini yazmıştır.⁷¹⁴ Kararın hem bakanlar kurulundan gizlenmiş olması hem de resmi olarak görevde olmayan Ben Gurion tarafından alınmış olması onun bu dönemde İsrail'in politikasını yönlendirmede ne denli baskın bir fügür olduğunu göstermektedir.

Kibya Katliamı Karar Birimi Kuramı çerçevesinde bakıldığında Ben Gurion'nun baskın bir lider olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Baskın Liderin karar çıktıklarına bakıldığında (**Tablo 2**) ;

1.Siyasal bağlama göreceli olarak duyarsızsa, tek partinin konumu hakim.

⁷¹⁰ Benny Morris, "The Israeli Press and the Qibya Operation, 1953", *Journal of Palestine Studies*, C. 25, S. 4 (1996), ss. 40-41, doi:10.2307/2538005.

⁷¹¹ Ariel Sharon, David Chanoff, *Warrior: the autobiography of Ariel Sharon*, New York: Simon and Schuster, 1989, ss. 85-88.

⁷¹² Eyal Kafafi, "The 'latent function' of the Qibya Raid: David Ben-Gurion's weapon against Pinchas Lavon", *Israel Affairs*, C. 8, S. 3 (2002), s. 118.

⁷¹³ Gabriel Sheffer, *Moshe Sharett: biography of a political moderate*, Oxford ; New York: Clarendon Press, 1996, s. 685.

⁷¹⁴ 03.07.2023), (משה שרת, "קיביה - יום ה'", 15/10/1953, "העמותה למורשת משה שרת", https://www.sharett.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=880900_sharett_new&act=show&dbid=bookfiles&dataid=463.

- 2.Siyasal bağlama orta derecede duyarlıysa, eylemsizlik, uyum veya dengesizlik. Tercih edilen seçeneğin fizibilitesine bağlı olarak uzlaşma.
- 3.Siyasal bağlama duyarlıysa, karşılıklı uzlaşma gerektirir.

Kibya kararına bakıldığında Ben Gurion'un siyasal bağlama duyarlı ve orta derece bir duyarlılığı söz konusu değildir. Eğer siyasal bağlama duyarlı olsaydı koalisyon ortaklarıyla uzlaşması gerekirdi. Fakat Bakanlar Kurulu, koalisyon ortakları ve Dışişleri Bakanı Moshe Sharett'e haber vermemiştir. Ben Gurion siyasal bağlama orta derecede bir duyarlılığı yoktu. Eğer olsaydı ya eylemsiz veya uyum sağlar, olmazsa bir dengesizlik durumu oluşacaktı. Ya da belli seçeneklerin tartışıldığı bir uzlaşma sağlanırdı ki Ben Gurion'un Bakanlar Kurulunu devre dışı bırakmasıyla mümkün olmamıştır. Bu durumda 2. ve 3. seçeneklerin elendiğini ve baskın lideri ortaya çıkaran birinci seçeneğin durumu hakimdir. Ben Gurion'un baskın bir lider olarak ortaya çıktığı bu olay onun siyasal bağlama görece olarak duyarsız olduğunu yani Bakanlar Kurulu ve koalisyon ortaklarını baypas etmesinden anlaşılmaktadır. Bu durum, lideri olduğu Mapai partisinin koalisyonda hakim gücü elinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Diğer tarafta kendi parti üyelerinden de özellikle Dışişleri Bakanı Moshe Sharett'ten de gizlemesi parti içinde bir krize neden olmuştur.

Ben Gurion ile Sharett arasında gerilime neden olan bu olay aynı zamanda dünyada da İsrail aleyhinde bir imaj yaratmıştır. Bundan dolayı Ben Gurion da ilk önce olay hakkında kendisine danışılmadığını ama danışılseydi kabul edeceğini söylemiştir. Daha sonra İsrail Savunma Kuvvetleri'nin olayla ilgisi olmadığını ve kimliği belirsiz sınır yerleşimcileri olduğunu söylemiştir.⁷¹⁵ Muhalefet pozisyonundaki Herut'un lideri Begin ise operasyonu övüp bunun bölgede ve uluslararası alanda İsrail'in statüsünü yükselttiğini söylemiştir.⁷¹⁶ Fakat oluşan tepkiler ve kabine içindeki çekişmelerden sonra Ben Gurion siyasete ara verdiğini açıklayarak bir süre politikadan çekilmiştir.⁷¹⁷ Ben Gurion resmi olarak siyasete ara vermeden önce bazı önemli atamalar yaparak uzlaşmacı halefi Moshe Sharett'i kontrol altında tutmayı amaçlamıştır.

⁷¹⁵ Morris, "The Israeli Press and the Qibya Operation, 1953", s. 42.

⁷¹⁶ Kafkafi, "The 'latent function' of the Qibya Raid", s. 126; Black, *Komşular ve düşmanlar*, ss. 135-36.

⁷¹⁷ Shlaim, *Demir Duvar*, s. 147.

Genelkurmay Başkanlığından emekli olan Mordechai Makleff'in yerine Ben Gurion, kendisinden sonra eylem yanlılarının en ateşli savunucusu olan Moshe Dayan'ı atamıştır. Dayan'ın yardımcılığına Yitzak Rabin'i, Savunma Bakanlığına Pinhas Lavon'u, Savunma Bakanlığı Genel Müdürlüğüne Shimon Peres'i atamıştır. Bu atamaların ortak özelliği hepsinin eylem yanlısı olmasıydı.⁷¹⁸ Böylece Ben Gurion hükümetten ayrılmış olsa da sürdürdüğü katı askerî politikanın devamlılığını sağlamak için bu atamalara güveniyordu. Ben Gurion'un başını çektiği hükümet içindeki eylem yanlıları, Filistin'in işgal edilmeyen toprakları üzerinde bazı oldu-bittiler yaratarak, toprak işgalini meşru göstermek için çaba gösteriyordu. Bu aslında Jabotinsky'nin Demir Duvar Stratejisi'yle uyumlu bir eylemdi. Şüphesiz bu yeni stratejinin sembolü Kibya Köyü Katliamı olmuştur. Benzer politika Kuzeyde Suriye'ye, Güneyde ise Mısırlılara karşı kullanılmıştır.

1.3.1.3.2. Lavon Olayı ve Eylem Yanlılarının Güçlenmesi

Ben Gurion ayrılmadan önce yaptığı toplantıda silahlanma, askerî yeteneklerin artırılması ve Araplara karşı askerî gücü mümkün olan en üst düzeye çıkarma gibi sadece askerî seçeneklere odaklanan bir öneride bulunmuştu. Halefi Moshe Sharett ise bu tavsiyelere karşı Araplarla mümkün olduğunca diplomatik seçeneklerin merkezde olduğu bir politikayı hayata geçirmeyi düşünüyordu. Sharett, mülteci sorununun çözümü için tazminat vermeyi, büyük devletlerle bozulan ilişkileri onarmayı ve en güçlü komşusu olan Mısır ile anlaşma zemini için yoğun çaba harcama seçeneklerine odaklanmaktaydı.⁷¹⁹ Fakat Ben Gurion ayrılmadan önce atadığı kadrolar bu tür askerî olmayan seçeneklerin uygulanmasını engellemekteydi.

Sharett, Savunma Bakanlığı'na Pinhas Lavon'un ve Genelkurmay Başkanlığına Moshe Dayan'ın getirilmesine şiddetli muhalefet etse de Ben Gurion'un parti içindeki ağırlığından dolayı bunu başaramamıştır.⁷²⁰ Sharett eylem yanlısı olan Lavon ve Dayan'a karşı koymada zorluk çekiyordu. Ben Gurion ise bu ikiliyi kritik görevlere getirerek sürdürdüğü sert askerî politikanın devamlılığını sağlayarak Sharett'in

⁷¹⁸ Sheffer, *Moshe Sharett*, ss. 681-82; Shlaim, *Demir Duvar*, s. 154.

⁷¹⁹ 05.08.2023), (משה שרת, "יום ב', 19/10/1953, העמותה למורשת משה שרת, https://www.sharett.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=880900_sharett_new&act=show&dbid=bookfiles&dataid=464.

⁷²⁰ Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 159-63.

otoritesinin üstünde bir “gölge kabine” oluşturmuştu.⁷²¹ Lavon, askerî konularla ilgili Başbakanı genelde rapor vermeyip bazen de yanıltıcı bilgiler vermekteydi. Sharett, Lavon’u dizginlemek ve kendisine karşı direk cephe almasını önlemek amacıyla partinin ve hükümetin üst düzey kişilerinden oluşan resmi olmayan bir komite oluşturmuştu. “Beşli Komite” olarak bilinen bu komitenin temel görevi savunma konularında hakemlik yapmaktı. Komitede Başbakan ve Dışişleri Bakanı Moshe Sharett, Savunma Bakanı Pinhas Lavon, Maliye Bakanı Levi Eshkol, Çalışma Bakanı Golda Meir ve Devlet Bakanı Zalman Aran gibi parti ve hükümetin önde gelenlerinden oluşmaktaydı.⁷²² Fakat bu uğraşlara rağmen hem Savunma Bakanı Pinhas Lavon hem de Genelkurmay Başkanı Moshe Dayan’ı dizginlemeyi başaramamıştır.

31 Ocak 1954 tarihinde Komite toplantısına Genelkurmay Başkanı Moshe Dayan da katılmış ve Lavon’un desteğiyle doğrudan bir eylem planı ortaya koymuştur. Dayan Eilat Körfezi’ndeki Mısır ablukasını kırmak için İsrail bayrağı taşıyan bir gemi gönderilmesini teklif etmiştir. Geminin Mısır tarafından bombalaması durumunda Mısır’a ait üsleri bombalamak ve Ras El-Nakab’ı işgal edip Gazze Şeridi’nden kıyıya kadar yol açma önerisini sunmuştur. Sharett, kişisel günlüğünde aktardığına göre Moshe Dayan’a bunu yapmaları durumunda bunun “Mısır ile savaş anlamına geldiğini biliyor musun” diye sorduğunda “elbette” cevabını almıştır. Sharett, o zaman Eilat’ı, hatta Tel Aviv’i bombalayabilirler” dediğinde Moshe Dayan “hayır, yapmayacaklar” diye cevap vermiştir. Toplantıya katılanların tümü tarafından plan reddedilmiştir.⁷²³ Diğer tarafta hem Mısır’da hem de Suriye’de devlet yönetiminde yaşanan değişiklik eylem yanlılarının tekrar Başbakan Moshe Sharett üzerinde baskı kurmasına neden olmuştur.

Mısır’da Nasır ve Suriye’de Edip Çiçekli kansız devrimlerle başa gelmişlerdi. İsrail’in bu duruma vereceği tepkiyi görüşmek üzere Sharett, Ben Gurion, Lavon ve Dayan 27 Şubat’ta Ben Gurion’un Tel Aviv’deki evinde toplanmışlardır. Lavon Gazze’nin Mısır’dan koparılması için güneyden baskı uygulanmasını ve Suriye’nin güneyindeki askerden arandırılmış bölgenin işgalini önerirken, Ben Gurion ise Lübnan’ın parçalanıp kendilerine müttefik bir Hristiyan-Maruni Devleti kurma fikrini öne sürmüştür. Moshe

⁷²¹ Pappe, *Modern Filistin Tarihi*, ss. 224-25.

⁷²² Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 169-70.

⁷²³ 06.08.2023) (משה שרת, “יום א’, 31/1/1954”, *העמותה למורשת משה שרת*, https://www.sharett.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=880900_sharett_new&act=show&dbid=bookfiles&dataid=580).

Sharett Lavon'un fikrine karşılık uluslararası toplumun İsrail üzerinde baskı kuracağını ve onursuz bir geri dönüşü sağlayacağını söylemiştir. Ben Gurion'un Lübnan önerisine ise "boş bir rüya" diyerek geçiştirmiştir.⁷²⁴ Ertesi gün yapılan bakanlar toplantısından önce Pinhas Lavon'la görüşen Başbakan Sharett, Lavon'un "İsrail'in güçlenmek için ender bir fırsatı kaçırdığını" söylemesi üzerine "biz kendimizi büyük bir beladan kurtardık" diye cevap vermiştir. Ayrıca İsrail'in de kabul ettiği BM kontrolü altındaki yerleri işgal etmek BM'ye karşı suikast anlamına geldiğini açıklamıştır.⁷²⁵ Eylem yanlıları her defasında Başbakana Gazze, Ürdün ve Suriye sınır saldırılarına misilleme yapmak için baskı yapmaktaydı.

Batı Şeria'da Sharett'in misilleme karşıtı politikası ve Arap lejyonunun sınır ihlallerini önlemek amacıyla görevlendirdiği dört sınır taburu ihlalleri önemli ölçüde azaltmıştı. Fakat Moshe Dayan ve ordu komutanları Batı Şeria'da Ürdünlülere karşı yol kesmeler, cinayet ve sabotaj eylemleri gerçekleştirmek için küçük sabotaj birlikleri oluşturmuşlardı. Bu sabotaj birliklerinin yaptığı eylemler genel olarak başbakana rapor edilirken eylemlerin sınırın Ürdün tarafında değil de İsrail tarafında gerçekleştiğine dair yanıltıcı bilgiler içeriyordu. Bu operasyonların çoğunluğu İSK tarafından organize ediliyordu ve Başbakana sunulan raporlarda bunlardan bahsedilmiyordu.⁷²⁶ Moshe Dayan İngiliz gazeteci John Kimchi'ye sınır ihlalleriyle ilgili BM raporlarının bizim raporlarımızdan daha gerçek olduğunu itiraf etmiştir. Kimchi de bunu Başbakan Moshe Sharett'e söylemiştir.⁷²⁷ Moshe Sharett mümkün olduğunca eylem yanlılarının saldırgan politik taleplerini engellemiştir. Fakat eylem yanlıları politik amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla Sharett'e danışmadan gizli bir operasyona girişmişlerdir.

1954 yazında tarihe "Lavon Olayı" olarak geçen fakat emri kimin verdiği bilinmeyen, temel amacı Batının Mısır'a mali desteğinin önüne geçmek olan bir gizli operasyon düzenlenmiştir. Rejimi istikrarsız göstermek için Mısırlı Yahudilerin kullanıldığı bir gizli operasyonda Batılılara ait bazı iş yerlerine ve Mısır kurumlarını hedef alan zaman ayarlı bombalar kullanılmıştır. Olayda bir bombanın erken patlaması sonucunda

⁷²⁴ 06.08.2023) (משה שרת, "שבח", 27/2/1954, העמותה למורשת משה שרת, https://www.sharett.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=880900_sharett_new&act=show&dbid=bookfiles&dataid=616.

⁷²⁵ 06.08.2023) (משה שרת, "יום ב'", 28/2/1954, העמותה למורשת משה שרת, https://www.sharett.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=880900_sharett_new&act=show&dbid=bookfiles&dataid=617.

⁷²⁶ Shlaim, *Demir Duvar*, s. 171.

⁷²⁷ 07.08.2023) (משה שרת, "יום ב'", 17/5/1954, העמותה למורשת משה שרת, https://www.sharett.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=880900_sharett_new&act=show&dbid=bookfiles&dataid=676.

yakalanan bomba eylemcisinin itirafları sonucunda 8 kişilik hücre yakalanmıştır.⁷²⁸ Olayın yankıları İsrail üzerinde büyük bir baskıya sebep olmuş ve 17 Şubat 1955'te Lavon istifa etmek zorunda kalmıştır. Lavon'un yerine Kipya olayından sonra siyasete ara veren Ben Gurion, Savunma Bakanı olarak kabineye geri dönmüştür.⁷²⁹ Böylece eylem yanlılarından birinin istifasıyla yerine geçen yine eylem yanlılardan biri hatta onların lideri olan Ben Gurion olmuştur.

Lavon Olayı hiç ilgisi olmamasına rağmen Başbakan olarak Moshe Sharett'in marjinal bir konuma itilmesine neden olmuştur. Diğer tarafta Başbakanın sorumluluğu kabul etmemesi kamuoyunda siyasi ve askerî sistemin alt üst olmasına dair bir endişeye neden oldu. Bu endişe Ben Gurion'un tekrar siyasete dönmesi için bir kamuoyu baskısına dönüştü. Ben Gurion önce Savunma Bakanı sonra Başbakan olarak Sharett'in uzun zamandır Nasır ile gizli olarak yürüttüğü barış olasılığını amaçlayan kırılğan barış ortamını Gazze'ye yaptığı geniş operasyonla sonlandırmıştır.⁷³⁰

Lavon Olayı İsrail siyasetinde iki önemli durum yaratmıştır. Birincisi eylem yanlısı grubu mümkün olduğunca engelleyen Moshe Sharett gibi ılımlıların gözden düşmesini sağlamıştır. İkincisi Ben Gurion gibi eylem yanlısı grubun güçlenmesine neden olmuştur. Özellikle Kibya Katliamı'nda oluşan baskı sonucunda Ben Gurion'un siyasetten çekilmesini sağlarken, Lavon Olayı ise onun büyük bir destek ile tekrar Başbakan olmasını sağlamıştır. Güçlü bir kamuoyu desteğiyle hükümete geri dönmesi ve Başbakan olması onu engelleyebilecek Moshe Sharett gibi ılımlıların zayıflaması onu baskın bir lider konumuna getirmiştir. Böylece Sharett tarafından engellenen askerî politikaya hızlı bir şekilde geri dönmüştür. Bunun somut göstergesi olarak Gazze'ye yaptığı operasyon ile başlamıştır.

1.3.1.3.3. Eylem Yanlısı Grubun Baskın Hale Gelmesi

Ben Gurion kabineye döndükten bir hafta sonra 28 Şubat 1955'te Gazze'ye geniş çaplı operasyon emri vermişti. "Kara Ok Operasyonu" olarak bilinen operasyonda Mısır'ın Gazze'deki karargahı hedef alınmış ve 48 Mısır askeri öldürülmüştür. Gazze sınırına

⁷²⁸ Leonard Weiss, "The Lavon Affair: How a False-Flag Operation Led to War and the Israeli Bomb", *Bulletin of the Atomic Scientists*, C. 69, S. 4 (2013), ss. 58-59, doi:10.1177/0096340213493259.

⁷²⁹ דוד בן גוריון: ראש הממשלה הראשון מבחר תעודות (1963-1947), ירושלים: מדינת ישראל ארכיון, ימימה רוזנטל (ed.), 1996, המדינה, s. 276; Black, Morris, *İsrail'in Gizli Savaşları: İsrail İstihbaratının Tarihi*, s. 108.

⁷³⁰ Pappe, *Modern Filistin Tarihi*, s. 225.

inşa edilen Nirin, Nir Oz, Ein Hashlosa ve Magen Kibutzları tarımsal yerleşim yerlerinden çok İsrail'in Gazze saldırısı için askerî hazırlık noktaları haline geldiler. Ariel Sharon Ağustos 1955'te Han Yunus'ta 72 Filistinliyi öldürmüştür.⁷³¹ Gazze operasyonlarını öven Herut lideri Menachem Begin Yahudi kanının dökülmesini önlemek için Arap kanının dökülmesi gerektiğini söylemiştir. Gazze operasyonlarının gerekli olduğunu savunan Begin, ancak bu operasyonun düşmanlığı ortadan kaldırmadığını ve bunun için de saldırı cephesi olan Gazze'nin işgal edilmesi gerektiğini savunmuştur.⁷³² Gazze Operasyonlarının temel hedefi Mısır'ı kışkırtarak karşılık vermeye mecbur etmektir. Aynı şekilde Kuzeyde de Celile Denizi kıyısındaki Suriye kuvvetlerini kışkırtarak benzer oyunu sahnelemektir.

Ben Gurion'un emri ile İSK 11 Aralık gecesi Zeytin Yaprakları Operasyonu ile Celile Denizi'nin Kuzeydoğu kıyısında bulunan Suriye Mevzilerine saldırı başlattı. Bu saldırıya gerekçe olarak Suriyeli askerlerin İsrail polis botuna ateş açmasıydı. Oysa polis botu Suriyelileri kışkırtmak için bilerek gönderilmişti ve olayda herhangi bir İsrail polisi zarar görmemişti. Fakat planı gerçekleştirmesi için Ben Gurion kabinedeki bakanların hiçbirine danışmadan Moshe Dayan'a operasyonu gerçekleştirmesi için emir vermişti.⁷³³ Operasyonu yöneten Ariel Sharon 50 Filistinlinin ölümüne ve 30'dan fazlasını da esir alarak Suriye ordusuna ait mevzileri de dağıtmıştır. Çatışmada 6 İsrail askerî ölmüş ve 10 asker de yaralanmıştır.⁷³⁴

Baskın bir konuma gelen Ben Gurion hükümet içinde onu engelleyebilecek bir güç yoktu. Operasyon esnasında ABD'de olan Dışişleri Bakanı Moshe Sharett, Ben Gurion'a gönderdiği protesto telgrafında herhangi bir İsrail askerinin ölmediği bir olayda bu denli orantısız bir missilleme yapılmasını bu denli çok insanın ölümüne sebep olmasını eleştirmiştir. Hükümetin işleyişini de sorgulayan Moshe Sharett, İsrail'de olmasa da yine de kendisini arayıp fikrini sormadığı için Ben Gurion'a eleştiride bulunmuştur.⁷³⁵ Hükümetten kimseye danışmadan karar veren aynı anda hem Başbakan hem de Savunma Bakanı olan Ben Gurion, Moshe Sharett ülke dışında olduğu için

⁷³¹ Salman H. Abu-Sitta, *Mapping my return: a Palestinian memoir*, Cairo: American University in Cairo Press, 2016, s. 112.

⁷³² מנחם בגין ראש ממשלה השישי: מבחר תעודות מפרקי חייו 1913–1992, ירושלים: (ed.), חגי צורף, ארגון למפרום, 2014, מדינת ישראל ארכיון המדינה, s. 111.

⁷³³ Morris, *Israel's border wars, 1949-1956*, ss. 364-65.

⁷³⁴ Shlaim, *Demir Duvar*, s. 222.

⁷³⁵ מנחם בגין ראש ממשלה השישי: מבחר תעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל 1955, מדינת ישראל ארכיון המדינה, 2016, (ed.), ימימה רוזנטל, C. 10, s. 770.

vekaletten Dışışleri Bakanlığı görevini de yürütmekteydi. Sharett karar aşamasını 16 Aralık'ta kişisel günlüğüne; “*Savunma Bakanı Ben Gurion, Dışışleri Bakanı Ben Gurion’a danışmış ve Başbakan Ben Gurion Operasyona onay vermiştir*” şeklinde ironik bir tarzda açıklamıştır.⁷³⁶ Sharett’in bu ironik açıklaması Ben Gurion’un hükümet dışında kendi başına hareket ettiğini gözler önüne sermektedir. Fakat hiçbir uyarı Ben Gurion’un başını çektiği eylem yanlılarının durdurmaya gücü yetmemiştir. Kuzey operasyonundan sonra Ben Gurion tekrar büyük düşman olarak gördüğü Mısır üzerine yoğunlaşmıştır.

Gazze’de Mısır’ın desteklediği Filistinlilerden oluşan “Fedayin” örgütü de İsrail saldırılarına karşılık vermekteydi. Nisan 1956’da Fedayin’in öldürdüğü Roy Rotberg’in mezarı başında konuşma yapan Moshe Dayan Filistinlilerin “*sekiz yıldır Gazze’de mülteci kamplarında oturup kendilerinin ve babalarının yaşadıkları toprakları ve köyleri kendi mülkümüze dönüştürmemizi izliyorlar*” diyerek kendilerinden nefret edilmesinden şikayetçi olmadığını söylemiştir.⁷³⁷ Rotberg’in intikamını almak için Genelkurmay Başkanı Moshe Dayan’ın emri ile Gazze’de hastane ve pazar yerleri gibi sivil yerleşim yerlerini hedef alan havan topları ile bombalandı. 33 erkek 18 kadın ve 10 çocuk olmak üzere 58 sivil öldü. BM en yakın askerî hedefin bir kilometreden daha uzak olduğunu tespit ederken, Moshe Sharett ise bu katliamı suç olarak niteledi.⁷³⁸ Ben Gurion 1956 yazında daha da ileri giderek Gazze’nin işgal edilme planını gündeme getirmiştir. Ayrıca Moshe Dayan ve İSK üst yönetimi önleyici bir savaş için Gazze’nin işgal edilmesi gerektiğini düşünüyordu. Fakat Moshe Sharett tüm bu askerî planların önündeki tek engeldi.⁷³⁹ Eylem yanlılarının militarist politikalarının önündeki en büyük engel Sharett’ti. Bu yüzden bu grubun kahir ekseriyeti onun pasifize edilmesini istiyordu. Sharett, Lavon Olayı’ndan sonra özellikle Ben Gurion’un hükümete geri dönmesiyle liderliğini sorgulanmaya başlanmıştır.

Ben Gurion’un tekrar Başbakan olmasıyla Dışışleri Bakanlığı’na dönen Sharett, aykırı tavrını burada da sürdürmesi sonucunda görevi bırakmaya zorlanmış ve 1956

⁷³⁶ 27.08.2023) (משה שרת, “העמותה למורשת משה שרת”, 16.12.1955, יום ו’, https://www.sharett.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=880900_sharett_new&act=show&dbid=bookfiles&dataid=1867).

⁷³⁷ Black, *Komşular ve düşmanlar*, ss. 136-37.

⁷³⁸ Jean-Pierre Filiu, *Gaza: A History*, çev. John King, New York, New York: Oxford University Press, 2014, ss. 91-92.

⁷³⁹ Sheffer, *Moshe Sharett*, ss. 859-60.

Haziran’ında istifa etmiştir. 19 Haziran’da Sharett’in istifasıyla ilgili Knesset’te konuşan Ben Gurion, ülke genelinde güvenliğin olağanüstü derecede kötüleşmesi ve dış politikayla ilgili birçok tehlikenin ülkeyi beklediğini vurgulamıştır. Bundan dolayı Dışişleri Bakanlığı için farklı bir liderliğe ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Ben Gurion bu olağanüstü ortamda Dışişleri Bakanlığı ile Savunma Bakanlığı arasında daha fazla uyum olması gerektiğini söylemiştir.⁷⁴⁰ Savunma Bakanlığı pozisyonunu da hali hazırda Ben Gurion yürütmekteydi. Araplarla diplomatik ilişki kurmayı ve barış ortamı yaratmak için uğraşan Sharett’in istifa etmesiyle hükümette eylem yanlılarının etkileri artmıştır.

Hükümet içinde engelleyici bir rolü bulunan Moshe Sharett’in istifası, eylem yanlılarının ve özelde Ben Gurion’un önünde bir engel olmaktan çıkmıştır. Bu durum Ben Gurion’u tekrar baskın bir konuma getirmiştir. Baskın lider olarak politikayı yönlendirme gücü elde eden Ben Gurion, tekrar baş düşman olarak gördüğü Mısır üzerine yoğunlaşmıştır.

1.3.1.3.4. Süveyş Savaşı ve Eylem Yanlılarının Düşüşü

Hükümetteyken Mısır’a yönelik askerî eylemleri mümkün olduğunca engelleyen Sharett’in ayrılmasıyla Mısır politikası İsrail’in öncelikli konusu olmaya başlamıştır. Hükümette eylem yanlılarının baskın hale gelmesi Nasır liderliğindeki Mısır bir numaralı tehdit haline getirmiştir. Bunun üzerine Nasır, İsrail’in Gazze’deki operasyonları ve Lavon Olayı’ndan sonra Tiran Boğazı’nı İsrail gemilerine kapatmıştır. İsrail ticaret gemileri Afrikayı dolaşmaya mecbur kılınmıştır. Diğer tarafta Süveyş Kanalı’nı millileştiren Nasır, kanaldaki ticari çıkarları olan İngiltere ve Fransa gibi büyük güçleri de karşısına almaktaydı. Ayrıca Nasır Cezayir’de Fransızlara karşı savaştan Ulusal Özgürlük Cephesi’nin (Front de Liberation Nationale-FLN) en büyük destekçilerindendi. Nasır karşıtlığı İsrail, İngiltere ve Fransa’yı bir araya getirmiştir.⁷⁴¹ Bu üçlü arasında kurulan ittifak Ortadoğu’da büyük değişimler yaratan bir krize neden olmuştur.

⁷⁴⁰ t.y., הכנסת, “(דברי הכנסת–הישיבה המאה וארבעים של הכנסת השלישית) (19.6.1956)”, הכנסת, https://fs.knesset.gov.il/3/Plenum/3_ptm_251362.pdf.

⁷⁴¹ Mahler, *Politics and government in Israel*, ss. 248-50.

Süveyş Krizi olarak bilinen bu olayda Fransa Genelkurmay Başkan Yardımcısı Maurice Challe'nin önerdiği daha sonra "Challe Senaryosu" olarak bilinen bir hareket planı üzerinde uzlaşıldı. Plana göre İSK Süveyş Kanalı bölgesinde Mısır'a bir saldırı gerçekleştirecek ve kanalı korumak amacıyla İngiltere ve Fransa askerî müdahalede bulunacaktı.⁷⁴² Operasyon konusunda anlaşma sağlayan İsrail, operasyon hazırlıklarına girerken, Yeşil Hat'ın İsrail tarafında kalan ve Filistinlilerin kaldığı yerleşim yerlerinde belli saatlerde sokağa çıkma yasağı uygulamıştır. Bu yasaktan haberdar olmayan Kifar Kasım Köyü sakinleri akşam tarlalardan eve dönerken İSK tarafından 43 çiftçi katledilmiştir. Bu katliam Yahudi olmayan İsrail vatandaşlarının bundan sonra İsrail'e karşı büyük bir şüphe duymasına neden olmuştur.⁷⁴³ İsrailli tarihçi Adam Raz'a göre Kifar Kasım Katliamı'nın arkasında 1949 tarihli Yeşil Hat'tının İsrail tarafında kalan Filistinlileri korkutarak transfer etmeye yönelik gizli bir planın parçasıydı.⁷⁴⁴ Bu katliam, Süveyş Savaşı'na girerken aynı zamanda İsrail'in kendi sınırlarındaki Filistinlileri temizlemek için paralel bir politika izlediği anlaşılmaktadır.

Ben Gurion Süveyş Savaşı ile ilgili önceki kararlarının aksine kabine nezdinde bir karar almak istemiştir. Sharett'in istifasıyla artık onu hükümet içinde engelleyebilecek bir güç olmadığını biliyordu. Buna göre Ben Gurion Süveyş Savaşı'ndan bir gün önce kabineyi toplayarak Mısır ile savaşa girmek için hükümeti bilgilendirmiş ve hükümet kararı oy çokluğu ile alınmıştır. İki Mapam üyesi bakan öneriyi red etmiştir. Muhalefet pozisyonundaki Herut lideri Menachem Begin, Ben Gurion'un savaş planını duyduğunda heyecanla desteklediğini bildirmiştir. Diğer tarafta Mapam Bakanları Mısır'a karşı askerî hareketi desteklerken itirazları emperyalist Fransa ve İngiltere ile ortak hareket edilmesi idi. Buna rağmen hükümet içinde kalarak ortak sorumluluğu paylaşmayı kabul etmişlerdir.⁷⁴⁵ Toplantıdan bir gün sonra 29 Ekim'de İsrail'in saldırısıyla Süveyş Savaşı başlamıştır. İngiltere ve Fransa da İsrail ile vardıkları anlaşma gereği Mısır'ı bombalamaya başlamışlardır. İsrail Gazze ve Sina'nın büyük bir bölümünü ele geçirirken Fransızlar ve İngilizler kanal bölgesine paraşüt birliklerini

⁷⁴² Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 248-49.

⁷⁴³ Ian Lustick, *Arabs in the Jewish State: Israel's control of a national minority*, Austin: University of Texas Press, 1980, s. 86.

⁷⁴⁴ Ofer Aderet, "General's Final Confession Links 1956 Massacre to Israel's Secret Plan to Expel Arabs", *Haaretz*, (13.10.2018), <https://www.haaretz.com/israel-news/2018-10-13/ty-article-magazine/.premium/generals-confession-links-massacre-to-israels-secret-plan-to-expel-arabs/0000017f-e653-d97e-a37f-f777910f0000>.

⁷⁴⁵ Shlaim, *Demir Duvar*, s. 261.

indirmişlerdir. Fakat Sovyetler Birliği'nin tepki vermesi üzerine Ortadoğu'da Sovyet etkisinin yayılmasından endişe duyan ABD; İsrail, İngiltere ve Fransa'ya birliklerini geri çekmeleri için baskı yapmıştır.⁷⁴⁶

Sovyetler Birliği Süveyş Savaşı'nın başlarında Macaristan sorunuyla uğraşmaktaydı. Sovyetler, Macaristan'daki durumu kontrol altına aldıktan sonra 6 Kasım'da İngiltere, Fransa ve İsrail devletlerine Mısır topraklarını derhal terketmeleri için sert uyarıda bulunmuş aksi halde güç kullanacağını ima etmiştir. Sovyetler, ilk olarak İsrail Büyükelçisini Moskova'ya çağırıştır. Sovyet Lider Nikolay Bulganin Ben Gurion'a gönderdiği mektupta İsrail'in İngiltere ve Fransa ile birlikte BM'nin ilkelerini açık bir şekilde ihlal ettiğini, emperyalist devletlerle hareket edip komşularına savaş açtığını ve bunun bölge halklarının İsrail'e karşı düşmanlık beslemesine yol açtığını ifade etmiştir. Ayrıca mektupta Bulganin, İsrail'in emperyalist devletlerin iradesiyle hareket ederek komşularına savaş açması bir devlet olarak varlığını sorgulanmasına neden olduğunu söylemiştir.⁷⁴⁷ Ben Gurion ise 7 Kasım'da mecliste yaptığı konuşmada İsrail'in Kral Süleyman ve Yahudi krallar döneminlerinde İbrani Krallığının bir parçası olan Yotaba (günümüzde Tiran) Adası'nın kurtarıldığını ifade etmiştir.⁷⁴⁸ Fakat ABD, Sovyetler Birliği ve uluslararası alanda İsrail'e karşı büyük bir baskı oluşmuştur.

Başkan Eisenhower, İsrail'in koşulsuz geri çekilmesinde ısrar etmiştir. Bölgede Sovyet tehdidi oluşturacak bu tür sebeplerin oluturulmasına karşı çıkmaktaydı. Eisenhower İsrail'in geri çekilmemesi durumunda ABD'nin İsrail'e yaptığı yardımları ve ABD'deki Yahudilerin İsrail'e yaptığı kişisel yardımları engelleyeceğini hatta İsrail'in BM'den çıkarılmasına itiraz etmeyeceğini ifade etmiştir.⁷⁴⁹ İsrail üzerinde oluşan büyük baskı sonucunda 29 Kasım gece yarısı radyo kanalıyla Ben Gurion, hükümetin geri çekilme için yeterli koşulların oluşması şartıyla bunu kabul edeceğini ilan etmiştir. Radyo yayınında Ben Gurion, Eisenhower'ın kendisine gönderdiği mektupları ve bunlara karşı verdiği cevapları okuyarak içinde olduğu zor durumu İsrail halkının anlamasını

⁷⁴⁶ Pappé, *Modern Filistin Tarihi*, ss. 225-27.

⁷⁴⁷ איגרת מראש ממשלת ברית המועצות נ' בולגנין אל ראש הממשלה ד' בן גוריון, "תעודות למדיניות", ימימה רוזנטל (ed.), החוץ של מדינת ישראל מלחמת סיני: המערכה המדינית אוקטובר 1956 - מארס 1957, ירושלים: מדינת ישראל גנוז המדינה, 2009, C. כרך שנים עשר, s. 76.

⁷⁴⁸ ("הכנסת", (דברי הכנסת-הישיבה המאה-וארבעים של הכנסת השלישית) 19.6.1956).

⁷⁴⁹ Isaac Alteras, "Eisenhower and the Sinai Campaign of 1956: The First Major Crisis in US-Israeli Relations", *THE 1956 WAR Collusion and Rivalry in the Middle East*, ed. David Tal, London & New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2013, s. 25; Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 264-65.

beklemiş ve bir nevi geri çekilmekten başka bir yolunun olmadığını ifade etmiştir.⁷⁵⁰ Mısır ile savaşa girmeyi baştan karşı olan Moshe Sharett gibi ılımlı kişilerin ya sesleri kısılmış ya da Sharett gibi istifaya zorlanmışlardır. Süveyş Savaşı esnasında ülke dışında olan Sharett 9 Aralık'ta ülkeye döndüğünde eşi Tzipora eve hoş geldin dediğinde Sharett, İsrail'in uluslararası toplum önünde düştüğü durumdan rahatsız olarak *"eve döndüm ama ülkem beni terk etti"* demiştir.⁷⁵¹ Süveyş Savaşı sonuçları itibariyle Ortadoğu'da Avrupalı devletlerin politikalarının zayıflamasına yerine Amerikan politikasının güç kazandığı bir süreç doğurmuştur. Bundan dolayı Ben Gurion da İngiliz-Fransız desteği yerine Amerikan desteğini sağlamak için mücadele etmiştir.

Lavon Olayı nasıl İsrail'de eylem yanlılarının yükselmesini sağladıysa Süveyş Savaşı'nda eylem yanlılarının tasfiye edilmesine yol açmıştır. Çünkü Ben Gurion yaşı ilerledikçe daha katı daha bireysel kararlar almaya başlamıştı ve kararlarına Knesset'i, Hükümeti ve Dışişleri Bakanlığını dahil etmemeyi alışkanlık haline getirmişti. 1960'ların başlarında Ben Gurion sonrası için iki grup arasında bir mücadele yaşanmaktaydı. Ben Gurion'un desteğini alan Moshe Dayan, Shimon Peres ve Giora Yoseftal gibi eylem yanlılarına karşı, Levi Eshkol, Golda Meir ve Pinhas Sapir gibi görece daha ılımlı olan bir grup vardı. 16 Haziran 1963'te Ben Gurion istifa etmiş ve hükümet Levi Eshkol'ün liderliğindeki Mapai'nin eski üyelerinin eline geçmiştir.⁷⁵² Böylece eylem yanlıları kısa bir süre de olsa hükümetin karar alma süreçlerine müdahil olmaktan uzaklaşmışlardır. Ben Gurion uzun bir süre hem Yişuvda hem de İsrail devleti kurulduktan sonra politikanın temel yönlendiricisi olmuştur. Fakat Süveyş Savaşı onun siyasette pasivize edilmesini sağlamıştır.

Karar birimi bağlamında bakıldığında Ben Gurion dış politika kararlarında bazen baskın lider konumunda bazen de koalisyon ortaklarıyla hükümet içinde konsensüs sağlamaya yönelik bir karar alma sürecini işletmiştir. Baskın lider olarak hareket ederken genel olarak hükümet içinde onu engelleyecek ılımlı kanadı kararların dışında bırakmıştır. Diğer bir deyişle fiili durumlar yaratarak hükümetin onu desteklemek zorunda

⁷⁵⁰ (1963-1947) מבחר תעודות ראש הממשלה הראשון בן גוריון: ss. 336-37.

⁷⁵¹ (01.08.2023) (משה שרת, "יום א' - 9/12/1956 - ישראל", העמותה למורשת משה שרת, https://www.sharett.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=880900_sharett_new&act=show&dbid=bookfiles&dataid=1970).

⁷⁵² Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 303-10.

kalmasını sağlamıştır. Politik olarak çok güçlü olduğu zamanlarda hükümet kararlarında konsensüs sağlamaya yönelik adım attığı gözlemlenmiştir. Ben Gurion hükümet içinde konsensüs ile karar almaya, ılımlıların onu engelleyebilecek durumu olmadığında başvurmuştur. Onun bu politikası Süveyş Savaşı'nda alçaltıcı bir geri çekilme ile sonuçlanmış ve politik baskınlığını kaybetmiştir. Bu durum Levi Eshkol gibi ılımlıların Mapai'de güçlü duruma gelmesini sağlamıştır.

1.3.2. Ben Gurion Sonrası İşçi İttifakı'nın Filistin Politikası

Levi Eshkol Başbakanlığındaki 11. Hükümette Mapai ile birlikte Rafi ve Ahdut Ha-Avoda gibi İşçi İttifakı üyeleri bulunmaktaydı. Bunun yanında Ulusal Dindar Parti ile birlikte Ultra-Ortodoks parti olan Poaley Agudat İsrail gibi dindar partileri de bulunduran bir koalisyon hükümetiydi.⁷⁵³ İşçi partilerinin baskın olduğu, dindar partilerinin ise önemli politikalarda engelleyici bir tavır takınmaması işçi partilerini koalisyon içinde karar almada baskın bir duruma getirmiştir. Bununla birlikte işçi koalisyonları içinde her zaman işçi partileri arasında eylem yanlıları ile ılımlılar arasında bir mücadele olmuştur. Eylem yanlıları Ben Gurion'un başını çektiği Moshe Dayan, Shimon Peres, Pinhas Lavon gibi kişilerden oluşurken, ılımlılar ise Moshe Sharett'in başını çektiği Levi Eshkol ve Pinhas Sapir gibi kişilerden oluşmaktaydı.

Pinhas Lavon, Mısır'a yönelik yapılan gizli operasyonun sorumlusu olarak istifa etmiş, Moshe Sharett ise Ben Gurion tarafından istifaya zorlanmış ve kendisi de 1963'te istifa etmiştir. Levi Eshkol'un hükümetinde Moshe Dayan Savunma Bakanlığına atanmasını beklerken Tarım Bakanı olarak atanmış ve daha sonra bu görevinden istifa etmiştir. Böylece hükümette eylem yanlılarının etkisi azalmıştır. Levi Eshkol savunma konularında Ben Gurion'u andırsa da Arap dünyasıyla ilgili yaklaşımları daha çok Sharett'e benzemektedir. Eshkol liberal, anlayışlı ve insancıl özellikleri ön plana çıkan bir liderdi. Eshkol Yahudiler ve Arapların birlikte yaşayabileceğine dair inancı Revizyonist ve sol aktivistlerin savunduğu Demir Duvar Stratejisi'ne tamamen tersti.⁷⁵⁴ Bu yönüyle Ben Gurion'un Arap dünyasını toptan düşmanlaştıran ve sadece askerî seçeneği bir çözüm olarak gören yaklaşımını reddetmekteydi. Onun bu yönü çoğu rakibi

⁷⁵³ 01.09.2023), "כל ממשלות ישראל - הממשלה ה-11", <https://main.knesset.gov.il:443/mk/government/pages/governments.aspx>.

⁷⁵⁴ Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 311-12.

tarafından zayıflık olarak görülüyordu. Bu durum parti içinde Ben Gurion destekli bir hizbin ona meydan okumasına neden olmuştur.

1950'lerin sonlarında Mapai içinde "Zeirim" (gençler) denilen eski Hiztadrut geleneğine meydan okuyan ve Ben Gurion tarafından desteklenen yenilikçi bir hizip doğdu. Yenilikçi gençler partiye bağlılıktan çok ulusa bağlılığı merkeze alan bir söylem geliştirmişlerdir. Ben Gurion tarafından icat edilen "Mamlahktiut" (devletçilik) kavramı eski işçi geleneğine sadık olan diğer işçi hiziplerini de tehdit etmekteydi. İşçi partilerinin geleneksel sosyalizme bağlı olanları bu meydan okuma karşısında konumlarını güçlendirmek için birleşmeye karar vermişlerdir. Mapai ve Mapam'dan ayrılan Ahdut Ha-Avoda ile "Hizalama" (İşçi İttifakı) olarak adlandırılan yeni bir oluşumda birleşmişlerdir. 1965 seçimlerine yenilikçiler "Raşimat Poaley İsrail" (İsrail İşçi Listesi, kısaca Rafi) adıyla ayrı bir liste olarak girse de Ben Gurion'un popülerliğine rağmen sadece 10 milletvekili kazanabilmiştir. Daha sonra Ben Gurion'un siyasetten çekilmesiyle bu grup işçi ittifakına katılmıştır. İttifaka katılmayı reddedenler Mamlahktiut adıyla ayrı bir hizip olarak kalmış ve 1977 seçimlerinden önce kurulan sağcı Likud'a dahil olmuşlardır.⁷⁵⁵ İttifak içindeki bu meydan okuma partinin daha da güçlenmesine neden olmuştur. Ben Gurion, Moshe Sharett'i alaşağı edip tekrar başbakanlığa gelmesine benzer bir adımla parti içinde başlattığı hareket istediği sonucu almayınca siyasetten tamamen çekilmiştir. Eylem yanlıları bu dönemde politikada ağırlığını kaybetse de ordu içinde hala çok etkin oldukları bilinmekteydi. Bu etkinlik özellikle yapılan askeri operasyonlarda kendini göstermekteydi.

1.3.2.1. Örnek Olay 1: Samua Köyü Operasyonu

Ocak 1964'te Kahire'de yapılan Arap Birliği zirve toplantısında İsrail, Arap uluslarını tehdit eden bir tehlike olarak tanımlanmış ve askerî hazırlık yapma çağrısı yapılmıştır. Zirvede İsrail'in Şeria Nehri'nin yönünü değiştirmek ile ilgili projesinin Arap ulusları için oluşturduğu tehdide dikkat çekilmiş ve gerekli olan her türlü politikanın uygulanması için çalışmaların yapılması kararı alınmıştır. Bunun yanında Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) kurulması da bu toplantıda alınan diğer önemli karardır. İsrail ise bu adımı kendi varlığına yönelik büyük bir tehdit olarak algılamış ve Başbakan

⁷⁵⁵ Peretz, *The government and politics of Israel*, ss. 92-94.

Eshkol bu kararları savaş eylemi olarak yorumlamıştır.⁷⁵⁶ FKÖ Arap Birliği himayesinde ve genel olarak Mısır'ın yönlendirdiği bir örgüt olmuştur. Fakat FKÖ'den bağımsız bazı Filistinli gruplar da işgal altındaki topraklarını kurtarmak için gerilla taktikleriyle mücadele etmekteydi. Bu gruplardan en bilineni El Fetih adlı bir örgüttü.

El Fetih İsrail ile Ürdün arasında bazı sınır olaylarına karışmaktaydı. Sabotaj eylemlerine girişen El Fetih'e karşı Ürdün Genelkurmay Başkanı Amer Khamash, sıkı önlemler alması için Doğu ve Batı cephesi komutanlarına 24 Mayıs 1965'te bir talimat göndermiştir. Talimatta El Fetih örgütü ile ilgili İsrail'in Ateşkes Karma Komisyonu'na şikayette bulunduğunu ve muhtemelen bu örgütün arkasında İsrail'in olduğunu bildirmektedir.⁷⁵⁷ Ürdün Genelkurmay Başkanı'nın temel endişesi İsrail'in El Fetih örgütünün faaliyetlerini bahane ederek Batı Şeria'ya bir misilleme operasyonu yapmasıydı. Çünkü İsrail'in bu politikası artık bilinmekteydi. Etki kapasitesine veya kim tarafından sınır ihlali yapıldığına bakılmaksızın İsrail, bunu sınır ötesi operasyonları için bir gerekçe olarak kullanmıştır. Büyük çaplı sınır ihlalleri Ürdün Ordusu'nun aldığı sıkı önlemlerden dolayı önemli ölçüde azalmıştı. Fakat bu dönemde ortaya çıkan El Fetih, İsrail'in istediği sınır operasyonları için gerekli gerekçeyi vermektedir.

1965'te El Fetih örgütü İsrail'in Celile'deki ana su şebekesine sabotaj eylemi gerçekleştirerek ilk eylemini gerçekleştirmiştir. Bu sabotaj eyleminde herhangi bir hasar meydana gelmemiş olsa da İsrail'e misilleme yapmak için gerekli bahaneyi vermiştir.⁷⁵⁸ 12 Kasım 1966'da El Halil'in güneyinde meydana gelen sabotaj eylemlerine, İsrail ordusu 13 Kasım'da geniş çaplı bir operasyonla karşılık vermiştir. Zırhlı araçlarla düzenlenen operasyonda Samua Köyündeki birçok ev havaya uçurulmuş, 13 Ürdün askeri öldürülmüş 35'i de yaralanmıştır.⁷⁵⁹ Bu saldırı Sovyet güdümüne giren Mısır ve Suriye gibi Ürdün'ün de bu yola girmemesi için uğraşan ABD

⁷⁵⁶ Leslie Derfler, *Yitzhak Rabin: A Political Biography*, New York, NY: Palgrave Macmillan, 2014, s. 13.

⁷⁵⁷ Moshe Shemesh, *Arab politics, Palestinian nationalism and the Six Day War: the crystallization of Arab strategy and Nasir's descent to war, 1957-1967*, Brighton ; Portland: Sussex Academic Press, 2008, ss. 110-11.

⁷⁵⁸ Moshe Shemesh, Moshe Tlamim, "The IDF Raid on Samu': The Turning-Point in Jordan's Relations with Israel and the West Bank Palestinians", *Israel Studies*, C. 7, S. 1 (2002), s. 148, <https://www.jstor.org/stable/30246785>.

⁷⁵⁹ דבדים ביישיבת המטה הכללי של צה"ל 14 בנובמבר 1966, "יצחק רבין ראש ממשלת ישראל - 1995" (ed.), ימימה רוזנטל (ed.), 1992, 1977-1974, s. 418. מבוחר תעודות מפרקי חייו, ירושלים: מדינת ישראל גנוך המדינה, 2005.

ve İngiltere'yi de kızdırmıştır. Kral Hüseyin'in konumuna zarar veren operasyon diğer tarafta İsrail'de eylem yanlılarının baskılarına Eshkol'ün direnememesine sebep olmuştur.⁷⁶⁰ Samua Köyü operasyonu İsrail ile Ürdün ilişkilerinin gerginlik seviyesinin artmasına neden olmuştur. Bu operasyon Ürdün'ü istemeden Mısır ile Suriye arasındaki askerî ittifaka katılmasına zorlamıştır. İsrail ise bu adımı savaş nedeni olarak yorumlamıştır.⁷⁶¹ İsrail'de savaş isteyen eylem yanlıları hükümet içinde bu dönemde etkin olmasa da orduda bunun tersi bir durum olduğu söylenebilir. Çünkü misilleme operasyonunda gösterilen reaksiyon tahmin edilenin çok ötesindeydi.

Genelkurmay Başkanı olan İzak Rabin eylem yanlısı olsa da genel olarak eylem yanlıları arasında en yumuşak olanıydı. Avi Shlaim'e verdiği bir mülakatta Samua Köyü operasyonunun sonuçları itibariyle kendisinde şok etkisi yarattığını söylemiştir. Operasyon temelde sınırı ihlal eden El Fetih örgütüne yardım eden sivillere bir uyarı amacı taşımaktaydı. Fakat ortaya çıkan sonuç hiç tahmin edilmediği şekilde Ürdün askerleriyle bir çatışmaya dönüşmüş ve İsrail Ürdün arasında sınır ihlalleri için yürütülen olumlu politikaya zarar vermiştir. Ürdün'ün Mısır ve Suriye ittifakına katılması savaş için kaçınılmaz bir durum yaratmıştır.⁷⁶² İsrail kamuoyunda bu dönemde savaşa giden süreçteki İsrail eylemlerinden çok savaşı yürütecek hükümetin yeterli olup olmadığı tartışılmaktaydı. Bu aslında İsrail kamuoyunda savaşın ne denli kanıksadığını ve sınır ihlalleriyle savaşa giden süreci başlatan politikasıyla ne kadar uyumlu olduğunu göstermektedir. Diğer tarafta ilk defa Ben Gurion'un hükümetin başında olmadığı bir savaş İsrail kamuoyunda endişe yaratmaktaydı.

Savaşın kapıda olduğu bir dönemde Ben Gurion'un halefi Levi Eshkol, parti içinde geniş bir nüfuza sahip değildi. Ben Gurion'dan farklı olarak kabine mutabakatı çerçevesinde bir politika yürütmekteydi. Bundan dolayı İsrail kamuoyunda zayıf bir figür olarak görülmüştür. Kamuoyu ve parti ileri gelenlerinin baskıları sonucunda savaşı yürütecek güçlü bir lider olmadığıyla ilgili oluşturulan hava, onun kabine değişikliğine giderek daha sert bir kabine oluşturmaya yol açmıştır. 1 Haziran 1967'de Rafi ve Gahal'in içinde bulunduğu ulusal birlik hükümeti kurulmuştur.⁷⁶³ Gahal'ın önemli iki

⁷⁶⁰ Meron Medzini, *Golda Meir: A Political Biography*, Boston ; Berlin: De Gruyter, 2017, ss. 394-95.

⁷⁶¹ Pappe, *Modern Filistin Tarihi*, s. 233.

⁷⁶² Shlaim, *Demir Duvar*, s. 330.

⁷⁶³ Peretz, *The government and politics of Israel*, s. 154; Pappe, *Modern Filistin Tarihi*, s. 262.

lideri Menachem Begin ve Pinhas Sapir devlet bakanı olurken, Dayan Golda Meir'in şiddetli muhalefetine rağmen Savunma Bakanı olarak atanmıştır. Golda Meir'in Savunma Bakanlığı için önerdiği Yigal Allon partinin çoğunluğu tarafından desteklenmiştir. Fakat Ulusal Dindar Parti Dayan'ın Savunma Bakanı olmaması durumunda hükümetten ayrılacağını ileri sürmesi üzerine Eshkol mecburen boyun eğmiştir.⁷⁶⁴ Savaş arefesinde tekrar kabineye giren Moshe Dayan, Ben Gurion'dan sonra eylem yanlılarının lideri konumuna gelmiştir. Diğer taraftan İsrail bağımsızlığından beri sol partilerin gayrı meşru ve faşist olarak nitelendirdiği Revizyonist ideolojinin lideri Begin'in hükümete girmesi ise bir ilk olmuştur. Yeni kabine sol eylem yanlıları ile sağcı radikalleri bir araya getirerek sert bir hükümetin kurulmasına yol açmıştır. Diğer tarafta Arap devletleri de İsrail'in orantısız misillemelerine karşılık eyleme geçmeye yönelik bir kamuoyu baskısına yol açmıştır.

1.3.2.2. Örnek Olay 2: Altı Gün Savaşı

Samua saldırısı Arap devletlerinin radikalleşmesini sağlamıştır. Şubat'ta Suriye'de aşırı solcu Baas Partisi yönetimi ele geçirerek Siyonist karşıtı ve Filistin'in kurtuluşu için mücadele çağrısı yapmıştır. Savaşa giden süreç ise İsrail'in Suriye cephesinde sürekli gerilimi tırmandırmasıyla olmuştur. Moshe Dayan 1976 yılında gazeteci Rami Tal'a verdiği röportajda Suriye cephesindeki gerilimin yüzde sekseninin kendilerinden kaynaklı olduğunu itiraf etmiştir.⁷⁶⁵ Moshe Dayan; *önce askerden arındırılmış bölgeye toprağı sürmesi için bir traktör gönderirdik ve Suriyelilerin ateş açmaya başlayacağını bilirdik. Ateş açmadıkları zaman traktörün Suriyeli askerleri rahatsız edecek kadar ilerlemesini sağlardık. Ateş açtıklarında önce cephaneyle karşılık verirdik daha sonra hava kuvvetlerini kullanırdık. Bunu ben öyle yaptım ve benden sonrakiler de öyle yaptılar.*⁷⁶⁶ Arap devletlerinin İsrail'e karşı birleşmeleri yukarıda da anlatıldığı gibi İsrail'in Kuzeyde Suriye ile sürekli gerilimi tırmandırması, Doğuda El Fetih örgütünü bahane ederek Ürdün kontrolündeki Batı Şeria'ya orantısız saldırılar yapması ve Süveyş Savaşı'nda olduğu gibi Güneyde Mısır'a karşı yürüttüğü saldırgan politika etkili olmuştur. Nihayetinde böyle bir politikanın sonucunda Altı Gün Savaşı patlak vermiştir.

⁷⁶⁴ Shlaim, *Demir Duvar*, s. 336.

⁷⁶⁵ Derfler, *Yitzhak Rabin*, s. 12.

⁷⁶⁶ Shlaim, *Demir Duvar*, s. 332.

15 Mayıs 1967'de İsrail'in Bağımsızlık Günü töreninde Genelkurmay Başkanı Rabin, tören esnasında yanında oturan Başbakan Eshkol'e Mısır askerî birliklerin Sina'ya doğru hareket ettiğini söylemiştir. Bu olaydan sekiz gün sonra Mısır lideri Cemal Abdülnasır Tiran Boğazı'nı kapatma emri vermiştir.⁷⁶⁷ İsrail hükümeti ise 4 Haziran 1967'de İSK'ya kendisine yönelik tehdidi bertaraf etmesi için önleyici bir saldırı yapma izni vermiştir. Ertesi sabah İsrail Hava Kuvvetleri (İHK) Arapların hava kuvvetlerini altı saat içinde imha etmiştir. Sina'da Mısır'a karşı ve Batı Şeria'da Ürdün'e karşı kara hareketleri düzenlemiştir.⁷⁶⁸ Savaşın ilk dört günü içinde Doğu Kudüs, Batı Şeria ve Sina Yarımadası ele geçirilmiştir. Kuzey cephesinde Suriye, İsrail kuvvetlerine ateş açsa da sınırı ihlal etme girişiminde bulunmamıştır. Bundan dolayı hükümet içinde Suriye'ye yönelik bir hareket yapılıp yapılmamasıyla ilgili bir tartışma başlamıştır. Tartışmanın sonucunda karar Savunma Bakanlığına bırakılmıştır.⁷⁶⁹ Böylece Savunma Bakanı Moshe Dayan gerek gördüğü takdirde Suriye bölgesine askerî bir hareket yapmak için tam yetkili olmuştur. Fakat Dayan Suriye'ye yönelik askerî bir hareket için isteksiz olan taraftaydı.

1.3.2.2.1. Golan Tepeleri ve Sina'nın İşgal edilme kararları

Moshe Dayan Suriye ile doğrudan çatışmaya sebebiyet vereceğinden Golan Tepeleri'ni işgal etmeye karşı çıkmış ve bunun için kabineyi de ikna etmişti. Fakat İsrail'in kuzeyindeki Kibbutzim yerleşimcileri ve bazı askerler, Golan Tepeleri'nin işgal edilmesi için yoğun bir lobi yapmışlardır. Lobinin başında Kuzey Komutanlığının başındaki General David (Dado) Elazar, durumu anlatmak için bir heyetle 8 Haziran'da başbakan Eshkol ile görüşmüştür. Eshkol Savunma Bakanının Golan Tepeleri'ni işgal etmeye karşı olduğunu söylemiştir. Ertesi gün Dado, Dayan ve Rabin ile görüşmüş ve onlara Golan Tepeleri'ni işgal etme fikrinden kaçınmanın “*gelecek nesiller için büyük bir hata*” olacağını söylemiştir. Dayan aynı zamanda Dado'yu kendi başına harekete geçmemesi konusunda uyarmıştır. Fakat Dayan üzerinde oluşan baskı sonucunda 9-10 Haziran gecesi İSK'ya Golan Tepeleri'ni işgal etme emri vermiştir. On yıl sonra bir

⁷⁶⁷ Shilon, *Menachem Begin*, s. 201; Mordechai Bar-On, *Moshe Dayan: Israel's controversial hero*, 1st ed New Haven ; London: Yale University Press, 2012, s. 125.

⁷⁶⁸ ימימה רוזנטל, “מלחמת ששת הימים 1967”, *יצחק רבין ראש ממשלת ישראל 1977-1992*, מבחר 2005, תעודות מפרקי חייו, ירושלים: מדינת ישראל גנזך המדינה, s. 490.

⁷⁶⁹ Zeev Maoz, *Defending the Holy Land: A Critical Analysis of Israel's Security & Foreign Policy*, Ann Arbor: Univ. of Michigan Press, 2006, s. 82.

gazeteciye verdiği röportajda verdiği emir için pişman olduğunu söylemiştir.⁷⁷⁰ Dayan, Golan Tepeleri'ni işgal etme konusunda isteksiz olsa da Sina Yarımadası söz konusu olunca var olan planların yeterli olmadığını düşünmekteydi.

Bilindiği üzere Dayan, hükümete sonradan dahil olmuştu. Dolayısıyla savaş için yapılan planlarda yer almamıştı. Hükümete dahil olunca hareketla ilgili hükümetin siyasi bir planı olmadığı için eleştirmişti. Bundan dolayı savaş esnasında çoğu karar ortaya çıkan duruma göre alınmıştır. Örneğin Batı Şeria, Kudüs ve Suriye ile ilgili herhangi bir plan yapılmamıştı. Mısır ile ilgili savaşa ise Eshkol sınırlı ve savunmaya yönelik bir anlayışı benimsiyordu. O, öncelikle diplomatik tüm yolların denendikten sonra ancak tehdidi bertaraf etmek için harekate geçme planı üzerinde durmaktaydı. Bunun için Genelkurmay tarafından uygulanması için iki plan hazırlanmıştı. Bu planlardan ilki (Atzmon Planı) , Gazze Şeridi'ni ve El Ariş'in güneyini, ikinci plan (Kardom Planı-Balta) ise Sina Yarımadası'nın doğu kısmındaki Cebel Libni'ye kadar olan bölgeye ele geçirmeyi hedeflenmekteydi. Her iki planın temel hedefi Mısır'ın Tiran Boğazı'nı açması için pazarlık aracı olarak elde tutmaktır. Eshkol tarafından Kardom planı olaylanmış olsa da Moshe Dayan Hükümete girdikten sonra plan üzerinde köklü değişiklikler yapmıştır. Planda hedeflenmesi gereken yer Sina Yarımadası'nın güneyindeki Şarm el-Şeyh'e kadar uzatmış ve birincil amaç olarak düşman güçlerinin yok edilmesini olarak belirlemiştir. Böylece Dayan hükümete danışmadan Eshkol'ün sınırlı savaş anlayışını değiştirerek siyasi amaca yönelik bir savaş anlayışı benimsemiştir.⁷⁷¹

1.3.2.2.2. Doğu Kudüs ve Batı Şeria'nın İşgal Edilme Kararı

Hava saldırısı başlamadan önce yapılan görüşmede Genelkurmay Başkanı İzak Rabin Suriye ve Ürdün ile savaş olasılığından kaçınılması gerektiğini belirtmiştir. Buna rağmen Ürdün kontrolündeki Batı Şeria'ya zırhlı birlikleri sevk etmişti.⁷⁷² Çünkü İsrail'in öncelikli hedefi her zaman Mısır olmuştur. Fakat özellikle Samua saldırısı uzun süredir Ürdün ile yürütülen gizli diplomasiye zarar vermiştir. Bu saldırı Ürdün'ü çaresiz bir şekilde Mısır ile ittifak yapmaya itmiştir. Mısır Sina Yarımadası'na asker çıkarmasıyla İsrail önleyici bir savaş başlatmış ve Ürdün de Mısır ile yaptığı anlaşma

⁷⁷⁰ a.g.e., ss. 109-10.

⁷⁷¹ Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 340-41.

⁷⁷² 1967 "מלחמת ששת הימים 5-10 ביוני", s. 490.

gereği Kudüs'ün batı kısmını bombalamaya başlamıştır. İsrail de buna karşılık vererek önce Doğu Kudüs'ü ve daha sonra Batı Şeria'nın tamamını işgal etmeye girişmiştir.⁷⁷³

Savaşın birinci günü akşam saat 7 ve 9'da olmak üzere iki defa toplanan hükümet, Kudüs'ün durumunu tartışmıştır. Genelkurmay Başkanı İzak Rabin ve Savunma Bakanı Moshe Dayan'ın olmadığı toplantıda General Rehavan Zeevi askerî durum ile ilgili rapor vermiştir. Toplantıda Menachem Begin, Doğu Kudüs'ün kurtarılması yönünde karar alınmasını istemiştir. Toplantıda bulunanların çoğu kararı desteklerken Dayan ve Rabin olmadan böyle bir kararın alınmaması gerektiğini savunmuşlardır. Toplantıda sadece Bakan Zalman Aran böyle bir kararın alınması için acele edilmemesi gerektiğini söylemiştir.⁷⁷⁴ Hükümetin çoğunluğu Kudüs'ün işgal edilmesi yönünde baskı yapmaktaydı.

Begin'i hararetli destekleyenlerin başında Yigal Allon bulunmaktaydı. Dayan 6 Haziran'da İSK'ya Doğu Kudüs'ü ablukaya almaya emir vermiş fakat şehrin içine girmemeleri konusunda kesin bir uyarıda bulunmuştur. Olası bir şehir çatışmasında kutsal yerlerin zarar görmemesi için ve uluslararası baskının İsrail'i geri çekilmeye zorlamasından çekindiği için şehri işgal etmemiştir. Fakat BM'nin ateşkes çağrısı yapacağına dair bir raporun eline geçmesiyle kabineye danışmadan Doğu Kudüs'ü işgal emri vermiştir. Moshe Dayan 7 Haziran günü işgal edilen Doğu Kudüs'ün Aslanlı Kapı'sından İzak Rabin ve Merkez Birliği Komutanı Uzi Narkis ile beraber girmiştir. Ağlama Duvarı önünde ikiye ayrılmış İsrail'in başkentini yeniden birleştirdiklerini ve kutsal mekanlarımıza bir daha ayrılmamak üzere geri döndüğünü açıklamıştır.⁷⁷⁵

12 Haziran'da Knesset'te konuşma yapan Levi Eshkol Doğu Kudüs'ün ele geçirilmesiyle ilk defa Kudüs'ün birleştiğini ve Yahudi Tapınağının kalıntısı olan Ağlama Duvarına erişildiğini söylemiştir. Ayrıca Rachel'in Mezarı ve El Halil'deki Patrikler Mağarası gibi Yahudiler için kutsal sayılan bölgelerin İsrail Devleti kurulduktan sonra ilk defa bir araya geldiğine dikkat çekmiştir.⁷⁷⁶ Bu savaş ile birlikte Filistin'in tamamı ile beraber Suriye'den Golan Tepeleri ve Mısır'dan Sina Yarımadası

⁷⁷³ David Margolick, "Peace for Land", *The New York Times*, (15.07.2007), blm. Books, <https://www.nytimes.com/2007/07/15/books/review/Margolick-t.html>.

⁷⁷⁴ 1967 "דרוזנטל", "מלחמת ששת הימים 5-10 ביוני 1967", s. 491.

⁷⁷⁵ Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 343-44.

⁷⁷⁶ 12.06.1967, "הכנסת", "דבריי הכנסת-הישיבה המאה- ושמונים-ושלוש של הכנסת השישית" (12.6.1967), https://fs.knesset.gov.il/6/Plenum/6_ptm_252713.pdf.

İsrail tarafından işgal edilmiştir. Diğer tarafta bu hızlı ve kesin zafer, İsrail toplumunda bir şaşkınlığa neden olmuştur. bu şaşkınlık, işgal edilen topraklar üzerinde nasıl bir politika izlenmesiyle ilgili bir tartışma yaratmıştır.

İşgal edilen yeni topraklar üzerinde İsrail, Doğu Kudüs hariç net bir politika benimsemekte kararsız kalmıştır. Fakat Kudüs'ün ilhak edilmesi konusunda bir fikirbirliği mevcuttu. Buna göre 18 Haziranda Hükümet Doğu Kudüs ve çevresini ilhak etme kararı almış ve 27 Haziran'da ise İsrail kanunlarına göre idare edilmesine başlamıştır. Ertesi gün saat 12'den sonra Batı ve Doğu Kudüs'ü ayıran bariyerler kaldırılarak geçişlere izin verilmiştir.⁷⁷⁷ Böylece İsrail, 1937 Peel Planı ve 1947 BM Paylaşım Planı çerçevesinde İsrail'den ayrı olarak kabul ettiği Kudüs politikasından bu karar ile resmi olarak vazgeçmiştir. Bu aynı zamanda İsrail'in kadim anavatanı üzerinde egemenlik hakkı iddia etmenin ilk ve resmi olarak ilanı anlamına gelmektedir.

1.3.2.3. İşgal Edilen Topraklarda Yerleşim

Başbakan Levi Eshkol, 1967 Altı Gün Savaşı'ndan iki yıl önce Knesset'te yaptığı bir konuşmada komşu Arap devletleriyle mevcut sınırlar çerçevesinde bir barış planından bahsetmişti. Planın temeli 1949 savaşıdan sonra oluşan sınırlar çerçevesinde mevcut statükonun korunması amaçlanmaktaydı. Eshkol'ün selefi Ben Gurion tarafından da İsrail'in 1948 savaşıdan sonra stratejik sınırlarına ulaştığını söylemişti. Altı Gün Savaşı'ndan birkaç gün önce Gazeteci Geula Cohen'e verdiği röportajda Ben Gurion bu durumu tekrarlamıştı. Ayrıca Levi Eshkol savaş başladığında ulusa seslendiği radyo konuşmasında İsrail'in toprak genişleme niyetinin olmadığını vurgulamıştı. İşgal edilen toprakların barış sağlamak için bir araç olarak kullanılacağını ifade etmişti.⁷⁷⁸ Bu genel olarak Altı Gün Savaşı'ndan önce İsrailli liderlerin üzerinde hemfikir olduğu bir konuydu. Fakat bu konu kamuoyunda genel olarak politika yapımcılar tarafından dillendirilse de savaş farklı bir gerçeklik yaratmıştır.

Altı Gün Savaşı'ndan önce İşçi İttifakının dış politikasıyla ilgili konsensüs mevcuttu. Savaş öncesi dönemde İşçi İttifakı dışında en radikal olan Herut bile toprak fethini

⁷⁷⁷ לוי אשכול ראש הממשלה השלישי מבחר תעודות מפרקי חייו (1969-1895), ירושלים: מדינת ישראל, (ed.), ימימה רוזנטל 2002, ארכיון המדינה, s. 573.

⁷⁷⁸ Arye Naor, "Behold, Rachel, Behold": The Six Day War as a Biblical Experience and Its Impact on Israel's Political Mentality", *Journal of Israeli History*, C. 24, S. 2 (2005), ss. 229-30, doi:10.1080/13531040500195745.

savunmadı. 1949 sınırlarının stratejik durumunun yarattığı memnuniyetsizliğe rağmen İşçi İttifakı büyük sınır değişikliklerine ve ilhak etmeye karşı çıkan kanıtlar mevcuttur. Örneğin 1950'lerin başlarında Gazze'yi ilhak etmeyi öneren dönemin Genelkurmay Başkanı Moshe Dayan'ın önerisi Ben Gurion ve Moshe Sharett tarafından reddedilmişti. Aynı dönemde sınır değişikliği için çağrı yapan İHK Komutanı Ezer Weitzman'ı sert bir şekilde kınamışlardır. İsrail, 1956 Süveyş Savaşı'nda işgal ettiği Sina'dan ABD'nin baskıları sonucunda geri çekilmişti. Fakat 1967 savaşında işgal edilen yerler, Yahudi Devleti'nin arzu edilen sınırlarıyla ilgili bağımsızlık öncesi tartışmayı alevlendirmiştir. Yeni toprak tartışması sosyalist Siyonist anlayışına meydan okumuş ve çoğunlukla İşçi İttifakının giderek toplumda gayrimeşru bir konuma gelmesine neden olmuştur.⁷⁷⁹

İşgal edilen topraklarda İsrail'in nasıl bir politika izleyeceği ile ilgili belirsizlik, hükümetin ılımlı kanadını oluşturan Eshkol gibilerin gözden düşmesine Dayan gibi radikallerin popülerliğinin artmasına yol açmıştır. Başbakan Levi Eshkol Savaşın sonra hükümetin başı olarak işgal bölgelerinde politika yapıcı olarak rolünü artırmaya yönelik çabalarında başarısızlığa uğramıştı. Onun yerine altı bölgeye atadığı askerî valilerle Savunma Bakanı Moshe Dayan daha etkili olmuştur.⁷⁸⁰ Böylece Ben Gurion'dan sonra Başbakan olarak seçilen Eshkol, Ben Gurion'un onu Moshe Sharett tarzı bir yöntemle istifaya zorlaması için yaptığı girişimlerde başarı sağlamış olsa da Altı Gün Savaşı'ndan sonra Ben Gurion'un halefi olan Moshe Dayan'a karşı politik üstünlüğünü kaybetmiştir. Sadece Eshkol değil bu dönemde İşçi İttifakının ılımlı kanadı gittikçe toplumdaki itibarını kaybetmiş ve İşçi İttifakının eylemci tarafı ile sağcı radikaller ve yeni ortaya çıkan köktencilerin görüşleri toplumda daha çok itibar görmeye başlanmıştır. Eshkol sonrası başbakanlığa gelen Golda Meir de bu radikal kampa karşı bir süre direnç göstermiştir. Fakat gittikçe toplumda destek alan bu radikal kamp, Golda Meir'i de etkisiz bırakmıştır.

Levi Eshkol'ün 1969 yılında ani ölümü üzerine partinin başına geçen Golda Meir, 1973 Yom Kippur Savaşı sonrası yaşanan siyasi çalkantıya kadar görevde kalmıştır. Golda Meir kabine toplantılarından ayrı olarak küçük bir danışman grubuna güveniyordu. "Golda'nın Mutfağı" olarak bilinen bu grupta bakanların hepsi yer almıyordu. Bundan dolayı Moshe Dayan dahil birkaç bakan önemli kararların dışında kalmıştı. Dayan,

⁷⁷⁹ Seliktar, *New Zionism and the Foreign Policy System of Israel*, s. 156.

⁷⁸⁰ Peretz, *The government and politics of Israel*, s. 179.

Golda Meir'in Başbakanlığı süresince birkaç kez protesto amacıyla istifa etmekle tehdit etmiş olsa da bunu gerçekleştirmemiştir.⁷⁸¹ Fakat Yom Kippur Savaşı hem Golda Meir'i zayıflatmış hem de İsrail toplumunda Altı Gün Savaşı'nda kazandırdığı gururu tamamen yok etmiştir. Bu durum 1948 öncesi yayılmacı Siyonist anlayışın tekrar uyanmasını ve onu destekleyen radikal kampın gittikçe toplumda itibar görmesini sağlamıştır.

Bağımsızlık öncesi genel olarak dinsel bir motivasyonla tarihsel Yahudi yurdu söylemi, hem zamansal hem de mekânsal olarak pratikte uygulanması mümkün olmayan bir söylemdi. Bundan dolayı İşçi Siyonizmin güvenlik eksenli ve mümkün olduğunca Yahudi çoğunluğa sahip bir devlet anlayışı işçi partilerini meşru bir konuma getirmiştir. Fakat bu durum Altı Gün Savaşı'ndan sonra merkezi önemini kaybetmiştir.

Altı Gün Savaşı'nın kazanılması İsrail toplumunda cevabı zor bir sorunun gündeme gelmesini sağladı. İşgal edilen bu topraklar üzerinde nasıl bir politika uygulanacağıyla ilgili kimsenin net bir cevabı yoktu. Savaş öncesinde apar topar kurulan ulusal birlik hükümetinin böyle bir soruya kesin bir cevap vererek güçte değildi. Yedi farklı partiden ve çeşitli ideolojik pozisyonları benimseyen yirmi bir bakanlık vardı. Sadece partiler arasında farklılık yoktu, aynı zamanda partilerin içinde de farklı politikaları benimseyen gruplar vardı. Örneğin Herut ve Genel Siyonistlerden oluşan Gahal'ın Herut hizbi, Batı Şeria'yı İsrail Diyarı'nın bir parçası olarak görürken, Genel Siyonistler ise bunu reddetmekteydi. İşçi İttifakında ise Mapai üyeleri savaş öncesi statükoyu savunan pragmatik bir anlayışa sahipken, Ahdut Ha-Avoda üyeleri toprak genişlemesini savunmaktaydı.⁷⁸² Hükümetin işgal edilen bu büyük toprak parçaları üzerinde net bir politika benimseyememesi siyasi bir boşluk yaratmıştır. Bu boşluk iki rakip grup tarafından doldurulmuştur.

Siyasi boşluğa en hızlı tepki veren Ben Gurion'un partisi olan, halefleri Dayan ve Shimon Peres liderliğindeki Rafi idi. Savaştan bir ulusal kahraman olarak çıkan Moshe Dayan, işgal edilen topraklar üzerinde İsrail'in kontrolünü pekiştirmeyi savunmaktaydı. İkinci olarak siyasi boşluğu doldurmaya yönelik tepki veren parti Ahdut Ha-Avoda'ydı. Bu partinin liderlerinden olan Yigal Allon ve İsrail Galili ise Ürdün Vadisi, Kudüs,

⁷⁸¹ a.g.e., s. 154.

⁷⁸² Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 351-53.

Golan Tepeleri ve Sina'da Yahudi yerleşim birimleri kurmayı savunmaktaydı.⁷⁸³ İki parti de İşçi Siyonizminin radikal geleneğinden gelmekteydi. Diğer tarafta sağcı Gahal, zaten tarihi Yahudi toprakları üzerinde hakimiyet kurmayı savunan bir politik partiydi. Bu da işgal edilen topraklarda hükümet kararlarını etkileyen bir durum yaratmıştır.

1.3.2.4. İşgal Topraklarıyla İlgili Hükümet Kararı

Hükümet içinde Kudüs konusunda fikir birliği olsa da diğer işgal yerleri konusunda farklı anlayışlar mevcuttu. Başbakan Eshkol 12 Haziran'da Knesset'te yaptığı konuşmada Kudüs dışında diğer bölgelerin Araplarla yapılacak barış görüşmelerinde pazarlık aracı olarak kullanılacağını belirtmiştir. 14-15 Haziran'da toplanan Güvenlik İşleri Bakanlar Komitesi, Mısır ve Suriye ile uluslararası sınırları baz alan ve güvenlik kaygıları dikkate alan bir anlaşma yapılmasını önermiştir. Batı sınırında ise Şeria Nehri'nin iki ülke arasında sınır olarak kabul edilmesini ve Doğu Kudüs'ü İsrail topraklarına dahil etmeyi öneri olarak sunmuştur. Komite üyeleri işgal altındaki diğer bölgelerle ilgili ortak karar almada başarılı olamayınca ileride kalıcı bir çözüme varmak amacıyla geçici askerî yönetimin devamlılığına karar vermiştir. Savunma Bakanı Dayan, Şeria Nehri'nin Ürdün ile yapılacak barış anlaşmasında sınır olarak sunulan öneriyi kabul etse de Batı Şeria'daki Filistin nüfusu için kalıcı bir çözüm bulunana kadar İsrail vatandaşı olmayan savunma ve dış politikada İsrail'e bağlı bir öz yönetin önerisi sunmuştur. Gazze konusunda ise İsrail topraklarına dahil edilmesini savunmuştur. Bütün öneriler 16-19 Haziran arasında kabinede tartışılmış ve barış anlaşmaları için zemin oluşturmuştur.⁷⁸⁴

İsrail Mısır ile Gazze Şeridi'nin İsrail sınırları içinde olduğu, Akabe Körfezi, Tiran Boğazı ve Süveyş Kanalı'nda seyrü sefer özgürlüğü, Tiran Boğazı ve Akabe Körfezi üzerinde uçuş güvenliği garantiye almak istemiştir. Bunların yanında Sina'nın askerden arındırılması karşılığında barış anlaşması imzalamayı kabul etme kararı almıştır. Suriye ile Golan Tepeleri'nin askerden arındırılması ve Şeria Nehri'nin suyunun İsrail'e akmasının güvence altına alması şartıyla barış anlaşması imzalama kararı almıştır. İsrail, Ürdün konusunda ise karar almada aceleci davranmamış ve belirlenmemiş bir tarihte

⁷⁸³ Pedahzur, *The triumph of Israel's radical right*, ss. 38-39.

⁷⁸⁴ 1969-1895) ראש הממשלה השלישי מבחר תעודות מפרקי חייו (רוזנטל, לוי אשכול, s. 574.

olmak üzere ertelemiştir.⁷⁸⁵ 19 Haziran kararları oybirliği ile alınmış fakat bu kararlar kısa süre içinde unutulmuştur.

Avi Raz'a göre Altı Gün Savaşı'nda İsrail'in işgal ettiği toprakları geri vermeyi teklif etmesi tamamen diplomatik bir manevraydı. Raz, İsrail'in ana amacı cömert bir teklif gibi sunulan bu önerinin ABD gibi uluslararası bir aktörün desteğini kazanmaya yönelik olduğunu savunmuştur.⁷⁸⁶ Çok geçmeden bakanlar oybirliği ile aldıkları kararların aleyhine konuşmaya başlamışlardır. Golan Tepeleri konusunda askerî yetkililerden bazıları güvenlik gerekçesiyle elde tutulması gerektiğini savunmuşlardır. Askerî yetkililerin siyasetçiler üzerinde etkili olduğu düşünülse de aslında bu dönemde teritoryal bir genişlemeye yönelik artan bir eğilim olduğu gözlemlenmektedir.⁷⁸⁷ Bu duruma özellikle Arap Birliği'nin Hartum Konferansında aldığı ünlü "üç hayır" barışa hayır, tanımaya hayır, müzakereye hayır bildirisi teritoryal genişleme taraftarları için iyi bir gerekçe olmuştur.⁷⁸⁸

İşgal altındaki topraklar üzerinde genel olarak iki yönelim olduğu gözlemlenmiştir. Bu yönelimlerden biri bölgeyi ekonomik bir kaynak veya stratejik bir varlık olarak gören araçsal yaklaşımdı. Diğer tarafta ise işgal edilen geniş toprakları toplumun normatif merkezi olarak gören ahlakî-dinsel yönelim vardı.⁷⁸⁹ Bu yaklaşımlar birbirine rakip değildi. Zamanla bu iki yaklaşım arasında var olan ince çizgi tamamen ortadan kalktığı aşağıdaki tabloda açıkça gözlemlenmektedir.

⁷⁸⁵ Shlaim, *Demir Duvar*, s. 354.

⁷⁸⁶ Avi Raz, *The Bride and the dowry: Israel, Jordan, and the Palestinians in the aftermath of the June 1967 War*, New Haven: Yale University Press, 2012, s. 47.

⁷⁸⁷ Shlaim, *Demir Duvar*, s. 356.

⁷⁸⁸ Raz, *The Bride and the dowry*, ss. 131-32; Black, *Komşular ve düşmanlar*, s. 186.

⁷⁸⁹ Seliktar, *New Zionism and the Foreign Policy System of Israel*, ss. 156-57.

Tablo 10: 1967 Savaş'ndan Sonra İsrail'in İşgal Topraklarıyla Yaklaşımlar

Dönem	Araçsal yaklaşım		Ahlaki-Dini Yaklaşım
	Pazarlık Aracı	Stratejik Araç	
Haziran 1967	Golan Tepeleri Sina Çölü Batı Şeria'nın Çoğu	Ürdün Vadisi Guş Etzion Latrum Bölgesi	Doğu Kudüs
Ağustos 1967-1973	Batı Şeria'nın Çoğu Sina Çölü	Golan Tepeleri Ürdün Vadisi Gush Etzion Latrun Bölgesi Refah Hattı Gazze Şeridi	Doğu Kudüs Kiryat Arba
1973-1974	Sina Çölü	Golan Tepeleri Ürdün Vadisi Gush Etzion Latrun Bölgesi Refah Hattı Gazze Şeridi	Doğu Kudüs Kiryat Arba

Kaynak: Seliktar, *New Zionism and the Foreign Policy System of Israel*, ss. 158

1.3.2.4.1. Sol Radikalizmin Batı Şeria'yı İlhak Planları

Daha önce belirtildiği gibi işçi Siyonizmin içinde var olan aktivist gelenek, Mapai'den ayrılan Rafi ve Mapam'dan ayrılan Ahdut Ha-Avoda partilerinden oluşuyordu. Bu iki grup Batı Şeria'yı ilhak etmeyi şiddetli bir şekilde savunmuşlardır. Hükümet içinde Doğu Kudüs için konsensüs sağlanmış olsa da Batı Şeria için bir görüş birliğine varılamamıştır. Batı Şeria için Filistin ve Ürdün seçenekleri olmak üzere iki plan tartışılmaktaydı. Filistin seçeneği İsrail'in kontrolünde Batı Şeria'ya siyasi özerklik vermek, Ürdün seçeneği ise Batı Şeria'nın Ürdün kontrolüne bırakmaktı. Tartışmanın iki uç noktalarından birinde Batı Şeria'nın tarihi Yahudi toprağı olduğunu ve hemen ilhak etmeyi savunan Menachem Begin varken diğer ucunda Batı Şeria'yı Ürdün'e

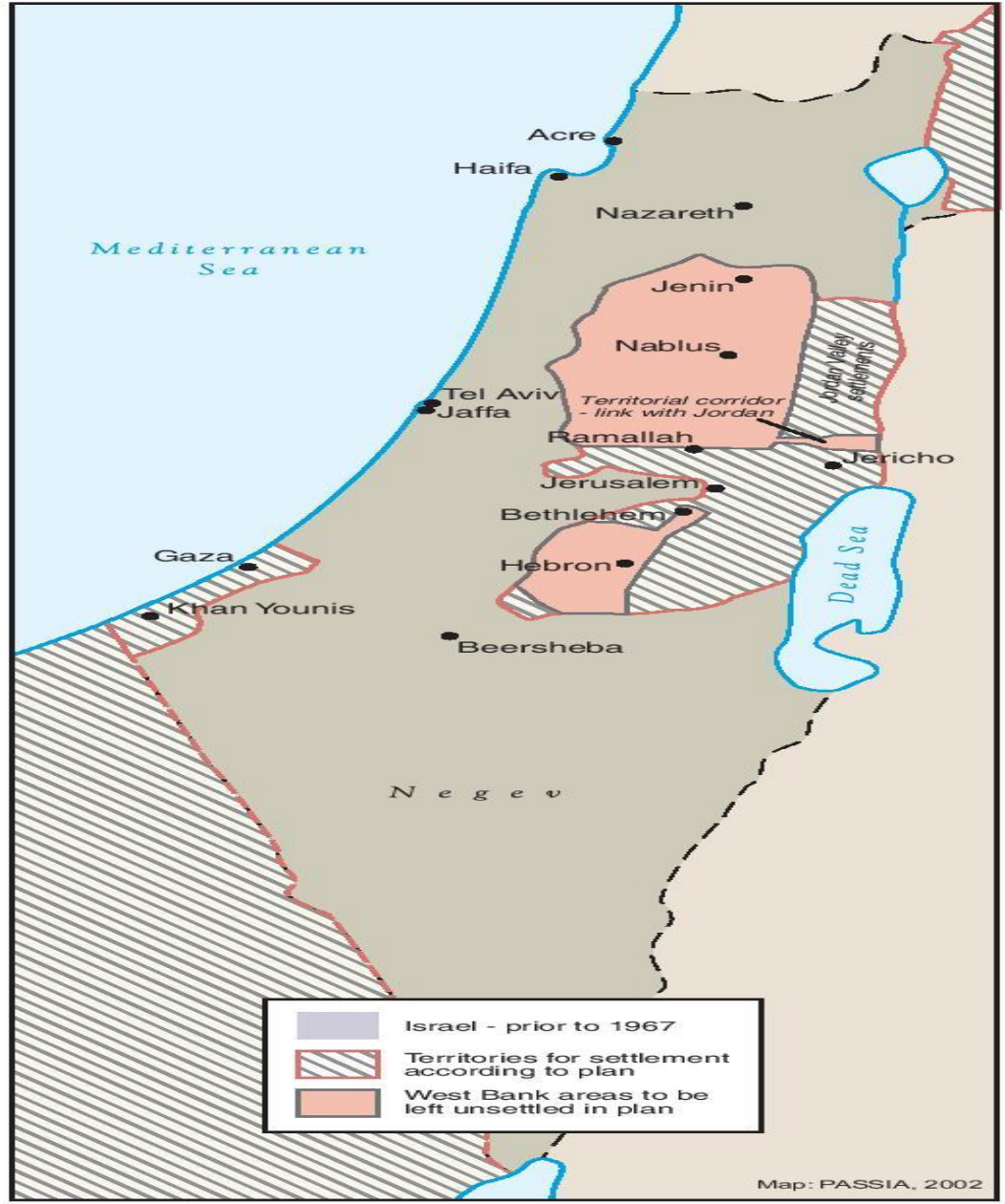
bırakmayı savunan Abba Eban vardı.⁷⁹⁰ Bu iki uç nokta hem Batı Şeria'daki yoğun nüfus hem de güvenlik nedeniyle kabul görülmedi. Fakat hükümetin Batı Şeria'yı elde tutma yönünde isteği olduğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Rafi ve Ahdut Ha-Avoda'nın liderleri Yigal Allon ve Moshe Dayan tarafından hazırlanan ara planlar daha çok ilgi görmüştür.

Özellikle Allon Planı hükümetin üzerinde oluşan uluslararası baskı ile Batı Şeria'yı ilhak istekleri arasında bir ara formül olarak öne çıkmıştır. Batı Şeria topraklarının elde tutulması yönünde oluşan durum sonucunda sistemli bir şekilde sivil ve askerî koloniler kurulmaya başlanmıştır. Çalışma Bakanı Yigal Allon tarafından hazırlanan Allon Planı sivil ve askerî yerleşim birimlerinin kurulması için başlangıç sınırları ve önceliklerini belirledi. Allon Planı stratejik Ürdün Vadisini kuzey ve güneydeki İsrail topraklarıyla birleştiren bölümde sivil yerleşim ve askerî noktalar oluşturmayı amaçladı.⁷⁹¹ Allon Planı işgal bölgelerinin çoğunun kontrolünün İsrail'de kalmasını, bununla birlikte sınırlı bölgesel uzlaşmayı da yok etmek istemeyen bir durumu amaçlamaktaydı. Özellikle stratejik Ürdün Vadisi'nin ilhak edilmesini savunan Allon, Filistin nüfus merkezlerine Ürdün'ün erişimini sınırlandıran bir tampom bölge oluşturma amacındaydı. Diğer tarafta Ürdünlüler ile Filistinliler arasındaki bağları tamamen engellemek istememiştir. Bunun yerine İsrail için güvenlik tehdidi olmasını engelleyerek Eriha bölgesinden bir koridor ile bağlantı yolu önermiştir. Allon, Kibutzim ve Palmach günlerinden deneyimlediği gibi bir yerde siyasi etki yaratmanın en önemli yolu oldu bittiler yaratmak olduğunu çok iyi biliyordu.⁷⁹²

⁷⁹⁰ Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 357-59.

⁷⁹¹ Pappé, *Modern Filistin Tarihi*, s. 282; "PASSIA - MAPS - Palestine - THE ALLON PLAN, JUNE 1967", (02.02.2024), <http://passia.org/maps/view/21>.

⁷⁹² Pedahzur, *The triumph of Israel's radical right*, ss. 38-40.

Şekil 14: Allon Planı

Kaynak: <http://www.passia.org/maps/view/21>

Moshe Dayan ise Allon Planı'na alternatif olarak Batı Şeria boyunca uzanan sıradağlarını stratejik olarak görüyordu. Batı Şeria'daki Ramallah, Cenin, Nablus ve El-Halil gibi büyük Filistin kentlerinin yakınılarında sivil yerleşimlerle çevrelenmiş büyük askerî üsler kurmak Dayan Planı'nın ana amacıydı. Bu askerî üsler İsrail'e inşa edilecek yollar ile bağlanacaktı. Ayrıca plan Arapların yoğun olduğu bölgelere Yahudileri yerleştirmeyi de savunmaktaydı fakat bu kabul edilmemiştir. 20 Ağustos'ta kabine

Dayan Planı'nın askerî bölümü çerçevesinde Batı Şeria'da beş askerî üs inşa etme kararı almıştır. Sivil yerleşimler konusunda bir karar alınmasa da Allon Planı hükümetin politikası için temel teşkil etmiştir.⁷⁹³ Allon Planı uluslararası baskıdan dolayı resmi olarak kabul edilmemiş olsa da gayrı resmi olarak plan Batı Şeria'yı ilhak etmenin temelini oluşturmuştur. Bunun yanında ortaya çıkan Guş Emunim hareketi Batı Şeria'ya hükümet politikası dışında zorlayıcı bir yerleşim işgalini savunmuştur.

İşçi İttifakının 1967 Savaşından 1977 iktidar değişimine kadar işgal topraklarını yönetmiştir. Bu süre zarfında özellikle Ağustos 1967'den sonra inşa edilen 76 yerleşim yerinden 48'i stratejik araç olarak belirlenen Golan Tepeleri ve Refah Hattına yapmıştır. Stratejik Ürdün Vadisinde 17, Refah Hattı'nda 5 ve Kudüs çevresinin genişletilmesinin bir parçası olarak Latrum bölgesinde 1 yerleşim yeri inşa edildi. İşçi İttifakı iktidar değişimine kadar pazarlık aracı olarak belirlediği bölgelere yerleşim yeri inşa etmekten kaçındı. Fakat bu dönemde özellikle Merkez Harav ve ona bağlı dini ve milli çevreler, Batı Şeria olarak bilinen Yahudiye ve Samiriye'ye yerleşmenin her türlü stratejik amaçtan öte dini bir zorunluluk olduğunu belirtiyordu. Daha da önemlisi İsrail toplumunda Batı Şeria'nın dini ve ahlaki önemine dikkat çeken bu düşünce kademeli olarak yayılmış ve ilgi görmüştür. İşçi İttifakı ise Haham Levinger'in baskıları sonucunda El-Halil yakınlarında Kiryat Arba yerleşim yerinin inşa edilmesini onayladı.⁷⁹⁴ Dini siyonizmin Merkez Harav geleneği Altı Gün Savaşı'ndan önce de Batı Şeria üzerinde dini bir anlam yüklemekteydi.

1.3.2.5. Guş Emunim ve Yasadışı Yerleşim Faliyetleri

Merkez Harav'ın lideri Haham Zvi Yehuda Hachoen Kook, Altı Gün Savaşı'ndan üç hafta önce yeşivada öğrencilerini toplayarak sanki ilahi bir mesaj almışçasına göz yaşı dökmüştü. Kook öğrencilerine “bizim Nablus’umuz nerede?”, “Eriha’mız nerede?”, “El-Halil’imiz nerede?” , “İsrail Krallığı nerede?” , “Tanrının Evi nerede?” diye haykırmıştır. O toplantıda yer alan Yoel Bin Nun savaşta Doğu Kudüs sokaklarında savaşmış ve savaştan iki ay sonra Kudüs'te binlerce haham ve yeşiva öğrencilerinin katıldığı büyük bir toplantıya katılmıştı. Bu toplantıda işgal edilen topraklardan asla geri çekilmeyeceğimizi Yahudiye ve Samiriye'ye yerleşme konusunda büyük bir irade

⁷⁹³ Shlaim, *Demir Duvar*, s. 359.

⁷⁹⁴ Seliktar, *New Zionism and the Foreign Policy System of Israel*, ss. 158-59.

beyan edilmiştir. Guş Emunim hareketinin tohumları da bu toplantıda atılmıştır. İşçi İttifakı bu yayılmacı düşünceye başlarda izin vermemiştir. Fakat 1973 Yom Kippur Savaşı İşçi İttifakını de zayıflatmıştı. 1974 yılının başlarında önde gelen hahamlardan Hanan Porat, Mencahem Felix, Yoel Bin Nun ve Benny Katzover Başbakan Golda Meir'in ofisinin önünde oturma eylemi gerçekleştirdiler. Her geçen gün büyüyen hareket sonunda Kudüs'ün güneyinde Ofra yerleşim birimini kurma izni ile sonuçlanmıştır.⁷⁹⁵ Ofra, Guş Emunim hareketinin kurduğu ilk yerleşim birimidir. Başka bir deyişle yerleşim birimlerinin amiral gemisi sayılmaktadır. Kuruluşundaki özel koşullar, Filistin'in yoğun nüfuslu yerlerinde ve yeşil hattın 24 kilometre doğusunda yer alması ona bu statüyü vermektedir.⁷⁹⁶ İşgal topraklarında uygulanan yeni politika Filistin Sorununda yeni bir olgunun ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Daha önce ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı gibi Filistin Sorunu temel olarak Kutsal Yerler, mülteci ve sınır sorunlarından oluşmaktaydı. Altı Gün Savaşı'ndan sonra bu sorunlara işgal edilen yerlerle ilgili yerleşim sorunları da eklenmiştir. Başlarda işgal edilen topraklarla ilgili hükümetin belli bir politikası yoktu. Bundan dolayı hükümet içindeki ortakların çoğunluğu işgal topraklarını Araplarla müzakerelerde pazarlık aracı olarak kullanılmasını savunmaktaydı. Bu nedenle işgal topraklarında sivil yerleşim yerlerinin inşa edilmesiyle ilgili planlara karşı çıkmışlardır. Fakat gerek hükümet içinde gerekse belli grupların karşı lobi çalışmaları bu anlayışı kademeli olarak değiştirmiştir. İlk olarak 1948 Savaşı'nda boşaltılan Kfar Etzion sakinlerinin ve cemaatinin baskısı sonucunda hükümet geri dönüş hakkı vererek Kfar Etzion yerleşim yeri tekrar kurulmuştur.⁷⁹⁷ Resmi itirazı engellemek için Nahal(milis) ileri karakolu olarak olarak nitelendirilmiştir.⁷⁹⁸ Hükümet Doğu Kudüs konusunda herhangi bir tartışmaya açık değildi. Bundan dolayı İsrail yasaları Kudüs'ün bütününe uygulanmış ve yerleşim yerleri inşa edilmiştir. Ayrıca Latrum bölgesinde 1948-1967 arasında İsrail ve Ürdün'ün kontrolüne tabi olmayan toprakları ilhak ederek zamanla burada Shilat, Kfar Ruth,

⁷⁹⁵ Ari Şavit, *Vaat Edilmiş Topraklarım: İsrail'in Yükselişi ve Trajedisi*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 2015, ss. 226-28.

⁷⁹⁶ B'Tselem, "The Ofra Settlement An Unauthorized Outpost", Jerusalem: B'TSELEM: The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories, 12.2008, s. 3.

⁷⁹⁷ David Ohana, "Kfar Etzion: The Community of Memory and the Myth of Return", *Israel Studies*, C. 7, S. 2 (2002), ss. 145-46, <https://www.jstor.org/stable/30245589>.

⁷⁹⁸ Black, *Komşular ve düşmanlar*, s. 186.

Maccabim ve Lapid topluluklarını kurulmuştur.⁷⁹⁹ Fakat bu yerleşim yerleri özellikle yükselen dini radikal gruplar tarafından yeterli görülmemekteydi. Daha çok yerleşim yeri inşa etmek için hükümet üzerinde sürekli bir baskı oluşturmışlardır.

Yükselen dini radikal kamp ile 1948 öncesi seküler radikaller arasında politik amaçlarında daha çok uyum sağlayan bir durum oluşmuştur. Örneğin seküler sol radikallerin en önemli temsilcilerinden olan Moshe Dayan, yükselen dini radikal hareketin söylemine paralel bir dil kullanmaya başlamıştır. Altı Gün Savaşı'nda Doğu Kudüs'ü işgal ettiğinde Dayan kutsal mekanlarımıza yeniden ve bir daha ayrılmamak üzere geri döndüğünü söylemişti. Yom Kippur Savaşı'nda ise Suriye ve Mısır'ın savaşın başlarında İsrail'e karşı başarısı Dayan'ın Üçüncü Tapınak'ın yıkılmasının an mesele olduğunu söyleyen apokaliptik bir söylem benimsemiştir.⁸⁰⁰ Bu söylem seküler radikal sol ile dindar radikal sağın amaçlarının kademeli olarak uyumlu hale geldiğini göstermektedir. Bu uyum işgal toprakları üzerinde merkez sol anlayışının politika benimsememesine karşı ittifaka giden sürecin temeli olmuştur. Bu ittifak daha sonra işgal edilen topraklar üzerinde ilhak ve yerleşim faaliyetleri gerçekleştirmekle ilgili güçlü bir kamp oluşturacaktı.

Bazı dindar çevreler 1967 savaşını teolojik bir zafer olarak kurtuluşun başlangıcı olarak Büyük İsrail vizyonunun gerçekleşmesi için bir fırsat olarak yorumlamıştı. Daha sonra Guş Emunim hareketini kuran bu dindar grubun temel amacı İşçi İttifakı hükümetini işgal edilen topraklar üzerinde mümkün olduğunca çok yerleşim yerleri inşa etmeye zorlamaktı. İşçi İttifakı Guş Etzion, Ürdün Vadisi ve El Halil Dağlarını yerleşim stratejisinin bir parçası olarak görmüştü. Guş Emunim ise Batı Şeria'nın orta dağlık bölgelerine odaklanmıştı. Başlıca hareket tarzları hükümet izni olmadan ve bazen de politikasına aykırı olarak yerleşim yerleri inşa etmek ve daha sonra hükümeti tamamlanmış yerleşim yerinin gerçekliğini kabul etmeye zorlamaktı. Örneğin 1974 Temmuz ile 1975 Aralık arasında Guş Emunim, Nablus bölgesinde yedi başarısız girişimde bulunmuştur. Her seferinde kurulan yerleşim yerleri hükümet tarafından boşaltılmıştır. Sekizinci girişimde savunma bakanı Shimon Peres ile Guş Emunim aktivistleri arasında Nablus'un batısında yer alan İSK'nın Qadum üssünde kalmalarına

⁷⁹⁹ B'Tselem, "LAND GRAB Israel's Settlement Policy in the West Bank", B'Tselem, 05.2002, ss. 11-12.

⁸⁰⁰ Şavit, *Vaat Edilmiş Topraklarım: İsrail'in Yükselişi ve Trajedisi*, s. 224.

izin vermiştir. İki yıl sonra üs resmi olarak Qedumim yerleşim yerine dönüştürülmüştür. Ein Yabrud Köyü için hükümetten çalışma kampı için izin alınmış fakat sonra burası Ofra yerleşim yeri, Shilo ise yerleşim yeri ise arkeolojik kazı kisvesi altında kurulmuştur.⁸⁰¹ Bu yöntem daha sonra birçok kez tekrarlanmıştır. Resmi hükümet kararı olmadan sahada oldu bittiler yaratarak sonra hükümetin mevcut durumu kabul etmeye zorlamak yasadışı yerleşim hareketlerinin bir stratejisi haline gelmiştir.

Uluslararası baskıdan dolayı hükümet resmi olarak bu yerleşimlere izin vermemiştir. Fakat hükümet içinde bazı bakanlar bu oluşumların sahada yaptıklarını gayri resmi olarak desteklemiştir. Örneğin Yigal Allon El Halil'de Kiryat Arba yerleşim yerinin oluşumunda rol oynamıştır.⁸⁰² 1968 Nisan'ında dinci milliyetçi Haham Levinger liderliğinde El Halil'de Pesah Bayramını kutlamak için giden grup daha sonra bir Yahudi mahallesi kurmaya karar verdiler. Yigal Allon tarafından gizlice silahlanmaları sağlanmış ve 1970'te yapılan binalar güvenlik amacıyla kamulaştırılarak askerî kullanım için yapıldığına karar verilmiştir.⁸⁰³ Bu strateji daha sonra birçok defa denenmiştir. Fakat 1977 seçimlerinde Begin liderliğindeki Likud'un kazanmasıyla bu politika terk edilerek daha açık bir şekilde yerleşim yerleri inşa edilmiştir.

2. GÜÇ DEĞİŞİMİ VE LİKUD'UN İKTİDARA GELİŞİ

Yom Kippur Savaşı'ndaki başarısızlık İşçi İttifakının İsrail siyasetindeki ağırlığını kaybetmesine neden olmuştur. Golda Meir sonrası ittifak içinde güç mücadelesinde uzlaşmacı kişiliğiyle İzak Rabin'in başbakan olmasında anlaşma sağlanmıştır.

İzak Rabin'nin başbakanlığında hem ittifak içinde hem de koalisyon ortakları arasında bir çekişme yaşanmaktaydı. İşçi İttifakının sağcı kanadı olan Rafi'nin lideri Savunma Bakanı Şimon Peres ile solcu Ahdut Ha-Avoda'nın lideri olan Dışişleri Bakanı Yigal Allon arasında Rabin uzlaşmacı bir rol üstlenmekteydi. Diğer taraftan İşçi İttifakı koalisyonlarının değişmez ortağı olan Ulusal Dindar Parti ile de işgal altındaki topraklarla ilgili sorunlar yaşanmaktaydı. Bu anlaşmazlıklar sonunda Ulusal Dindar

⁸⁰¹ B'Tselem,

“https://www.btselem.org/sites/default/files/sites/default/files2/publication/200205_land_grab_eng.pdf”, s. 13.

⁸⁰² Pappe, *Modern Filistin Tarihi*, s. 282.

⁸⁰³ Black, *Komşular ve düşmanlar*, s. 187.

Parti koalisyondan çekilerek hükümetin düşmesine neden olmuştur.⁸⁰⁴ Bu da yirmi dokuz yıllık İşçi İttifakının hegemonyasını sonlandırmıştır.

17 Mayıs 1977’de İsrail’de yapılan dokuzuncu Knesset seçimlerinde 29 yıllık İşçi İttifakının hegemonyası yıkılmış ve ilk defa Likud birinci parti olarak seçim zaferi yaşamıştır.⁸⁰⁵ 13 partinin meclise girdiği seçimde İsrail siyasetinde radikal bir değişimin yaşanacağı su götürmez bir gerçek olarak ortaya çıkmıştır. İşçi hegemonyasının sona ermesinde Ulusal Dindar Parti kadar İsrail siyasetinde seçim sistemi başta olmak üzere köklü değişiklikler talep eden Demokratik Değişim Hareketi’nin de etkisi büyük olmuştur. Eski Genelkurmay Başkanı Yigal Yadin tarafından kurulan siyasi parti kendini ne sağda ve de solda konumlandırmıştır. O yüzden hem sağcı Likud ve Solcu İşçi partilerinden hem de Arap ve dindar grupları bünyesinde bulundurmıştır. Bu oluşum, ittifakın politikalarına muhalif bir parti olarak seçimde önemli rol oynamıştır. Begin hükümete davet ettiği parti uzun tartışmalardan sonra ancak dört ay sonra hükümete katılmıştır.⁸⁰⁶ Seçim sonucu meclise giren partiler ve milletvekili sayıları aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 11: 1977 Seçimlerinde Partilerin Milletvekili Dağılımları

Siyasi Partiler	M. Sayısı
Likud	43
İşçi İttifakı	32
Demokratik Değişim Hareketi (DDH)	15
Ulusal Dindar Parti (UDP)	12
Demokratik Barış ve Eşitlik Cephesi (DBEC)	5
Agudat İsrail	4
Plato Sharon	1
Shlomzion	2
Şeli	2
Birleşik Arap Listesi (BAL)	1
Agudat İsrail İşçileri (Aİİ)	1
Retz	1
Bağımsız Liberaller (BL)	1

Kaynak: 11.07.2023, “הכנסת, הכנסת התשיעית (13 ביוני 1977 – 20 ביולי 1981)”, <https://main.knesset.gov.il:443/About/History/Pages/KnessetHistory.aspx?kns=9>.

⁸⁰⁴ Peretz, *The government and politics of Israel*, ss. 154-55.

⁸⁰⁵ 11.07.2023, “הכנסת, הכנסת התשיעית (13 ביוני 1977 – 20 ביולי 1981)”, <https://main.knesset.gov.il:443/About/History/Pages/KnessetHistory.aspx?kns=9>.

⁸⁰⁶ Peretz, *The government and politics of Israel*, ss. 116-18.

Bu dönemde İsrail'in üzerinde uluslararası bir baskı mevcuttu. BM Güvenlik Konseyi'nin Altı Gün Savaşı'nda İsrail'in işgal ettiği topraklardan geri çekilmesi ve mültecilerin geri dönüş hakkının verilmesiyle ilgili 242 sayılı kararı vardı.⁸⁰⁷ Ayrıca 1973 Yom Kippur Savaşı'nda BM Güvenlik Konseyi 242 sayılı kararı teyit eden 338 sayılı karar almıştı.⁸⁰⁸ Bu kararlar ve uluslararası toplumun İsrail üzerindeki baskısı ile işgal edilen topraklar üzerindeki yerleşim faaliyetleri yeni hükümeti baskılayan bir ikilem oluşturmaktaydı. Bu ikilem Begin'in hükümeti ilan eden meclis konuşmasına da yansımıştır. Begin konuşmasında uluslararası baskıdan dolayı bir tarafta Araplarla barış yapmaktan söz ederken, diğer tarafta *“Yahudi halkının, atalarımızın mirası olan İsrail Toprakları üzerinde itiraz edilemeyecek ebedi bir tarihi hakkı”* olduğunu söylemekteydi.⁸⁰⁹ Begin Batı Şeria ve Filistinliler gibi kavramları kullanmayı reddediyordu. Bunun yerine Yahudiye ve Samariye ya da Yahudi halkının tarihsel hakları gibi kavramları kullanmayı tercih ediyordu.⁸¹⁰ Bu söylem koalisyon ortaklarından ve koalisyonu kurmada anahtar rol oynayan Ulusal Dindar Parti'nin söylemiyle uyumluydu.

Bilindiği gibi Ulusal Dindar Parti İşçi İttifakı hükümetlerinde kesintisiz yer almış ve dış politika konusunda pasif bir duruş sergileyerek İşçi İttifakında koalisyonlarının vazgeçilmezi olmuştur. Fakat Altı Gün Savaşı'ndan sonra işgal topraklarında yerleşim konusunda İşçi İttifakıyla gittikçe sürtüşmeler yaşamış ve sonunda ittifaktan çekilerek 29 yıllık İşçi İttifakı hegemonyasının yıkılmasına neden olmuştur. Ulusal Dindar Parti İşçi İttifakında önemli bir veto oyuncusuydu. Yani koalisyondan çekildiğinde hükümetin devamlılığı mümkün değildi. Aynı şekilde Likud ile kurduğu koalisyonda da önemli bir veto oyuncusu konumundaydı. Ulusal Dindar Parti, İşçi İttifakındaki pasif duruşunu terkederek Likud koalisyonunda dış politikaya daha çok müdahil olmuştur. Bu da özellikle işgal topraklarında yerleşim faaliyetleri konusunda hükümeti yönlendiren bir konumda olmuştur. Bu durum Begin'in dış politikasının ana hatlarını oluşturmaktaydı. Begin'in dış politikası İttifakın koalisyonlarından farklı olarak karar

⁸⁰⁷ United Nations Security Council, “S/RES/242(1967)”, *Resolutions adopted by the Security Council in 1967*, (12.05.2022), <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions-adopted-security-council-1967>.

⁸⁰⁸ “Security Council Resolution 338 - UNSCR”, (19.03.2024), <http://unscr.com/en/resolutions/338>.

⁸⁰⁹ 20.06.1977, הכנסת, “ההחלטה 18, “ההחלטה השלישית של הכנסת התשיעית - הודעת ראש הממשלה”, <https://main.knesset.gov.il/mk/government/documents/gov18.pdf>.

⁸¹⁰ Black, *Komşular ve düşmanlar*, s. 210.

aşamasında koalisyonun en önemli ortağı ve koalisyon veto oyuncusu olan Ulusal Dindar Parti'nin etkisi büyüktür. Dindar Parti işgal altındaki topraklarda yasadışı yerleşim faaliyetleri yürüten Guş Emunim grubunun etkisindeydi. Karar Birimi Çerçevesinde bakıldığında Likud'un iktidar ortağı olan Dindar Parti ile arasında geniş tavizlere dayanan bir pazarlık söz konusuydu. Buna göre Begin'in Filistin politikasında yasadışı yerleşim faaliyetleri yürüten Guş Emunim ve onun siyasi temsilcisi olan Dindar Parti'nin konumu anahtar rol oynamaktaydı.

2.1. Begin'in Filistin Politikası

İşçi İttifaklarında dış politika özellikle işgal topraklarında güvenlik eksenli ve pragmatikken, Likud iktidarında ise güvenlik ile beraber ideolojik bir yaklaşım benimseniyordu.⁸¹¹ Başka bir deyişle İşçi İttifakları işgal topraklarında tarihi haklardan bahsetmekten kaçınmıştır. Bunun yerine yerleşim faaliyetlerinde bulunmak için güvenlik politikalarını bir araç olarak kullanmışlardır.⁸¹² İttifakın koalisyonlarında işgal edilmiş topraklarda askerî güvenlik ön planda olduğu için yerleşim faaliyetleri seyrek nüfuslu ve stratejik Ürdün Vadisi gibi yerlerle sınırlandırılıyordu. Fakat Begin liderliğindeki Gahal, işgal topraklarını “kurtarılmış bölgeler” olarak İsrail'in bir parçası olarak görüyordu. Buna rağmen Gahal'ın Liberal hizbinden dolayı Begin, açıkça işgal topraklarından çekilmeyeceğiyle ilgili bir söylemde bulunmaktan kaçınmıştır. Begin'in İsrail'in işgal toprakları üzerindeki tarihsel hak iddiası İşçi İttifakının Ahdut Ha-Avoda lideri Yigal Allon tarafından da paylaşılıyordu. Nitekin El Halil'in yerleşime açılmasında Yigal Allon önemli rol oynamıştı.⁸¹³ Buna rağmen İşçi İttifakının sağ ve sol radikallerine karşı merkez rol oynayan çoğunluk, yasadışı yerleşim faaliyetlerini engelleyen bir tutum takınmışlardır. Guş Emunim gibi sahada fiili durum yaratan gruplara karşı engelleyici bir politika benimsemişlerdir.

1974 Rabin hükümeti döneminde Gush Emunim Nablus'un güneyinde Havara'da hükümet izni olmadan yasadışı bir yerleşim kurmuştu. Hükümet içinde Shimon Peres tarafından desteklenen grup sonunda tahliye edildi. Tahliye bakanlar arasındaki çekişmeden dolayı geçici olarak Nablus yakınlarında bir ordu karargahı olan daha sonra Kadum olarak isimlendirilen yere taşındı. Seçimden hemen sonra Begin Kadum'u

⁸¹¹ Shlaim, *Demir Duvar*, s. 457.

⁸¹² Peretz, *The government and politics of Israel*, s. 230.

⁸¹³ Mendilow, *Ideology, party change, and electoral campaigns in Israel, 1965-2001*, s. 68.

ziyaret ederek kameralar önünde buranın işgal altında olmadığını “kurtarılmış bölge” olarak ifade ederek daha çok yerleşim yeri açma sözü vermiştir.⁸¹⁴ Begin daha sonra hükümeti kurduktan sonra Guş Emunim’e yakın kişileri önemli bakanlıklara getirerek bu politikasını eyleme geçireceğini göstermiştir.

Begin’in yerleşim politikasında iki kişi özellikle anahtar rol oynamaktaydı. Biri Tarım Bakanı olarak atadığı Ariel Sharon diğeri Dünya Siyonist Örgütü’nün yerleşim daire başkanı olan Mattityahu Drobless’ti. Drobless Begin’e 1978’de yayınlanan, sonraki yıllarda birkaç kez revize edilen ve Drobless Planı olarak bilinen bir yerleşim planı sunmuştur. Plan özellikle işgal bölgelerindeki sivil Yahudi cemaatlerini koruma ve bölgenin sonsuza dek elde tutulması için hızlı bir yerleşim politikası uygulamayı tavsiye ediyordu. Drobless Planı Begin hükümetinin yerleşim politikası için yol gösterici bir belge niteliği taşımaktaydı. Plan aynı zamanda Guş Emunim’in yerleşim planlarıyla da uyumluydu. Drobless Planı hükümet ve Guş Emunim arasında işbirliğinin temelini oluşturuyordu. Bu işbirliği sayesinde Filistin yoğun nüfus merkezlerine yakın dağ sırtlarına düzinelerce yerleşim yeri kurulmasını sağlamıştır.⁸¹⁵

Drobless Planı Batı Şeria’da o ana kadar kurulmuş olan 44 yerleşim yeri ve kurulma aşamasında olanlarla birlikte her yıl 12-15 arası artacak şekilde beş yıl içinde 60-75 arası yeni yerleşim inşa etmeyi hedeflemekteydi. Bunun yanında bu yerleşim yerlerinin kurulmasıyla birlikte sonraki beş yıl içinde 10.000 olan Yahudi nüfusu 1,5 milyona çıkacaktı.⁸¹⁶ Drobless Planı gibi Tarım Bakanı Ariel Sharon’da kendi adını taşıyan bir plan hazırlayıp hükümete sunmuştur. Resmi olarak kabul edilmese de plan sahada uygulanmıştır. Özellikle Tarım Bakanlığı’nın yerleşimler kurmadaki yetkisi planın uygulanmasını sağlamıştır. Sharon Planı da daha önceki Allon ve Drobless planları gibi ilhakı teşvik etmek için yerleşim birimleri kurmayı tavsiye etti. Planın uygulanmasında özellikle Batı Şeria’nın yoğun nüfuslu kentleri olan Cenin ve Nablus’un batısı ile Ramallah’ın kuzeyindeki bölgenin Filistine bağlanmasını sağlayacak toprak

⁸¹⁴ Black, *Komşular ve düşmanlar*, ss. 209-10.

⁸¹⁵ B’Tselem,

“https://www.btselem.org/sites/default/files/sites/default/files2/publication/200205_land_grab_eng.pdf”, s. 14; “10.1981), מעריב, ”יהודים ביהודה ושומרון“, s. 3.

⁸¹⁶ United Nations, “Settlements/Mattityahu Drobless Plan/Settlements by Israel in the Illegally Occupied Arab Territories - Letter from CEIRPP Acting Chairman”, *Question of Palestine*, (30.01.2024), <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-186771/>.

bütünlüğüne dayalı bir Filistin'in oluşmasını engellemekti.⁸¹⁷ Yerleşim yerlerinin oluşmasında anahtar rol oynayan Guş Emunim ve onun siyasi destekçisi Ulusal Dindar Parti ile Begin'in Likud'u arasındaki bu ittifak Mısır ile İsrail arasında yapılan barış anlaşmasında büyük yara almıştır.

2.1.1. Camp David ve Aşırı Radikal Sağın Ortaya Çıkması

17 Eylül 1978'de ABD Başkanı Jimmy Carter'ın arabuluculuğunda Menachem Begin ve Mısır Başkanı Enver Sedat Camp David Anlaşmasını imzalamıştır. Anlaşma Begin'i bir yıl önce destekleyerek iktidara taşıyan bölgesel maksimalist gruplarını şaşkına çevirmiştir. Begin'in Eretz İsrail politik söylemi; Sina'nın boşaltılması ve Batı Şeria'da Filistin özerkliği için adım atacağını söylemesiyle tersine dönmüştür. Maksimalistler Filistin özerkliğinin gelecekte bağımsız bir Filistin anlamına geleceğini biliyordu. Özellikle Sina'nın kuzeyine inşa edilen Yamit yerleşim yerinin boşaltılma kararı Büyük İsrail Hareketi, Guş Emunim ve Kah Partisi'ni şoka uğratmıştır. Bu maksimalist gruplar, Rabin hükümetinin yerleşimleri engelleyen politikasına karşı Begin'den büyük umutları vardı. Fakat Camp David bu umutları boşa çıkarmıştır.⁸¹⁸ Begin radikal Yahudi gruplarının büyük umut bağladığı bir politikacıydı. Fakat Mısır ile barış yapmasında ABD'nin baskısı belirleyici olmuştur.

Guş Emunim İsrail'in tarihi topraklarının hiçbir zaman bölünemeyeceğine inanıyor, “toprağın her parçası kutsaldır” ve “tanrının bir hediyesidir” anlayışına sıkı sıkıya bağlıdır. Bu tanrısal ilkelerden vazgeçenler büyük bir günah işlediğini belirtmişlerdir.⁸¹⁹ Bundan dolayı Camp David Anlaşması gereği Sina'daki Yamit yerleşim yerinden tahliye edilmesine uzun süre direnmiş ve bunun sonucunda zorla çıkartılmışlardır. Guş Emunim liderlerinden Yoel Bin Nun Yamit'te hükümetin tahliye politikasına direniş gösterenleri överek mücadelelerini desteklemiştir.⁸²⁰ Mısır ile yapılan anlaşma Guş Emunim ile hükümet arasında yerleşim yerleri konusunda tartışmalara ve güven kaybına neden olmuştur. Bu tartışmalar ancak Demokratik Değişim Hareketi'nin hükümetten çekilmesiyle yapılan seçimlerden sonra bitmiştir. Yeni hükümet Guş

⁸¹⁷ B'Tselem, “https://www.btselem.org/sites/default/files/sites/default/files2/publication/200205_land_grab_eng.pdf”, s. 14.

⁸¹⁸ Sprinzak, *The ascendance of Israel's radical right*, s. 71.

⁸¹⁹ Peretz, *The government and politics of Israel*, s. 230.

⁸²⁰ Black, *Komşular ve düşmanlar*, s. 226.

Emunim'in yerleşim faaliyetlerini hayata geçirerek mali destek sağlamıştır.⁸²¹ Fakat Camp David ile Yamit yerleşiminin boşaltılması İsrail siyasetinde teolojik bir kriz yaratmıştır. Bazı dindar gruplar seküler devletin kutsal topraklardan vazgeçerek meşruiyetini kaybettiğine inanmışlardır. Çoğu araştırmacıya göre Yamit'ten çekilme İsrail'de aşırı radikal sağın ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1981 seçimleri bu aşırı radikal değişimin ilk sınavıydı.

2.1.2. Lübnan Savaşı ve Begin'in Düşüşü

Seçimden önce kamuoyu araştırmalarında Peres liderliğindeki İşçi İttifakı, bütün anketlerde birinci parti olarak görülüyordu. Fakat 7 Haziran'da İsrail'in Bağdat yakınlarındaki Osirak Nükleer Tesisi'ne yaptığı hava saldırısı Likud oylarının yükselmesine neden olmuştur.⁸²² 30 Haziran'da yapılan seçimlerde İşçi İttifakı ile Likud birbirine yakın oy almışlardır. Milletvekili sayılarında Likud 48, İşçi İttifakı 47 sandalye kazanmıştır. Seçimin diğer bir sonucu da Demokratik Değişim Hareketi, Bağımsız Liberaller gibi merkez partilerin ve barış yanlısı Şeli (İsrail İçin Barış) meclise girememesidir. Bunun yerine aşırı radikal Tehiya (Canlanma) 3 sandalye kazanarak meclise girmiştir.⁸²³ Camp David Anlaşması'na muhalif olan Guş Emunim, Büyük İsrail Hareketi ve kendilerini Herut İlkelerinin Savunucuları olarak gören Likud içinden bir grup Brit Neemani Eretz İsrail (Banai) adında bir muhalif hareket kurdular. Banai Hareketi'nin amacı Camp David Anlaşması'nı engellemek için lobi yapmaktı. Fakat lobi çalışmaları başarılı olamayınca çareyi İsrail seçmenlerinde bularak siyasi bir partiye evrilmiştir. Banai resmi olarak 8 Ekim 1979'da Tehiya siyasi partisini kurmuş ve ilk toplantısında hükümeti Siyonizme ihanet etmekle suçlamıştır. Tehiya Sina'nın tahliyesini engelleme umudu seçimle birlikte hayal kırıklığına uğramıştır. Begin kendisine karşı aşırı muhalif bir dil kullanan Tehiya'yı dışarda bırakarak diğer sağ partilerinden oluşan bir hükümet kurmuştur.⁸²⁴

⁸²¹ B'Tselem,

"https://www.btselem.org/sites/default/files/sites/default/files2/publication/200205_land_grab_eng.pdf", s. 13.

⁸²² Shlaim, *Demir Duvar*, s. 503.

⁸²³ "03.06.2024), *הכנסת העשירית*,"

<https://main.knesset.gov.il:443/About/History/Pages/KnessetHistory.aspx?kns=10>.

⁸²⁴ Sprinzak, *The ascendance of Israel's radical right*, ss. 73-79.

Yeni hükümet 8 Ağustos'ta resmen ilan edildikten sonra İsrail tarihinde ilk defa tamamen sağ partilerden oluşan bir hükümet kurulmuştur. Hükümette Likud 48, Ulusal Dindar Parti 6, Agudat İsrail 4 ve Kuzey Afrika Cemaatinin partisi olan dindar Tami'nin 3 sandalyesi ile gerekli olan minimum sayı olan 61 milletvekili ile kurulmuştur. Aşırı radikal Tehiya hükümette yer almamıştır. Buna rağmen Başbakan Begin, Dışişleri Bakanı İzak Shamir ve Savunma Bakanı Ariel Sharon gibi aşırı kişilerden oluşan sert bir kabine oluşturmuştur.⁸²⁵ Shamir devlet öncesi terör örgütü olan ve BM Barış elçisi Lord Bernadotte'yi suikastle öldüren Lehi'nin lideriydi. Sharon ise başında olduğu kötü şöhretli 101. Birlik, 1953'te Kibya Katliamı'nı gerçekleştirmişti. Politikaya atıldıktan sonra da işgal topraklarında yerleşim faaliyetlerini destekleyen uzlaşmaz biriydi.

Yeni kabinede önceki hükümette yer alan Moshe Dayan ve Ezer Weizman gibi dengeleyici liderlerin yer almaması da hükümeti sertleştiren bir başka etkendi. 5 Ağustos'ta ilan edilen hükümet programında Batı Şeria ve Gazze'de tam özerklik anlaşmasının yenilenmesi için çaba gösterileceği ifade edilmekteydi. Ayrıca Camp David'de anlaşmaya varılan özerkliğin "egemenlik" ve "kendi kaderini tayin etme" anlamına gelmediği aksine Filistin Devleti'nin hiçbir zaman kurulamayacağı vurgulanmaktaydı.⁸²⁶ Böylece Begin Camp David Anlaşmasında kabul ettiği Filistinlilerin meşru hakları olan Batı Şeria ve Gazze'ye tam özerklik sözünden vazgeçmiştir.

Yeni hükümetin bir sonraki adımı 14 Aralık 1981'de Golan Tepelerinin ilhak edilme kararıydı. Karar hızlı bir şekilde bir gün içinde mecliste büyük bir çoğunlukla geçmişti. Begin Knesset Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada Golan Tepeleri'nin tarihsel olarak İsrail'in bir parçası olduğunu, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan paylaşımda Suriye topraklarına dahil edildiğini ifade etmiştir.⁸²⁷ Bu karar bir tarafta sağ partileri konsolide ederken, diğer tarafta onlara Camp David tarzı bir geri çekilmenin bir daha olmayacağı mesajı verilmekteydi. Fakat Camp David Anlaşmasında uzlaşılan özerkliğin gelecekte İsrail için bir sorun olmasını engellemek için Lübnan'daki FKÖ'yü ortadan

⁸²⁵ (כל ממשלות ישראל - הממשלה ה-19), "03.06.2024),

<https://main.knesset.gov.il:443/mk/government/pages/governments.aspx>.

⁸²⁶ הממשלה התשע-עשרה בראשות מנחם בגין הוצגה ואושרה בכנסת ביום רביעי, ה' באב תשמ"א, 5 באוגוסט 1981. "בנספחות ל"דברי הכנסת" פורסמו קווי היסוד של הממשלה.", הכנסת, 05.08.1981.

⁸²⁷ דברי הכנסת-הישיבה השלושים ושתיים של הכנסת העשירית", הכנסת, 14.12.1981.

kaldırmak birincil hedef olarak belirlenmiştir. Çünkü siyasi liderliği kendi kontrolü altında olmayan bir Filistin, İsrail açısından büyük bir tehdit olarak algılanıyordu.

Savunma Bakanı Ariel Sharon Lübnan'daki FKÖ'yü ortadan kaldırmakla Filistin milliyetçiliğinin omurgasını kıracağını bunun da Lübnan ve Batı Şeria'dan Ürdün'e Filistinlilerin göç etmesini tetikleyeceğine inanmaktaydı. Sharon Ürdün'e geçen Filistinlilerin orda Haşimi Krallığını yıkacağını ve Filistin Devleti'ni kuracağını bunun da Batı Şeria'nın İsrail'e ilhakını kolaylaştıracağına inanmaktaydı.⁸²⁸ 6 Haziran 1982'de Lübnan'na yönelik başlayan İsrail operasyonu planlanandan daha farklı bir şekilde gelişmiş, Lübnan Maruni Falanjistlerin Sabra ve Şatila kamplarında İsrail desteğiyle büyük bir katliam gerçekleştirmesini sağlamıştır. 21 Eylül'de İsrail ABD'nin baskısıyla Beyrut'tan çekilmiş ve yerine ABD, Fransa ve İtalya kuvvetlerinden oluşan bir uluslararası güç almıştır. FKÖ ise yapılan anlaşma gereği Lübnan'dan çıkartılarak Tunus'a sürülmüştür.⁸²⁹ Lübnan savaşı İsrail'in planladığı şekilde olmadığı gibi İsrail üzerinde hem uluslararası hem de iç kamuoyunda büyük bir tartışmaya neden olmuştur.

İsraililerin büyük çoğunluğu Lübnan savaşından önce yapılan dört savaşta (1948, 1956, 1967 ve 1973) İsrail'in başka çaresi olmadığına inanmaktaydı. Fakat Lübnan savaşı konusunda İsraililer açıkça bir savaş tercihi yapıldığına inanmaktaydı.⁸³⁰ Kendisine karşı bir saldırı olmaksızın Lübnan topraklarını işgal edip Beyrut'u savaş alanına çevirip ve büyük insani krizlerin oluşmasını sağlayan hükümet ve özellikle Begin ve Sharon bir numaralı sorumlu olarak görülmüşlerdir. Sabra ve Şatila olaylarını soruşturan Kahan Komisyonu Sharon'u suçlu bulmuş ve bunun sonucunda Şubat 1983'te Savunma Bakanlığından istifa etmiştir. Birkaç ay sonra Begin de istifa etmiş ve yerine İzak Shamir geçmiştir.⁸³¹ Lübnan savaşının içte ve uluslararası alanda İsrail üzerinde oluşturduğu baskı, Filistin Sorunu'nun çözümünde askerî seçenek yerine barış seçeneğinin baskın hale geldiği bir durum yaratmıştır. Fakat İsrail siyasetinde radikal grupların gittikçe güçlenmesi barış için engelleyici olmuştur.

⁸²⁸ Shlaim, *Demir Duvar*, s. 512.

⁸²⁹ Alan Arian, David Nachmias, Ruth Amir, *Executive governance in Israel*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire ; New York: Palgrave in association with International Political Science Association, 2002, ss. 115-16.

⁸³⁰ Samuel Willard Crompton, *Ariel Sharon*, New York: Chelsea House, 2007, s. 61.

⁸³¹ Black, *Komşular ve düşmanlar*, ss. 230-32.

2.2. Shamir'ın Filistin Politikası ve Aşırı Sağın Yükselişi

Begin sonrası kısa süreliğine Shamir başbakanlık etmiş olsa da 1984'te yapılan seçimlerde İşçi İttifakı seçimden galip çıkmıştır.

Tablo 12: 1984 Seçim Sonuçları

Partiler	Aldığı Oy	Oy Oranı	M. Sayısı
İşçi İttifakı	724,074	34.9	44
Likud	661 302	31.9	41
Tehiya	83,037	4	
Ulusal Dindar Parti	7 ,530	3.	4
Demokratik Barış ve Eşitlik Cephesi	69,815	3.4	4
Seferad Tevrat Koruyucuları ve Şas Hareketi	63,605	3.1	4
Şinuy	,747	2.	3
Retz	4 ,698	2.4	3
Yehad	6, 02	2.2	3
Barış Sürdürme Partisi	12	1.	2
Agudat İsrail	6, 79	1.7	2
Murşa	33,287	1 6	2
İsrail Mirası Hareketi	31 1 3	.5	
Kah	25, 07	1.2	1
Ometz	23,845	1.2	1

Kaynak: “08.06.2024) ,”הכנסת האחת-עשרה),
<https://main.knesset.gov.il:443/About/History/Pages/KnessetHistory.aspx?kns=11>.

15 partinin Knesset'e girdiği 1984 seçimlerinden her ne kadar İşçi İttifakı birinci parti olarak çıkmış olsa da aşırı radikal sağcı partilerin mecliste daha çok yer aldığı bir seçim olmuştur. Bir önceki seçimde Tehiya 3 sandalye kazanırken bu seçimde sandalye sayısı 5'e çıkmıştır. Bunun birinci sebebi Lübnan savaşında Genelkurmay Başkanı olan Rafael Eytan tarafından kurulan Tzomet (kavşak) partisinin Tehiya listelerinden meclise girmesidir. Tehiya- Tzomet dışında İsrail siyasetinin en aşırı partisi olan Kah Partisi de

ilk defa Knesset'te bir sandalye kazanmıştır.⁸³² Partinin lideri Meir Kahane Camp David Anlaşmasından dolayı Begin'i hain olmakla suçlamıştı.⁸³³ Bir tarafta aşırı sağın yükselmesi diğer tarafta kamuoyu ve uluslararası baskı İsrail'de farklı bir hükümetin kurulmasını sağlamıştır.

1984 seçimlerden sonra Likud, İşçi İttifakı ve dört küçük parti ile İsrail tarihinin en geniş katılımlı ulusal birlik hükümeti kurulmuştur.⁸³⁴ 120 sandalyeli Knesset'in 98 üyesine sahip partilerin katılımıyla oluşan hükümet, şüphesiz oluşan iç ve dış baskıya karşı birlik amacı taşımaktaydı. Ayrıca Şinuy (değişim) partisi gibi politik sistemi eleştiren partinin hükümet içinde yer alması ile aşırı radikal partiler olan Tehiya-Tzomet ve Kah Partileri hükümet dışında kalmasıyla barışa yönelik bir politika izleyeceğiyle ilgili bir mesaj olmuştur. Açıklanan hükümet programında Mısır ile yapılan anlaşmanın sürdürülmesi ve gerekli güvenlik sorunlarının çözülmesiyle Lübnan'dan çekilmek öne çıkmıştır. Hükümetin işleyişi ise iki ana parti liderinin dönüşümlü olarak sırayla Peres ve Shamir'in başbakan olacağı bir formül üzerinde anlaşma sağlanmıştır.⁸³⁵

Ulusal birlik hükümetleri normal koalisyon hükümetlerinden farklı olarak Büyüklük ve Politika Mesafesi İlkelerine uygun olarak kurulan hükümetler değildir. Fakat politik yakınlık hükümetin sürdürülmesinde önemli bir etkidir. İşçi İttifakının tepe kadrosu eylem yanlısı olanlardan oluşmaktaydı. Yani solun en sağında yer alan politik bir konuma sahipti. Likud ise aşırı sağcı partiler ile kıyaslandığında sağın en solunda dolayısıyla merkeze daha yakın bir partiydi. Bu durum iki karşıt grubun aynı koalisyon içinde yer almasının mantıksal bir açıklamasını oluşturmaktadır. Ayrıca bu hükümette iki ana parti birbirlerine karşı dengeleyici olduğu bir koalisyonda veto oyuncuları kendileridir. Buna göre koalisyon karar biriminde iki ana partinin uyumu karar almada belirleyicidir. Diğer partilerin karar almada etkisi iki ana partiye olan politik mesafeye göre olmaktadır. Fakat iki partinin toplam milletvekili sayısı 85 olduğu için küçük partilerin pozisyonları etkisizdir. O yüzden bu dönemde izlenen politika Likud ve İşçi İttifakı arasındaki uyuma endeksliydi. Hükümetin ilk döneminde başbakan olan Shimon

⁸³² (הכנסת האחת-עשרה, "08.06.2024),

<https://main.knesset.gov.il:443/About/History/Pages/KnessetHistory.aspx?kns=11>.

⁸³³ Shindler, *The triumph of military Zionism*, s. 331.

⁸³⁴ (הממשלה ה-21, "09.06.2024),

<https://main.knesset.gov.il:443/mk/government/pages/governments.aspx?govId=21>.

⁸³⁵ "הממשלה העשרים-ואחת בראשות שמעון פרס הוצגה ואושרה בכנסת ביום חמישי, ט"ז באלול תשמ"ד, 13 בספטמבר 1984.. בנספחות ל"דברי הכנסת" פורסמו קווי היסוד של הממשלה.", הכנסת, 13.09.1984.

Peres, Filistin Sorunu'nun çözümü için yedi yıllık Likud hükümetlerinin askerî çözüm seçeneğini bırakarak anlaşma yoluyla barış yapma seçeneğini merkeze alan bir politika izlemiştir.

Shimon Peres, Filistin Sorunu'nu Ürdün seçeneği ile çözme amacındaydı. Yedi yıl süren Likud iktidarında Ürdün ile üst düzey bir temas kurulmamıştı. Peres Likud'un Batı Şeria'yı işgal etme planının bir hata olduğunu, kalabalık nüfusun İsrail demokratik yapısına zarar vereceğini düşünüyordu. Diğer tarafta askerî yönetimin de mümkün olmadığına inanan Peres, Filistinlilerin nüfus artış oranının Yahudilerden çok olması demografik dengenin kendi aleyhine olacağına inanıyordu. Peres Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki yoğun nüfuslu yerlerin Ürdün'de, stratejik öneme sahip bölgelerin İsrail'de kalacağı bir teritoryal uzlaşmayı tek çözüm olarak görüyordu. Bu politikasına Savunma Bakanı İzak Rabin büyük destek vermiştir.⁸³⁶ Diğer tarafta FKÖ olmadan bir anlaşmanın olması iki açıdan mümkün değildi. Birincisi daha önceden de değinildiği gibi 1974'deki Rabat Zirvesi'nde Arap Birliği FKÖ'yü Filistinlilerin tek temsilcisi olarak ilan etmesi ve 1982'de Filistin Sorunu'nun ancak uluslararası bir konferans kapsamında yürütülmesi kararı almasıdır. Dolayısıyla FKÖ olmadan Ürdün'ün böyle bir anlaşmaya yanaşması onu, Arap devletleri nezdinde bir hain olarak görülmesine neden olacaktı. İkincisi ise koalisyonda yer alan Likud'un lideri İzak Shamir'in bu tür bir anlaşmaya karşı takındığı roldü. Shamir dönüşümlü başbakanlık sırasının kendisine gelmesini beklemekteydi ve bu süre zarfında mümkün olduğunca süreci oyalamayı deniyordu. Fakat uluslararası baskı, iç kamuoyu ve Lübnan savaşıdan sonra bozulan ekonomi Peres'in diplomatik yolla sorunu çözmeye zorlamaktaydı.

Peres hem BM Genel Kurulu'nda hem de bir hafta sonra Knesset'te müzakerelerin temel amacının Arap devletleriyle barış anlaşmaları yapmak ve Filistin Sorunu'nu çözmek olarak açıklamıştır. Peres müzakerelerde tarafların ön koşulsuz, doğrudan ülkeler arasında ve BM'nin 242 ve 338 sayılı kararları çerçevesinde olmasını teklif etmiştir.⁸³⁷ Fakat uluslararası konferanstan bahsetmemesi hem kendisinin hem de koalisyon ortaklarından Likud, İsrail sınırlarının belirlenmesinde üçüncü devletlerin müdahalesine sıcak bakmamaktaydı. Peres dönüşümlü başbakanlığı 20 Ekim 1986'da

⁸³⁶ Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 569-70.

⁸³⁷ “דברי הכנסת-הישיבה המאה- ועשרים- ותשע של הכנסת האחת- עשרה יום שני, י"ג בחשוון התשמ"ו- (28 באוקטובר” 16:05, שעה, הכנסת, 1985, t.y.)

Shaamir'e devrederek Dışışleri Bakanı olmuştur. Dışışleri Bakanı olduktan sonra da Ürdün ile Londra Anlaşması olarak bilinen anlaşma konusunda mutabık kalmıştır. Fakat Anlaşmanın olması için BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin müzakerelere katılmasını şart olarak belirlenmiştir. Bu da Başbakan Shamir'in gelecekte toprak tavizini getireceği endişesiyle karşı çıktığı bir durumdu.⁸³⁸ Peres ABD'den Başbakan Shamir'i ikna etmesini istenmiştir. Herhangi bir uluslararası konferansa şiddetle karşı çıkan Shamir 1 Nisan 1987'de ABD Başkanı Ronald Reagan'a gönderdiği Pesah Bayramı mesajında uluslararası konferansın Sovyetler Birliği'ni tekrar bölgede rol almasını sağlayacağı uyarısında bulunmuştur.⁸³⁹ Shamir Londra Anlaşmasına direk tavır almak yerine ya oyalama ya da ABD'nin Ortadoğu'daki Sovyet tehdidi hassasiyetinden faydalanmıştır. Böylece Shamir iç siyasette önemli derecede karşılık bulan barış yanlısı kamuoyunda barışı bozan kişi olarak görülmek istememiştir. Bunun rakibi Peres'e yarıyacağını bildiği için uzun süre oyalama politikasıyla 1988 seçimlerinde rakibinin önüne geçmek istemiştir. Fakat seçimlere bir yıldan kısa bir süre kala Filistinliler toplu bir isyana kalkışmışlardır.

Gazze'de Aralık 1987'de başlayan olaylar çok geçmeden Batı Şeria'ya da sıçrayarak kitlesel bir isyana dönüşmüştür. 20 yıldır Filistin topraklarında uygulanan baskı ve yıldırma sonucunda toplu isyan doğal bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu isyanın ortaya çıkmasında İsrail'in baskı politikasının yanında FKÖ'nün etkisizliği ve Arap devletlerinin Filistin Sorunu'na karşı olan ilgisizliği neden olmuştur. Bu büyük isyan İsrail politikasında Peres yönetimindeki İşçi İttifakında FKÖ ile müzakereye dayanan siyasi bir çözümün gerekliliğiyle ilgili bir anlayış geliştirmiştir. Bu anlayış aynı zamanda toprak tavizleri ve bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulması anlamına geliyordu. Peres Gazze Şeridi'ni askerden arındırmayı ve kapsamlı barış anlaşmasıyla Gazze'deki 13 Yahudi yerleşim yerinin boşaltılmasını önermiştir. Fakat bu öneriyi red eden Shamir, Peres'i teslimiyetçi olmakla suçlamıştır. Shamir bugün Gazze'den çekilmek, yarın Yehuda ve Samiriye'den daha sonra Golan Tepeleri'nden vazgeçmek

⁸³⁸ Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 571-89.

⁸³⁹ George P. Shultz, *Turmoil and triumph: my years as secretary of state*, New York : Toronto : New York: Scribner's ; Maxwell Macmillan Canada ; Maxwell Macmillan International, 1993, ss. 938-39.

anlamına geleceğini söylemiştir.⁸⁴⁰ Bu karşıt anlayışlara sahip olan iki parti İntifada gölgesinde yapılan seçimlerde birbirlerine üstünlük kuramamıştır.

1988 seçimlerinde Likud 40, İşçi İttifakı 39 sandalye kazanmıştır. Seçimin bir diğer sonucu ise aşırı radikal partilerin Knesset'teki sandalye sayılarında artış olmasıdır. Aşırı sağcı partilerden Tehiya 3, Tzomet 2 ve Moledet (vatan) 2 sandalye kazanmıştır.⁸⁴¹ Bir önceki seçimde 1 sandalye kazanan aşırı ırkçı ve demokrasi karşıtı Kach Partisi'nin seçimlere katılması yasaklanmıştır.⁸⁴² İki ana partinin oylarının gittikçe azalması ve küçük partilerin sayısında artış yaşanması koalisyonun kurulmasını zorlaştırmıştır. İki ana parti politik mesafe ilkesi gereğince kendilerine ideolojik olarak yakın olan partiler ile koalisyon kuramamasının sebebi politik yakınlığın gittikçe politik uzaklığa dönüşmesidir. Sağcı Revizyonist gelenekten gelen Likud, Camp David ile aşırı sağcı grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur. İşçi Siyonist gelenekten gelen İşçi İttifakı ise Yom Kippur Savaşı'ndan sonra İttifakın üst kademesinde gittikçe eylem yanlısı sol aktivist gelenekten gelenlerin etkin olduğu gözlemlenmiştir. Bu da İttifakta değişim talep eden ve barış yanlısı grupların ayrılmasına neden olmuştur. Diğer bir değişle aşırı sağcılar Likud'u taviz verdiği, sol ılımlılar ise İşçi İttifakı gittikçe sertleştiği için eleştirmektedir. Bu durum her iki grubun politik hizipleriyle ortaklık kurmasını zorlaştırmaktaydı. Bunun sonucunda bu iki ana grup tekrar birbirleriyle koalisyon kurmak zorunda kalmışlardır.

Bunun üzerine iki ana parti tekrar ulusal birlik hükümeti kurarak eşit temsile dayalı bir hükümet üzerinde anlaşmışlardır. Fakat bu hükümet öncekinden farklı olarak dönüşümlü başbakanlık yerine Shamir'in Başbakan, Peres'in Başbakan Yardımcısı olduğu, kabinenin 6 şar bakandan oluşan bir karar mekanizması oluşturulmuştur.⁸⁴³ Böylece bu karar mekanizması her iki partinin eşit oyuna dayandığı için işgal topraklarıyla ilgili konularda mutabakat sağlamak zorunlu olmuştur. Koalisyonun iki ana ortağı kendi bünyesinden çıkan küçük partileri tekrar kazanmak için Likud daha sert

⁸⁴⁰ Don Peretz, *Intifada: The Palestinian Uprising*, Boulder: Westview Press, 1990, ss. 40-41; Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 595-98.

⁸⁴¹ "15.06.2024), (הכנסת השתים-עשרה),
<https://main.knesset.gov.il:443/About/History/Pages/KnessetHistory.aspx?kns=12>.

⁸⁴² Shindler, *The Rise of the Israeli Right*, s. 331.

⁸⁴³ "הממשלה העשרים-ושלוש בראשות יצחק שמיר הוצגה ואושרה בכנסת ביום חמישי, י"ד בטבת תשמ"ט, 22 בדצמבר 1988.. בנספחות ל"דברי הכנסת" פורסם ההסכם הקואליציוני בין סיעות הממשלה.", הכנסת, 22.12.1988.

bir politika savunurken, İşçi İttifakı ise barış yanlısı bir tutumu merkeze almıştır. Fakat iki zıt partinin koalisyon ortaklığı özellikle İntifada sürecinde sürmesi zor bir ortaklıktı.

İntifada'nın gittikçe başarı sağlaması ve İsrail'in gösteri yapan gençlere uyguladığı orantısız kuvvet, onu dünya kamuoyu önünde zor durumda bırakmıştır. Diğer tarafta 1988 Kasım'ında Cezayir'de toplanan Filistin Ulusal Konseyi (FUK) BM'nin 1947'deki paylaşım planlarını kabul ettiğini ve başkenti Doğu Kudüs olan Gazze ve Batı Şeria'dan oluşan Filistin Devleti'nin bağımsızlığını ilan etmiştir. Şiddet yöntemini terk ettiğini ilan eden FKÖ, BM'nin 242 ve 338 sayılı kararlarını kayıtsız şartsız kabul etmiş ve İsrail'in var olma hakkını da tanımıştır. FKÖ'nün bu olumlu adımları ABD tarafından tanınmasını sağlamıştır. Bu da İsrail üzerinde ABD baskısının artmasına neden olmuştur.⁸⁴⁴ İsrail hükümetinde oluşan duruma karşılık siyasi bir çözüm ortaya koyulması için tartışmalar başlamıştır. Tartışmaların odak noktası İsrail'in barış konusunda kendi inisiyatifi oluşturması özerineydi. Bu baskılar sonucunda Başbakan Shamir 14 Mayıs 1989'da kabinede tartışılmak üzere bir barış inisiyatifi sunmuştur. Shamir, Batı Şeria ve Gazze'de geçici bir öz yönetin anlaşmasını müzakere edecek ve özyönetim otoritesini oluşturacak temsilciler için seçimlerin de dahil olduğu bir barış planını duyurmuştur. Duyurulan plana göre Filistin Sorunu'nuna kalıcı bir çözüm bulmak amacıyla daha sonra yapılacak görüşmeler öngörülüyordu.⁸⁴⁵ Barış planı Shamir tarzı bir plandı ve klasik bir şekilde her zaman yaptığı gibi var olan sorun ve baskılar karşısında oyalama yoluna başvurarak zamanın ve şartların kendi lehine değişmesini beklemekte. Nihayetinde ortağı İşçi İttifakı tarafından barışı baltalamakla suçlanırken, kendi partisindeki aşırılık yanlıları tarafından da taviz vermekle suçlanmıştır.

Koalisyon ortakları arasındaki tartışma sonucunda İşçi İttifakına mensup olan bakanlar istifa etmiştir. İşçi İttifakı iki gün sonra Knesset'te hükümete yönelik gensoru önergesi vererek 60 karşı 55 oy ile hükümeti düşürmüştür. İsrail tarihinde ilk defa bir hükümet gensoru ile düşürülmüştür.⁸⁴⁶ Hükümet düştükten sonra birinci parti olan İşçi İttifakı lideri Peres'e Cumhurbaşkanı Haim Herzog yeni hükümeti kurma yetkisi verse de 6 haftalık uğraş sonunda Peres hükümeti kuramamıştır. Peres'in kurmayı başaramadığı

⁸⁴⁴ Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 614-16.

⁸⁴⁵ Mahler, *Politics and government in Israel*, s. 349.

⁸⁴⁶ דברי הכנסת-הישיבה המאה- ושישים-וארבע של הכנסת השתים- עשרה יום חמישי, "ח באדר התש"ן (15 במרס 1990) " ירושלים, הכנסת, 15.03.1990, הכנסת.

yeni hükümeti Likud lideri Shamir dindar partiler ve iki aşırı parti olan Tehiya ve Tzomet'i içine alan sağcı bir hükümet kurmuştur.⁸⁴⁷ Bu hükümet İsrail tarihinde kurulan en sağcı ve Araplar konusunda aşırı sertlik yanlısı bir hükümetti.

Hükümetin 11 Haziran'da açıklanan programında Yahudi halkının Eretz İsrail üzerinde tartışılmaz ebedi hakkı olduğu ve Kudüs'ün bölünmez bir şekilde İsrail egemenliğinde olan bir şehir olduğu vurgulanmıştır. Barış konusunda yeni hükümet müzakereleri Camp David ve 14 Mayıs 1989'daki Shamir Planı çerçevesinde yürüteceğini duyurmuştur. Bu barış müzakerelerinde Kudüs'ü Yahudiye, Samiriye ve Gazze Şeridi'ndeki Araplara verilecek özerklik çerçevesine dahil edilmeyeceğine dikkat çekmiştir. Ayrıca Kudüs'teki Arapların özerklik çerçevesinde oluşacak Arap otoritesine seçmen ya da temsilci olarak katılmayacağını açıklamıştır. Bir tarafta Filistin özerkliğinden bahsederken diğer tarafda ise Eretz İsrail'in her yerine yerleşmek halkımızın hakkıdır ve ulusal güvenliğimizin ayrılmaz parçası olduğu vurgulanması birbirine zıt ifadelerdi. Buna bağlı olarak yeni hükümet yerleşim yerlerinin genişletilmesi, güçlendirilmesi ve geliştirmesi için çalışacağını taahhüt etmiştir.⁸⁴⁸ Yukarıda açıklanan hükümet programına bakıldığında Shamir'in barış planı içi boş bir söylemden öteye gitmeyeceği anlaşılabacaktır. Çünkü aynı hükümet programında açıklanan Filistinlilere özerklik ve Filistin topraklarına Yahudi yerleşim yerleri inşa etmek birbirine tezat oluşturan ifadelerdi. Nitekin hükümete daha sonra dışarda kalan ve Filistinlileri zorla diğer Arap ülkelerine transferini savunan aşırı radikal Moledet partisini dahil ederek barış yanlısı tutumunun gerçeği yansıtmadığını göstermiştir. Fakat ABD, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Körfez Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'da geniş katılımlı bir barış konferansı fikrini ortaya atmıştır.

Şüphesiz ABD Sovyet sonrası Ortadoğu'da oluşacak yeni durumun kendi inisiyatifinde olmasını istemiştir. Oluşan bu boşlukta başka bir güç tarafından doldurulmasını istemediği için "Ortadoğu Barışı" olarak isimlendirdiği bir barış konferansında (Madrid Barış Konferansı) Filistin Sorununu merkeze almıştır. Canbolat göre Ortadoğu Barışı söylemi bir imajdan ibaret olduğu, dolayısıyla gerçek barışla ilgisi olmadığı ve başka bir

⁸⁴⁷ (כל ממשלות ישראל - הממשלה ה-24), "18.06.2024),

<https://main.knesset.gov.il:443/mk/government/pages/governments.aspx>.

⁸⁴⁸ "הממשלה העשרים וארבע בראשות יצחק שמיר הוצגה ואושרה בכנסת ביום שני, י"ה בסיוון תש"ן, 11 ביוני 1990. "בנספחות ל"דברי הכנסת" פורסמו קווי היסוד של מדיניות הממשלה.", הכנסת, 11.06.1990.

amaca hizmet ettiğini savunmuştur.⁸⁴⁹ Barış konferansına karşı tüm olumsuzluklara rağmen geniş katılımlı ve Filistinlerin ilk defa İsrail ile eşit düzeyde temsil edilmesini sağlamıştır. Shamir'ın FKÖ karşıtlığı ve Doğu Kudüs'ü müzakereler dışında bırakan yaklaşımından dolayı Filistin Delegeleri Ürdün-Filistin ortak delegasyonunda temsil edilmişlerdir.⁸⁵⁰ Konferans boyunca Filistin Delegasyonu İsrail halkıyla yan yana yaşama ilkesini vurgulamıştır. Filistinliler BM'nin 242 ve 338 sayılı kararları ve toprak karşılığında barış ilkesini kabul etmiştir. Washington'taki Ürdün-Filistin Delegasyonu ile İsrail arasındaki ikili görüşmelerde Shamir mümkün olduğunca süreci oyalamış ve herhangi bir bağlayıcı durumun oluşmasını engellemiştir. Fakat ikili görüşmeleri sürdürme konusunda ABD'nin 10 milyar dolarlık kredi onayı bu görüşmelere bağlıydı. Bundan dolayı Shamir ABD'nin tepkisini çekmemek için görüşmelere devam etmiş ve süreci baltalayan kişi olarak görünmek istememiştir. Fakat Filistin delegasyonu ile Washington'da görüşmesi koalisyonun aşırı sağcı partilerini kızdırmış ve onu Eretz İsrail üzerinde Filistin devletine gidecek sürece ön ayak olduğu için suçlamışlardır. Bu suçlamalar sonucunda Moledet, Tehiya ve Tzomet koalisyondan çekilmişlerdir.⁸⁵¹ Bu durum İsrail'de seçim sürecinin oluşmasına ve barış anlaşmalarının yeni hükümete bırakacak bir politik ortam oluşturmuştur.

13 Temmuz 1992'de yapılan 13. Knesset seçimlerinde İsrail İşçi Partisi seçimde Likud'a karşı seçim zaferi kazanmıştır. İşçi ittifakı 1988 seçimlerinden önce Mapam'ın ayrılmasıyla 1992 seçimlerine İsrail İşçi Partisi (bundan sonra İşçi Partisi olarak kullanılacak) olarak girmiştir. Mapam ise 1992 seçimlerinden önce Retz (sivil haklar ve barış hareketi) ile birleşerek ikisinin kısaltması olan Mertz partisine dönüşmüştür. Seçimde İşçi Partisi 44, Likud 32, Mertz 12 sandalye kazanmıştır. Aşırı radikal partilerden Tzomet 8 ve Moledet 3 milletvekili kazanırken Tehiya ise seçim barajını geçememiştir. 1992 seçimlerinin bir diğer sonucu da bir önceki seçimde Knesset'e 15 parti girerken bu sayının 10'a düşmesidir.⁸⁵² Bunun birincil sebebi o güne kadar %1 olarak uygulanan seçim barajının 1,5 çıkarılmasıdır. Seçim barajı daha sonra da yeterli

⁸⁴⁹ İbrahim S. Canbolat, *Örümcek Evinde Oturulmaz*, Bursa: Alfa Aktüel, 2014, s. 205.

⁸⁵⁰ "The Madrid Conference, 1991", (22.06.2024), <https://history.state.gov/milestones/1989-1992/madrid-conference>.

⁸⁵¹ Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 652-54.

⁸⁵² "23.06.2024), (הכנסת השלוש-עשרה), <https://main.knesset.gov.il:443/About/History/Pages/KnessetHistory.aspx?kns=13>.

görülmeyip 2003'te %2'ye ve 2014'te %3.25'e çıkarılacaktı.⁸⁵³ Seçim barajının 1992 seçimlerine en büyük etkisi Tehiya gibi aşırı radikal partinin parçalanmasıdır. Tehiya ve ayrı olarak seçime giren hizipleri baraj altında kalarak sağ blokun zayıflatmasına neden olmuşlardır. Bu aslında seçimin İşçi Partisi'nin bir zaferinden çok sağ partilerin yeni baraj sistemine uygun bir politika belirleyememesinden oluşan bir durumdur. Nitekin İşçi Partili Avraham Burg seçim sonrası yaptığı bir konuşmada seçim zaferinin İsrail halkının gerçek tercihlerini yansıtmadığını itiraf etmiştir. Burg, solun zaferinin tek seferlik koşulların oluşturduğu bir sonuca dikkat çekmiştir.⁸⁵⁴ Bu kaza 1977 seçimlerinden sonra ilk defa Likud karşısında İşçi Partilerin kesin bir zafer kazanmasını sağlamıştır.

Seçim, Büyük İsrail politikasından geri adım atmayan Shamir ve Filistinlilere altı ile bir sene içinde özerklik vaat eden Rabin arasında geçmiştir. Rabin Doğu Kudüs dahil Batı Şeria ve Gazze'de Filistin özerkliğini savunurken, Shamir barış anlaşmalarını mümkün olduğunca oyalayarak daha çok yerleşim yeri inşaa etmek ve Filistin özerkliği olmadan ne olduğu kimsenin bilmediği bir barış anlaşmasından bahsetmiştir. Seçim sonuçlarından sonra Knesset'te çoğunluğu kaybeden Shamir, mevcut durumun Büyük İsrail Diyarı aleyhine olduğunu ama zamanla bunun değişeceğini söylemiştir. Shamir, Büyük İsrail Diyarı politikasından vazgeçmek Filistin Devleti'nin kurulmasını engelleyemeyeceğini bu yüzden bu politikanın "tarihsel bir istikamet" olmak zorunda olduğunu söylemiştir.⁸⁵⁵ Anılarında Shamir, özerkliğin Filistin Devleti'nin kurulmasına, yerleşim yerlerinin boşaltılmasına ve 1948'de Filistinden ayrılanların geri dönüşünün İsrail'in var olma hakkından vazgeçme anlamına geleceğini söylemiştir. Bundan dolayı Büyük İsrail Diyarı'ndan taviz verilmemesi ve hatta Golan Tepeleri'nden vazgeçmemek gerektiğini vurgulamıştır.⁸⁵⁶ Shamir'in açıklamaları ve anılarında anlattıklarına bakıldığında barış görüşmelerinde bir yol alınmamasının birincil sebeplerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Rabin İsrail Devleti'nin varlığını devam ettirmenin savaşla değil barışla mümkün olabileceğine inanmaktaydı.

⁸⁵³ "Elections in Israel The Central Elections Committee", (23.06.2024), <https://www.gov.il/en/pages/election-about-info>.

⁸⁵⁴ Pedahzur, *The triumph of Israel's radical right*, s. 97.

⁸⁵⁵ Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 655-59.

⁸⁵⁶ 1994, יצחק שמיר, סיכומי של דבר, תל-אביב: ידיעות אחרונות, s. 230.

Rabin, önceki hükümetin yürüttüğü ve çoğunlukla Shamir tarafından sabote edilen Washington'daki ikili görüşlerin devam etmesini istemiştir. Bundan dolayı barış yanlısı Mertz ile koalisyon kurmuştur. Koalisyonun diğer ortağı politik konumu merkez sağ olan doğulu dindar Yahudilerin partisi olan olan Şas'tı. 62 milletvekili sayısıyla kurulan hükümete 5 Arap milletvekili de destek vermiştir.⁸⁵⁷ 13 Temmuz 1992 tarihinde açıklanan hükümet programında ilk defa bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulmasından bahsedilmiştir. Barış görüşmelerinin nihai amacının Arap devletleri ile barış yapmak ve aynı zamanda barış ve güvenlik içinde yaşama hakkına sahip bir Filistin Devleti'nin tanınması olarak belirlenmiştir.⁸⁵⁸ Fakat Rabin iç muhalefette Likud ile aşırı sağcı Moledet ve Tzomet gibi grupların ağır eleştirilerine ve organize edilen protestolarla baskı altına alınmaktaydı. Diğer tarafta İntifada sürecinde ortaya çıkan Hamas gibi aşırı grupların Filistinliler arasında gittikçe popülerlik kazanması FKÖ gibi nispeten daha ılımlı kanadın tanınmasını sağlamıştır.

Rabin Madrid seçeneğinin barış için uygun olmadığına inanmaktaydı. Çünkü tüm tarafların olduğu Madrid Konferansı'nda birleşik bir Arap cephesi vardı. Birleşik bir cephe yerine ikili müzakerelerle toprak tavizini minimize etmek ana amaçtı. Daha önce ortaya atılan Camp David, Ürdün seçeneği ve Likud'un özerklik seçeneklerinde bir sonuca varılamamıştı. Bu sefer Batı Şeria ve Gazze'de Filistin özerk yönetiminin oluşturulması amacıyla Filistin Seçeneği gündeme alınmıştır.⁸⁵⁹ Filistin seçeneğinin uygulanması için FKÖ'yü müzakereler dışında bırakmanın barışı sağlayamayacağı Washington'daki ikili müzakerelerde ve Oslo'da yürütülen gizli görüşmelerde anlaşılmıştır. Fakat İsrail'de FKÖ yetkilileriyle doğrudan görüşmeyi yasaklayan bir yasa mevcuttu. Yasanın kaldırılması için koalisyondaki Mertz Partisi bir yasa tasarısı sunarak yasağın kaldırılmasını sağlamıştır ve FKÖ ile doğrudan görüşmelerin önü açılmıştır.⁸⁶⁰ Böylece Arafat liderliğindeki FKÖ ile İsrail arasında imzalanan ilkeler bildirgesinde her iki taraf birbirlerini tanımıştır. Müzakereler daha sonra Oslo 2 olarak bilinen karmaşık bir anlaşma ile sonuçlanmıştır. Anlaşma Batı Şeria ve Gazze'yi A,B ve C olmak üzere üç kısma ayırmıştır. A bölgesi Filistin kontrolünde, B bölgesi Filistin

⁸⁵⁷ Avi Shilon, *The Decline of the Left Wing in Israel: Yossi Beilin and the Politics of the Peace Process*, London: I.B. Tauris, 2020, s. 148.

⁸⁵⁸ "הממשלה העשרים-וחמש בראשות יצחק רבין הוצגה ואושרה בכנסת ביום שני, י"ב בתמוז תשנ"ב, 13 ביולי 1992. בנספחות ל"דברי הכנסת" פורסמו קווי היסוד של מדיניות הממשלה.", 13.07.1992.

⁸⁵⁹ Shlaim, *Demir Duvar*, s. 664.

⁸⁶⁰ Shilon, *The Decline of the Left Wing in Israel*, ss. 151-52.

sivil kontrolü ile İsrail askeri güvenliği ve C bölgesi ise İsrail kontrolünde olacaktı.⁸⁶¹ A bölgesi Filistin şehir ve kasabalarından oluşan Batı Şeria ve Gazze'deki toplam toprağın yüzde 2.8'ni oluşturuyordu. B bölgesi köyler ve daha seyrek nüfuslu alanlardan oluşmaktaydı ve toplam toprağın yüzde 22.9'na denk geliyordu. Yüzde 74.3'ünü oluşturan C bölgesi ise önemli tarım arazileri ve su kaynaklarından oluşmaktaydı.⁸⁶²

Anlaşma mülteci sorunları, Yahudi yerleşimciler ve Kudüs'ün statüsü gibi hassas konularla ilgili müzakereleri özyönetim anlaşması imzalandıktan en geç iki yıl sonra yapılacak müzakerelere bırakılmaktaydı. Beş yıldan uzun sürmeyecek geçiş döneminde oluşturulan geçici yasama konseyinin varlığı sona erecekti. Bu süre sonunda İsrail-Filistin görüşmeleri BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararları çerçevesinde kalıcı bir çözüme ulaşmayı amaçlamaktaydı.⁸⁶³

Anlaşmayı imzalayanlar kendi muhalefetleri tarafından hain olmakla suçlanmışlardır. Filistinli ünlü akademisyen Edward Said, Oslo 2 Anlaşmasını Filistin'in Versay'ı olarak tanımlamıştır.⁸⁶⁴ Shamir sonrası Likud'un başına geçen Netanyahu, anlaşmayı tümünden redederek iktidar olduklarında anlaşmadan çekileceklerini söylemiştir. Netanyahu anlaşmayı Neville Chamberlain'in Hitleri yatıştırma politikasına benzetmiştir. Radikal seküler sağ ile dinci yerleşimci gruplar Rabin karşıtı mitingler düzenleyip onu hain olmakla suçlamışlardır. Kapatılan ırkçı Kah Partisi'nin bir üyesi olan Barukh Goldstein, barış görüşmelerini engellemek için El Halil İbrahim Camii'sinde Müslümanlara yönelik büyük bir katliam gerçekleştirmiştir.⁸⁶⁵ Bir yıl sonra Rabin Tel Aviv'de barış yanlısı bir mitinge katıldığı sırada aşırı dinci İsraili Yigal Amir tarafından sırtından vurularak öldürülmüştür.⁸⁶⁶ Rabin suikastı İsrail toplumunda Filistinlilerle yapılan barış anlaşmasına karşı gelişen derin ayrılığı dışa vurmuştu. Katili Yigal Amir, dindar milliyetçi ve Mesihçi bir Siyonistti. Dindar aşırılık yanlılarının yuvası olan Bar-Ilan Üniversitesinde hukuk öğrencisi olan Amir, 1992 seçimlerinde Filistinlilerin İsrail diyarından zorla çıkarılmasını savunan ırkçı Moledet Partisi'ne oy vermişti.⁸⁶⁷ Suikastı

⁸⁶¹ Quandt, *Camp David*, ss. 336-37.

⁸⁶² Black, *Komşular ve düşmanlar*, s. 300.

⁸⁶³ Mahler, *Politics and government in Israel*, s. 353.

⁸⁶⁴ Edward W. Said, *Kültür ve Direniş*, çev. Murat Erdem, İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım, 2016, s. 11.

⁸⁶⁵ Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 684-88.

⁸⁶⁶ Quandt, *Camp David*, s. 337.

⁸⁶⁷ Shlaim, *Demir Duvar*, s. 718.

dini nedenlerle işleyen Amir, emri ise tanrı tarafından kendisine verildiğine inanmaktaydı.⁸⁶⁸

Rabin'den sonra hükümetin başına Dışişleri Bakanı Shimon Peres geçmiş ve barış yanlısı tutumunu devam etmiş ya da etmek zorunda kalmıştı. Çünkü hem Peres hem de Rabin sol radikal gelenekten gelmiş olan eylem yanlısı kişilerdi. ABD'nin baskısı, Lübnan savaşının getirdiği ekonomik kriz ve Sovyetlerin çöküşü ile İsrail'e göç eden Sovyet Yahudilerinin topluma entegrasyonunun oluşturduğu sorunlar, Rabin ve Peres'i barış güvercinine zorlamıştı. Verilere bakıldığında Rabin ve Peres döneminde işgal topraklarında yerleşimci sayısı ve inşaat faaliyetleri durmamış bazı yıllarda artarak devam etmiştir.

Tablo 13: Rabin ve Peres Döneminde İşgal Topraklarında Yerleşimciler ile ilgili veriler

Yıllar	Yerleşimci Sayısı	İnşaatlar	Doğu Kudüs'te Konutlar
1992	105.400	6.180	1.568
1993	116.300	2.240	760
1994	127.800	1.320	1.737
1995	134.300	2.854	973
1996	146.900	1.982	1.192

Kaynak: “29.06.2024), *שלום עכשיו*, ירושלים, בקעות, בניה, קרקעות, (נותנים: אוכלוסיה, בניה, קרקעות, ירושלים, *שלום עכשיו*, 29.06.2024), <https://peacenow.org.il/settlements-watch/matzav/population>.

Rabin ve Peres döneminde işgal topraklarında 1992'de 105.400 olan yerleşimci sayısı artarak devam etmiş ve 1996 yılında 146.900 olmuştur. Bu verilere Doğu Kudüs dahil değildir. Ayrıca işgal topraklarında yapılan inşaat başlangıçları esas alındığında Oslo süreci boyunca durmadığı gözlemlenmektedir. Doğu Kudüs'te ise Müslümanların olduğu mahallelerin etrafına inşaa edilen Yahudi mahallelerinde hükümetin izin verdiği konut sayılarının yine bu süreçte durmadığı görülmektedir. Daha önce de değinildiği gibi sağcı radikaller ile solcu radikaller arasındaki temel farkın pragmatik ve ideolojik olduğudur. Yani yöntem açısından farklılığın olduğu ama temelde birbirinden çok farklı olmadıklarıydı. ABD'nin baskısı, ekonomik kriz, Sovyet Yahudilerinin entegrasyonu ve

⁸⁶⁸ Shahak, Mezvinsky, *İsrail'de Yahudi fundamentalizmi*, s. 217.

tüm bunlar için gerekli olan 10 milyar dolar kredinin ABD tarafından barış anlaşmasına bağlanması Oslo Anlaşmasına giden süreci başlatmıştır. Ayrıca hükümetin en büyük ortağı ve hükümetteki veto oyuncusu olan barış yanlısı Mertz Partisi'nin bu sürece etkisi büyüktür. Diğer tarafta büyük bir kamuoyu desteği ile süreci Rabin'den sonra yürüten Peres, kendi lehine olan bu durumu, içindeki eylem yanlısı tutumu uzun süre muhafaza edemediği için tersine çevirmiştir.

Peres, İntifada sürecinde Gazze'de ortaya çıkan Hamas Örgütü'nde "Mühendis" lakaplı Yahya Ayyaş'ın öldürülme emrini vererek ve Güney Lübnan'na askeri operasyon yaparak kamuoyundaki desteğini büyük ölçüde azaltmıştır. Hamas'ın iki ay sonra Tel Aviv'de yaptığı intihar saldırısında 60 İsrailinin ölmesine neden olmuştur. Lübnan'nın güneyine yaptığı operasyon ile 400.000 sivilin yerlerini terk etmesine sebep olmuş ve ayrıca Kana'daki mülteci kampına yaptığı saldırıda 102 kişinin ölmesine neden olmuştur. Medyaya yansıyan katliam fotoğrafları bütün dünyada İsrail aleyhine bir baskı oluşturmuştur.⁸⁶⁹ Peres Ayyaş suikastı ile başlayan intihar saldırılarında güvenlik sağlamayan bir barış yaptığı için eleştirilmişti. Lübnan operasyonu ile ülkesinin uluslararası alanda tekrar baskı altına alınmasına yol açmıştır. Bu iki olay, Peres'in 1996 seçimlerinde Başbakanlığı Benyamin Netanyahu'ya kaptırmasına neden olmuştur. Böylece pragmatik yaklaşımdan ideolojik yaklaşıma bir geçiş yaşanmıştır.

3. İDEOLOJİK YAKLAŞIMA DÖNÜŞ

1996 seçimlerinden önce seçim sisteminde yapılan değişiklikle ilk defa başbakan ayrı olarak direk halk tarafından seçilmiştir. Bu sistemin 1996 seçimlerinde uygulanmasıyla Netanyahu direk seçilen ilk başbakan olmuştur. Yapılan değişikliğin temel amacı Knesset'i güçlendirmek ve iki büyük parti olan Likud ve İşçi Partisi'nin hükümeti kurmada çıkan zorluk ve pazarlığın önüne geçmektir. Bilindiği gibi bu pazarlıklar sonucunda küçük partiler, güçleriyle kıyaslandığında orantısız bir şekilde önemli derecede anahtar rol oynamaktaydılar. Fakat yeni seçim sisteminden istenilen verim alınamayınca 2001'de yasa değişikliği yapılarak eski sisteme dönmüş ve 2003 seçimlerinde eski sisteme göre yapılmıştır.⁸⁷⁰ Yeni sistemin ilk başbakanı Netanyahu, halk tarafından direk seçildiği için koalisyon ortakları ve Knesset karşısında güçlü

⁸⁶⁹ Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 727-33.

⁸⁷⁰ Mahler, *Politics and government in Israel*, ss. 234-35.

konuma gelmiştir. Böylece baştan beri karşı olduğu Oslo Anlaşmasını kademeli olarak terk ederek, Büyük İsrail politikasına geri dönüş yapmıştır.

Likud 1996 seçimlerine Likud-Gesher-Tzomet ortak listesiyle girmiştir. Gesher (Köprü) Hareketi, eski Likud üyesi olan David Levi ve David Magen tarafından kurulan merkez sağ partiydi. Likud-Gesher-Tzomet ortak listesi, İşçi Partisi'nin 34 milletvekiline karşılık 32 milletvekili kazanmıştır. Şas partisi 10, Mertz 9 ve Ulusal Dindar Parti 9 sandalye kazanarak iki ana partiden sonra en çok sandalye kazanan partiler olmuşlardır. Geri kalan partilerden İsrail Baaliya 7, İsrailli Arapların partileri olan Hadaş-Balad İttifakı 5, Mada-Raam İttifakı 4 milletvekili kazanmıştır. Tevrat Birliği 4, Üçüncü Yol 4 ve aşırı radikal Moledet 2 milletvekili kazandığı toplamda 11 partinin meclise girdiği bir seçim olmuştur. Knesset seçimi ile birlikte Başbakanlık seçimi de yapılmıştır. Netanyahu başbakanlık seçiminde oyların yüzde 50.50'sini alarak yüzde 49.50 oy alan rakibi Peres'e karşı zafer kazanmıştır.⁸⁷¹

Netanyahu liderliğinde kurulan hükümet; Ulusal Dindar Parti, Tevrat Birliği, Şas, Üçüncü Yol ve Israel Baaliyah partilerinden oluşan toplam 66 milletvekili sayısına tekabül eden bir koalisyondu. İlk defa meclise giren Israel Baaliyah, Sovyet göçmenlerin partisiydi. Üçüncü Yol ise İşçi Parti'sinden ayrılan bir grup tarafından kurulmuştu.⁸⁷² Açıklanan hükümet programında Filistinlilerin taahhütlerini tam olarak yerine getirmesi şartıyla kalıcı bir çözüm için hükümet müzakerelerde bulunacak denilmekteydi.⁸⁷³ Fakat Netanyahu Oslo Anlaşması gereği İsrail'in çekilmesi gereken Filistin topraklarından süreci oyalayarak gerginliğe neden oluyordu. Bu süreçte geri çekilmeyi engelleyecek ve hükümet kararları olmadan Batı Şeria'da yeni fiili durumlar yaratıyordu. Bunlar çoğunlukla askeri amaçla inşa edilen karakollardı. Bunun yanında işgal topraklarında yerleşimci sayısı ve inşa edilen konut sayısında da artış yaşanmaktaydı. Verilere bakıldığında barış müzakereleri ile ilgili söylenenler ve sahada uygulanan eylemler birbirlerine uymuyordu.

⁸⁷¹ (הכנסת הארבע-עשרה), "29.06.2024),

<https://main.knesset.gov.il:443/About/History/Pages/KnessetHistory.aspx?kns=14>.

⁸⁷² (כל ממשלות ישראל - הממשלה ה-27), "30.06.2024),

<https://main.knesset.gov.il:443/mk/government/pages/governments.aspx?govId=27>.

⁸⁷³ 18.06.1996, "קווי היסוד של המדיניות הממשלה", הכנסת.

Tablo 14: Netanyahu İlk Döneminde Yerleşim ile ilgili veriler

Yıllar	Yerleşimci Sayısı	Yapılan Konut		Karakol
		B.Şeria ve Gazze	Kudüs	
1996	146.900	1.982	1.192	4
1997	160.200	2.564	765	6
1998	172.200	4.337	142	14
1999	183.900	3.491	276	19

Kaynak: “29.06.2024), שלום עכשיו, ירושלים, קרקעות, בניה, אוכלוסיה, נתניהו: ארכיון, <https://peacenow.org.il/settlements-watch/matzav/population>.”

Netanyahu seçim öncesi yaptığı kampanyada “güvenlikle barış sağlamak” olarak sık sık tekrar ettiği seçim sloganlarından anlaşılacağı gibi askeri çözümü barış sağlamanın bir aracı olarak görmüştür. Fakat gerek ABD’nin baskısı gerek iç kamuoyunun barış konusundaki beklentisi, Netanyahu’nun Oslo Anlaşmasına karşı direk cephe almamasına neden olmuştur. Oysa Oslo sürecinde anlaşma karşıtı bloğun başında Netanyahu yer almaktaydı. Seçim kampanyasında ise İsrail menfaatleri için gerekirse Arafat’la bile görüşebileceğini söylemiştir.⁸⁷⁴ Şüphesiz bu söylem İşçi Partisi tabanından oy almak için bir seçim stratejisiydi. Bununla beraber başbakan seçildikten sonra Netanyahu El Halil’deki durumu görüşmek için Arafat ile biraraya gelmiştir. Bu görüşmelerde El Halil Protokölü imzalanmıştır.

El Halil Protokolü, daha önce aşırı radikal Kah Partisi üyesi Barukh Goldstein’in İbrahim Camii’sinde uyguladı katliamdan sonra başlayan görüşmelerin bir sonucudur. Rabin döneminde başlayıp ve onun ölümüyle kesintiye uğrayan görüşmeler ABD’nin baskısıyla 15 Ocak 1997’de imzalanmıştır. Protokol El Halil’in yüzde 80’i Filistin otoritesinde H1, yüzde 20’si İsrail kontrolünde olan H2 bölümlerine ayırmıştır.⁸⁷⁵ El Halil protokolünden sonra Başkan Clinton, Arafat ve Netanyahu’yu Maryland’aki Wye Çiftliğinde bir araya getirerek Wye Memorandumu’nu imzalamalarını sağlamıştır.

⁸⁷⁴ Mendilow, *Ideology, party change, and electoral campaigns in Israel, 1965-2001*, s. 181.

⁸⁷⁵ Mahdi Abdul Hadi, “PROTOCOL CONCERNING THE REDEPLOYMENT IN HEBRON (‘HEBRON AGREEMENT’), 15 JANUARY 1997”, *DOCUMENTS ON PALESTINE Volume V (1995-1999)*, Jerusalem: PASSIA Palestinian Academic Society for the Study of International Affairs, 2007, ss. 222-26.

Anlaşmaya göre İsrail Batı Şeria'nın yüzde 13'lük kısmından daha çekilecek ve Filistin yönetimi otoriteyi devralacaktı. Bunun karşılığında Filistin yönetimi radikal Hamas ve İslami Cihad gibi grupların üyelerini tutuklama ve CIA ile bunlara yönelik ortak çalışma taahhüdünde bulunmuştur.⁸⁷⁶ Anlaşma koalisyon ortakları arasında tartışmaya sebep olmuş ve 17 bakanlı kabinede sadece 8 bakanın desteğini alabilmiştir. 4 bakan karşı çıkmış ve 5 Likud'lu bakan ise oy kullanmamıştır. Knesset'te yapılan oylamada 75 evete karşı 19 red ile ezici bir çoğunlukla kabul edilmiştir. Fakat Netanyahu Wye Memorandumu'na aykırı yerleşim yerleri kararları almış ve Dışişleri Bakanı Ariel Sharon Batı Şeria'daki yerleşimcilere mümkün olduğunca çok toprak kapmaları çağrısı yapmıştır. Bunun üzerine Knesset erken seçim kararı almıştır.⁸⁷⁷

Yeni seçim sistemi başbakanlığı garanti ettiği için onun doğal olarak baskın lider durumuna gelmesini sağlamaktaydı. Koalisyon ortaklarının ortak kararlarına uymayabilir. Çünkü yeni sistem küçük partiler ile seçimden sonra başbakan olmak için yapılan pazarlıklar beraberinde büyük tavizler getirmekteydi. Zaten başbakan olarak seçilen kişinin bu tür geniş tavizler veren bir anlaşma yapmasına gerek yoktu. Nitekin Netanyahu kararlarına koalisyon ortaklarını dahil etmediği için hükümet normal süresinden önce güvensizlik oylaması ile düşmüştür.

Netanyahu'dan sonra Başbakan olan Ehud Barak barış görüşmelerinde Netanyahu'dan geri kalmayan bir tavırla barış sürecini oyalayarak geçirmiştir. Bu oyalama Filistin tarafında bir huzursuzluğa yol açmıştı. Bu huzursuz ortamında Ariel Sharon 28 Eylül 2000 yılında Müslümanları hiçe sayarak Harem'üş Şerif'e yaptığı ziyaret zaten oyalanan barış sürecinden dolayı gergin olan Filistinlileri kışkırtmış ve toplu bir isyana neden olmuştur. Şiddet Sharon'u iktidara taşımış ve Nisan 2001'de Gazze'ye askeri bir operasyon emri vermiştir.⁸⁷⁸ İsrail ve Filistinliler bir şiddet sarmalının içine düşmüş her gün intihar bombaları patlıyor ve İsrailliler gelişmiş silahlarla saldırılar gerçekleştirdiği bir dönem yaşanmaktaydı. Bununla birlikte ABD'de yaşanan 11 Eylül saldırısı, İsrail'in kendi saldırganlığını gerekçelendirecek bir bahane vermiştir. Bu dönemde terör tehdidi

⁸⁷⁶ Mahdi Abdul Hadi (ed.), "THE WYE RIVER MEMORANDUM, THE WHITE HOUSE, WASHINGTON, DC, 23 OCTOBER 1998", *DOCUMENTS ON PALESTINE Volume V (1995-1999)*, Jerusalem: PASSIA Palestinian Academic Society for the Study of International Affairs, 2007, ss. 374-79.

⁸⁷⁷ Shlaim, *Demir Duvar*, ss. 794-96.

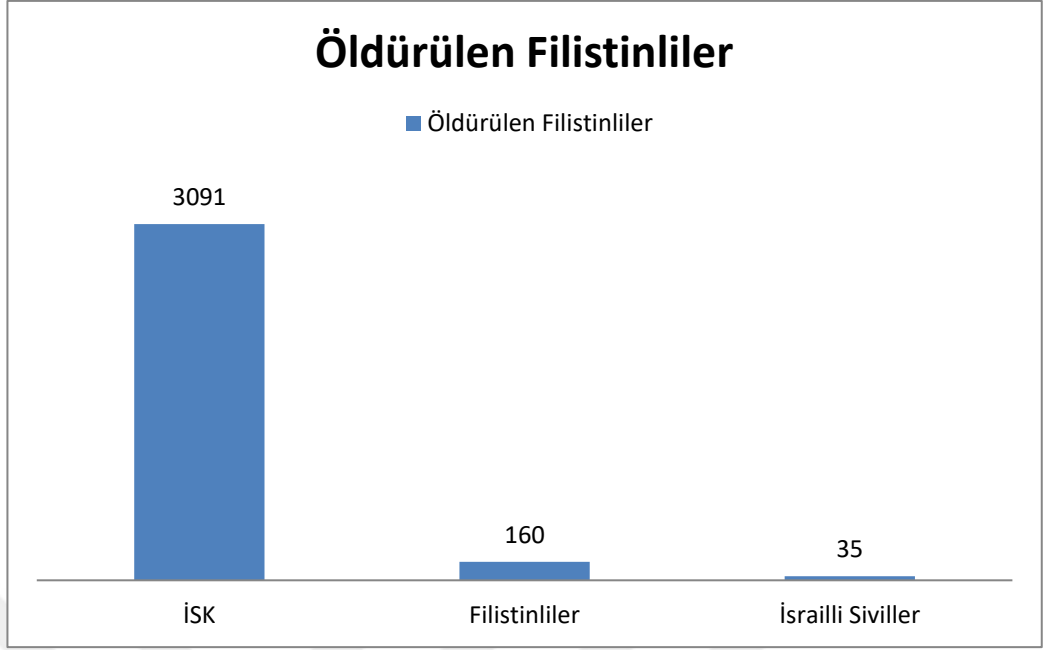
⁸⁷⁸ Black, *Komşular ve düşmanlar*, ss. 333-37.

her türlü hukuksuz eylemin gerekçesi olarak sunulmuştur. Özellikle Sharon'un aşırı şiddet yanlısı politikası, Filistinlilerle barış yapması için kendisini zorlayan ABD'ye terör gerekçesini öne sürerek direnmiştir. Shamir bu dönemde Filistin Sorunu'nu ABD'nin Ortadoğu'daki terör hassasiyetini kullanarak bir terör sorunu olarak görmelerini sağlamaya odaklanmıştır. Buna göre ABD baskısına karşı Arafat'ı kendi Bin Ladin'leri olarak gören bir söyleme sık sık başvurduğu görülmüştür.

3.1. Sharon'un Filistin Politikası

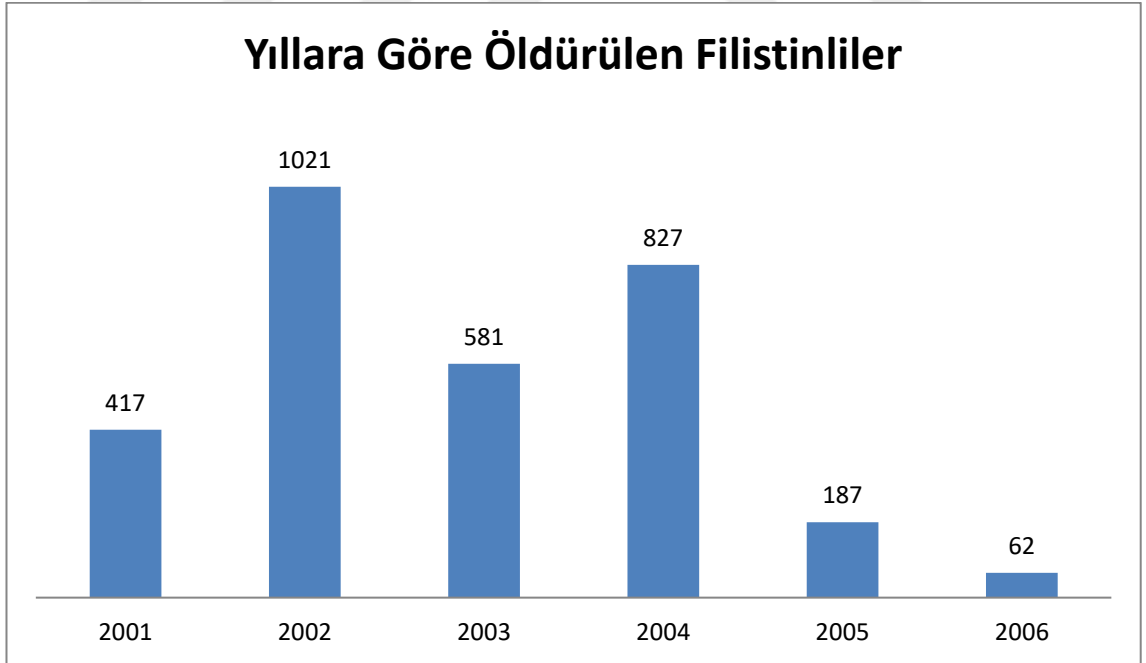
Sharon'un askeri geçmişi sivil katliamlarla doludur. 1953 Kibya Katliamını gerçekleştiren kötü şöhretli 101. Bölüğün başındaydı. 1956 Süveyş Savaşı'ndan önce Gazze'de gerginliği artıran operasyonları yönetmiş ve birçok sivilin ölmesine neden olmuştur. 1971-2 yıllarında Gazze'deki direnişi yıkmak için 1000'den fazla Filistinliyi katletmiştir. 1982 Lübnan Savaşı'nda Sabra ve Şatila mülteci kamplarındaki katliamdan sorumlu tutulmuştur. Kısacası Sharon, barış seçeneğinden çok askeri seçeneği savunan sahada fiili gerçekler yaratarak hükümeti buna zorlayan askeri eylemlere geçmişte çok başvurmuştur. İşgal topraklarındaki yerleşimcilerle hükümet arasında resmi ve gayri resmi bağlantıyı sağlayan kişiydi. İşçi İttifaklarında yerleşimcileri el altından destekleyen Yigal Allon gibi Likud hükümetlerinde Sharon aynı bağlantıyı sağlamaktaydı. Başbakanlığa gelmeden bir yıl önce Savunma Bakanıken Haremü's Şerif'e yaptığı kışkırtıcı baskın, ABD'nin öncülüğünde yürütülen barış müzakerelerine zarar vererek uzun süre devam eden bir şiddet dalgasına yol açmıştır.

2001'de Sharon Likud'un lideri olarak Başbakanlığa geldiğinde bir yıl önce sebep olduğu şiddet durumunu daha çok şiddete başvurarak çözmeye çalışmıştır. 2001'den 2006'ya kadar yaklaşık 5 yıllık başbakanlığı döneminde İSK tarafından 3091 Filistinli öldürülmüştür. **Şekil 15'**de gösterildiği gibi İsraili sivillerin öldürdüğü Filistinli sayısı 35 ve Filistinli grupların kendi aralarındaki mücadelede ölen Filistinli sayı 160'dır. **Şekil 16'**da Sharon döneminde yıllara göre öldürülen Filistinlilerin sayısı gösterilmektedir.

Şekil 15: Sharon Döneminde Öldürülen Filistinliler (7.3.2001-4.1.2006)

Kaynak: “Database on Fatalities and House Demolitions”, (01.07.2024), <https://statistics.btselem.org/en>.

Şekil 16: Sharon Döneminde Yıllara göre Öldürülen Filistinli Sayısı

Kaynak: “Database on Fatalities and House Demolitions”, (01.07.2024), <https://statistics.btselem.org/en>.

Sharon'un 5 yıllık başbakanlığı döneminde Batı Şeria ve Gazze'de Yahudi yerleşimcilerin sayısında 53.300 artış yaşanmıştır. Doğu Kudüs'te bu artış 19.337 olmuştur. Sharon döneminde Yahudi yerleşimciler için Gazze ve Batı Şeria'da inşa edilen konut sayısı yılda ortalama 1.804'dür. Doğu Kudüs'te ise her yıl ortalama 509 yeni konut inşaa edilmiştir. Aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak gösterildiği gibi Yerleşimcilerin güvenliğini sağlamak ve Filistinlileri baskı altına almak için bu dönemde toplamda 51 karakol kurulmuştur.

Tablo 15: Sharon Döneminde İşgal Topraklarında Yerleşim Faliyetleri

Yıllar	Batı Şeria ve Gazze		Doğu Kudüs		Karakol
	Nüfus	Konut	Nüfus	Konut	
2001	208.300	1.701	168.423	347	21
2002	220.000	1.567	175.617	473	23
2003	231.800	2.069	178.601	571	3
2004	243.900	1.944	181.962	381	3
2005	247.300	2.028	182.702	592	1
2006	261.600	1.518	187.760	692	

Kaynak: “נותנים: אוכלוסיה, בניה, קרקעות, ירושלים”.

Sharon'un yerleşim politikasını desteklemesi ve Filistinliler üzerinde baskı uygulaması ondan sonra gelen Ehud Olmert tarafından da devam ettirilmiştir. Bu politika iki şeyi garanti ediyordu. Birincisi Filistinlilerin durumunu daha da kötüleştirilmesi, ikincisi ise sağ oyların daha da artmasına ve aşırılık yanlıların hükümetlerde yer almasını sağlamaktaydı. Sağın oylarının gittikçe yükselmesi ile 2009 seçimlerinde Netanyahu'yu uzun yıllar devam edecek iktidarın başlangıcı olan süreci başlatmıştır.

3.2. Netanyahu'nun Filistin Politikası

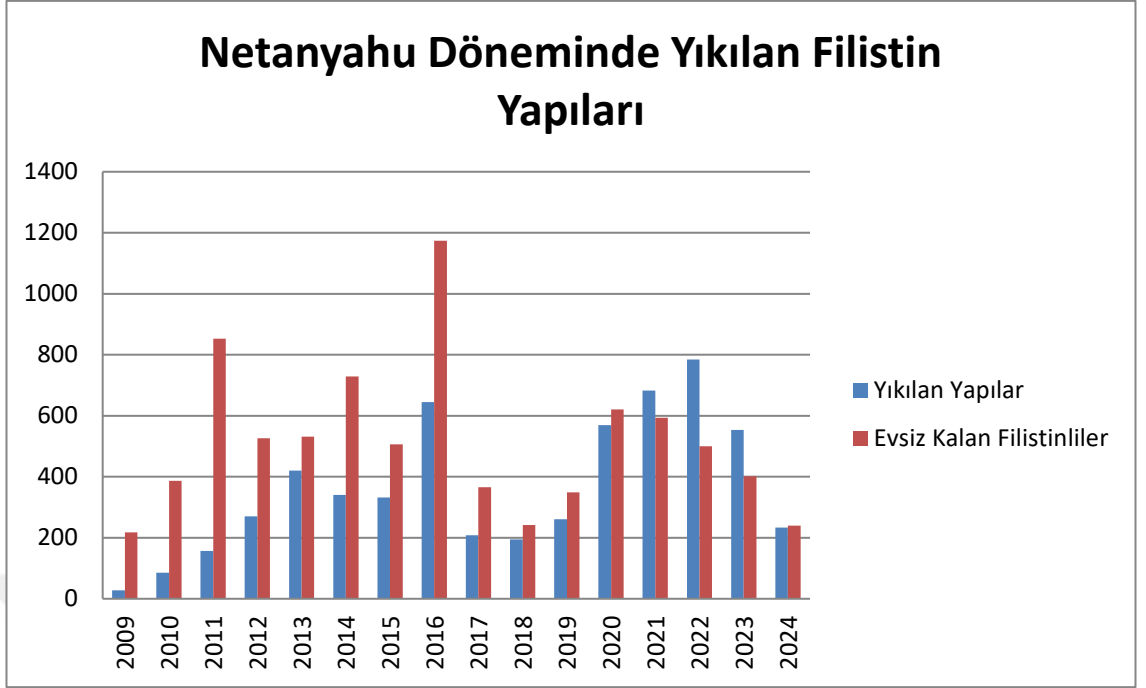
2009'dan 2024'e kadar olan son 15 senede İsrail politikasında Benjamin Netanyahu'nun büyük bir siyasi ağırlığı vardır. Bu 15 senede kurulan 6 hükümetin 5'i Netanyahu tarafından kurulmuştur. 2009 seçimlerini 2006'da olduğu gibi merkez parti olan Kadima (ilerleme) Partisi kazanmıştır. Fakat 2008'deki Gazze'ye yönelik “Dökme Kurşun Operasyonu” sağ partilerin oylarını artırmıştır. Bu nedenle hükümeti Kadima

kurmakta başarısız olurken, ikinci parti olarak Knesset'e giren Likud'un lideri Netanyahu yükselen sağ bloğu bir araya getirerek hükümeti kurmuştur.

Netanyahu 2009'da başbakanlığa gelince ABD Başkanı Barak Obama Filistin Sorunu'nu çözmek için çalışacağını söylemekteydi. Obama Netanyahu ile görüşükten sonra kameralar önünde onun iki devletli çözüm anlayışını kabul ettiğini söylemişti. Fakat Netanyahu'nun kabul ettiği denilen devlet, bir devlet değildi. Netanyahu, tamamen askerden arındırılmış, silahsız ve hava denetimi olmayan bir Filistin önerisi sunmaktaydı. Onunda kabulü Filistinlilerin İsrail'i bir "Yahudi devleti" olarak tanımasını şart koşmuştu.⁸⁷⁹ Netanyahu, bir tarafta anlaşma için imkansız bir şart ileri sürerken diğer tarafta Sharon gibi sahada fiili durumlar yaratarak Filistinlilerle herhangi bir anlaşmayı imkansız kılacak adımlar atıyordu. Bu durum müzakere ve ilhak politikasını beraber yürüterek hem ideolojik hem de pragmatik bir yaklaşım benimsiyordu.

Netanyahu eski Revizyonist geleneğin "Demir Duvar" politikasına bağlıdır. Bu politikaya göre İsrail düşmanlarının zihninde kendisine saldırmaya cesaret edemeyeceği bir hayali demir duvar oluşturmaktır. Netanyahu'nun demir duvarı sürekli bir şiddet durumu yaratmaktaydı. Böylece bu şiddet durumu düşmanı da radikalleştirerek baştan beri karşı çıktığı barış sürecini sonlandırmak için ona gerekçe sunmuştur. ABD'nin baskısı ve iç politikada barış yanlısı grubun talepleri, istemeden de olsa barış süreçlerini yürütmüştür. Diğer tarafta sahada oluşturduğu fiili durumlarla barış süreçlerinin nihayete ermesini engellemiştir.

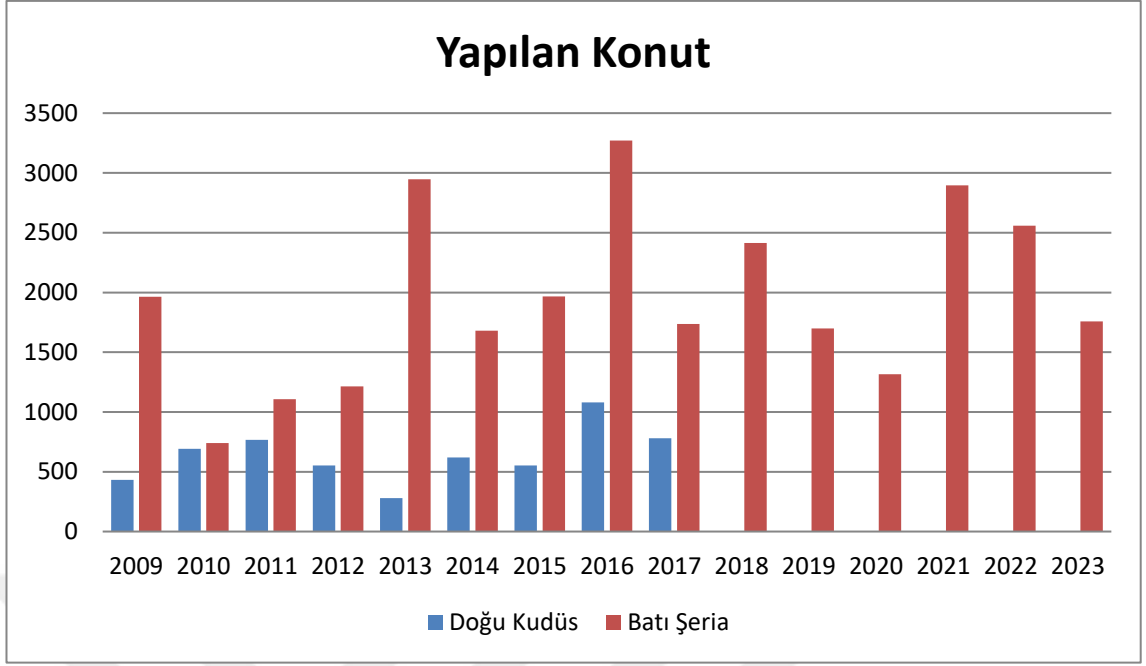
⁸⁷⁹ Black, *Komşular ve düşmanlar*, ss.380

Şekil 17: Netanyahu Döneminde Yıkılan Filistinli Konut Sayısı

Kaynak: “Database on Fatalities and House Demolitions”.

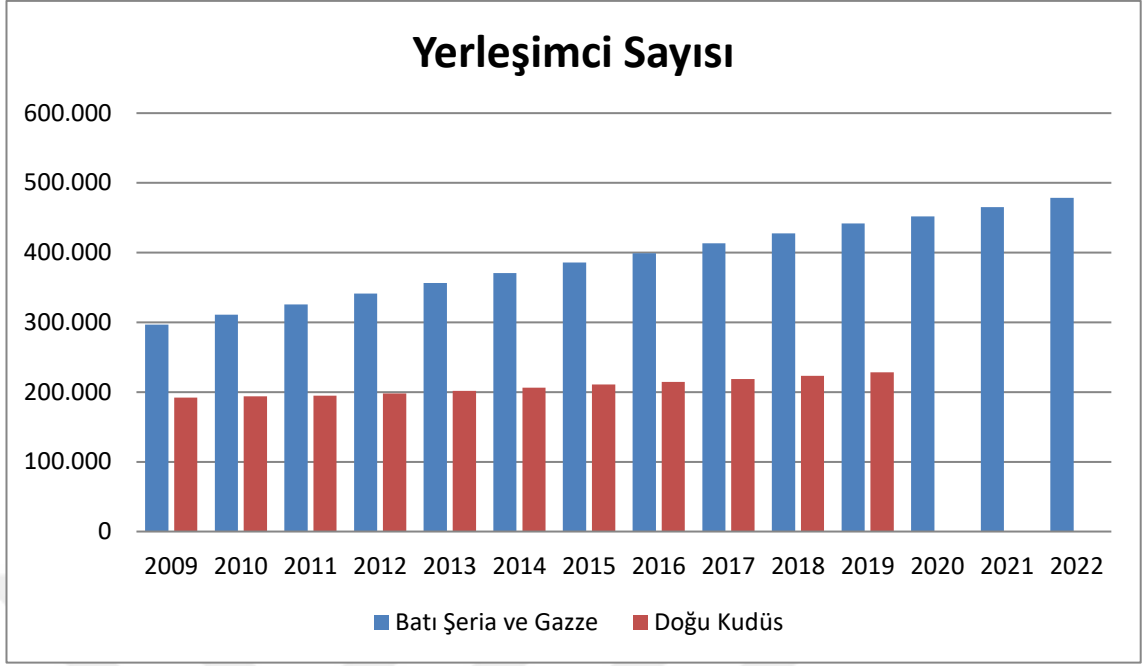
Netanyahu, İşgal topraklarında güç kullanarak Filistinlilerin evlerini yıkarak yerleşimciler için alan açmıştır. **Şekil 17’**de Netanyahu’nun iktidara geldiği 2009’dan günümüze kadar yıllara göre yıktığı Filistinli evler ve buna bağlı olarak evsiz kalan Filistinlilerin sayıları gösterilmektedir.

Şekil 18: Netanyahu Döneminde İşgal Topraklarında Yahudi Yerleşimciler için Yapılan Konut Sayısı

Kaynak: “נותנים: אוכלוסיה, בניה, קרקעות, ירושלים”.

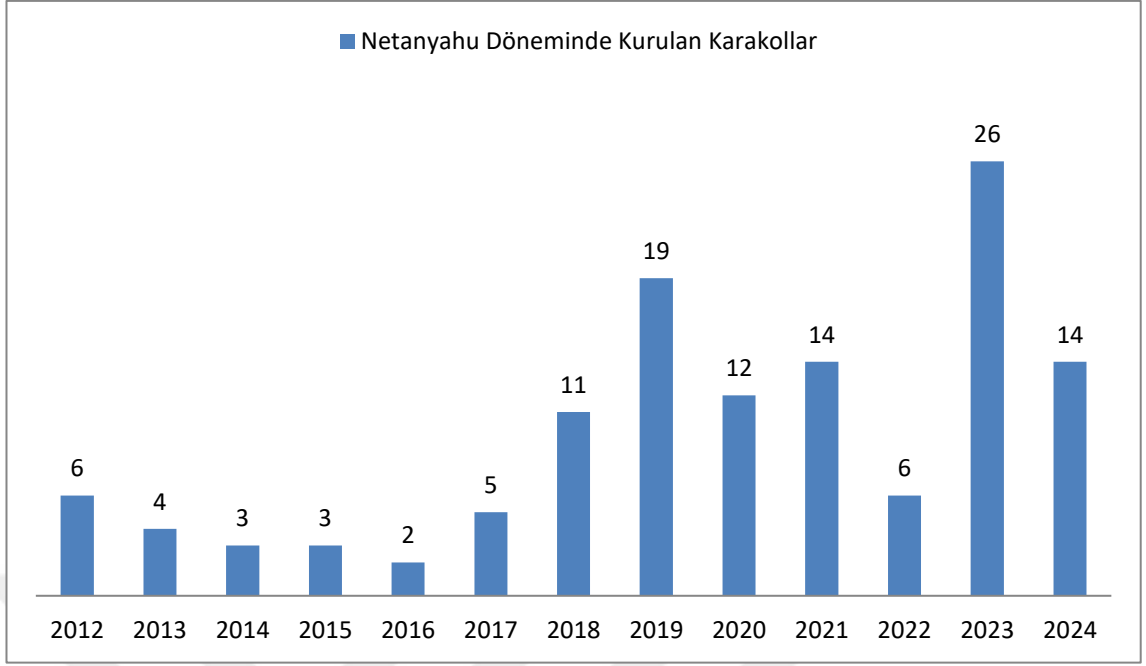
Yıkılan Filistinlilerin konutları yerine Filistin topraklarında yerleşimciler için konut ihaleleri yaparak yavaş ve etkili bir ilhak politikası uygulamıştır. Örneğin 2009 yılında **şekil 17**'de gösterildiği gibi Filistinlilere ait 28 konut yıkılmış yerine **şekil 18**'de gösterildiği gibi 1963 konut yapılmıştır. Daha sonra oraya yerleşimcilerin yerleşmesini sağlayarak ilhak süreci tamamlanmaktadır. **Şekil 19**'da yıllara göre işgal topraklarında yerleşimcilerin artan sayıları gösterilmektedir.

Şekil 19: Netanyahu Döneminde Yerleşimci Sayısı

Kaynak: “Database on Fatalities and House Demolitions”.

Yerleşimcilerin yıkılan Filistin evlerinin yerine yapılan konutlara yerleştirildikten sonra kalabalık Filistin nüfusu karşısında onlara güvenlik sağlamak için yüksek yerlere karakol inşaa edilerek ilhak politikasının son aşaması uygulamaya koyulmaktadır. **Şekil 20’de** Netanyahu döneminde artan karakollara dair sayılar yer almaktadır.

Şekil 20: Netanyahu Döneminde İşgal Topraklarında Kurulan Karakol Sayısı

Kaynak: “Database on Fatalities and House Demolitions”

Netanyahu’nun 2009’dan sonraki politikası 1996-1999 yıllarındaki ilk başbakanlık deneyiminde uyguladığı politikadan tamamen farklıdır. İlk döneminde Netanyahu, hem o günün hükümet sisteminin getirdiği güç hem de politik yaklaşımının tamamen ideolojik perspektife sahip olması koalisyon ortaklarıyla çatışmasına neden olmuştur. 2009’dan sonra uzun süre başbakanlık yapmasının temel sebebi ideolojik yaklaşımının yanında pragmatik yaklaşımı da benimsemesidir. Çünkü eski İşçi Partilerinin bu politik yaklaşımının uygulamada kolaylıklar sağladığını farketmiştir. Buna göre Yigal Allon ve Sharon’un olmadığı zamanda onlar gibi Yerleşimcilerle iletişim kurabilmiş ve aralarında ortak bir politik düzlem bulmuştur. Bu durum eski radikal Revizyonist gelenek ile yeni radikal mesihçi ve yerleşimci gelenek arasında politik bir ortaklık kurulmasına olanak sağlamıştır. Çünkü her iki radikal gelenek, farklı sebeplerden dolayı Filistinlilere toprak tavizi ve barış anlaşması yapmaya karşıydı. Netanyahu ideolojik nedenden dolayı, mesihçi yerleşimciler ise dini nedenden dolayı Filistinlilerle anlaşmaya şiddetle karşı çıkarlar. Bu iki radikal geleneğin ortaklığı 7 Ekim 2023’te başlayan Gazze Savaşında Filistinlilere karşı etnik temizlik uygulanmasına olanak sağlamaktadır.

Netanyahu 2009’da kurduğu 32. hükümet, İşçi Partisi ve ondan ayrılan Bağımsız Parti gibi sol partilerle kurulan bir koalisyondur.⁸⁸⁰ 2013’teki 33. hükümet, sağıc partilerle birlikte merkez sol ve merkez sağı partilerden oluşmaktaydı.⁸⁸¹ 2015’teki 34. hükümet tamamen sağıc partilerden oluşan bir koalisyondur.⁸⁸² 2020’de sağıc partiler ile birlikte siyasi yelpazede sol ve sağı merkez oylarının büyük çoğunluğunu alan Kahol Lavan (Mavi Beyaz) partisi ile koalisyon kurmuştur.⁸⁸³ Bir yıl süren bu koalisyon dağılmış ve ardından yapılan seçim ile merkez sol ve sağı partiler ile sağıc Yamina ve Arap partilerinin de dışarıdan desteklediğı uzun süre sonra Netanyahu’nun olmadığı 36. hükümet kurulmuş fakat o da bir yıl sonra Yamina milletvekillerinin koalisyondan çekilmesiyle düşmüştür.⁸⁸⁴ Bu da son 2020 ile 2022 yılları arasında dördüncü seçime giden süreci başlatmıştır.

15 Kasım 2022’de yapılan seçimde sağı partiler rakip sol ve merkez bloğa karşı büyük bir üstünlük kurmuşlardır. Seçimde özellikle aşırı radikal Oztma Yehudit Partisi dini Siyonizm listelerinden seçime katılmış, 6 milletvekili kazanarak koalisyonun kurulmasında kilit pozisyona gelmiştir.⁸⁸⁵ Oztma Yehudit Partisinin koalisyonda kilit pozisyonda olduğu 37. hükümet, 12 Aralık 2022’de meclisten güven oyu alarak göreve başlamıştır.⁸⁸⁶ Bu hükümet aynı zamanda İsrail tarihinde kurulan en sağıc hükümet olmuştur. Oztma Yehudit’in lideri İtamar Ben-Gvir ırkçı ve Filistinlilerin zorla sürülmesini savunan aşırılık yanlısı bir siyasi anlayışa sahiptir. Seçimden sonra Filistinlileri kışkırtan bir politika izlemiştir. Özellikle 21 Mayıs 2023’te Mescidi Aksa’ya yaptığı baskın gergin bir süreci başlatmıştır.⁸⁸⁷ Bilindiğı gibi daha önce Mescidi Aksa’ya 2000 yılında Sharon tarafından yapılan baskın, büyük bir isyana neden

⁸⁸⁰ “01.07.2024),”32-המשלה ה-32, (כל ממשלות ישראל -
<https://main.knesset.gov.il/443/mk/government/pages/governments.aspx>.

⁸⁸¹ “01.07.2024),”33-המשלה ה-33, (כל ממשלות ישראל -
<https://main.knesset.gov.il/443/mk/government/pages/governments.aspx?govId=33>.

⁸⁸² “01.07.2024),”34-המשלה ה-34, (כל ממשלות ישראל -
<https://main.knesset.gov.il/443/mk/government/pages/governments.aspx?govId=34>.

⁸⁸³ “01.07.2024),”35-המשלה ה-35, (כל ממשלות ישראל -
<https://main.knesset.gov.il/443/mk/government/pages/governments.aspx?govId=35>.

⁸⁸⁴ “01.07.2024),”36-המשלה ה-36, (כל ממשלות ישראל -
<https://main.knesset.gov.il/443/mk/government/pages/governments.aspx?govId=36>.

⁸⁸⁵ “10.07.2024),”הכנסת העשרים וחמש, (הכנסת העשרים וחמש -
<https://main.knesset.gov.il/443/About/History/Pages/KnessetHistory.aspx?kns=25>.

⁸⁸⁶ “05.06.2023),”37-המשלה ה-37, (המשלה ה-37 -
<https://main.knesset.gov.il/443/mk/government/pages/governments.aspx>.

⁸⁸⁷ “İsraili Bakan Ben-Gvir’in, Mescid-i Aksa’yı ziyaretine tepki yağdı”, *euronews*, 22.05.2023,
<https://tr.euronews.com/2023/05/21/israilli-asiri-sagci-bakan-ben-gvir-mescid-i-aksayi-ziyaret-etti-filistinden-sert-tepki-ge>.

olmuştur. Bu durumun bilinmesine rağmen Ben Gvir'in böyle bir yöntemle başvurması şüphesiz Filistinlilere karşı uygulayacağı baskı ve şiddet politikası için gerekçe oluşturacak bir ortam hazırlamaktır. Aksa Camii'sine yapılan bu baskının sonucunda gerilen ortam, 7 Eylül'de Hamas'ın karşılık vermesiyle Gazze Savaşı'ı başlatmıştır. Hamas 7 Eylül operasyonuna "Aksa Tufanı" demesi Ben Gvir'in bu politikasına karşı bir hareket olduğunu göstermektedir.

Karar birimi çerçevesinde bakıldığında 37. hükümette Likud 32, Dini Siyonizm 14, Şas, 11 ve Yehudat HaTora 7 milletvekili ile hükümet kurmak için gerekli olan 61 sayısı aşılmıştır. Dini Siyonizm koalisyonunda 14 milletvekili ile Likud'dan sonra en çok oy alan parti ve koalisyonun önemli bir veto oyuncusu olmaktadır. Dini Siyonizm aşırılık yanlısı Ulusal Dindar Parti ile Otzma Yehudit partilerinden oluşan bir ittifaktır. Bu bağlamda bu ittifak koalisyonda mutlak olarak ikna edilmesi gereken bir konumdadır. Bu durum Dini Siyonizm ittifakının Filistin politikasında belirleyici bir rol oynamasına olanak sağlamaktadır. Aşırılık yanlısı iki parti ilk defa İsrail siyasetinde bu denli kritik bir konum elde etmiştir. Bu bağlamda 7 Eylül 2023'ten beri devam eden Gazze Savaşı'nda bu ittifak, barış ve ateşkes görüşmelerini engellemek için hükümetten çekilme tehdidinde bulunarak, savaşın devam etmesinde önemli rol oynamaktadır.

SONUÇ

Filistin Sorunu'nun neden çözülemediğinin ana sebeplerini ortaya koyan bu çalışmada sorun derinlemesine incelenmiş ve sorunun tarihsel kökenlerinden günümüzdeki etkilerine kadar geniş bir perspektif sunulmuştur. Araştırma, mevcut yapısalcı yaklaşımların yetersizliklerini ortaya koyarken, devlet içi aktörlerin ve radikal grupların dış politika üzerindeki etkilerini de analiz etmektedir. Literatürdeki boşlukları doldurarak, Filistin Sorunu'nun çözümüne yönelik yeni yaklaşımlar ve öneriler sunmaktadır.

Bu araştırma, Yahudi radikal grupların İsrail'in Filistin sorununa yönelik politikalarını nasıl şekillendirdiğini inceleyerek önemli bulgular ortaya koymuştur. Araştırmanın temel bulguları şunlardır: Yahudi radikal grupların ideolojik kökenleri ve tarihsel gelişimleri, İsrail'in dış politikalarında belirleyici bir rol oynamıştır. Radikal gruplar, dini ve seküler ideolojilere dayanan farklı yaklaşımlar benimsemişlerdir. Bu ideolojiler, Filistin toprakları üzerindeki hak iddialarını güçlendirmek için kullanılmıştır. Radikal grupların politik sisteme entegrasyonu İsrail'in politik sistemi içinde radikal grupların önemli bir yeri olduğu tespit edilmiştir. Özellikle, Etzel ve Lehi gibi grupların liderleri, İsrail'in kuruluş sürecinde ve sonrasında yüksek pozisyonlara gelmişlerdir. Bu durum, radikal ideolojilerin devletin en üst kademelerine kadar nüfuz etmesine olanak sağlamıştır.

Filistin Sorunu'nun önemli dönemleri incelendiğinde, Yahudi radikal grupların şiddet içeren eylemlerinin ve ideolojik baskılarının, İsrail'in politika yapıcılarını üzerinde büyük etkisi olduğu görülmüştür. Bu grupların baskıları, İsrail'in Filistin topraklarında yerleşim politikalarını sertleştirmesine ve barış görüşmelerinde tavizsiz bir tutum sergilemesine neden olmuştur. Araştırmanın sonuçları, Yahudi radikal grupların İsrail'in Filistin sorununa yönelik politikalarını nasıl şekillendirdiğini ve bu politikaların Filistin sorununa olan etkilerini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Araştırma, Yahudi radikal grupların İsrail'in dış politika karar alma süreçlerindeki rolünü detaylı bir şekilde ele alarak, mevcut literatüre yeni bir perspektif kazandırmaktadır. Çalışma, bu grupların ideolojik temelleri ve tarihsel gelişimleri hakkında kapsamlı bilgiler sunarak, literatürdeki eksiklikleri gidermektedir.

Araştırmanın temel sorusu, “Filistin Sorunu’nun çözümünü engelleyen temel faktörler nelerdir?” olarak belirlenmiştir. Bu soru çerçevesinde geliştirilen hipotez, radikal Yahudi grupların ve devlet içi aktörlerin, İsrail’in dış politikasında belirleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu rolün Filistin Sorunu’nun çözümüne engel oluşturduğu üzerinde durulmaktadır. Bu hipotez, Graham Allison’un bürokratik siyaset modeli ve Margaret Hermann’ın karar birimi teorisi gibi teorik çerçeveler kullanılarak test edilmektedir. Bu bağlamda dış politika karar alma süreçlerinde Yahudi radikal grupların etkili oldukları ve Filistin Sorunu’na yönelik sert politikaların benimsenmesinde rol oynadıkları açığa çıkarılmıştır.

Araştırmanın temeli iki varsayıma dayanmaktadır. Bunlardan ilki, İsrail’in dış politika kararları sadece uluslararası baskılar ve sistemik faktörler tarafından değil, aynı zamanda iç politikadaki radikal gruplar ve ideolojik eğilimler tarafından şekillendirilmektedir. İkincisi, radikal Yahudi grupların ideolojik hedefleri, barış sürecini ve iki devletli çözüm gibi girişimleri baltalamaktadır. Araştırmanın bu varsayımları test edilerek doğrulanmaktadır.

Mevcut literatürde, Filistin Sorunu genellikle yapısalcı yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu yaklaşımlar, genellikle devletler arasındaki güç dengelerine ve uluslararası sistemin yapısına odaklanmaktadır. Ancak, bu yaklaşımlar, devlet içi dinamikleri ve radikal grupların etkilerini göz ardı etmektedir. Bu da, sorunun nedenleri ve çözüm yolları konusunda eksik ve bazen de yanıltıcı sonuçlara yol açmaktadır. Bu çalışmada, yapısalcı yaklaşımların eksiklikleri ele alınarak, daha derinlemesine ve kapsamlı bir analiz sunulmaktadır.

Bu çalışma, literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Öncelikle, Filistin Sorunu’nun çözümünü engelleyen temel faktörlerin anlaşılmasında radikal Yahudi grupların ve devlet içi aktörlerin rolü vurgulanmaktadır. Graham Allison’un bürokratik siyaset modeli ve karar birimleri teorisi gibi teorik çerçeveler kullanılarak, bu aktörlerin dış politika üzerindeki etkileri analiz edilmektedir. Ayrıca, çalışmanın sonuçları, Filistin Sorunu’nun çözümüne yönelik yeni yaklaşımlar ve stratejiler geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, çalışma hem teorik hem de pratik açıdan önemli yenilikler ve katkılar sunmayı amaçlamaktadır.

Çalışmada kullanılan karar birimi teorisi, devletlerin dış politika kararlarını analiz etmede kullanılan bir yaklaşımdır. Bu teori, özellikle 1962 Küba Füze Krizi sonrasında yapısalcı çalışmaların yetersizliğinin ortaya çıkmasıyla gelişmiştir. Küba Füze Krizi, rasyonel politika modelinin eksikliklerini göstermiş ve devletlerin dış politika kararlarını daha mikro düzeyde incelemeyi gerekli kılmıştır. Karar birimi teorisi, devletlerin dış politika kararlarını belirleyen iç dinamikleri ve aktörleri merkeze alan bir teoridir. Bu teori, devletlerin dış politika kararlarını etkileyen üç temel karar birimi olduğunu ileri sürer: baskın lider, tekil grup ve özerk aktör koalisyonu. Baskın lider, ABD başkanlık sistemi veya otoriter rejimlerdeki liderler gibi merkezi bir figürü ifade eder. Tekil grup, demokratik sistemlerde tek başına iktidara gelen partiler veya Sovyet politbüro gibi yapıları kapsar. Özerk aktör koalisyonu ise, koalisyon hükümetlerinin yaygın olduğu sistemlerde, farklı grupların iktidarı paylaşmasını ifade etmektedir.

Filistin Sorunu'nun çözümünde karar birimi teorisi, İsrail'in iç politik dinamiklerini ve radikal grupların etkisini analiz etmek için kullanılmaktadır. Özellikle İsrail'deki koalisyon hükümetleri ve radikal Yahudi grupların dış politika üzerindeki etkileri bu teori çerçevesinde incelenmektedir. Bu bağlamda, İsrail'in Filistin politikasını şekillendiren iç aktörlerin ve grupların rolü, Filistin Sorunu'nun çözümünde kritik bir öneme sahip olduğu ortaya koyulmaktadır.

İsrail politik sisteminde radikal Yahudi grupların etkisi oldukça belirgindir. Bu gruplar, İsrail devletinin kuruluşundan itibaren politik sistem içinde varlık göstermişler ve etkilerini artırmışlardır. Radikal gruplar, İsrail'in dış politika kararlarında önemli roller oynamış, özellikle Filistin Sorunu'nda belirleyici olmuşlardır. Etzel ve Lehi gibi radikal gruplar, İsrail'in bağımsızlık savaşında ve sonrasında Filistinlilere karşı şiddet uygulamış ve bu şiddet eylemleri, Filistin Sorunu'nun temel dinamiklerini oluşturmuştur. Özellikle, Filistin topraklarının işgali ve yerleşim politikaları konularında bu grupların baskısı ve etkisi hissedilmektedir. Radikal gruplar, ideolojik hedeflerine ulaşmak için şiddet ve baskı yöntemlerini kullanmaktan çekinmemişlerdir. Bu grupların etkisi, İsrail'in Filistinlilere karşı izlediği politikalarda ve işgal edilen topraklarda yerleşim yerleri kurma stratejilerinde açıkça görülmektedir.

Araştırma, örnek olay incelemeleri yöntemiyle Yahudi radikal grupların belirli dönemlerdeki etkilerini detaylı bir şekilde ele almaktadır. Bu yöntem, araştırmanın

bulgularını somut örneklerle destekleyerek, okuyuculara daha derinlemesine bir anlayış sunmaktadır.

Araştırmanın sınırlılıkları, bulguların genelleştirilebilirliğini ve araştırmanın kapsamını etkileyebilecek çeşitli faktörlerden oluşmaktadır. Yahudi radikal grupların faaliyetlerine dair bazı bilgilerin gizli veya sınırlı erişime sahip olması, veri toplama sürecinde zorluklar yaratmıştır. Bu durum, bazı bulguların doğruluğunu ve güvenilirliğini sınırlayabilir. Ayrıca, bazı belgelerin ve kaynakların erişilemez olması, araştırmanın kapsamını daraltmıştır.

Araştırma, literatürde mevcut olan yanlılık ve önyargılardan etkilenebilir. Özellikle, Filistin-İsrail çatışması gibi hassas bir konuda yapılan araştırmalarda, taraflı kaynaklar ve önyargılı bilgilerle karşılaşmak olasıdır. Bu durum, araştırmanın nesnellliğini etkileyebilir. Araştırmanın gerçekleştirilmesi için sınırlı zaman ve kaynaklar mevcut olmuştur. Bu durum, daha geniş kapsamlı bir veri toplama ve analiz sürecini sınırlamış olabilir. Daha fazla zaman ve kaynak ile, araştırmanın kapsamı ve derinliği artırılabilirdi. Araştırmanın bulguları, yalnızca belirli bir coğrafi ve tarihsel bağlamda geçerli olabilir. İsrail ve Filistin arasındaki çatışma dinamikleri, diğer bölgesel ve küresel çatışmalardan farklılık gösterebilir. Bu nedenle, araştırmanın bulgularının diğer bağlamlara genelleştirilmesi sınırlı olabilir.

Araştırma, nitel bir yöntem kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu yöntem, derinlemesine analiz ve ayrıntılı bilgi sağlar, ancak bulguların nicel olarak doğrulanmasını zorlaştırabilir. Gelecekte yapılacak çalışmalar, nicel yöntemler kullanarak bulguların daha geniş bir örnekleme doğrulanmasını sağlayabilir.

Sonuç olarak, bu araştırma, Yahudi radikal grupların İsrail'in Filistin Sorunu'na yönelik politikalarına olan etkilerini kapsamlı bir şekilde ele alarak literatüre önemli katkılar sağlamaktadır. Bununla birlikte, araştırmanın sınırlılıkları göz önünde bulundurularak, bulguların dikkatle değerlendirilmesi ve gelecekte yapılacak çalışmalarla desteklenmesi önemlidir. Bu çalışma, Yahudi radikalizminin Filistin Sorunu'na olan etkilerini anlama ve çözüm önerileri geliştirme konusunda önemli bir temel oluşturmaktadır.

Araştırma sürecinde karşılaşılan metodolojik sorunlar, çalışmanın sonuçlarını etkileyebilecek önemli faktörlerdir. Örneğin, karar birimleri teorisinin uygulanmasında,

hangi aktörlerin ve grupların dış politika kararlarında etkili olduğunu belirlemek bazen zor olabilmektedir. Ayrıca, radikal grupların etkisini ölçmek ve analiz etmek, metodolojik açıdan karmaşıklıklar içermektedir. Bu sorunları aşmak için, niteliksel ve niceliksel verilerin birlikte analiz edilmesi, daha kapsamlı ve güvenilir sonuçlar elde etmeyi sağlamıştır.

Filistin Sorunu'nun çözümü için birkaç önemli öneri bulunmaktadır. Öncelikle İsrail ve Filistin arasında doğrudan müzakerelerin yeniden başlatılması ve bu müzakerelerde karşılıklı tavizlerin verilmesi güven tesis edilmesi için önemlidir. Ayrıca İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi ve yerleşim politikasına son vermesi barış süreci için en kritik adım olmaktadır. Bununla beraber Filistinlilerin kendi kaderini tayin hakkının tanınması, bağımsız ve coğrafi bütünlüğe sahip bir Filistin devletinin kurulması gerekmektedir. Bu şartlar sağlandıktan sonra Kutsal yerlerin statüsü ve mültecilerin geri dönme ve tazminat hakkının verilmesi Filistin Sorunu'nun çözümü için gerekli olan temel çözüm faktörleridir.

KAYNAKÇA

- “2: Report to the Zionist General Council by David Ben-Gurion”, *GOV.IL*, (03.09.2022), <https://www.gov.il/en/Departments/General/report-to-the-zionist-general-council-by-david-ben-gurion>.
- “5 Sept. ’11: Suspected ‘Price Tag’ Attack in Qusrah Following Demolition of Houses in Migron Outpost”, *B’Tselem*, (18.06.2022), https://www.btselem.org/settlers_violence/20110905_qusra_mosque.
- “A Word from Gershon Salomon”, *The Voice of The Temple Mount*, (Spring.1999), <http://www.templemountfaithful.org/newsletters/5759-1999.pdf>.
- “About Chabad-Lubavitch”, (13.06.2022), https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/36226/jewish/About-Chabad-Lubavitch.htm.
- ABU-SİTTA Salman H., *Mapping my return: a Palestinian memoir*, Cairo: American University in Cairo Press, 2016.
- “‘Agranat Commission’ – Yom-Kippur War”, *CIE*, 28.08.2014, <https://israeled.org/resources/documents/agranat-yom-kippur-war/>.
- ALAMİ Musa, “The Lesson of Palestine”, *Middle East Journal*, C. 3, S. 4 (1949), ss. 373-405.
- ALKALAI Rabbi Yehudah, “The Third Redemption (1843)”, *The Zionist Idea*, kitap editörü Arthur Hertzberg, Philadelphia and Jerusalem: The Jewish Publication Society, 1997, ss. 102-7.
- ALLISON Graham T., “Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis”, *The American Political Science Review*, C. 63, S. 3 (1969), ss. 689-718.
- ALLISON Graham T., Morton H. HALPERIN, “Bureaucratic Politics: A Paradigm and Some Policy Implications”, *World Politics*, C. 24, S. S1 (1972), ss. 40-79.
- ALTERAS Isaac, “Eisenhower and the Sinai Campaign of 1956: The First Major Crisis in US-Israeli Relations”, *THE 1956 WAR Collusion and Rivalry in the Middle East*, ed. David Tal, London & New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2013, ss. 25-45.
- ARİAN Alan, David NACHMİAS, Ruth AMİR, *Executive governance in Israel*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire ; New York: Palgrave in association with International Political Science Association, 2002.
- “Arlosoroff Murder”, *Jabotinsky Institute in Israel National Culture -Zionist Heritage*, (18.03.2022), <http://en.jabotinsky.org/zeev-jabotinsky/life-story/arlosoroff-murder/>.
- ART David, *Inside the Radical Right: The Development of Anti-Immigrant Parties in Western Europe*, New York: Cambridge University Press, 2011.
- ATAÖV Türkkaya, *Filistin, Siyonizm ve Kudüs sorunu: sorulara yanıtlar*, 2019.
- AVİNERİ Shlomo, *Herzl’s vision: Theodor Herzl and the foundation of the Jewish state*, Katonah, New York: BlueBridge, 2014.

- , *The Making of Modern Zionism: The Intellectual Origins of the Jewish State*, New York: Basic Books, 2017.
- “Avraham Tehomi”, *Jewish Virtual Library: A Project of Aice*, (24.03.2022), <https://www.jewishvirtuallibrary.org/avraham-tehomi>.
- AYDIN Mustafa, “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori Ve Analiz”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 51, S. 1 (1996), s. 1.
- “Background & Overview of the Irgun (Etzel)”, *Jewish Virtual Library: A Project of Aice*, (22.03.2022), <https://www.jewishvirtuallibrary.org/background-and-overview-of-the-irgun-etzel>.
- BALCI Ali, *Ortadoğu ve Postkolonyalizm*, 2. b., İstanbul: Pınar Yayınları, 2019.
- BALİ Rifat N., *Betar Türkiye: bir Siyonist gençlik hareketinin hikâyesi, 1933-1971*, 1. basım., Osmanbey, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık Ticaret A.Ş., 2020.
- BALLANTYNE Pat vd., “The Voice of Radicalism. Historic Collections. University of Aberdeen.”, Text, University of Aberdeen Historic Collections, 13.08.2002, <https://www.abdn.ac.uk/radicalism/understanding.shtml>.
- BALPINAR Zafer, *İsrail perspektifinden iki devletli çözüm*, 2019.
- BAR-LEV Mordechai, “The ‘Hesder Yeshiva’ as an Agent of Social Change in Israel”, *British Journal of Religious Education*, C. 11, S. 1 (1988), ss. 38-46.
- BAR-ON Mordechai, *Moshe Dayan: Israel’s controversial hero*, 1st ed., New Haven ; London: Yale University Press, 2012.
- BAR-SİMAN-TOV Yaacov, *Justice and peace in the Israeli-Palestinian conflict*, ed. Arie Marcelo Kacowicz, London ; New York, NY: Routledge, 2014.
- “Basic Laws of the State of Israel”, (31.10.2022), <https://main.knesset.gov.il:443/EN/activity/pages/basiclaws.aspx>.
- BEASLEY Ryan K. vd., “People and Processes in Foreign Policymaking: Insights from Comparative Case Studies”, *International Studies Review*, C. 3, S. 2 (2001), ss. 217-50.
- BECKERMAN-BOYS Carly, “The Reversal of the Passfield White Paper, 1930–1: A Reassessment”, *Journal of Contemporary History*, C. 51, S. 2 (2016), ss. 213-33.
- BEN-TOR Nechemia, “Foreign Relations during World War II – Freedom Fighters of Israel Heritage Association”, *Freedom Fighters of Israel Heritage Association (FF-LEHI)*, (12.04.2022), <https://lehi.org.il/en/foreign-relations-during-world-war-ii/>.
- , “May 1948-1947 – Freedom Fighters of Israel Heritage Association”, *Freedom Fighters of Israel Heritage Association (FF-LEHI)*, (05.05.2022), <https://lehi.org.il/en/may-1948-1947/>.
- BEN-YEHUDA Nachman, *Political Assassinations by Jews: a Rhetorical Device For Justice*, Albany, NY: State University of New York Press, 1993.
- BEN-ZE’EV Efrat, *Remembering Palestine in 1948: beyond national narratives*, New York: Cambridge University Press, 2011.

- BERRY Mike, Greg PHİLO, *Israel and Palestine: competing histories*, Expanded ed., London ; Ann Arbor, MI: Pluto, 2006.
- BİRLEY Anthony Richard, *Hadrian: the restless emperor*, London ; New York, NY: Routledge, 1997.
- BISHOP Eric F. F., “Palestine or the Holy Land: Meeting Place of History, Geography and Faith1”, *The Muslim World*, C. 59, S. 3-4 (1969), ss. 181-90.
- BLACK Ian, *Komşular ve düşmanlar: Filistin ve İsrail’deki Araplar ve Yahudiler 1917-2017*, çev. İrem Sağlam, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2018.
- BLACK Ian, Benny MORRİS, *İsrail’in Gizli Savaşları: İsrail İstihbaratının Tarihi*, 2. b., İstanbul: Pegasus Yayınları, 2019.
- BOIN Arjen, PAUL ’T HART, ERIC STERN, *The Politics of Crisis Management: Public Leadership under Pressure*, Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press, 2005.
- BRENNER Lenni, *The Iron Wall: Zionist Revisionism from Jabotinsky to Shamir*, London: Zed Books, 1984.
- BREUNİNG Marijke, *Foreign policy analysis: a comparative introduction*, 1st ed., New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- BROWN Chris, Kirsten AİNLEY, *Understanding international relations*, 3rd ed., Houndmills, Basingstoke, Hampshire ; New York: Palgrave Macmillan, 2005.
- BRUCE Anthony, *Filistin Cephesi: Son Haçlı Seferi*, 1. b., İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2018.
- B’TSELEM, “LAND GRAB Israel’s Settlement Policy in the West Bank”, B’Tselem, 05.2002.
- , “The Ofra Settlement An Unauthorized Outpost”, Jerusalem: B’TSELEM: The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories, 12.2008.
- BUNCH Clea Lutz, “Strike at Samu: Jordan, Israel, the United States, and the Origins of the Six-Day War*”, *Diplomatic History*, C. 32, S. 1 (2008), ss. 55-76.
- BURAC Emily, “How some of extremist rabbi, onetime MK Kahane’s ideas entered Jewish mainstream”, 10.2021, <https://www.timesofisrael.com/how-some-of-extremist-rabbi-onetime-mk-kahanes-ideas-entered-jewish-mainstream/>.
- CALLAWAY Michael R., Richard G. MARRİOTT, James K. ESSER, “Effects of dominance on group decision making: Toward a stress-reduction explanation of groupthink.”, *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 49, S. 4 (1985), ss. 949-52.
- CANBOLAT İbrahim S., “İmaj-Gerçek ve İşlevsellik Bağlamında Eleştirel Bir Uluslararası İlişkiler Çözümlemesi Üzerine”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 1, S. 1 (2007), ss. 1-24.
- , *Örümcek Evinde Oturulmaz*, Bursa: Alfa Aktüel, 2014.
- , *Uluslararası İlişkilerde Türkiye: Savaş ve Barış Arasında Dünya*, 4. b., Bursa: Aktüel Yayınları, 2012.

- CARLSNAES Walter, Thomas RİSSE-KAPPEN, Beth A. SİMMONS, (ed.), *Handbook of international relations*, London ; Thousand Oaks, Calif: SAGE Publications, 2002.
- CARMY Shalom, David SHATZ, “Felsefi Düşünme İçin Bir Kaynal Olarak Kitab-ı Mukaddes”, *Yahudi Felsefesi Tarihi*, ed. Daniel H. Frank, Oliver Leaman, çev. Abdullah Şevki, 1. b., Ankara: Hece Yayınları, 2018, ss. 27-52.
- CARR Edward Hallett, *Yirmi yıl krizi, 1919-1939*, çev. Can Cemgil, 2. b., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2015.
- CARTER Jimmy, *Filistin barışı*, çev. Arife İnci Ceyhan, Ankara: Elips Kitap, 2008.
- CASHMAN Greg, *What causes war? an introduction to theories of international conflict*, Second Edition., Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield, 2014.
- “Chapter 6 -- Terrorist Organizations”, (24.06.2022), <https://2009-2017.state.gov/j/ct/rls/crt/2006/82738.htm>.
- CHAZAN Meir, “The Dispute in Mapai over ‘Self-Restraint’ and ‘Purity of Arms’ During the Arab Revolt”, *Jewish Social Studies*, C. 15, S. 3 (2009), ss. 89-113, doi:10.2979/jss.2009.15.3.89.
- CLEVELAND William L, *Modern Ortadoğu tarihi*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.
- COHEN Mark R, *Haç ve hilal altında: Ortaçağda Yahudiler*, çev. Ahmet Fethi, 2013.
- COHEN Shaul E., “Israel’s West Bank Barrier: An Impediment to Peace?”, *Geographical Review*, C. 96, S. 4 (2006), ss. 682-95, doi:10.1111/j.1931-0846.2006.tb00522.x.
- COHN-SHERBOK Dan, Dawoud EL-ALAMİ, *The Palestine–Israeli Conflict A Beginner’s Guide*, Oxford: UK: Oneworld Publications, 2008.
- COTTRELL Robert C., *The green line: the division of Palestine*, Philadelphia: Chelsea House, 2005.
- CROMER Gerald, “‘The roots of lawlessness’: The coverage of the Jewish underground in the Israeli press”, *Terrorism*, C. 11, S. 1 (1988), ss. 43-51.
- CROMPTON Samuel Willard, *Ariel Sharon*, New York: Chelsea House, 2007.
- ÇUHADAR Ç Esra vd., “Turkish leaders and their foreign policy decision-making style: a comparative and multi-method perspective”, *Turkish Studies*, C. 22, S. 1 (2021), ss. 1-27.
- ÇUHADAR Esra, “Dış Politikada Karar Birimleri Açısından Karar Alma Süreçleri ve Türkiye Örneği”, *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi*, ed. Ertan Efegil, Rıdvan Kalaycı, Ankara: Nobel, 2012, s. .
- ÇUHADAR-GÜRKAYNAK Esra, Binnur ÖZKEÇECİ-TANER *, “Decisionmaking Process Matters: Lessons Learned from Two Turkish Foreign Policy Cases”, *Turkish Studies*, C. 5, S. 2 (2004), ss. 43-78, doi:10.1080/1468384042000228594.
- , “Decisionmaking Process Matters: Lessons Learned from Two Turkish Foreign Policy Cases1”, *Turkish Studies*, C. 5, S. 2 (2004), ss. 43-78.

- “Database on Fatalities and House Demolitions”, (01.07.2024), <https://statistics.btselem.org/en>.
- DE LANGE N. R. M., *An introduction to Judaism*, Cambridge, U.K. ; New York, NY: Cambridge University Press, 2000.
- DERFLER Leslie, *Yitzhak Rabin: A Political Biography*, New York, NY: Palgrave Macmillan, 2014.
- DON-YEHİYA Eliezer, “Messianism and Politics: The Ideological Transformation of Religious Zionism”, *Israel Studies*, C. 19, S. 2 (2014), ss. 239-63, doi:10.2979/israelstudies.19.2.239.
- DOUGHERTY James E., ROBERT L. PFALTZGRAFF, JR, *Contending Theories or International Relations*, Philadelphia-New York-Toronto: J.B. Lippincott Company, 1971.
- DOWİN Elena, “Chabad-Lubavitch: The Impact of Menachem Mendel Schneerson and Messianism”, *Chrestomathy: Annual Review of Undergraduate Research, School of Humanities and Social Sciences, School of Languages, Cultures, and World Affairs, College of Charleston*, (2007).
- DOWTY Alan, *Israel/Palestine*, 4th edition., Cambridge, UK: Polity Press, 2017.
- DREZNER Daniel W., “Ideas, Bureaucratic Politics, and the Crafting of Foreign Policy”, *American Journal of Political Science*, C. 44, S. 4 (2000), s. 733.
- DYSON Stephen Benedict, THOMAS PRESTON, “Individual Characteristics of Political Leaders and the Use of Analogy in Foreign Policy Decision Making”, *Political Psychology*, C. 27, S. 2 (2006), ss. 265-88.
- EFEGİL Ertan, *Dış politika analizi: Ders notları*, 2012.
- EFEGİL Ertan, Mehmet Seyfettin EROL, (ed.), *Dış politika teorileri bağlamında Türk dış politikasının analizi*, Yenişehir, Ankara: Barış Kitap, 2012.
- “Elections in Israel The Central Elections Committee”, (23.06.2024), <https://www.gov.il/en/pages/election-about-info>.
- ERHAN KELEŞOĞLU, *İsrail Yurttaşları Filistinliler: Yurttaşlık, Kimlik ve Siyaset*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2014.
- ERİŞEN Cengiz vd., *Dış politika analizi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2013.
- FILIU Jean-Pierre, *Gaza: A History*, çev. John King, New York, New York: Oxford University Press, 2014.
- FİNKELSTEİN Norman G., *Bu Kez Çok İleri Gittik!*, çev. Deniz Özlem Çevik, İstanbul: Tutukitap, 2014.
- FİSCHER Shlomo, “Yes, Israel Is Becoming More Religious”, *Israel Studies Review*, C. 27, S. 1 (2012), ss. 10-15, <https://www.jstor.org/stable/41804781>.
- FRIEDMAN Robert I., “Inside the Jewish Terrorist Underground”, *Journal of Palestine Studies*, C. 15, S. 2 (1986), ss. 190-201, doi:10.2307/2536853.
- , *The False Prophet: Rabbi Meir Kahane; from FBI Informant to Knesset Member*, 1. ed., 1. print., New York: Hill, 1990.

- GARAUDY Roger, *İlahî Mesajlar Toprağı Filistin*, çev. Cemal Aydın, İstanbul: Timaş Yayınları, 2019.
- , *İsrail Sorunu, Siyasi Siyonizm*, çev. Cemal Aydın, 2. b., İstanbul: Timaş Yayınları, 2019.
- GELLER Daniel S., J. David SINGER, *Nations at war: a scientific study of international conflict*, Cambridge ; New York, NY: Cambridge University Press, 1998.
- GELVİN James L., *Modern Ortadoğu Tarihi 1453- 2015*, çev. Güneş Ayas, İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.
- GENERAL ASSEMBLY, “A/RES/181(II) A”, United Nations, 1947, <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/2>.
- , “A/RES/194(III)”, United Nations, 11.12.1948, <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/3>.
- GERBER Haim, “‘Palestine’ and Other Territorial Concepts in the 17th Century”, *International Journal of Middle East Studies*, C. 30, S. 4 (1998), ss. 563-72.
- GİLAD Zerubavel, “The Palmach Anthem (1941)”, *The Origins of Israel, 1882–1948 A Documentary History*, ed. Eran Kaplan, Derek J. Penslar, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2011, ss. 302-3.
- GOLAN Zev, *Stern: The Man and His Gang*, Tel Aviv: Yair Publishing, 2011.
- GOLDBERG David Theo, “Racial Palestinianization”, *Thinking Palestine*, ed. Ronit Lentin, London & New York: Zed Books, 2008, ss. 27-45.
- GOLDSTEIN Jonathan A., (ed.), *I Maccabees: A New Translation, with Introduction and Commentary*, 1st ed., Garden City, N.Y: Doubleday, 1976.
- GORANOV Stefan, “İrkçılık: Siyonizmin Temel İlkesi”, *Siyonizm ve İrkçılık*, ed. Türkkaya Ataöv, çev. Türkkaya Ataöv, 3. b., Ankara: İleri Yayınları, 2019, ss. 64-78.
- GREGG Heather S., “Defining and Distinguishing Secular and Religious Terrorism”, *Perspectives on Terrorism*, C. 8, S. 2 (2014), ss. 36-51, <https://www.jstor.org/stable/26297135>.
- GRODZINSKY Yosef, *In the Shadow of the Holocaust: The Struggle between Jews and Zionists in the Aftermath of World War II*, Monroe, Me: Common Courage Press, 2004.
- GROEPLER Eva, *Anti-Semitizm: Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi*, çev. Süheyla Kaya, İstanbul: belge yayınları, 1999.
- GRUWEİS-KOVALSKY Ofira, “Religious Radicalism, the Zionist Right, and the Establishment of the State of Israel”, *Jewish Radicalisms*, ed. Frank Jacob, Sebastian Kunze, Berlin, Boston: De Gruyter, 2019, ss. 299-322, doi:10.1515/9783110545753-011.
- HADİ Mahdi Abdul, “PROTOCOL CONCERNING THE REDEPLOYMENT IN HEBRON (‘HEBRON AGREEMENT’), 15 JANUARY 1997”, *DOCUMENTS*

- ON PALESTINE Volume V (1995-1999), Jerusalem: PASSIA Palestinian Academic Society for the Study of International Affairs, 2007, s. .
- , (ed.), “THE WYE RIVER MEMORANDUM, THE WHITE HOUSE, WASHINGTON, DC, 23 OCTOBER 1998”, *DOCUMENTS ON PALESTINE Volume V (1995-1999)*, Jerusalem: PASSIA Palestinian Academic Society for the Study of International Affairs, 2007, s. .
- HAGAN Joe D., “Domestic political explanations in the analysis of foreign policy”, *Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation*, 1995, 117-43.
- , “Foreign Policy by Coalition: Deadlock, Compromise, and Anarchy”, *International Studies Review*, C. 3, S. 2 (2001), ss. 169-216.
- “Haham Meir Kahane”, (20.06.2022), <https://www.jewishvirtuallibrary.org/rabbi-meir-kahane>.
- HALKIN Hillel, *Jabotinsky: a life*, New Haven, Connecticut: Yale University Press, 2014.
- HALSELL Grace, *Tanrı'yi Kıyamete Zorlamak: ABD-İsrail İttifakının Dini Temelleri*, çev. Mustafa Acar, Hüsnü Özmen, 4. b., Ankara: Serbets Kitaplar, 2021.
- HANDEL Michael I., “The Yom Kippur War and the Inevitability of Surprise”, *International Studies Quarterly*, C. 21, S. 3 (1977), ss. 461-502, doi:10.2307/2600234.
- “Hashemite Jordan Kingdom-Israel General Armistice Agreement”, United Nations, 03.04.1949, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/IL%20JO_490403_Hashemite%20Jordan%20Kingdom-Israel%20General%20Armistice%20Agreement.pdf.
- HEILMAN Samuel C., Menaḥem FRIEDMAN, *The Rebbe: the life and afterlife of Menachem Mendel Schneerson*, 4. pr., and 1. paperback pr., Princeton, N.J. Woodstock: Princeton University Press, 2012.
- HELLER Joseph, *The Stern Gang: Ideology, Politics and Terror, 1940-1949*, Routledge, 2012.
- HELLINGER Moshe, “Political Theology in the Thought of ‘Merkaz HaRav’ Yeshiva and its Profound Influence on Israeli Politics and Society since 1967”, *Totalitarian Movements and Political Religions*, C. 9, S. 4 (2008), ss. 533-50.
- HERMANN Charles F., (ed.), *When things go wrong: foreign policy decision making under adverse feedback*, New York: Routledge, 2012.
- HERMANN Margaret G., “Explaining Foreign Policy Behavior Using the Personal Characteristics of Political Leaders”, *International Studies Quarterly*, C. 24, S. 1 (1980), ss. 7-46.
- , “How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework”, *International Studies Review*, C. 3, S. 2 (2001), ss. 47-81.
- , “Who Leads Matters: The Effects of Powerful Individuals”, *International Studies Review*, C. 3, S. 2 (2001), ss. 83-131.

- HERMANN Margaret G., Charles F. HERMANN, “Who Makes Foreign Policy Decisions and How: An Empirical Inquiry”, *International Studies Quarterly*, C. 33, S. 4 (1989), s. 361.
- HERTZBERG Arthur, (ed.), *The Zionist idea: a historical analysis and reader*, Philadelphia: Jewish Publication Society, 1997.
- HERZL Theodor, *Yahudi Devleti*, çev. Sedat Demir, İstanbul: Ataç Yayınları, 2018.
- HERZOG Chaim, *The Arab-Israeli wars: war and peace in the Middle East*, Rev. and Updated., New York: Vintage Books, 1984.
- HEYWOOD Andrew, *Küresel Siyaset*, 6. b., Ankara: Felix Kitap, 2019.
- HİLL Christopher, *Cabinet decisions on foreign policy: the British experience, October 1938-June 1941*, Cambridge [England]; New York: Cambridge University Press, 1991.
- , *Foreign policy in the twenty-first century*, Second edition., London; New York, NY: Palgrave Macmillan, 2016.
- HOBBS Thomas, *Leviathan*, 17. b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- HOFFMANN Stanley, *Janus and Minerva: essays in the theory and practice of international politics*, Boulder: Westview Press, 1987.
- HUDSON Valerie M., “Birth Order of World Leaders: An Exploratory Analysis of Effects on Personality and Behavior”, *Political Psychology*, C. 11, S. 3 (1990), ss. 583-601.
- , “The history and evolution of foreign policy analysis”, *Foreign Policy Theories, Actors, Cases*, ed. Steve Smith, Tim Dunne, Amelia Hadfield, 3. b., Oxford: UK: Oxford University Press, 2016, ss. 13-34.
- HUDSON Valerie M., Benjamin S. DAY, *Foreign policy analysis: classic and contemporary theory*, Third edition., Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2019.
- INBARI Motti, *Jewish Fundamentalism and the Temple Mount: Who Will Build the Third Temple?*, Albany: State University of New York Press, 2009.
- IRELAND Michael J., Scott Sigmund GARTNER, “Time to Fight: Government Type and Conflict Initiation in Parliamentary Systems”, *The Journal of Conflict Resolution*, C. 45, S. 5 (2001), ss. 547-68.
- “İsrail’de muhalefet koalisyon için anlaştı, Netanyahu ‘Sol koalisyon ülke için tehdit dedi’”, *BBC News Türkçe*, (12.10.2021), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57330489>.
- “İsrailli Bakan Ben-Gvir’in, Mescid-i Aksa’yı ziyaretine tepki yağdı”, *euronews*, 22.05.2023, <https://tr.euronews.com/2023/05/21/israilli-asiri-sagci-bakan-ben-gvir-mescid-i-aksayi-ziyaret-etti-filistinden-sert-tepki-ge>.
- JABOTİNSKY Vladimir, “On the Iron Wall (1923)”, *The Origins of Israel 1882–1948 : A Documentary History*, ed. Eran Kaplan, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2011, ss. 257-63.

- , “Thou Shalt Not Wear Sha‘atnez”, *The Origins of Israel, 1882–1948 A Documentary History*, ed. Eran Kaplan, Derek J. Penslar, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2011, ss. 141-44.
- , “Trumpeldor’s Anniversary”, *Jabotinsky Institute in Israel*, 02.03.1928, <http://en.jabotinsky.org/zeev-jabotinsky/articles/>.
- , “What Has Been Evacuated”, *The Jewish Herald*, (07.1939).
- JABOTİNSKY Wladimir, “On Militarism (1929)”, *The Origins of Israel, 1882–1948 A Documentary History*, ed. Eran Kaplan, Derek J. Penslar, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2011, ss. 264-67.
- , *Sadece Bir Emir Kipi: İsrail’i Kur*, çev. Atilla Aşçı, 2. b., İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2014.
- JENS RYDGREN, “An Introduction The Ideology And Political Program”, *The Oxford Handbook Of The Radical Right*, New York: Oxford University Press, 2018, s. .
- JONES Christopher M., “Bureaucratic Politics and Organizational Process Models”, *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*, kitap editörü Christopher M. Jones, Oxford University Press, 2010, s. , doi:10.1093/acrefore/9780190846626.013.2.
- JOSEPH L. RYAN, S.J., “Siyonizm, Yahudiler ve Yahudilik”, *Siyonizm ve Irkçılık*, 3. b., İstanbul: İleri Yayınları, 2019, s. .
- KAARBO Juliet, “A Foreign Policy Analysis Perspective on the Domestic Politics Turn in IR Theory”, *International Studies Review*, C. 17, S. 2 (2015), ss. 189-216.
- , *Coalition Politics and Cabinet Decision Making: A Comparative Analysis of Foreign Policy Choices*, Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 2012.
- , “Coalition Politics, International Norms, and Foreign Policy: Multiparty Decision-Making Dynamics in Comparative Perspective”, *International Politics*, C. 54, S. 6 (2017), ss. 669-82.
- , “Power Politics in Foreign Policy:: The Influence of Bureaucratic Minorities”, *European Journal of International Relations*, C. 4, S. 1 (1998), ss. 67-97, doi:10.1177/1354066198004001003.
- KAARBO Juliet, Deborah GRUENFELD, “The Social Psychology of Inter- and Intragroup Conflict in Governmental Politics”, *Mershon International Studies Review*, C. 42, S. 2 (1998), ss. 226-33.
- KAARBO Juliet, JEFFREY S. LANTİS, Ryan K. BEASLEY, “The Analysis of Foreign Policy in Comparative Perspective”, *Foreign Policy in Comparative Perspective Domestic and International Influences on State Behavior*, ed. Ryan K. Beasley vd., Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE Publications, 2013, ss. 1-26.
- “Kach, Kahane Chai (Israel, Extremists)”, *Council on Foreign Relations*, (24.06.2022), <https://www.cfr.org/backgrounder/kach-kahane-chai-israel-extremists>.
- KAFKAFİ Eyal, “The ‘latent function’ of the Qibya Raid: David Ben-Gurion’s weapon against Pinchas Lavon”, *Israel Affairs*, C. 8, S. 3 (2002), ss. 118-33.

- KAHANE Meir, *The Ideology of Kach*, San Francisco, California: Blurb, Incorporated, 2021.
- , *They must go*, New York: Grosset & Dunlap, 1981.
- KAHANE Meir David, Benjamin Ze'ev KAHANE, "Never again", *Rabbis of our time: authorities of Judaism in the religious and political ferment of modern times*, ed. Marek Čejka, Roman Kořan, Routledge Jewish studies series, London ; New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2016, ss. 87-93.
- KALIN İbrahim, *Barbar modern medenî: -medeniyet üzerine notlar-*, Birinci baskı., Beyoğlu, İstanbul: İnsan Yayınları, 2018.
- KALİSCHER Rabbi Zvi Hirsch, "Seeking Zion (1862)", *The Zionist Idea*, kitap editörü Arthur Hertzberg, Philadelphia and Jerusalem: The Jewish Publication Society, 1997, ss. 108-15.
- KAPLAN Eran, *The Jewish radical right: Revisionist Zionism and its ideological legacy*, Madison, Wis: University of Wisconsin Press, 2005.
- KAPLAN Eran, Derek J. PENSLAR, (ed.), "Origins of the Palmach (1941–42)", *The Origins of Israel, 1882–1948 A Documentary History*, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2011, ss. 293-96.
- KAROL David, *Party Position Change in American Politics: Coalition Management*, Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2009.
- KATSMAN Hayim, "Reactions Towards Jewish Radicalism Rabbi Yitzhak Ginsburg and Religious Zionism", *Jewish radicalisms: historical perspectives on a phenomenon of global modernity*, ed. Frank Jacob, Europäisch-jüdische Studien Beiträge, Volume 39, Berlin: De Gruyter Oldenbourg, 2020, ss. 269-97.
- KATZ Emmanuel, *Lechi: Fighters for The Freedom of Israek (F.F.I)*, çev. Herzlia Dopkin, Tel Aviv: Yair Publishing, 1987.
- KERR Peter A., "The Framing of Fundamentalist Christians: Network Television News, 1980-2000", *Journal of Media and Religion*, C. 2, S. 4 (2003), ss. 203-35, doi:10.1207/S15328415JMR0204_1.
- KİMMERLİNG Baruch, *Clash of identities: explorations in Israeli and Palestinian societies*, New York: Columbia University Press, 2008.
- KLİER John, *Russians, Jews, and the pogroms of 1881-1882*, Cambridge ; New York: Cambridge University Press, 2011.
- KNESSET.GOV.İL, "Ze'ev Jabotinsky - Revisionist Movement", *The Knesset*, 26.01.2022, https://knesset.gov.il/vip/jabotinsky/eng/Revisionist_eng.html.
- KOCADAĞ Yaşar, "Selefilik: Sebepleri, Tehlikeleri ve Karşı Stratejiler", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 2 (2016), ss. 243-66, doi:10.18403/emakalat.83650.
- KOVEL Joel, *Overcoming Zionism: creating a single democratic state in Israel/Palestine*, London ; Ann Arbor, MI : Toronto: Pluto, ; Between the Lines, 2007.

- KURŞUN Zekeriya, Abdalqader STEIH, Ali İhsan AYDIN, (ed.), *Osmanlı Filistini yer isimleri kılavuzu ve atlası: (1516-1917) = A handbook of the Ottoman Palestine place names and atlas = Atlas wa dalil al-mawāqī‘ al-Filasṭīnīyah fī al-‘ahd al-‘Uthmānī*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Kültür ve Sanat Yayınları, 2020.
- Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)*, İstanbul: Kutsal Kitap Şirketi, 2016.
- KÜRKÇÜOĞLU Ömer, “‘Dış Politika’ Nedir? Türkiye’deki Dünyü ve Bugünü”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 35, S. 1 (1980), s. 1.
- LACERENZA Giancarlo, “İsrail ve Doğu Akdeniz”, *Antik Yakındoğu*, ed. Umberto Eco, çev. Leyla Tonguç Basmacı, 2. b., İstanbul: Alfa Bası Yayın Dağıtım, 2019, s. .
- LEWIS Bernard, *Orta Doğu’da Çatışma ve Önyargı Semitizm ve Anti-Semitizm*, çev. Hür Güldü, Ankara: Akılçelen Kitaplar, 2021.
- , *Ortadoğu: iki bin yıllık Ortadoğu tarihi*, çev. Selan Y Kölay, 2015.
- LİEBMAN Charles S., Eliezer DON-YEHİYA, *Civil religion in Israel: traditional Judaism and political culture in the Jewish state*, Berkeley: University of California Press, 1983.
- LOCKE John, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, 5. b., Ankara: Serbets Kitaplar, 2019.
- LUSTİCK Ian, *Arabs in the Jewish State: Israel’s control of a national minority*, Austin: University of Texas Press, 1980.
- LUSTİCK Ian S., “Israel’s Dangerous Fundamentalists”, *Foreign Policy*, S. 68 (1987), ss. 118-39, doi:10.2307/1148734.
- MAGİD Shaul, *Meir Kahane: The Public Life and Political thought of an American Jewish radical*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2021.
- MAGID Yehuda, “9. Aviezer Ravitzky, Messianism, Zionism, and Jewish Religious Radicalism”, 9. Aviezer Ravitzky, *Messianism, Zionism, and Jewish Religious Radicalism*, Academic Studies Press, 2020, ss. 63-69, doi:10.1515/9781644693629-012.
- MAHLER Gregory S., *Politics and government in Israel: the maturation of a modern state*, Third edition., Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield, 2016.
- MAOZ Zeev, *Defending the Holy Land: A Critical Analysis of Israel’s Security & Foreign Policy*, Ann Arbor: Univ. of Michigan Press, 2006.
- MAOZ Zeev, Bruce RUSSETT, “Normative and Structural Causes of Democratic Peace, 1946-1986”, *The American Political Science Review*, C. 87, S. 3 (1993), ss. 624-38.
- MARGOLICK David, “Peace for Land”, *The New York Times*, (15.07.2007), blm. Books, <https://www.nytimes.com/2007/07/15/books/review/Margolick-t.html>.
- MASALHA Nur, *Imperial Israel and the Palestinians: The Politics of Expansion*, London: Pluto Press, 2000.
- , *The politics of denial: Israel and the Palestinian refugee problem* / Nur Masalha, 1st ed., London ; Sterling, Va: Pluto Press, 2003.

- MEDOFF Rafael, Chaim I WAXMAN, Rafael MEDOFF, *The A to Z of Zionism*, Lanham, MD: Scarecrow Press, 2009.
- MEDZINI Meron, *Golda Meir: A Political Biography*, Boston ; Berlin: De Gruyter, 2017.
- “Meir Kahane”, (22.06.2022), <https://main.knesset.gov.il/en/MK/APPS/mk/mk-print/455>.
- MENDELSON Barak, “State Authority in the Balance: The Israeli State and the Messianic Settler Movement”, *International Studies Review*, C. 16, S. 4 (2014), ss. 499-521, <https://www.jstor.org/stable/24758500>.
- MENDILOW Jonathan, *Ideology, party change, and electoral campaigns in Israel, 1965-2001*, Albany, NY: State University of New York Press, 2003.
- , “Israel’s Labor Alignment in the 1984 Elections: Catch-All Tactics in a Divided Society”, *Comparative Politics*, C. 20, S. 4 (1988), s. 443, doi:10.2307/421938.
- MERAL Yasin, *Yahudilik*, Istanbul: MiletNihal, 2021.
- MINTZ Alex, Karl R. DEROUEN, *Understanding foreign policy decision making*, Cambridge ; New York: Cambridge University Press, 2010.
- MOHILEVER Rabbi Samuel, “Message To The First Zionist Congress (1897)”, *The Zionist Idea*, kitap editörü Arthur Hertzberg, Philadelphia and Jerusalem: The Jewish Publication Society, 1997, ss. 398-405.
- MONTEFIORE Simon Sebag, *Kudüs: bir şehrin biyografisi*, çev. Cem Demirkan, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016.
- MORGENTHAU Hans J., Kenneth W. THOMPSON, *Politics among nations: the struggle for power and peace*, Brief ed., New York: McGraw-Hill, 1993.
- MORIN Jean-Frédéric, Jonathan PAQUIN, *Foreign Policy Analysis: A Toolbox*, 1st ed. 2018., Cham: Springer International Publishing : Imprint: Palgrave Macmillan, 2018.
- MORRIS Benny, *1948: a history of the first Arab-Israeli war*, New Haven [Conn.]: Yale University Press, 2008.
- , *Israel’s border wars, 1949-1956: Arab infiltration, Israeli retaliation, and the countdown to the Suez War*, Oxford : New York: Clarendon Press ; Oxford University Press, 1993.
- , *One state, two states: resolving the Israel/Palestine conflict*, New Haven: Yale University Press, 2009.
- , *Righteous victims: a history of the Zionist-Arab conflict, 1881-2001*, New York: Vintage Books, 2001.
- , *The birth of the Palestinian refugee problem revisited*, 2nd ed., Cambridge ; New York: Cambridge University Press, 2004.
- , “The Israeli Press and the Qibya Operation, 1953”, *Journal of Palestine Studies*, C. 25, S. 4 (1996), ss. 40-52, doi:10.2307/2538005.

- MURPHY Emma C., “Siyonizm ve Filistin Sorunu”, *Ortadoğu Tarihi*, ed. Youssef M. Choueiri, çev. Fethi Aytuna, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2017, s. .
- NAOR Arye, “‘Behold, Rachel, Behold’: The Six Day War as a Biblical Experience and Its Impact on Israel’s Political Mentality”, *Journal of Israeli History*, C. 24, S. 2 (2005), ss. 229-50, doi:10.1080/13531040500195745.
- NYE Joseph S., David A. WELCH, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, çev. Renan Akman, 5. b., İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- ODENHEIMER Natan, “The Kabbalist Who Would Be King of a New Jewish Monarchy in Israel”, *The Forward*, 14.10.2016, <https://forward.com/news/352016/the-kabbalist-who-would-be-king-of-a-new-jewish-monarchy-in-israel/>.
- OFER ADERET, “General’s Final Confession Links 1956 Massacre to Israel’s Secret Plan to Expel Arabs”, *Haaretz*, (13.10.2018), <https://www.haaretz.com/israel-news/2018-10-13/ty-article-magazine/.premium/generals-confession-links-massacre-to-israels-secret-plan-to-expel-arabs/0000017f-e653-d97e-a37f-f777910f0000>.
- OHANA David, “Kfar Etzion: The Community of Memory and the Myth of Return”, *Israel Studies*, C. 7, S. 2 (2002), ss. 145-74, <https://www.jstor.org/stable/30245589>.
- OZKECECI-TANER Binnur, “The Impact of Institutionalized Ideas in Coalition Foreign Policy Making: Turkey as an Example, 1991–2002”, *Foreign Policy Analysis*, C. 1, S. 3 (2005), ss. 249-78.
- ÖZKEÇECİ-TANER Binnur, “Koalisyaon Hükümetleri ve Türk Dış Politikasının Oluşturulması”, *Dış Politika teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi*, ed. Ertan Eefegil, Rıdvan Kalaycı, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. .
- PAPPÉ Ilan, *İsrail hakkında on mit*, çev. S. Erdem Türközü, İstanbul: Nika Yayın, 2018.
- PAPPE Ilan, *Modern Filistin Tarihi*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2007.
- PAPPÉ Ilan, *The forgotten Palestinians: a history of the Palestinians in Israel*, New Haven [Conn.]: Yale University Press, 2011.
- “Parliamentary Groups in Governments”, (12.10.2021), https://www.knesset.gov.il/faction/eng/FactionGovernment_eng.asp.
- “Parliamentary groups in the 24 Knesset”, (24.06.2022), <https://main.knesset.gov.il/EN/mk/apps/faction/faction-lobby?KnessetID=24&FactionID=961>.
- “PASSIA - MAPS - Palestine - THE ALLON PLAN, JUNE 1967”, (02.02.2024), <http://passia.org/maps/view/21>.
- “PASSIA - MAPS - Palestine - THE UNGA PARTITION PLAN, 1947 – THE 1948 WAR & THE 1949 ARMISTICE LINES”, (23.01.2023), <http://passia.org/maps/view/15>.

- PEDAHZUR Ami, *The triumph of Israel's radical right*, New York: Oxford University Press, 2012.
- PEDAHZUR Ami, Arie PERLİĞER, *Jewish terrorism in Israel*, New York: Columbia University Press, 2009.
- PELED Yoav, Horit Herman PELED, "Religious Zionism: The Quest for Hegemony", The ECPR General Conference, Wrocław, 2019.
- , *The religionization of Israeli society*, London ; New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2019.
- PENSLAR Derek Jonathan, *Theodor Herzl: the charismatic leader*, New Haven: Yale University Press, 2020.
- PERES Shimon, David LANDAU, *Ben-Gurion: A Political Life*, New York: Nextbook/Schocken, 2011.
- PERETZ Don, *Intifada: The Palestinian Uprising*, Boulder: Westview Press, 1990.
- , *The government and politics of Israel*, 2nd ed., Updated., Boulder, Colo: Westview Press, 1983.
- POPP Roland, "Stumbling Decidedly into the Six-Day War", *The Middle East Journal*, C. 60, S. 2 (2006), ss. 281-309, doi:10.3751/194034606783996500.
- PRESTON Thomas, *The President and his inner circle: leadership style and the advisory process in foreign affairs*, New York: Columbia University Press, 2001.
- "'Price Tag', November-December 2018: Settlers Continue to Wreak Havoc in Palestinian Communities, Shielded by Military and Police", *B'Tselem*, (18.06.2022),
https://www.btselem.org/photoblog/20190106_settlers_wreak_havoc_in_palestinian_communities.
- PRİNS Brandon C., Christopher SPRECHER, "Institutional Constraints, Political Opposition, And Interstate Dispute Escalation: Evidence from Parliamentary Systems, 1946-89", *Journal of Peace Research*, C. 36, S. 3 (1999), ss. 271-87.
- QUANDT William B., *Camp David: peacemaking and politics*, 2nd edition., Washington, D.C: Brookings Institution Press, 2016.
- QURAY' Aḥmad, *Beyond Oslo, the struggle for Palestine: inside the Middle East peace process from Rabin's death to Camp David*, London ; New York : New York: I.B. Tauris ; Distributed in the United States and Canada by Palgrave Macmillan, 2008.
- RAZ Avi, *The Bride and the dowry: Israel, Jordan, and the Palestinians in the aftermath of the June 1967 War*, New Haven: Yale University Press, 2012.
- RIKER William H., *The Theory of Political Coalitions*, New Haven And London: Yale University Press, 1962.
- ROCCA Samuel, *The Forts Of Judaea 168 Be-Ad 73 From The Maccabees To The Fall Of Masada*, New York: Osprey Publishing Ltd., 2008.

- ROGAN Eugene L, Avi SHLAİM, (ed.), “Giriş”, *Filistin uğruna: 1948’in tarihini yeniden yazmak*, 2. b., İstanbul: Küre Yayınları, 2012, ss. 23-36.
- ROSENAU James N., *The study of world politics*, London ; New York: Routledge, 2006.
- ROTHSCHILD Baron Edmond De, “Letter of Complaint to the Settlers of Rishon Le-Tsion (1883)”, *The Origins of Israel 1882–1948: A Documentary History*, ed. Eran Kaplan, Derek J. Penslar, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2011, ss. 18-20.
- RUBEL Nora L., *Doubting the devout: the ultra-orthodox in the Jewish American imagination*, New York: Columbia University Press, 2010.
- RUBİNSTEİN Hilary L., (ed.), *The Jews in the modern world: a history since 1750*, London : New York: Arnold ; Oxford University Press, 2002.
- RYNHOLD Jonathan, “Cultural Shift and Foreign Policy Change: Israel and the Making of the Oslo Accords”, *Journal of the Nordic International Studies Association, Cooperation and Conflict*, C. 42, S. 4 (2007), ss. 419-40.
- SADEH Yitzhak, “The Palmach’s First Operations (1944)”, *The Origins of Israel, 1882–1948 A Documentary History*, ed. Eran Kaplan, Derek J. Penslar, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2011, ss. 297-301.
- SAFRAN Nadav, “Trial by Ordeal: The Yom Kippur War, October 1973”, *International Security*, C. 2, S. 2 (1977), ss. 133-70.
- SAİD Edward W., *Kültür ve Direniş*, çev. Murat Erdem, İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım, 2016.
- , *Yersiz Yurtsuz: Anılar*, çev. Aylin Ülçer, 4. b., İstanbul: Metis Yayınları, 2020.
- SAYİGH Yezid, *Armed struggle and the search for state: the Palestinian national movement, 1949-1993*, Oxford : New York: Clarendon Press ; Oxford University Press, 1997.
- SCHAFER Mark, Scott CRICHLow, “The Process-Outcome Connection in Foreign Policy Decision Making: A Quantitative Study Building on Groupthink”, *International Studies Quarterly*, C. 46, S. 1 (2002), ss. 45-68.
- SCHAFER Mark, Stephen G. WALKER, (ed.), *Beliefs and leadership in world politics: methods and applications of operational code analysis*, 1st ed., New York: Palgrave Macmillan, 2006.
- SCHAMA Simon, *Yahudilerin Tarihi: MÖ 1000-MS 1492*, çev. Leyla Tonguç Basmacı, 1. b., İstanbul: Alfa Bası Yayın Dağıtım, 2019.
- SCHERR Barry P., “An Odessa Odyssey: Vladimir Jabotinsky’s The Five”, *Slavic Review*, C. 70, S. 1 (2011), ss. 94-115, doi:10.5612/slavicreview.70.1.0094.
- SCHMİDT Brian C ., “On the History and Historiography of International Relations”, *Handbook of International Relations*, ed. Walter Carlsnaes Risse Thomas, and Beth A. Simmons, London ; Thousand Oaks, Calif: SAGE Publications, 2002, ss. 3-28.

- SCHMITT Carl, *Kara ve Deniz: Bir Dünya Tarihi İncelemesi*, çev. Gültekin Yıldız, İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, 2018.
- SCHNEER Jonathan, *Balfour deklarasyonu*, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul: Kırmızı Kedi, 2012.
- “Security Council Resolution 338 - UNSCR”, (19.03.2024), <http://unscr.com/en/resolutions/338>.
- SEGEV Tom, 1967: *Israel, the War, and the Year That Transformed the Middle East*, 1st U.S. ed., New York: Metropolitan Books, 2007.
- SELA Avraham, “Civil Society, the Military, and National Security: The Case of Israel’s Security Zone in South Lebanon”, *Militarism and Israeli Society*, ed. Gabriel Sheffer, Oren Barak, Bloomington: Indiana University Press, 2010, ss. 67-94.
- SELIKTAR Ofira, *New Zionism and the Foreign Policy System of Israel*, London: Croom Helm [u.a.], 1986.
- SHAHAK Israel, Norton MEZVINSKY, *İsrail’de Yahudi fundamentalizmi*, çev. Ahmet Emin Dağ, 1. basım., İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015.
- SHALHOUB-KEVORKİAN Nadera, “The Occupation of the Senses: The Prosthetic and Aesthetic of State Terror”, *British Journal of Criminology*, C. 57 (2016), s. azw066, doi:10.1093/bjc/azw066.
- SHALHOUB-KEVORKİAN Nadera, Yossi DAVID, “IS THE VIOLENCE OF TAG MEHIR A STATE CRIME?”, *The British Journal of Criminology*, C. 56, S. 5 (2016), ss. 835-56.
- SHARON Ariel, David CHANOFF, *Warrior: the autobiography of Ariel Sharon*, New York: Simon and Schuster, 1989.
- SHAVİT Jacob, *Jabotinsky and the revisionist movement, 1925-1948*, London, England ; Totawa, N.J: Frank Cass, 1988.
- SHEFFER Gabriel, *Moshe Sharett: biography of a political moderate*, Oxford ; New York: Clarendon Press, 1996.
- SHELEF Nadav G., “From ‘Both Banks of the Jordan’ to the ‘Whole Land of Israel:’ Ideological Change in Revisionist Zionism”, *Israel Studies*, C. 9, S. 1 (2004), ss. 125-48, <https://www.jstor.org/stable/30245747>.
- SHEMESH Moshe, *Arab politics, Palestinian nationalism and the Six Day War: the crystallization of Arab strategy and Nasir’s descent to war, 1957-1967*, Brighton ; Portland: Sussex Academic Press, 2008.
- SHEMESH Moshe, Moshe TLAMİM, “The IDF Raid on Samu’: The Turning-Point in Jordan’s Relations with Israel and the West Bank Palestinians”, *Israel Studies*, C. 7, S. 1 (2002), ss. 139-67, <https://www.jstor.org/stable/30246785>.
- SHILON Avi, *Menachem Begin: A Life*, New Haven ; London: Yale University Press, 2012.
- , *The Decline of the Left Wing in Israel: Yossi Beilin and the Politics of the Peace Process*, London: I.B. Tauris, 2020.

- SHİNDLER Colin, *A history of modern Israel*, 2nd ed., Cambridge ; New York: Cambridge University Press, 2013.
- , “Likud and the search for Eretz Israel: From the Bible to the twenty-first century”, *Israel Affairs*, C. 8, S. 1-2 (2001), ss. 91-117, doi:10.1080/13537120208719632.
- , *The Rise of the Israeli Right: From Odessa to Hebron*, First published., New York, NY: Cambridge University Press, 2015.
- , *The triumph of military Zionism*, London ; New York: I.B. Tauris, 2006.
- SHLAİM Avî, *Demir Duvar: İsrail ve Arap Dünyası*, çev. Tuba Demirci, İstanbul: Küre Yayınları, 2019.
- , *Filistin’i bölüşmek. Kral Abdullah, siyonistler ve Filistin’i taksim siyaseti 1921 - 1951.*, İstanbul: Küre Yayınları, 2017.
- , *Israel and Palestine: reappraisals, revisions, refutations*, London ; Brooklyn, NY: Verso, 2009.
- SHPIRO Shlomo, “The Intellectual Foundations of Jewish National Terrorism: Avraham Stern and the Lehi”, *Terrorism and Political Violence*, C. 25, S. 4 (2013), ss. 606-20.
- SHULTZ George P., *Turmoil and triumph: my years as secretary of state*, New York : Toronto : New York: Scribner’s ; Maxwell Macmillan Canada ; Maxwell Macmillan International, 1993.
- SİNGER J. David, “The Level-of-Analysis Problem in International Relations”, *World Politics*, C. 14, S. 1 (1961), ss. 77-92.
- SMITH Charles D., *Palestine and the Arab Israeli Conflict*, 3. ed., New York: St. Martin’s Press, 1996.
- SMİTH Steve, Tim DUNNE, Amelia HADFIELD, “Introduction”, *Foreign Policy Theories, Actors, Cases*, ed. Steve Smith, Tim Dunne, Amelia Hadfield, 3. b., Oxford: UK: Oxford University Press, 2016, ss. 1-12.
- SNYDER Richard Carlton vd., *Foreign policy decision-making revisited*, New York: Palgrave Macmillan, 2002.
- SÖNMEZOĞLU Faruk, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, 4. b., İstanbul: Der Yayınları, 2010.
- SPECTOR Iftach, *Loud and Clear: The Memoir of an Israeli Fighter Pilot*, Minneapolis: Zenith Press, 2009.
- SPİNOZA, *Etika*, çev. Hilmi Ziya Ülken, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2019.
- SPRİNZAK Ehud, *The ascendance of Israel’s radical right*, New York: Oxford University Press, 1991.
- STAFF Toi, “Top Court Upholds Conviction of Teen Accomplice in Deadly Jewish Terror Attack”, 15.06.2021, <https://www.timesofisrael.com/top-court-upholds-conviction-of-teen-accomplice-in-deadly-jewish-terror-attack/>.

- STRICKMAN H. Norman, *Without red strings or holy water: Maimonides' Mishneh Torah*, Boston: Academic Studies Press, 2011.
- ŞAVİT Ari, *Vaat Edilmiş Topraklarım: İsrail'in Yükselişi ve Trajedisi*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 2015.
- TABENKİN Yitzhak, "The Need for Defense (1919)", *The Origins of Israel, 1882–1948 A Documentary History*, ed. Eran Kaplan, Derek J. Penslar, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2011, ss. 210-12.
- , "The Roots (1937)", *Language in Time of Revolution*, kitap editörü Binyamin Harshav, Repr., Contraversions, Stanford, Calif: Stanford University Press, 1999, ss. 195-204.
- TAL David, "Introduction: A New Look at the 1956 Suez War", *The 1956 War: Collusion and Rivalry in the Middle East*, ed. David Tal, Cummings Center for Russian and East European Studies, 1. publ., The Cummings Center Series, London: Routledge Taylor & Francis Group, 2001, ss. 1-18.
- , *War in Palestine, 1948 Strategy and Diplomacy*, London; New York: Routledge, 2004.
- TAMİR Dan, *Hebrew Fascism in Palestine, 1922-1942*, 1st ed. 2018., Cham: Springer International Publishing : Imprint: Palgrave Macmillan, 2018.
- TAYFUR F., K. GÖYMEN, "Decision Making in Turkish Foreign Policy: The Caspian Oil Pipeline Issue", *Middle Eastern Studies*, C. 38, S. 2 (2002), ss. 101-22.
- TAYLOR Alan R, *İsrail'in doğuşu: 1897-1947 siyonist diplomasinin analizi*, çev. Mesut Karaşahan, 2001.
- TEMPLE MOUNT AND LAND OF İSRAEL MOVEMENT, "The Personal Experiences of Gershon Salomon During the 1967 Six Day War", (02.06.2022), <http://www.templemountfaithful.org/articles/gershon-salomon-and-the-1967-six-day-war.html>.
- , "Vision of Redemption: Temple Mount Faithful", (02.06.2022), <http://www.templemountfaithful.org/vision.html>.
- Tevrat*, 2016.
- Tevrat*, t.y.
- "The Bureaucratic Politics Approach: Its Application, Its Limitations, and Its Strengths – CESRAN International", (15.04.2021), <https://cesran.org/the-bureaucratic-politics-approach-its-application-its-limitations-and-its-strengths.html>.
- "The Establishment of the Irgun", *Jewish Virtual Library: A Project of Aice*, (24.03.2022), <https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-establishment-of-the-irgun>.
- THE INSTITUTE FOR MIDDLE EAST UNDERSTANDING, "Fact Sheet: The Temple Mount Movement |", (03.06.2022), <https://imeu.org/article/fact-sheet-the-temple-mount-movement>.
- THE IRGUN SITE, "Restrain and Retaliation", *ETZEL*, (25.03.2022), <https://etzel.org.il/english/index.html>.

- , “The Bombing of The King David Hotel”, *ETZEL*, (04.05.2022), <https://etzel.org.il/english/index.html>.
- , “The Establishment of The Irgun”, *ETZEL*, (24.03.2022), <https://etzel.org.il/english/index.html>.
- , “The Hunting Season”, *ETZEL*, (11.04.2022), <https://etzel.org.il/english/index.html>.
- , “The Irgun Abroad”, *ETZEL*, (09.05.2022), <https://etzel.org.il/english/index.html>.
- , “The Revolt is Proclaimed”, *ETZEL*, (28.03.2022), <https://etzel.org.il/english/index.html>.
- , “The Split Within The Irgun”, *ETZEL*, (25.03.2022), <https://etzel.org.il/english/index.html>.
- , “The United Resistance (Tnuat Hameri)”, *ETZEL*, (26.04.2022), <https://etzel.org.il/english/index.html>.
- “The Madrid Conference, 1991”, (22.06.2024), <https://history.state.gov/milestones/1989-1992/madrid-conference>.
- “The Palmach”, (02.09.2022), <https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-palmach>.
- “The Peel Commission”, *Jewish Virtual Library: A Project of Aice*, (02.04.2022), <https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-peel-commission>.
- THUKYDİDES, *Peloponnesos Savaşları*, 3. b., İstanbul: belge yayınları, 2019.
- TSEBELIS George, *Nested Games: Rational Choice in Comparative Politics*, Berkeley Los Angeles Oxford: University of California press, 1990.
- , “Veto Players and Law Production in Parliamentary Democracies: An Empirical Analysis”, *The American Political Science Review*, C. 93, S. 3 (1999), ss. 591-608.
- ULUDAĞ Süleyman, *İslâm düşüncesinin yapısı: selef/kelâm/tasavvuf/felsefe*, 7. baskı., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.
- , *İslâm’da inanç konuları ve itikadi mezhepler*, 1. baskı., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- UNITED NATIONS, “Settlements/Mattityahu Drobless Plan/Settlements by Israel in the Illegally Occupied Arab Territories - Letter from CEIRPP Acting Chairman”, *Question of Palestine*, (30.01.2024), <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-186771/>.
- UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL, “S/RES/242(1967)”, *Resolutions adopted by the Security Council in 1967*, (12.05.2022), <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions-adopted-security-council-1967>.
- VERBA Sidney, “Assumptions of Rationality and Non-Rationality in Models of the International System”, *World Politics*, C. 14, S. 1 (1961), ss. 93-117.

- VIOTTI Paul R., MARK V. KAUPPI, *Uluslararası İlişkiler Teorisi*, çev. Metin Aksoy, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.
- WALD Salomon, *Rise and decline of civilizations: lessons for the Jewish people*, Boston ; Jerusalem: Academic Studies Press, 2014.
- WALTZ Kenneth N., *Uluslararası Politika Teorisi*, çev. Osman S. Binatlı, 1. b., Ankara: Phoenix Yayınevi, 2015.
- “War of Independence”, IDF, (27.09.2022), <https://www.idf.il/en/mini-sites/wars-and-operations/war-of-independence/>.
- WAXMAN Chaim I., “An American Tragedy — Meir Kahane and Kahanism: A Review Essay”, *American Jewish History*, ed. Yair Kotler, S. Daniel Breslauer, Meir Kahane, C. 78, S. 3 (1989), ss. 429-35, <https://www.jstor.org/stable/23884590>.
- , “Messianism, Zionism, and the State of Israel”, *Modern Judaism*, C. 7, S. 2 (1987), ss. 175-92, <https://www.jstor.org/stable/1396238>.
- WEISS Leonard, “The Lavon Affair: How a False-Flag Operation Led to War and the Israeli Bomb”, *Bulletin of the Atomic Scientists*, C. 69, S. 4 (2013), ss. 58-68, doi:10.1177/0096340213493259.
- WELCH David A., “The Organizational Process and Bureaucratic Politics Paradigms: Retrospect and Prospect”, *International Security*, C. 17, S. 2 (1992), ss. 112-46.
- WIRTH Louis, *The Ghetto*, Chicago: The University of Chicago Press, 1956.
- WORLD MIZRACHI, “Rabbi Yitzchak Yaakov Reines (1839-1915) – World Mizrachi”, (30.09.2021), <https://mizrachi.org/rabbi-yitzchak-yaakov-reines-1839-1915/>.
- YANG Yi Edward, “Leaders’ Conceptual Complexity and Foreign Policy Change: Comparing the Bill Clinton and George W. Bush Foreign Policies toward China”, *The Chinese Journal of International Politics*, C. 3, S. 4 (2010), ss. 415-46.
- YEVIN Yehoshua Heschell, “Betar and the Zionist Revolution (1932)”, *The Origins of Israel, 1882–1948 A Documentary History*, ed. Eran Kaplan, Derek J. Penslar, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2011, ss. 145-48.
- ZİMMERMANN Jens, *Hermeneutik: Kısa Bir Giriş*, çev. Mehmet Çetin, İstanbul: Say Yayıncılık, 2020.
- עבר “אזולאי מורן”, *Ynet*, “דרמה בכנסת עד אור הבוקר: הפסד לקואליציה - חוק האזרחות לא עבר (05.07.2021), <https://www.ynet.co.il/news/article/Bk54XulTu>.
- בן-תור נחמיה, *ספר תולדות לוחמי חירות ישראל (לח'י): כרך שני 1944-1945*, ירושלים: הוצאת יאיר, 2010.
- (בעוד 30 שנה מיליון יהודים ביהודה ושומרון”, מעריב, 10.1981).
- דברי הכנסת-הישיבה המאה- ועשרים- ותשע של הכנסת האחת- עשרה יום שני, י"ג בחשוון התשמ"ו- (28) t.y. (באוקטובר 1985) ירושלים, הכנסת, שעה 16:05, הכנסת.
- דברי הכנסת-הישיבה המאה- ושישים- וארבע של הכנסת השתים- עשרה יום חמישי, י"ח באדר התש"ן (15 במרס 1990) ירושלים, הכנסת, הכנסת, 15.03.1990.

- דברי הכנסת-הישיבה השלושים ושתיים של הכנסת העשירית", הכנסת, 14.12.1981.
- https://www.likud.org.il, (ההיסטוריה של התנועה - מפלגת הליכוד", 13.12.2022).
- הכנסת, "קוי-יסוד לתכנית הממשלה לכנסת הראשונה", 10.03.1949, <https://main.knesset.gov.il/mk/government/documents/kaveiyesod1949.pdf>.
- דברי הכנסת- הישיבה העשרים של הכנסת הראשונה (4.4.1949), הכנסת, 04.04.1949, https://fs.knesset.gov.il/1/Plenum/1_ptm_250098.pdf.
- דברי הכנסת- הישיבה התשעים ושש של הכנסת הראשונה, העברת הכנסת והממשלה (13.12.1949), הכנסת, 13.12.1949, https://fs.knesset.gov.il/1/Plenum/1_ptm_250215.pdf.
- דברי הכנסת-הישיבה המאה- ושמונים-ושלוש של הכנסת השישית (12.6.1967), הכנסת, 12.06.1967, https://fs.knesset.gov.il/6/Plenum/6_ptm_252713.pdf.
- t.y., דברי הכנסת-הישיבה המאה-וארבעים של הכנסת השלישית (19.6.1956), הכנסת, https://fs.knesset.gov.il/3/Plenum/3_ptm_251362.pdf.
- דברי הכנסת-הישיבה התשעים ושלוש של הכנסת הראשונה, הודעת ראש הממשלה בדבר (Kneset Tutanakları (5.12.1949) (ירושלים והמקומות הקדושים), הכנסת, 05.12.1949, https://fs.knesset.gov.il/1/Plenum/1_ptm_250119.pdf.
- הכנסת התשיעית (13 ביוני 1977 – 20 ביולי 1981), הכנסת, 11.07.2023, <https://main.knesset.gov.il:443/About/History/Pages/KnessetHistory.aspx?kns=9>.
- כל ממשלות ישראל - הממשלה ה-11, 01.09.2023, <https://main.knesset.gov.il:443/mk/government/pages/governments.aspx>.
- ממשלות ישראל, 01.03.2023, <https://main.knesset.gov.il:443/mk/government/pages/governments.aspx>.
- קוי היסוד של המדיניות הממשלה", 18.06.1996.
- הכנסת, האחת-עשרה", 08.06.2024, <https://main.knesset.gov.il:443/About/History/Pages/KnessetHistory.aspx?kns=11>.
- הכנסת, הארבע-עשרה", 29.06.2024, <https://main.knesset.gov.il:443/About/History/Pages/KnessetHistory.aspx?kns=14>.
- הכנסת, העשירית", 03.06.2024, <https://main.knesset.gov.il:443/About/History/Pages/KnessetHistory.aspx?kns=10>.
- הכנסת, העשרים-וחמש", 10.07.2024, <https://main.knesset.gov.il:443/About/History/Pages/KnessetHistory.aspx?kns=25>.
- הכנסת הראשונה, דיון על הרכב הממשלה ותכניתה (סיום) (1949), https://fs.knesset.gov.il/1/Plenum/1_ptm_250182.pdf.
- הכנסת, הראשונה", 02.12.2022, <https://main.knesset.gov.il:443/About/History/Pages/KnessetHistory.aspx?kns=1>.

- (הכנסת, השלוש-עשרה", 23.06.2024)
<https://main.knesset.gov.il:443/About/History/Pages/KnessetHistory.aspx?kns=13>.
- (הכנסת, השתיים-עשרה", 15.06.2024)
<https://main.knesset.gov.il:443/About/History/Pages/KnessetHistory.aspx?kns=12>.
- הממשלה ה-18, "הישיבה השלישית של הכנסת התשיעית- הודעת ראש הממשלה", הכנסת, 20.06.1977
<https://main.knesset.gov.il/mk/government/documents/gov18.pdf>.
- (הממשלה ה-21", 09.06.2024)
<https://main.knesset.gov.il:443/mk/government/pages/governments.aspx?govId=21>.
- (הממשלה ה-37", 05.06.2023)
<https://main.knesset.gov.il:443/mk/government/pages/governments.aspx>.
- הממשלה העשרים-ואחת בראשות שמעון פרס הוצגה ואושרה בכנסת ביום חמישי, ט"ז באלול תשמ"ד, 13 בספטמבר 1984. בנספחות ל"דברי הכנסת" פורסמו קווי היסוד של הממשלה.", הכנסת, 13.09.1984.
- הממשלה העשרים-וארבע בראשות יצחק שמיר הוצגה ואושרה בכנסת ביום שני, י"ח בסיוון תש"ן, 11 ביוני 1990. בנספחות ל"דברי הכנסת" פורסמו קווי היסוד של מדיניות הממשלה.", הכנסת, 11.06.1990.
- הממשלה העשרים-וחמש בראשות יצחק רבין הוצגה ואושרה בכנסת ביום שני, י"ב בתמוז תשנ"ב, 13 ביולי 1992. בנספחות ל"דברי הכנסת" פורסמו קווי היסוד של מדיניות הממשלה.", הכנסת, 13.07.1992.
- הממשלה העשרים-ושלוש בראשות יצחק שמיר הוצגה ואושרה בכנסת ביום חמישי, י"ד בטבת תשמ"ט, 22 בדצמבר 1988. בנספחות ל"דברי הכנסת" פורסם ההסכם הקואליציוני בין סיעות הממשלה.", הכנסת, 22.12.1988.
- הממשלה התשע-עשרה בראשות מנחם בגין הוצגה ואושרה בכנסת ביום רביעי, ה' באב תשמ"א, 5 באוגוסט 1981. בנספחות ל"דברי הכנסת" פורסמו קווי היסוד של הממשלה.", הכנסת, 05.08.1981.
- מנחם בגין ראש ממשלה השישי: מבחר תעודות מפרקי חייו 1913–1992, (ed.), חגי צורף, ארנון למפרום ירושלים: מדינת ישראל ארכיון המדינה, 2014.
- תעודות מדיניות החוץ של מדינת ישראל שיחות שביתת- (ed.), יהושע פרוינדליך, יוסף אבנר, ימימה רוזנטל הנשק על מדינות ערב דצמבר 1948- יולי 1949, ירושלים: מדינת ישראל גנזך המדינה, 1981.
- ימימה רוזנטל, תעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל, כרך שמיני 1953, ירושלים: הוצאת ארכיון המדינה, תשנ"ו.
- ירושלים: הוצאת cilt, ימימה רוזנטל, תעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל מאי- דצמבר 1949, 14 ארכיון המדינה, 1985.
- יעקב בנאי (מזל), חיילים אלמונים: ספר מבצעי לח'י, תל אביב: הוצאת יאיר, 2003.
- יצחק שמיר, סיכומי של דבר, תל-אביב: ידיעות אחרונות, 1994.
- (ירעם נתניהו, שליפות עם יהודה עציון", 18.05.2022)
<https://www.makorrishon.co.il/nrg/online/1/ART1/483/506.html>.

- (כל, ממשלות ישראל - הממשלה ה-1, הכנסת, 26.10.2022)
<https://main.knesset.gov.il:443/mk/government/pages/governments.aspx>.
- (כל, ממשלות ישראל - הממשלה ה-19, 03.06.2024)
<https://main.knesset.gov.il:443/mk/government/pages/governments.aspx>.
- (כל, ממשלות ישראל - הממשלה ה-24, 18.06.2024)
<https://main.knesset.gov.il:443/mk/government/pages/governments.aspx>.
- (כל, ממשלות ישראל - הממשלה ה-27, 30.06.2024)
<https://main.knesset.gov.il:443/mk/government/pages/governments.aspx?govId=27>.
- (כל, ממשלות ישראל - הממשלה ה-32, 01.07.2024)
<https://main.knesset.gov.il:443/mk/government/pages/governments.aspx>.
- (כל, ממשלות ישראל - הממשלה ה-33, 01.07.2024)
<https://main.knesset.gov.il/mk/government/pages/governments.aspx?govId=33>.
- (כל, ממשלות ישראל - הממשלה ה-34, 01.07.2024)
<https://main.knesset.gov.il/mk/government/pages/governments.aspx?govId=34>.
- (כל, ממשלות ישראל - הממשלה ה-35, 01.07.2024)
<https://main.knesset.gov.il/mk/government/pages/governments.aspx?govId=35>.
- (כל, ממשלות ישראל - הממשלה ה-36, 01.07.2024)
<https://main.knesset.gov.il/mk/government/pages/governments.aspx?govId=36>.
- (כל, ממשלות ישראל - הממשלה הזמנית, 05.10.2022)
<https://main.knesset.gov.il:443/mk/government/pages/governments.aspx>.
- העמותה לחקר Israel, יחיעם ויץ, ed., מאיר פעיל, "פלמ"ח- ייחודו הצבאי", פלמ"ח- שתי שיבולים וחרב ss. 35-64, כוח המגן על שם ישראל גלילי-משרד הביטחון ההוצאה לאור, 2000.
- פלמ"ח-הכוח המגויס של ה"הגנה", תל אביב: משרד הבטחון-ההוצאה לאור, 1995, ———.
- מור נתן ילין, לוחמי חרות ישראל: אנשים, רעיונות, עלילות, תל אביב: הוצאת יאיר, 1999.
- ss. 96-99, (ב)רפ (S. 1967, כ"ה C, מאזנים / Moznaim, "מיכלי ב. י.", "בין מלחמה ושלוש
- (ממשלות ישראל, 14.11.2022)
<https://main.knesset.gov.il:443/mk/government/pages/governments.aspx>.
- (משה שרת, "יום א', 9/12/1956 - ישראל", העמותה למורשת משה שרת, 01.08.2023)
https://www.sharett.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=880900_sharett_new&act=show&dbid=bookfiles&dataid=1970.
- (יום א', 28/2/1954, העמותה למורשת משה שרת, 06.08.2023)
https://www.sharett.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=880900_sharett_new&act=show&dbid=bookfiles&dataid=617.
- (יום א', 31/1/1954, העמותה למורשת משה שרת, 06.08.2023)
https://www.sharett.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=880900_sharett_new&act=show&dbid=bookfiles&dataid=580.

- _____, (יום ב', 17/5/1954, העמותה למורשת משה שרת, 07.08.2023), https://www.sharett.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=880900_sharett_new&act=show&dbid=bookfiles&dataid=676.
- _____, (יום ב', 19/10/1953, העמותה למורשת משה שרת, 05.08.2023), https://www.sharett.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=880900_sharett_new&act=show&dbid=bookfiles&dataid=464.
- _____, (יום ו', 16.12.1955, העמותה למורשת משה שרת, 27.08.2023), https://www.sharett.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=880900_sharett_new&act=show&dbid=bookfiles&dataid=1867.
- _____, (קיביה - יום ה', 15/10/1953, העמותה למורשת משה שרת, 03.07.2023), https://www.sharett.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=880900_sharett_new&act=show&dbid=bookfiles&dataid=463.
- _____, (שבת, 27/2/1954, העמותה למורשת משה שרת, 06.08.2023), https://www.sharett.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=880900_sharett_new&act=show&dbid=bookfiles&dataid=616.
- (נותנים: אוכלוסיה, בניה, קרקעות, ירושלים, שלום עכשיו, 29.06.2024), <https://peacenow.org.il/settlements-watch/matzav/population>.
- (סמל האצ"ל, 24.03.2022), <https://etzel.org.il/tmunot/frame.htm>.
- (סמל, הפלמ"ח ודגלו, 02.09.2022), <https://www.palmach.org.il/history/database/?itemId=5934>.
- (סמל-לחי, 09.05.2022), <https://lehi.org.il/he/-סמל-לחי-חדש> – העמותה להנצחת מורשת לחי"י, לחי"י, לחי"י-חדש.
- “פדהצור עמי, דפנה קנטי-נסים, “כהנא מת וה”כהניזם” חי: מודל להסבר התמיכה בימין הקיצוני בישראל, *Megamot / מגמות*, C. 2 (2006), ss. 215-46, <https://www.jstor.org/stable/23658397>.
- פרויקט תיעוד בע"פ של מרכז מורשת מנחם בגין | אפרים מרגולין | מרכז מורשת מנחם בגין | ארכיון (המדינה, 03.09.2022), <https://www.archives.gov.il/en/archives/Archive/0b07170688fcdd38/File/0b07170689b20dd1/Item/0907170689b20d8c>.
- (07.05.2023), (ראובן שילוח ז"ל, <https://www.mossad.gov.il/heb/history/Pages/reuven-s.aspx>.
- איגרת מראש ממשלת ברית המועצות נ' בולגנין אל ראש הממשלה ד' בן גוריון, “ (ed.), רונטל ימימה תעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל מלחמת סיני: המערכה המדינית אוקטובר 1956 – מארס 2009, כרך שנים עשר, C. 1957, ירושלים: מדינת ישראל גנוך המדינה, 2009.
- _____, (ed.), “יצחק רבין ראש ממשלת”, 14 בנובמבר 1966, *מבחר תעודות מפרקי חייו, ירושלים: מדינת ישראל גנוך המדינה, s. 2005*.

- דוד בן גוריון: ראש הממשלה הראשון מבחר תעודות (1963-1947), ירושלים: מדינת, (ed.), ישראל ארכיון המדינה, 1996.
- לוי אשכול ראש הממשלה השלישי מבחר תעודות מפרקי חייו (1969-1895), ירושלים: (ed.), מדינת ישראל ארכיון המדינה, 2002.
- מלחמת ששת הימים 5-10 ביוני 1967, יצחק רבין ראש ממשלת ישראל -1992, 1977-1995, "1974, s. מבחר תעודות מפרקי חייו, ירושלים: מדינת ישראל גנוז המדינה, 2005.
- תעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל 1955, מדינת ישראל ארכיון המדינה, 2016, (ed.),
- (רשימת חברי הכנסת ה-25, "12.12.2022), <https://main.knesset.gov.il:443/mk/Pages/current.aspx?pg=mklist>.
- "02.09.2022), (תקציר תולדות הפלמ"ח", <https://www.palmach.org.il/history/about/>.

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı	Serdal	İLBAŞ
Doğum Yeri ve Yılı		
Bildiği Yabancı	İngilizce	İbranice
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme	Kurum Adı
Lise	20022005	Solhan Lisesi
Lisans	20102014	Anadolu Üniversitesi/ Uluslararası İlişkiler
Yüksek Lisans	20152017	Dumlupınar Üniversitesi/ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Doktora	20182024	Bursa Uludağ Üniversitesi/Uluslararası
Katıldığı Proje ve Toplantılar	Kudüs, Filistin Çalışmaları 100/2000 Projesi, 2018-2022 Bursa Uludağ Üniversitesi	
Yayınlar:	Makale: İlbaş, S. (2023). Filistin Sorununda İki Devletli Çözüm Yaklaşımının Çöküşü. Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi, 4 (2), 197-213 Makale: İLBAŞ, Serdal (2023), “Özel Askeri Şirketler Üzerine Bir İnceleme”, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, S.6(2), ss.554-565 Kitap Bölümü: İlbaş, S. (2023). Orta Doğu Güvenliğinde Özel Askeri Şirketlerin Önemi . Editör Hasret Çomak, Mehlika Özlem Ultan, Burak Şakir Şeker. Orta Doğu Jeopolitiği. 1. Baskı. Nobel Akademi Yayınları. İstanbul	
Diğer:		
İletişim (e-posta):		
Tarih:		04.07.2024
İmza:		
Adı-Soyadı:		Serdal İLBAŞ